

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Asuman Suner | Hong Kong ⇌ İstanbul Şehri Şahsileştirmek

Asuman Suner
Hong Kong ⇌ İstanbul
Şehri Şahsileştirmek

metis

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Asuman Suner
Hong Kong  İstanbul
Şehri Şahsileştirmek

Asuman Suner, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nden mezun oldu. Doktora derecesini Massachusetts Üniversitesi İletişim Bölümü'nden aldıktan sonra, 1995-98 yılları arasında Hong Kong Üniversitesi Karşılaştırmalı Edebiyat ve Kültür Çalışmaları Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalıştı. Çalışmaların kültür sosyolojisi alanında yoğunlaşan Suner'in *New Turkish Sinema: Belonging, Identity and Memory* başlıklı kitabı 2010 yılında Londra'da I. B. Tauris Press tarafından basıldı. Kitap aynı yıl Arapçaya çevrilerek Next Page Foundation tarafından Beyrut'ta yayımlandı. İstanbul Teknik Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü'nden emekli olan Suner, halen Sabancı Üniversitesi'nde ders vermektedir. Suner'in 2006 yılında yayımladığımız bir kitabı daha var: *Hayalet Ev: Yeni Türk Sineması'nda Aidiyet, Kimlik ve Bellek*.

Metis Yayınlan
İpek Sokak 5, 34433 Beyoğlu, İstanbul
e-posta: info@metiskitap.com
www.metiskitap.com
Yayınevi Sertifika No: 10726

Hong Kong ≠ İstanbul
Şehri Şahsileştirmek
Asuman Suner

© Asuman Suner, 2018
© Metis Yayınlan, 2018

İlk Basım: Aralık 2018

Yayıma Hazırlayan: Semih Sökmen

Kapakta yer alan "Mong Kok" isimli imgenin
kitapta kullanımına sanatçı Shen Ping tarafından
Wan Fung Art Gallery aracılığıyla izin verilmiştir.

Kapak Tasarımı: Emine Bora

Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık: Metis Yayıncılık Ltd.
Baskı ve Cilt: Yaylacık Matbaacılık Ltd.
Fatih Sanayi Sitesi No. 12/197 Topkapı, İstanbul
Matbaa Sertifika No: 11931

ISBN-13: 978-605-316-145-5

Eserin bütünüyle ya da kısmen fotokopisinin çekilmesi, mekanik ya da elektronik araçlarla çoğaltılması, kopyalanarak internette ya da herhangi bir veri saklama cihazında bulundurulması, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun hükümlerine aykırıdır ve hak sahiplerinin maddi ve manevi haklarının çiğnenmesi anlamına geldiği için suç oluşturmaktadır.

Asuman Suner

Hong Kong ⇌ İstanbul

Şehri Şahsileştirmek

metis

*hayatımdan geçen
akarsuya,
Tuna'ya*

İçindekiler

Teşekkür	13
1. İlk Bakış	15
Modern Kent Deneyimi	19
2017 / 1997	37
Küresel Kent, Kazara “Expat”	53
Yabancılik	60
Şehri Şahsileştirmek	64
2. Ödünç Şehir: Sömürge Dönemi	69
“Çıplak Kaya Parçası”	69
Liman Kenti	74
Çalkantılı Yıllar	80
Yükseliş Dönemi	84
Geri Sayım	91
Çıplak Kaya Parçasından Paradigma Kente?	98
3. Yeni Bir Parantez: Sömürge Sonrası Dönem	103
Değişen Dengeler	104
Tıkanıklık Siyaseti	111
Çatışma Alanları	116
Şemsiye Hareketi	122
4. Hong Kong 1997/2017: Fragmanlar	131
Havaalanı	131
Dikeylik	135
Yoğunluk	144

Tempo	152
Güvenlik	157
Para	158
Tüketim	160
Mesafe	166
Pazar Günleri	171
Oyuncaklı, Oyunsuz	175
Vapurlar ve Tramvaylar	178
Kaçınılan Randevu	184
5. İstanbul 2017: Snapshot	191
6. Son Bakış	233
Kaynakça	239
Dizin	253

*şaşkın sana ne dedim
sen ne yaptın...*

Erkin Koray

Teşekkür

BU KİTAP akademik bir çalışma olmanın ötesinde, yirmi yıllık bir yolculuğun hikâyesi. Bu sürede yollarımızın farklı biçimlerde kesiştiği, Hong Kong'u ve İstanbul'u tanıma sürecinde yanımda olan, yolculuğu anlamlandırmama katkıda bulunan pek çok insan oldu. Bu bağlamda Ackbar Abbas, Ayfer Bartu-Candan, Ayşe Öncü, Biray Kolluoğlu, Carolyn Anderson, Feride Çiçekoğlu, Feza Diyarbekir, Gülsün Sağlamer, Halil Nalçaoğlu, Haluk Zontul, Kuan-Hsing Chen, Leyla Neyzi, Meltem Ahıska, Nedim Karakayalı, Orhan Koçak, Özge Ersoy, Özge Özdüzen, Patricia Erens, Pınar Canevi, Sibel Irzık, Sibel Maksudyan, Tankut Aykut, Tony Lam, Zafer Yenal'a teşekkür etmek isterim.

Kitabı yazma sürecinde, yapmaya çalıştığım şeye inanan, destekleyen, değerli fikir ve eleştirileriyle ufkumu açan Fatmagül Berktaş, Fuat Keyman ve Semih Sökmen'e ayrıca teşekkür ederim.

Son olarak, yarattığı suluboya Hong Kong imgeleriyle kente farklı bir gözle bakmamı sağlayan Shen Ping'e kitap kapağı için seçtiğimiz resmi kullanmamıza izin verdiği için teşekkürlerimi sunuyorum.

İlk Bakış

BU KİTAP basit bir önkabulden yola çıktı: Bir şehri görebilmek için başka bir şehre ihtiyaç var. İnsan bir şehre yaşamak üzere gittiyse, o şehrin gündelik hayat pratiğini öğrenmek zorundadır. Turistin yüzeysel bakışından farklı olarak, şehre dikkatle, merakla, ısrarla bakmak demektir bu. Ve insan yabancı bir şehre dikkatle bakarken, karşısında bir diğer şehrin silueti belirir daima. Kişinin kendi şehridir bu, “kendinin” kabul ettiği şehir. Bazen içinde doğduğu, büyüdüğü, bazen bir süre yaşadığı, güçlü duygular beslediği, bazen bir hayal, bir imge olarak zihninde yer etmiş, bir çeşit aidiyet hissiyle bağlı olduğu şehir. Yabancı şehrin görüntüsünün ardında, o diğer şehir belirir. İnsan “kendi” şehrini sanki ilk kez şimdi gerçekten anlamaya başlıyormuş hissine kapılır. Aşına ve yakın olan, mesafe alındığında ve farklı olanın merceğinden bakınca yeni bir anlam kazanır.

Evet, kitap bir yolcuğun ve iki kentin hikâyesi: Hong Kong ve İstanbul. Daha doğrusu, esas olarak Hong Kong, onun merceğinden görüldüğü kadarıyla İstanbul.

Asya’nın iki ucunda iki şehir, iki liman, iki geçit alanı. Aralarında önemli benzerlikler ve farklılıklar var. İlk bakışta, birbirine hiç de denk olmayan iki varlık gibiler. Hong Kong küçük, İstanbul devasa. Toplam alanı 1100 kilometrekare olan, 7.5 milyon insanın yaşadığı bir ada kent ve 5461 kilometrekareden¹ fazla alana yayılan

1. 2014 yılında üretilen Harita Genel Komutanlığı İl ve İlçe Yüzölçümleri do-
kümanı. www.hgk.msb.gov.tr/il-ve-ilce-yuzolcumleri.

14.6 milyonluk bir mega kent. Hong Kong'un tarihi kısa, İstanbul'ununki binlerce yıllık. İstanbul hiçbir zaman sömürge olmaz, Hong Kong sömürgecilik içinde biçimlenir. İstanbul bin beş yüz yılı aşkın süre boyunca üç imparatorluğa (Doğu Roma, Bizans, Osmanlı) başkentlik yapar, Hong Kong on dokuzuncu yüzyılın ortasında iki dünya imparatorluğunun (Britanya ve Çin) çatışma ve etki alanlarının kıyısında kurulur. Avantajlı coğrafi konumları nedeniyle iki kent de tarihleri boyunca bölgelerinin önde gelen ticaret merkezi rolünü üstlenir. İki kentin de modern kültürünü yoğun göç dalgası altında oluşmuş bir toplumsal doku şekillendirir. Ekonomik büyüme iki kentte de öncelikle yirminci yüzyılın ikinci yarısında gelişen imalat sanayii etrafında gerçekleşir. İki kent de yirminci yüzyılın ortasından itibaren kendine özgü ve dinamik bir kültür endüstrisine sahiptir. 1960'larda Hong Kong ve Yeşilçam sinemaları dünyanın en fazla film üreten sektörleri arasında yer alır. 1990'lar iki kentin de küresel kapitalist sisteme entegre edilmesi yönündeki çabaların yoğunluk kazandığı dönem olur. Hizmet sektörü ekonomisinin ihtiyaçları temelinde şekillenen yeni bir kent vizyonunun ortaya çıktığı bu dönemde, iki kentte de turizm ve tüketim odaklı kentsel dönüşüm ve mutenalaşma süreçleri yaşanır. Küresel sistemde "kentin pazarlanması" ve "markalaşma" ("İstanbul markası"/"Hong Kong markası" yaratma) çabaları belirginleşir. Geçtiğimiz yirmi yıldır iki kentte de kapsamlı altyapı ve inşaat projeleriyle ekonomiye canlılık kazandırılması hedeflenmiştir. Amansız yıkıp yapma faaliyetleri, kent belleğinin korunmasına ilişkin hassasiyetlerin ve yeni kentsel muhalefet biçimlerinin ortaya çıkışını tetikler. Bu sürecin uzantısı olarak, iki kentte de dünyada ses getiren kent işgali hareketleri yaşanır: 2013 İstanbul Gezi Parkı Hareketi ve 2014 Hong Kong Şemsiye Hareketi. Protestoları ortaya çıkaran sorunlar, yirmi birinci yüzyılın ilk çeyreğine damgasını vuran illiberal demokrasi ve otoriter yönetim anlayışı tartışmalarıyla yakından alakalıdır.² İzleyen süreçte iki kentte de toplumsal ayrışmalar derinleşir. Ayrışmanın

2. 2013 İstanbul Gezi Parkı Hareketi ve 2014 Hong Kong Şemsiye Hareketinin karşılaştırmalı bir değerlendirilmesi için bkz. Suncu (2017).

önemli bir eksenini, kent kimliğine ilişkin birbiriyle çatışan tasavvurlar oluşturmaktadır. İstanbul’da, kentin post-emperyal kimliğinde hangi vurgunun öne çıkacağına ilişkin tartışmalar (İslami ve neo-Osmanlı mı, cumhuriyetçi ve seküler mi?) sürerken, Hong Kong’da kentin post-kolonyal kimliğinin niteliği (Çin’le bütünleşmek mi, özerklik iddiası mı?) tartışılır.

Bu olguları kısaca sıraladıktan sonra eklemeliyim ki, kitap bir Hong Kong-İstanbul karşılaştırması değil. Bunun yerine Hong Kong ve İstanbul’un geçtiğimiz otuz yılda küresel süreçlere eklenme biçimleri yan yana konarak, kentlerin birbiriyle ilişkili değerlendirilmesini mümkün kılacak bir perspektif sunulması amaçlanıyor. Burada ağırlık Türkiye’deki okurun daha az aşına olduğu Hong Kong’a verilecek, bir anlamda okurun İstanbul’a son otuz yılda benzer süreçlerden geçmiş Asya’nın öteki ucundaki bir diğer liman kentinin, Hong Kong’un merceğinden bakması sağlanmaya çalışılacak. Böylesi bir paralel okumanın iki kente ilişkin yeni düşünme biçimleri ortaya çıkaracağını ümit ediyorum.

Okumakta olduğunuz “İlk Bakış” başlıklı giriş bölümü öncelikle on dokuzuncu yüzyılda ortaya çıkan “modern kent deneyimi” tartışmalarından hareketle, günümüzde kentin deneyimlenme biçimlerini anlamlandırmayı mümkün kılacak bir kavramsal çerçeve sunmayı hedefliyor. Bu bölümde aynı zamanda Hong Kong’un Britanya tarafından Çin’e devredildiği 1997 yılıyla el değişiminin yirminci yıldönümünün kutlandığı 2017 yılı arasında geçen dönemde dünya siyasetinde yaşanan büyük dönüşüme değinilerek, “yolculuk hikâyesi”nin içinde yer aldığı tarihsel bağlam değerlendirilmeye çalışılacak. Kitaba adını veren “şehri şahsileştirmek” fikrini bu kavramsal ve tarihsel çerçeve içinde ele almayı deneyeceğim.

Girişi izleyen iki bölüm Hong Kong’un kuruluşundan bu yana geçirdiği dönüşümü tarihsel süreç içinde tartışmayı amaçlıyor. “Ödünç Şehir: Sömürge Dönemi” başlıklı ikinci bölümde, Afyon Savaşları’nın Çin’in yenilgisiyle sonuçlanmasının ardından Britanya İmparatorluğu tarafından sömürgeleştirilen Hong Kong adasının, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı boyunca bir “ticaret kolonisi” olarak yapılandırılması ardından yirminci yüzyılın ilk yarısının

da bölgede yaşanan çalkantılı siyasi süreçlerin etkisiyle yaşanan demografik, ekonomik, toplumsal değişim ve nihayet 1970'lerden itibaren kentin hızlı bir gelişim sürecine girerek önce kapitalist bir metropole, ardından önemli bir finans merkezine dönüşümünün hikâyesi anlatılacak.

Üçüncü bölüm, “Yeni Bir Parantez: Sömürge Sonrası Dönem”, Hong Kong’un el değişimi sonrasında ilk yirmi yılını, 1997-2017 arasında yaşanan gelişmeleri değerlendirmeyi amaçlıyor. Bu bölümde, 1997 yazında Doğu Asya bölgesini sarsan ekonomik kriz ve 2003 kuş gribi salgınının kentte yarattığı büyük sarsıntının ardından, Hong Kong’un adım adım Çin’in ekonomik ve siyasi etki alanına giriş süreci tartışılacak. Yeni binyılla birlikte Çin dünya sahnesine yükselen küresel güç olarak çıkarken, Hong Kong kendisi için geliştirilmiş “Özel Yönetim Bölgesi” düzenlemesinin yarattığı bir dizi yapısal sorunla boğuşan, kimlik krizine sürüklenen bir kent görünümündedir. Bu bölümde, sömürge-sonrası Hong Kong’unu tanımlayan yapısal sorunlar ve çatışma alanları ele alınırken, bu bağlam içinde 2014 Şemsiye Hareketi’nin ne anlama geldiği tartışılmaya çalışılacak.

“Hong Kong 1997/2017: Fragmanlar” başlıklı dördüncü bölümde, Hong Kong’a ilişkin kendi öznel gözlem ve deneyimlerimi Georg Simmel ve Walter Benjamin’in modern kent deneyimini kavramsallaştırma şekilleri ışığında ele almayı deneyeceğim. Hong Kong’u ilginç ve biricik kılan kimi unsurların geçmişte ve bugün benim için ne ifade ettiğine bakarken, hem önceki bölümlerde kentin tarihsel gelişimiyle ilgili yaptığım değerlendirmeye, hem de sonraki bölümde günümüz İstanbul kent kültürüne ilişkin yapacağım tartışmaya farklı bir boyut ve yaklaşım getirebilmeyi umuyorum.

Beşinci bölüm, “İstanbul 2017: Snapshot”, adından da anlaşılacağı gibi öncelikle bugünün İstanbul’una, esas olarak da İstanbul’un merkezinde yaşanmakta olan dönüşüme hızlıca göz atmayı hedefliyor. Bu anlık görüntüden yola çıkarak İstanbul kültür hayatının 1990’lardan 2010’lara yaşadığı inişli çıkışlı değişimi, Ackbar Abbas’ın el değişimi dönemi Hong Kong’u bağlamında geliştirdiği “gözden yitiş kültürü” kavramıyla ilişkili olarak ele almaya çalışacağım.

Altıncı bölüm “Son Bakış”ta, Hong Kong ve İstanbul’a yirmi yıllık bir tarihsel değişim süreci bağlamında birbirinin merceğinden bakmanın benim için ne ifade ettiği sorusuna bakacağım “son” bir defa. “Şehrin şahsileşmesi” ne anlama geliyor? Şehirler insanların kişisel hikâyelerine, hayat maceralarına nasıl giriyor? Şehir kişiyi nasıl şekillendiriyor? Sanıyorum bunu kavramak için biraz mesafelenmeye ihtiyaç var. İnsanın yaşadığı şeylere zamanın yarattığı mesafeden, başka şehirlerin yarattığı mesafeden, araya giren diğer şeylerin oluşturduğu çoklu merceklerden bakması gerekiyor. İnsan şehrin kendinde bıraktığı izleri bu “son bakışta” gerçek anlamda keşfetmeye başlıyor diye düşünüyorum.

Modern Kent Deneyimi

Yirminci yüzyılın ilk yarısında modern kent yaşamı ve metropol insanı üzerine yazan düşünürlerin yapıtlarında “modern kent deneyimi” kavramının farklı ifadelerine rastlıyoruz. Aslında bu kavram-sallaştırma, on dokuzuncu yüzyılın ortasında ortaya çıkan *modernité* tartışmasının devamı niteliğinde. Fransız şair ve eleştirmen Charles Baudelaire, 1863’te yayımlanan yazısında “modern hayatın ressamı”nı *flâneur* (aylak/avare) olarak tanımlarken, hem modern dönemde sanat üretimi hem de modern kent deneyimi üzerine yeni bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Baudelaire’in sanatçıya biçtiği rol, Fransa’da Salon ve Güzel Sanatlar Akademisi’nin katı kuralları çerçevesinde şekillenen sanat üretimi pratiğinden farklıdır. *Flâneur*, aylaklığı kendine iş edinmiş kent gezgini, “en ücra köşesine kadar metropolü arşınlar ve modern hayatın bütün görünümlerini müthiş bir aşkla gözlemler, ayıklar ve hafızasının arşivine kaydeder” (Artun 2014: 33). Modern kentin karmaşası *flâneur*’ün hem kendini var ettiği yaşam alanı, hem de sanatsal üretiminin başlıca malzemesidir. Konusunu mitolojiden, dini temalardan, tarihteki kahramanlık hikâyelerinden alan klasik gelenekten farklı olarak, sanatın ilham kaynağı artık doğrudan modern kentin sokakları, malzemesi de sanatçının kendisini ayrı tutmadığı modern hayatın kahramanları, yani fahişeler, paçavracılar, berberler, kumarbazlar, dilenci-

ler, haydutlardır. “Sanat dünyasını dört yüzyıldır mahkûm olduğu akademide belletilen tanrısal sahnelerin ezici zanaatından özgürleş-tiren... modern kentin çirkinliklerinde sanatçının keşfettiği güzel-likler” (Artun 2014: 11).

Kendisi de bir *flâneur* olan Baudelaire’i şehirde en fazla büyü-leyen kalabalıklardır. *Flâneur*, kalabalığın arasında “eşsiz bir sar-hoşluğa” erer: “Kalabalıkla kolayca kaynaşan kişi ateşli hazlar ta-dar... karşısına çıkan tüm uğraşları, tüm sevinçleri, tüm yoksunluk-ları kendininmiş gibi benimser” (Baudelaire 2006: 22). Ancak kent kalabalığının arasına karışmak, kalabalığın içinde erimek anlamına gelmez. Baudelaire’in sanatçısını kalabalıktan ayıran şey, kendi konumuna dair bir farkındalık, bir öz bilinç durumudur. *Flâneur*, kalabalığın içinde kendinin efendisi olma durumunu sürdürür. O, “kalabalıkta bir yüz olduğunu bilen kişidir ve bu farkındalık saye-sinde, tıpkı diğerleri gibi görünmesine rağmen, diğerlerinden ayrır-dır” (Tester 2015: 3). Başkaları gibi görünmek esasen *flâneur*’ün işine gelir. Zira bu anonimlik ve tebdili kıyafet sayesinde istediği her yere fark edilmeden girip çıkabilir, istediği şekilde gözlem ya-pabilir. Benzersiz bir ayrıcalığın, “gönlü istedi mi kendi, istemedi mi başkası olabilmenin tadını çıkarır. Diledi mi herkesin kişiliğine bürünür... Yalnız ona açıktır her şey; kimi yerlerin ona kapalı gibi görünmesiye, onun içine girme çabasına değmediğindendir” (Bau-delaire 2006: 22). Mekânsal, ahlaki ya da kültürel anlamda ona ya-saklanmış hiçbir yer yoktur. Yüzüne istediği yere ulaşmasını sağla-yacak maskeyi takar ve yoluna devam eder (Tester 2015: 4).

Baudelaire, “modern deneyimin geçiciliğini, heyecanını, yanar-döner niteliğini” yakalamaya çalışırken, özgürlüğün gerçek anlam-da deneyimlenebileceği yer olarak “teatral modern şehri” savun-maktadır (Boym 2016: 184). Şehrin sahnesinde kılıktan kılığa gir-meyi seven, kendi bireyselliğini farklı görünümlere bürünerek pe-kıştıran *flâneur*, “akışkan bir toplumsal konumu, değişken bir öz-nelliği” ifade eder (Friedberg 1993: 29). Şehrin karmaşasının sun-duğu özgürlük deneyimi, burjuvanın rasyonelleşmiş, araçsallaşmış, istikrarlı ve hesapçı dünyasından bütünüyle farklıdır. *Flâneur*, bu “şehirli kozmopolit dünya adamı” “kalabalığın içine bir girip bir

çıkan eşikte bir figürdür” (Boym 2016: 185).

On dokuzuncu yüzyıl ortası itibariyle sanayi ve teknolojiideki gelişmeler sayesinde artan ürün çeşitliliği, lüks ve konfor duygusu, büyük kentleri adeta dünyevi cennetler, büyülu çekim merkezleri haline getirir. Avrupa başkentleri “parıltılı camekânlara” dönüşürken, en fazla ışıık saçıan şehir Paris olacaktır. Kentin parlaklığı olgusu yeni değildir gerçi, ancak bu ışıılıtnın “seküler anlamda kamu-sal erişime açılması” ve geniş kitleler için ulaşılabilir hale gelmesi yeni bir gelişmedir (Buck-Morss 2015: 100). Baudelaire yazılarını bir alacakaranlık ânında, Paris “ışıılıtlar şehri”ne dönüşmeden hemen önce, kentin dokusunda bir şeylerin gözden yitip, başka şeylerin belirlemeye başladığı bir noktada, siyasal çalkantı ve radikal toplumsal dönüşümlerin ortasında yazar.

On dokuzuncu yüzyılın ortalarına dek Paris hâlâ dolambaçlı caddeler ve gözden saklı avlularla bezeli labirentimsi mahalleleriyle bir orta çağ kenti görünümündedir (Wilson 1991: 51). Bu dönemde kentin atmosferini büyük oranda burjuva değerlerini reddeden yoksul öğrenci ve sanatçıların bohem hayat tarzı şekillendirmektedir. Paris, bohem yaşıantıyla özdeşleşen hazzın ve yaratıcılığın şehri olduğu kadar, devrimler ve başkaldırılar şehridir aynı zamanda. 1789 devriminin yarattığı sarsıntı 1880'lere kadar yüz yıl boyunca birbirini izleyen baskı ve başkaldırı dönemleriyle süregidecektir (Wilson: 1991: 48). 1848'de Avrupa'ya yayılan devrimler dalgası en çarpıcı şekliyle Paris'te yaşanır. Kenti sarsan isyan ve başkaldırıların bastırılmasının ardından, 1851'de Louis Napolyon (III. Napolyon) bir darbeyle mutlak gücü ele geçirir ve iktidara döner. Kentte köklü bir dönüşüm yaratmak isteyen Louis Napolyon, bu iş için Seine Bölgesi'nde Bonapart taraftarı üst düzey bir yönetici olan Georges-Eugène Haussmann'ı görevlendirir. Böylelikle 1852-70 yılları arasında İkinci İmparatorluk döneminde “o güne dek görülmemiş ölçekte bir yaratıcı yıkım” süreci başlayacak, Paris ortaçağ kentinin altyapı sorunlarını en iyi ihtimalle düzeltmeye çalışan bir kent vizyonundan, “kenti zor yoluyla modernliğe sürükleyen” bir dönüşüm projesine savrulacaktır (Harvey 2012:19). 1853'te açıklanan proje, yeni kanalizasyon ve su şebekesi gibi altyapı çalışma-

larının yanı sıra kentin “güzelleştirilmesi”ni de içermektedir. Paris’in yeni görünümü, ilhamını imparatorluk dönemi Roması’ndan alan ve “yeknesaklığa düşülmeden yakalanan uyum” fikrinde ifade bulan bir estetik ideal çerçevesinde oluşturulur (Bell ve de-Shalit 2011: 226). Bu amaçla kent merkezinde on binlerce yapı yıkılır, yerlerine birbiriyle görsel olarak uyumlu yeni binalar inşa edilir. Dar ve izbe sokakların yerini, geniş bulvarlar almıştır. Eş zamanlı olarak sanayi kent dışına kaydırılır, işçiler ve alt sınıflar kentin dış çeperlerine yönlendirilir (Wilson 1991: 53). Haussmann’ın kentsel ideali, birbirini izleyen uzun caddeler boyunca perspektif ağırlıklı bir bakış sağlayarak, “burjuva sınıfının dünyasal ve tinsel egemenliğinin simgesi haline gelmiş kurumların, caddelerin sağlayacağı çerçeve içerisinde yüceltilmesini” mümkün kılmaktır (Benjamin 2002: 101). Fransa’nın emperyal ihtişamını yansıtan bu başkent vizyonuna uygun olarak, bulvarlar yapımları sürerken çadır bezleriyle örtülüp, inşaatın tamamlanmasının ardından anıtlar gibi törenle açılışları yapılır. Bulvarlar aynı zamanda isyanlara ve barikatlara karşı bir önlem niteliğindedir, caddelerin genişliği bundan böyle barikatların kurulmasını olanaksız kılacaktır (Benjamin 2002: 102). Bu “stratejik güzelleştirme” sürecinde, Paris’in yıkımı öylesine devasa ölçekte gerçekleşmiştir ki, “eski Paris’e işgalci bir ordunun verebileceği kadar zarar verilmiş”, kentin “her bireysel parçası, her özerk gelişimi” bastırılmış, Parislilerin “artık kendilerini evlerinde hissetmedikleri” yapay bir şehir yaratılmıştır (Buck-Morss 2015: 109).

Haussmann, projenin gecikmesi ve astronomik bütçe kullanımı nedeniyle yoğun eleştirilere maruz kalmasının ardından 1870’te görevini bırakır. Ancak bu noktada Paris artık zaten önemli ölçüde bir tüketim ve zevk merkezine dönüşmüş, “ışıltilar şehri” olarak yeniden yaratılmış durumdadır. Ali Artun’un sözleriyle, “Haussmann’ın öngördüğü dümdüz hatlardan oluşan geometrik disiplin, Paris’i aykırı, acayip, isyankâr temsillerinden” hem fiziki hem toplumsal olarak temizlemiştir: “Artık Paris’e şeklini veren modern hayat değildir. Aksine, hayat, modern Paris tasavvuruna göre nizam ve intizama sokulur” (2014: 52-53).

Baudelaire'in yazıları bu alacakaranlık ânına tanıklık eder.³ Henüz Haussmann'ın projesi tam olarak hayata geçmiş değildir, ama kentin alışıldık dokusu gözden yitmektedir. Walter Benjamin'in ifadesiyle, Baudelaire'in kent deneyimini *flâneur*'ün perspektifinden anlattığı 1860'larda, "hâlâ o eski güzel günlerden bazı çizgiler" vardır, "pasajlar rağbettedir henüz", "Seine nehrinin iki yakasının sonradan köprülerle birbirine bağlanacağı noktalarda henüz feribotlar işlemektedir" (2014a: 133). Ortaçağ görünümlü izbe arka sokaklarda hâlâ Haussmann'ın tam olarak söküp atmayı başaramadığı berduşlar, paçavra toplayıcıları gezinir. Kentin yitip gitmekte olan çehresine ait bu figürler Baudelaire gibi çağdaşı sanatçıların, sözgelimi arkadaşı Édouard Manet'nin de ilgisini çeker, Salon jürisi tarafından küçümsenen resimlerine konu olur (Roe 2007: 31). Bu alacakaranlık ânı, sanatçıların işlerine çoğunlukla bir melankoli ve nostalji duygusu olarak sirayet eder.⁴ "Paris mimari olarak dönüştükçe, eski Paris'in bu dönüşümden kurtulabilen bölümleri pitoresk bir görünüm olarak algılanmaya başlanacak ve nostalji Paris'in büyüğü olacaktır. Kentin, marjinallerin yaşadığı pejmürde, unutulmuş köşeleri giderek çekici ve sihirli hale gelir" (Wilson 1991: 60).

Baudelaire'de *flâneur*'ün bakışıyla özdeşleşen modern kent deneyimi tasviri, yirminci yüzyılın başında Avrupa kentleri üzerine yazan düşünürleri etkiler. Baudelaire'in kullandığı *modernité* teri-

3. Baudelaire'in bu geçiş dönemiyle ilişkisi, kendi hayatındaki çelişkileri, kendi iç gerilimlerini yansıtacak şekilde parçalıdır. Baudelaire aile kökeni itibarıyla burjuva sınıfından gelmektedir ve bu köken onun için çoğu zaman "içsel ikilemler yaratan bir yabancılaşma kaynağı" olur (Nicholin 1989: 13). Gençliğinde bir dönem babasından kalan mirası tüketene kadar "züppece" bir hayat yaşamasına rağmen, nefret ettiği üvey babasının himayesine girince parasızlık çeker, kendisini geçindirmek için gönülsüzce yeni oluşan sanat piyasasına bel bağlamak zorunda kalır (Buck-Morss 2015: 208). Sınıfsal kökeninin yarattığı içsel gerilimler gibi, politikayla ilişkisi de ikirciklidir. 1848 barikatlarında üvey babası aleyhine slogan atarken görülür, ancak barikatçıların özgürlük ve eşitlik davalarına gerçekten inanmaz: "Onu büyüleyen barikatların sahnelediği modernlik dramı, kent hayatının şiddeti, çağdaş kahramanlıktır" (Artun 2014: 19).

4. Artun'a göre, Haussmann'ı izleyen dönemde Paris sanat alanındaki gerçekliğini kaybedecek, modernist sanatçıların eserlerinde artık "yabancılaşmanın, bedbinliğin, aidiyet kaybının" etkisi olarak belirecektir (2014: 53).

mi “modernleşme” ve “modernizm”den farklıdır. Tarihsel süreç içinde toplumların geçirdiği yapısal dönüşüme işaret eden “modernleşme” kavramı, temel olarak sermaye birikimi ve akılcılaşıma süreçlerinin oluşturduğu doğrusal dönüşüme işaret eder (Frisby 2007: 2). Vurguyu makro yapısal dönüşüm süreçlerine yapan “modernleşme”den farklı olarak “modernite” modern toplumda ortaya çıkan yeni durumların “deneyimlenme” biçimlerine ve bu deneyimlerin biçimlendirdiği modern özne konumuna dikkat çekmektedir. Modernleşme süreçleri, insan deneyiminin parçalandığı ve hayatın deneyimlenişinin kesintili hale geldiği yeni bir toplumsal durum ortaya çıkarmıştır. Modernite kavramı bu yeni yaşam evrenindeki çelişkileri ve belirsizlikleri vurgularken, “modernizm” sanat alanında modern hayata geçişin estetik temsillerini ortaya koymayı amaçlayan yaklaşımları ifade eder. On dokuzuncu yüzyılın sonlarında ortaya çıkan izlenimcilik, dışavurumculuk, gerçeküstücülük, DADA gibi modernist akımların temel tartışma alanlarından biri modern metropol deneyiminin estetik düzlemde nasıl karşılık bulacağıdır (Frisby 2007: 6). Bu dönemde modern toplumun deneyimlenmesi ve estetik temsili arasında yoğun bir geçişkenlikten söz etmek mümkün. Modernite kuramı düşünsel ve estetik boyutuyla güncel hayat üzerine yeni bir düşünme tarzı ortaya koyarken, aynı zamanda modern kentin sokaklarında şekillenen yeni bir özgürlük deneyimini de tanımlayacaktır (Boym 2016: 184).

YİRMİNCİ YÜZYILIN başında, iletişim ve ulaşım teknolojilerinindeki gelişmelerle metropol yaşantısı yeni bir çehreye bürünür. Bu dönemde modern kent deneyimi üzerine tartışmaların yoğunlaştığını görüyoruz. Alman sosyolog Georg Simmel, “modernite deneyimini büyük oranda Baudelaire’in anlamış olduğu şekilde sosyolojik araştırma alanına sokan” ilk düşünür olmuştur (Frisby 2002: 40). Baudelaire’de olduğu gibi Simmel’de de moderniteyi algılayışın temelini endüstriyel üretim süreçleri değil, ama doğrudan metropol yaşantısı ve tüketim alanıyla ilgili deneyimler oluşturur (Frisby 2015: 20).

Simmel'in moderniteye ilişkin gözlemleri Berlin kenti çerçevesinde şekillenmiştir. On dokuzuncu yüzyıl ortasından itibaren ve özellikle 1871'deki Alman birleşmesinin ardından ekonomik açıdan hızla büyüyen Almanya'da, kömür, demir ve tekstil üretimindeki artışa, fabrikalarda çalışan nüfusun çoğalmasına paralel olarak müze, tiyatro, hayvanat bahçesi, sanat galerisi gibi eğitim ve kültür kurumları yaygınlaşmakta, sağlam bir burjuva kültürü kök salmaktadır (Fulbrook 2011: 125). Berlin bu dönemde bir yandan kanalizasyon sistemi ve su şebekesi gibi kentsel altyapıyı modernize eden büyük çaplı projelerle, bir yandan da göçle artan nüfus ve yaşanan yoğun yapılaşmayla kozmopolit bir metropole dönüşür (Hartel 2006: 28). 1896'da düzenlenen Berlin Fuarı yalnızca kentin metropole dönüşmesinde değil, aynı zamanda artık bir "dünya kenti" olarak anılmaya başlamasında da sembolik bir eşik olmuştur (Frisby 2007: 104). Yirminci yüzyıla girildiğinde, Berlin Almanya'daki en büyük mamul endüstrisi üretim merkezi olmanın yanı sıra, elektronik gibi yeni sanayi kollarının da merkezi haline gelmiştir. Aynı dönemde Avrupa'nın en gelişmiş metro sisteminin yapımı için kapsamlı bir dönüşüm sürecine giren kentte ilk metro hattı 1902'de hizmete girer. Buna ilaveten kentin güçlü bir akademik ve sanat ortamı, canlı bir basın-yayın dünyası vardır (Hartel 2006: 28). "Yirminci yüzyılın başında, hızlandırılmış modernleşme ve şehirleşme süreçlerinin Londra ya da Paris'ten daha görünür biçimde etkilediği" Berlin, sokaklara yayılan café ve restoranları, sanat galerileri ve müzeleri, hareketli gece hayatını oluşturan tiyatro, kabare ve kulüpleriyle Avrupa'nın en canlı metropolü konumundadır (Gaughan 2003: 41). Buna karşın, dönemin modern kent tartışmalarında Berlin çirkinliğiyle tanımlanan bir şehir olarak öne çıkacaktır. Alman birleşmesinin ardından kentin özellikle doğudaki bölgelerden aldığı kitlesel göç, hızlı sanayileşme, artan nüfus yoğunluğu, toplumsal eşitsizlikler ve kent yoksulluğu Berlin algısının diğer Avrupa kentleriyle kıyaslandığında çirkinlikle özdeşleşmesine neden olur. Berlin, hızlı ve yoğun kentleşmenin sembolü olan Chicago, New York gibi Kuzey Amerika kentleriyle karşılaştırılır. "Paris'in güzelliğinin ya da Londra'nın köklü geleneklerinin aksine, Berlin yalnızca saf mo-

dernliğe sahip gibidir, ki bu da çoğunlukla saf modern çirkinlik anlamı taşıyacaktır” (Frisby 2007: 243).

1858’de Berlin’de doğan ve 1914’te Strasbourg Üniversitesi’nde bir kürsü elde edinceye değin hep çok sevdiği Berlin’de yaşayan Simmel, kentin bir metropole dönüşmesine bizzat tanıklık eder. 1903’te yayımlanan ünlü yazısı “Metropol ve Zihinsel Hayat”ta Berlin kentinin ismini yalnızca bir kez zikretmiş olsa da, onda metropolün karşılığı Berlin’dir (Frisby 2011: 120).

Simmel’in kuramında, karmaşık toplumsal ağlardan oluşan metropolün odağında toplumsal farklılaşma, yüksek seviyede ekonomik işbölümü, olgunlaşmış para ekonomisi, özelleşmiş hizmet ve ürünlerin dev ölçekte çeşitlenmesi, gelişmiş mübadele, dağıtım ve iletişim sistemleri vardır. Bu devasa ekonomik ve toplumsal “etkileşimler ağının” son derece ayrıntılı bir tasvirini ortaya koyarken, Simmel’in baktığı alan esas itibariyle “bireysel deneyim” ve “metropoldeki varoluşun öznel sonuçlarıdır” (Frisby 2011: 115). Hayli üretken bir yazar olarak çok sayıda esere imza atmış Simmel için öncelik sistematik ve bütünlüklü bir kuram yaratmak değil, toplumsal gerçeğin parçalarına, ayrıntıya ve tekil olana yoğun dikkat sarf eden bir çözümleme ortaya koyabilmektir. Üniversitede derslerini izlemiş öğrencilerinden Siegfried Kracauer’in (2011: 195) sözleriyle Simmel “sistematik olmayan düşünürler” sınıfına girer. Onun modernite anlayışının öncelediği şey toplumsal yapı ve sistemler değil, tek tek toplumsal fenomenler, toplumsal etkileşim ve toplumsallaşma biçimleridir. Düşüncelerini yönelttiği olgular doğrudan “bireyin deneyim ve yaşantılarından türer” (Kracauer 2011: 189). Simmel’in amacı, modern toplumsal hayat içinde geçici, anlık ve rastlantısal olanda ortaya çıkan “modernitenin asli doğasını” yakalamaktır (Frisby 2015: 16). Zygmunt Bauman daha ileri giderek, Simmel sosyolojisinde “topluma” yer olmadığını söyleyecektir (1995: 187). Onun peşinde olduğu şey, “toplumsallığın” (*sociality*) gizemidir. Öte yandan fragmanların bir araya gelerek oluşturduğu modernite resminin tümüyle rastlantısallık üzerine kurulu olduğunu düşünmek yanıltıcı olacaktır. Bu resimde “her fragman, her toplumsal kare, bir bütün olarak dünyanın bütünsel anlamını açığa çıkar-

ma olanağını barındırır” (Frisby 2015: 20). Simmel’in sözleriyle: “Varoluşun yüzeyindeki her noktadan –bu nokta yüzeye ne kadar yakından bağlı olursa olsun– ruhun derinliklerine inen bir sondaj yapılabilir ve böylece hayatın en sıradan dışsallıklarının bütünü, en nihayet, hayatın anlamı ve üslubuyla ilgili nihai kararlara bağlanabilir” (2015: 320).

Simmel’in metropole yaklaşımı Almanya’da o dönemde hâkim olan kent hayatına ilişkin kötümserlik geleneğinden net şekilde farklılaşmıştır. Bu hâkim anlayış içinde küçük kasaba ya da kır yaşıntısının sahip olduğu varsayılan toplumsal uyum ile karşıtlık ilişkisi içinde tasavvur edilen kent ortamı, tüm toplumsal problemlerin kaynağı olarak görülür. Bu tartışmanın geri planında Alman sosyolog Ferdinand Tönnies’in 1887’de yapmış olduğu kavramsal ayrım bulunmaktadır. Genel olarak kentlerden ve özellikle Berlin’den nefret eden Tönnies (1988) iki farklı toplumsal örgütlenme tipi, “topluluk” olarak çevrilebilecek *Gemeinschaft* ve “toplum” olarak çevrilebilecek *Gesellschaft* kategorileri arasında bir ayrım yapar. *Gemeinschaft* tarzı ilişkilerin karakterize ettiği topluluklar genellikle paylaşılan ortak fiziksel mekân, norm ve inançlar tarafından bir arada tutulan insanlardan oluşurken, *Gesellschaft* kavramı toplumsal farklılaşma, işbölümü, bireysellik temelli ilişkilerin oluşturduğu toplumsal yapıları karakterize eder. Yirminci yüzyılın hemen başında hızla sanayileşmekte ve modernleşmekte olan Alman toplumunda, yeni oluşmaya başlayan kozmopolit metropol hayatının karmaşası karşısında, toplumsal benzeşme, uyum ve paylaşılan ortak değerler etrafında tanımlanan geleneksel kasaba/kır yaşıntısına duyulan yaygın bir özlem söz konusudur.⁵ Buna karşın Simmel’in metropol analizi *Gemeinschaft* tarzı varoluşun idealize edilmesine yönelik tasavvurla zıtlık içindedir ve uyumlu geleneksel topluluk nostaljisine prim vermez (Frisby 2011: 112). Toplumun uyumlu bir bütün olmasını öneren ve toplumu öyle tanımlayan anadamar sos-

5. Bir görüşe göre Almanya’da 1930’larda güçlenecek Nazi ideolojisinin nüvelerine, on dokuzuncu yüzyıl sonundan itibaren güçlenen *Gemeinschaft* tarzı geleneksel kasaba/kır yaşıntısının yarattığı farz edilen toplumsal uyum fikrinin idealize edilmesinde önemli bir rolü vardır (Frisby 2015: 241-42).

yal bilimlerin aksine, Simmel için “uyumsuzluk da uyum kadar olağan bir toplumsal varoluş üretir”, çatışma bir “arıza” değil, toplum-sallaşmanın dinamiklerinden biridir (Tanyeli 2017: 34).

Metropol yaşamının öznel sonuçlarının incelenmesine odaklanan “Metropol ve Zihinsel Hayat”ta metropol imgesi, işbölümü, dağıtım, iletişim, para ekonomisi, meta mübadelesi, entelektüel ve kültürel çevrelerin kesişen alanlarından oluşan bir ağ olarak ortaya çıkarken, bu imgede büyük oranda yer almayan şey sanayi boyutudur (Frisby 2011: 100). Tıpkı sanayi üretimi gibi, toplumsal sınıf kavramı da Simmel’in metropole bakışında merkezi bir rol üstlenmez. Buna karşın, daha soyut bir olguyu ifade eden “toplumsal mesafe” kavramı Simmel’in fiziksel yakınlığa dayalı metropol yaşantısını kavramsallaştırmada özel bir öneme sahiptir. “Mesafe” kavramıyla ilişkili biçimde metropole özgü varoluş tarzı, “iç ve dış uyarıların hızlı ve kesintisiz değişimi”, “akılcılık”, “hesaplanabilirlik”, “kayıtsızlık”, “nesnellik”, “anonimlik”, “eşitletme” gibi bir dizi olguyla ilişkili olarak değerlendirilir. Bu olgular metropolü tanımlayan para ekonomisiyle yakından alakalıdır. Simmel modern hayatın dinamiklerini açıklarken, sanayi kapitalizminin yarattığı ilişkilerden ziyade, para ekonomisini vurgular. Ekonomik mübadelelerin çoğulluğu ve yoğunluğu metropolü tanımlayan başat unsurlar arasındadır. Parasal işlemlerin sadece mübadele değeriyle ilgili doğası, modern toplumda insanların ve nesnelerin değerlendirilmesinde katıksız nesnellığe, bunların özgün doğasının ne olduğu sorusu karşısında kayıtsızlığa yol açar. Toplumsal ilişkilerin nesneleşmesinin en uç biçimi olan kentsel varoluş, “birey ve toplumsal çevresi arasında bir mesafeyi” gerekli kılar. Böyle bir içsel sınır ve ruhsal mesafe olmaksızın metropol hayatının “mahşeri kalabalığı ve renkli düzensizliği” birey için katlanılmaz olacaktır (Frisby 2015: 22). Metropol insanını şekillendiren katıksız zihinsellik ve uzaklık bir tür kendini koruma işlevi görür. Metropol yaşantısının ezici gücünden öznel alanı koruyabilmek için birey mesafeli bir tutum takınmak zorundadır. Bu uzaklık özgürlük sağladığı kadar, bir huzursuzluk kaynağıdır da. Modern hayatın dayattığı kayıtsızlık ve karşılıklı ihtiyatlılık kendini en çok büyük şehrin yoğun kalabalığında hisset-

tirir: Burada, bedensel yakınlık ve mekân darlığı zihinsel mesafeyi daha görünür kılar. Metropolün sağladığı özgürlüğün diğer yüzü, bu huzursuz edici kaybolmuşluk duygusudur. Başka yerlerde olduğu gibi burada da “insanın özgürlüğü duygusal hayatına illaki rahatlık olarak” yansımaz (Simmel 2015: 325). Nitekim metropol insanını tanımlayan tutumlardan biri “dünyadan bezmişlik” (*blasé*) tavrıdır. “İnsanı dünyadan bezdiren şey sınırsız haz peşinde koşulan hayattır, çünkü böyle bir hayat sınırları o kadar uzun süre azami tepki vermeye zorlar ki en sonunda hiç tepki vermez olurlar” (Simmel 2015: 321). Diğer bir deyişle, metropol yaşantısının ürettiği yüksek düzeyde uyarım tam zıttı bir durumu, uyarılara tepki göstermeyi reddetme tavrını tetikler. Dünyadan bezmenin temelinde ayırt etme yeteneğinin körelmesi yatar. Şeylerin anlamlarının ve farklı değerlerinin önemsiz hale geldiği durumda, bezgin kişi her şeyi aynı yavan ve gri tonda görecektir. Simmel (2015: 321) bu durumu içselleştirilmiş para ekonomisinin öznel yansıması olarak görür, zira “para, olanca renksizliği ve kayıtsızlığıyla, bütün değerlerin ortak paydası” haline gelmiş, “şeylerin çekirdeğini, bireyselliklerini, özgül değerlerini ve kıyaslanamazlıklarını onmaz biçimde” çıkarıp atmıştır. Bu ortamda, “yabancılaşmış varoluş formları, içinde var olduğumuz nesnel formlar halini alır” (Frisby 2011: 124). Ancak dünyadan bezmiş bireyin kayıtsız tavrı, eğlence ve heyecan açlığını ortadan kaldırmayacaktır. Tersine, bezginlik tavrı, mesafelilik ve kayıtsızlık ürettiği kadar, şuursuz bir “yerinde duramama” hali de üretir (Frisby 2007: 11). Zevk, tarz, fikirler ve kişisel ilişkiler konusundaki “tipik modern sadakatsizlik”, metropol insanının gelgeç hevesleri ve her an değişen yeni akımlar peşinde sürüklenme tutkusunu bunun sonucudur. Tam da bu noktada modern toplumun ayrılmaz parçası olan “boş zaman” faaliyetleri olgusu devreye girer. Bu faaliyetler doğrudan tüketim alanında yer alır. Yalnızca ürünler değil, aynı zamanda “deneyimler” de meta olarak pazarlanır. Modern toplumda metalaşma kişisel alanı da kuşatmıştır. Tüketim alanının uzantısı olan keyif verici boş zaman faaliyetleri arasında Simmel, moda, eğlence yerleri, fuarlar, sanat sergileri, seyahat gibi alanları inceler.

Kracauer (2011: 221) duyuşal deneyim ve gözlemin Simmel'in yaklaşımındaki merkezi yerine dikkat çeker. Tekil olguların, soyut ve muğlak üst kavramlardan gelerek sistematik biçimde kavramsal kesinliklere indirgenmesi Simmel'e terstir. Onun çalışmaları "dolaysız olarak deneyimlenen" hayat gerçekliğine bağlıdır ve üzerine kurulu oldukları başlıca kaynak gözlemdir. Simmel "gördüğünü betimler hep; bütün düşünme faaliyeti, nesneleri onlara bakarak kavramaktan ibarettir" (Kracauer 2011: 221). Kracauer'in "deneyim" ve "gözlem"e yaptığı bu vurgu, Simmel'in yönteminin çağdaşları tarafından neden "izlenimci" resamlara atıfla bir tür "sosyolojik izlenimcilik" (Frisby 1992) olarak tanımlandığını da aydınlatmaktadır aslında. Bu tanımlama, izlenimci resamların çağdaşı Baude-laire ve ondan otuz küsur yıl sonra yazan Simmel arasındaki sürekliliği belirginleştirir.⁶

"METROPOL VE ZİHİNSEL HAYAT"ın yayımlanışından yaklaşık yirmi yıl sonra, üniversitede Simmel'in derslerini takip etmiş bir diğer Alman düşünür, Walter Benjamin, modern kent deneyimini benzer bir çizgi üzerinden kavramsallaştırmaya devam edecektir. Benjamin, çalışmalarında on dokuzuncu yüzyıl Parisi'ne ve Baude-laire'e geri dönerek *flâneur* kavramına yeniden hayat verir. Simmel'in modernite kavrayışı Alman toplumunda o dönemde yaşanan değişimlere ilişkin tarihsel bir değerlendirmeye değil "modern hayatın ebedi kıldığı" deneyim tarzına yaslanırken, Benjamin'in çalışmaları kendi çağının derin siyasi krizine dair bir kavrayış ortaya koymayı da amaçlamaktadır. Benjamin'in iki dünya savaşı arasında baktığı Avrupa, Birinci Dünya Savaşı'ndaki kitlesel ölümlerin travması, ekonomik buhran, Weimer Almanyası'nda Nasyonel Sosyalizmin ve Yahudi düşmanlığının yükselişi, Rusya'daki Bolşevik

6. Simmel'in çağdaşları tarafından "izlenimcilik" akımıyla ilişkilendirilmesine karşın, David Frisby (2007: 25) Simmel'deki modern kent temsiliinin Fransız izlenimcilerinden ziyade, Alman dışavurumcularının modern kente yaklaşımına daha yakın olduğunu belirtir. PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Devrimi'nin yarattığı şaşkınlık, tereddüt ve umudun şekillendirdiği bir çalkantı içindedir. İki savaş arası dönemde Avrupalı düşünürlerin tanıklık ettiği artık çok daha kasvetli bir modern toplum resmi, “gündelik yaşamın temellerini tehdit eden bir facianın eşiğinde... yaşamak anlamında modernlik deneyimi”dir (Hansen 2015: 22). Benjamin, en kapsamlı çalışması olan *Pasajlar*'da Baudelaire'in dönemini, on dokuzuncu yüzyıl Paris kent yaşamını incelerken aynı zamanda kendi dönemi üzerine yazmaktadır. Susan Buck-Morss *Pasajlar*'da yazarın yaşadığı döneme doğrudan göndermeler olmasa da, on dokuzuncu yüzyıl Parisi'ne ait öğelerin “diyalektik imgelere” dönüştüğünü ifade eder.⁷ Benjamin'de “diyalektik imge” geçmişin şimdiye ya da şimdinin geçmişe ışık tutması değil, “geçmişin şimdiyle bir takımyıldızı içinde bir araya geldiği şeydir” (Buck-Morss 2015: 319).

Benjamin'in çalışmalarında modern gündelik hayat deneyiminin odağı olarak kent, merkezi bir yere sahiptir. Ziyaret ettiği bazı kentlerle (Roma, Floransa, Venedik) ilgili kısa yazıları bulunmasına rağmen karşılaştırmalı bir kent analizine girişmemiş olan Simmel'den farklı biçimde, Benjamin'in kent deneyimi kavramsallaştırmasında kentler birbiriyle ilişkili biçimde ele alınır (Frisby 2007: 16). Buck-Morss, Benjamin'in “entelektüel pusulasının uçlarını” oluşturan dört şehir bulunduğunu belirtir: Batı'da burjuva toplumunun kökeni olarak Paris, Doğu'da bunun sonuna işaret eden Moskova, Güney'de Batı medeniyetinin Akdeniz kökenlerini (bir anlamda çocukluğunu) ifade eden Napoli ve Kuzey'de yazarın kendi çocukluğunun geçtiği Berlin (2015: 42). 1924'te Benjamin ve Asja Lacis'in birlikte çıktıkları gezinin ardından yine birlikte kaleme aldıkları ve 1926'da yayımlanan Napoli yazısı, modern kapitalizmin yapılaştırmacı sınırlarının henüz kesinleşmediği bu az gelişmiş Güney Avrupa kentine ilişkin gözlemleri içerir. Denemede, şehrin sokak-

7. Buck-Morss, Benjamin'in yazılarında on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Paris'in Louis Napolyon'un direktifiyle Haussmann tarafından dönüştürülme sürecinin, 1930'lar Almanyası'nda yaşananlarla bağlantı içinde düşünüldüğünü belirtir. Louis Napolyon ilk burjuva diktatörü, Hitler de onun 1930'lardaki karşı-
 2015: 136) Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

larında yürüyen birinin topladığı imgeler “nesnel izlenimler” olarak sunulur, olgular tarihsel olarak geçici bir hakikatin somut şekilde ifade edildiği bir dil olarak okunmaktadır (Buck-Morss 2015: 44). 1926-27 dönemini kapsayan Moskova gezisi notlarında, yine geçiş halinde (bu kez sosyalizme geçen) bir topluma ilişkin izlenimler yer alır. Benjamin 1932’de Berlin’deki çocukluk anılarını yazmaya başlar. Burada ilgilendiği, kendi korunaklı burjuva yetiştirilme tarzına rağmen şehrin kamusal mekânının kendi bilinçdışına nasıl girdiği, nasıl olup da hayal gücü üzerinde hâkimiyet kurduğudur (Buck-Morss 2015: 57). Benjamin’in en büyük projesi olan *Pasajlar* yapıtı ise on dokuzuncu yüzyıl Parisi’ne odaklanacaktır. Benjamin, bir di-zi taslak, özet, fragman, not ve alıntı olarak bugüne ulaşmış olan *Pasajlar*’ı 1927’de Paris’te yazmaya başlayacak, çalışmasını öldüğü 1940 yılına kadar sürdürecektir, ama bitiremeyecektir (Gürbilek 2014: 25).

Howard Caygill kent deneyiminin Benjamin’deki “düşünüm-sel” boyutuna dikkat çeker (1998: 117). Benjamin’de kentlerin bilgisi, dolambaçlı şekilde birbirinin dolayımıyla ortaya çıkar, bir kent bir diğerrinin aynasında tanınır hale gelir. Başka kentlerin sağladığı hareketli görüş açıları olmaksızın, yalnızca belirli bir kentin çerçevesinden bakarak, neyin o kente özgü olduğunu çıkarsamak zordur (Caygill 1998: 117). “Düşünüm-sel” yaklaşım yalnızca coğrafi değil, zamansal bir boyut da içerir. Kent deneyimini şekillendiren zaman-mekân karşıtlıklarıdır. Benjamin’in 1900’ler Berlini’nde geçen çocukluk anıları, Berlin ve Paris’te yetişkin olarak yaşayacağı deneyimin çerçevesini çizer, on dokuzuncu yüzyıl Parisi’ne ilişkin kültür tarihi çalışması 1930’lar Parisi’nin sokaklarında dolaşırken yaşadığı deneyimle mümkün olur. Caygill, Benjamin’in gezdiği tüm kentleri zamansal ve coğrafi olarak doğup büyüdüğü şehir olan Berlin’le ilişkili olarak konumlandığını ifade eder (1998: 118). 1926-27 yıllarında çıktığı gezide Moskova’ya ilişkin gözlemler çoğunlukla Berlin’le ilişkili olarak anlam kazanır. Benjamin Moskova’ya giden kişinin, Moskova’nın kendisinden önce, Moskova aracılığıyla Berlin’i görmeyi öğreneceğini belirtir (Koçak 2014: 11). Benzer şekilde, Moskova’dan döndükten sonra Berlin’i yeni bir gözle görmeye

başlayacaktır: “Moskova hakkında, ancak burada, Berlin’de farkına vardığım bazı şeyleri ekliyorum... Berlin, Moskova’dan gelmiş biri için ölü bir şehir. Sokaktaki insanlar umutsuz bir şekilde yalıtılmış gibiler, tek tek her insan diğerlerinden alabildiğine uzak ve koca sokağın ortasında yapayalnız. Dahası: Zoo Garı’ndan Grunewald’a giderken geçtiğim bölge, sanki fırçalanıp cilalanmış gibi, aşırı ölçüde temiz, aşırı konforlu göründü gözüme” (Benjamin 2014b: 136). Aynı şekilde, Moskova’ya dair bazı ayrıntıların ayırıcılığına da ancak Berlin’e dönünce varabilecektir: “Moskova büyük şehirlerde öylesine dayanılmaz bir keder yayan çan seslerinden azade. Bu da insanın ancak döndükten sonra farkına vardığı ve sevdiği şeylerden biri” (Benjamin 2014b: 137). Benjamin’e göre Rusya’yı kendisi gibi az tanıyan birisi için bile Rusya’da geçirilen zamanın ve kazanılan yeni bakış açısının sonucu, “Avrupa’yı Rusya’da olup bitenlerin farkında olmanın bilinciyle gözlemlemeyi ve yargılamayı” öğrenmektir.

Benjamin’in “düşünsel” yaklaşımında kent başka kentlere dokundurmalar yoluyla ve içinde cisimleşen geçmiş yaşantılarla deneyimlenir. Kent deneyimi, geçmiş deneyimlerin artıkları ve hayaletleriyle sürekli bir müzakere içinde oluşur. Bu yalnızca geçmişte fiilen yaşanmış olan deneyimleri değil, ama hiç yaşanmamış olanları da, kaybedilen şansları ve kaçırılan karşılaşmaları da içerir. Yalnızca olmuş olan değil, olabileceken olmamış olan da bu deneyimin parçasıdır (Caygill 1998: 118-120).

Benjamin *Pasajlar* projesiyle Baudelaire’in Parisi’ne döner. Modern kentlerdeki büyük mağazaların öncüsü olan pasajlar, on dokuzuncu yüzyılın ikinci çeyreğinde tekstil ticaretindeki yoğunlaşma sonucu, içlerinde o zamana dek alışlagelenden çok daha fazla mal depolamayı mümkün kılan dükkânların bulunduğu mekânlardır. Vitrinlerinde albenisi yüksek ürünlerin sergilendiği dükkânlara ev sahipliği yapan, gaz lambası kullanımı sayesinde hava karardıktan sonra da hizmet verebilen pasajlar kısa sürede Parisli şık kadın ve erkeklerin uğrak yerine dönüşür. Benjamin 1852 tarihli bir Paris rehberinden yaptığı alıntıda pasajları şöyle tanımlar: “Endüstriyel lüksün yeni sayılabilecek bir buluşu olan pasajlar, bina kitlelerinin arasından geçen üstü camla örtülü, memmer kaplı geçitlerdir... Işığı

yukarıdan alan bu geçitlerin iki yanında en şık dükkânlar yer almaktadır; böylece bu türden bir pasaj, kendi başına bir kent, küçük bir dünya demektir” (2002: 131). Sokağı iç mekâna dönüştüren pasajlar *flâneur*’ü dışarıdaki atlı araba trafiği keşmekeşinden kurtararak, ona lüks ürünlerin ve şık insanların arasında sakin bir sığınak sunar. Çalışma ve kazanç odaklı burjuva hayat pratiğini bilinçli aylıklık tercihiyle protesto eden *flâneur*, gündelik hayatın koşturmacasını olabildiğince yavaşlatmaya çalışırken, kendine 1840’larda bir moda olarak pasajlarda gezdirilen kaplumbağaların temposunu örnek almaktadır (Benjamin 2002: 148).

Benjamin on dokuzuncu yüzyıl Paris manzarasını tanımlarken, metaların pazarda aldatici bir görünümle, üretim süreci görünmez kılınarak, sadece mübadele değeriyle tanımlanan birer “fetiş” olarak sunulmasını ifade eden “fantazmagorya” kavramına başvuracaktır. Paris bir “fantazmagorya”, hızla boyut değiştiren ve birbirine karışan optik yanılsamalarla dolu bir büyülü fener gösterisi, pasajlarsa modern toplumun “ilk tüketici rüya âlemlerine” evsahipliği yapan mekânlardır (Buck-Morss 2015: 100). Haussmann’ın başlattığı büyük dönüşüm projesiyle birlikte pasajlar eski çekiciliğini yitirir, düşüşe geçer ve yerlerini yeni bulvarlarda açılan büyük mağazalara bırakmaya başlar. Bu süreçte kentin dönüşen dokusuyla birlikte *flâneur* figürü de değişime uğrayacaktır. Benjamin Baudelaire’in “melankoliyle beslenen alegorik” bakışını anlatırken Paris’teki bu alacakaranlık ânını bir eşik durumu olarak tanımlar: “...burada alegorik sanatçının, yabancılaşmış sanatçının bakışlarını kente çevirmesi söz konusudur. Bu, kendi yaşam biçimi, büyük kent insanının artık eşikte olan kapkara yaşam biçimine henüz bazı parıltılar katabilen *flâneur*’ün bakışıdır. *Flâneur* henüz büyük kentin de, burjuva sınıfının da eşiğindedir. Henüz bunlardan herhangi birine yenik düşmüş değildir. Hiçbirine yerleşmiş değildir. *Flâneur* sığınağını kitlede arar” (2002: 98). Oysa Paris’in geçirdiği dönüşümle birlikte *flâneur* de tüketime teslim olmuş yeni bir kent kurgusuna savrulacaktır. Sokakların vadettiği hareketlilik ve karmaşa kent deneyimini bir özgürlük alanı olarak modern öznenin önüne açarken, tüketim odaklı kent olsa olsa bir kısıtlanmışlık ve kısıtıl-

mışlık tecrübesini ifade eder. Pasajların yerini çoktan mağazalar almıştır. Pasaj *flâneur* için “iç mekânın cadde görünümü içerisinde somutlaşan” klasik biçimiyken, büyük mağazalar onun dışlanma sürecini başlatan son piyasa yeri olur: “*Flâneur* için başlangıçta cadde iç mekâna dönüşmüşken, şimdi bu iç mekân caddeye dönüşmüştür ve *flâneur* daha önce nasıl kentin labirentlerinde gezdiyse, şimdi de mallardan oluşma bir labirentin içinde dolanıp durmaktadır” (Benjamin 2002: 149). Benjamin’in çalışmalarını yürüttüğü dönemde pasajlar artık çöküş halindedir. Yeni tüketim mabetleri olarak geniş bulvarlarda çoktan gösterişli mağazalar boy göstermeye başlamış, pasajlarsa “ıskartaya çıkmış bir geçmişin reddini içeren meta mezarlıkları”na dönüşmüştür (Buck-Morss 2015: 55).

Buck-Morss Benjamin’in montaj yöntemiyle oluşturduğu *Pasajlar*’ı “modernitenin kapitalist kökenlerinin tarihsel bir sözlüğü, kent deneyiminin elle tutulur, olgusal imgelerinin bir derlemesi” olarak tanımlar (1986: 99). Nazilerin “geçmişî sahte-tarihsel bir biçim içinde mit olarak yeniden ele geçirme” ideolojisine karşı Benjamin’in *Pasajlar* projesinde ortaya koyduğu “tarihsel maddeci” yaklaşım, “şimdiyi mitten arındıracak bir tarih sunumu”⁸ yaratma çabasını ifade etmektedir (Buck-Morss 2015: 54). Nurdan Gürbilek hayatının önemli bir bölümünü adadığı bu çalışmada Benjamin’in, nesneleri kavramların dolayımı olmaksızın doğrudan dile getirebilecek bir yöntem bulmanın peşinde olduğunu ifade eder.⁹

8. Buck-Morss’a göre Pasajlar projesinde öne çıkan tarihsel maddecilik anlayışının en önemli unsuru mitik tarih yaklaşımlarının tümünü, ama en çok da Aydınlanma düşüncesinde somut ifadesini bulan ve ardından kapitalist burjuva kültürü tarafından devralınan tarihsel ilerleme mitini geçersiz kılmaktır. Mit ve tarih kavramları birbirini dışlar: “Mit açısından insanlar kaderin işleyişine müdahalede bulunamayacak kadar güçsüz olduğundan, gerçekten yeni olan hiçbir şey gerçekleştiremez. Tarih kavramı ise, insanın olaylar üzerinde etkisi olabileceğini ve aynı zamanda kendi kaderini şekillendirebilen bilinçli özneler olarak insanların ahlaki ve siyasal sorumluluk taşıdığını ima eder” (2015: 97).

9. Benjamin’e göre bütün egemen sınıflar kendilerinden öncekilerin mirasçısıyken, önceki sınıflardan devraldıkları bir mirasa sahip olmayan ezilenler açısından kültür yalnızca bir yıkıntıdır. Bu yıkıntıdan bir şeyler kurtarmak isteyen tarihsel maddeci, bir “paçavra toplayıcısı” gibi, “tüketilmiş, bir kenara atılmış nesneleri, kültürel artıkları, sarfın dökünüsünün toplar” (Gürbilek 2014: 34-35).

Benjamin de tıpkı Simmel gibi sistematik bir düşünür değildir. Çalışmalarında kuramsal açıklık, nedensellik, bütünsellik kaygısı taşıyan bir yöntem izlemez. “Ana arterleri değil, ara sokakları” tercih eder (Gürbilek 2015: 13). Tarihe ve modern topluma “kavramların gücüyle değil, yaşantının ışığıyla” bakar (Gürbilek 2014: 35). Bu bağlamda, parçadan çıkarak bütüne dair bir kavrayış oluşturmaya imkân tanıyan alegorik yaklaşım onun kültür anlayışına daha uygundur.

FRISBY, *FLÂNEUR* FIGÜRÜNÜN genellikle ihmal edilmiş bir yönünün onun “üretici” kimliği olduğunu belirtir (2007: 13). *Flâneur* boşa gezen bir aylak değil, daha ziyade aylaklığı kendine iş edinmiş kişidir. Kentte gezmek, gözlem yapmak onun işidir. Kenti deneyimlemek kültürel üretiminin kaynağını oluşturur. *Flâneur*, kent deneyimini kentin bilgisine dönüştürür, kente dair metinler, imgeler üretir. Bu çerçevede Baudelaire, Simmel ve Benjamin kendilerini birer *flâneur* olarak konumlandırmış, gözlem ve deneyimi modern kentin bilgisini üretmenin temel araçlarından biri kılmışlardır. Şiirlerini “aylak aylak dolaştığı zamanlarda yazan” Baudelaire, “şehrin sokaklarında amaçsızca gezinmeyi bir üretken emek yöntemi haline getirmiştir” (Buck-Morss 2015: 208). Bauman Simmel’in metropol deneyimini kavramsallaştırırken, tıpkı Baudelaire gibi *flâneur*’ün bakışından yola çıktığını, kent insanının durumunu avarelik eden yalnız birinin perspektifinden tasvir ettiğini söyleyecektir: Kendisi de *flâneur* olan Simmel “şehir kalabalığının hiç bitmeyen seyrinin bir seyircisidir” (1995: 186). Benzer şekilde Frisby Simmel’in “toplumsal etkileşimin görünmez narin ipliklerinin keskin bir gözlemcisi” olarak “sosyolojik *flâneur*” sıfatıyla tanımlanabileceğini belirtir (2011: 108). Benjamin içinse *flâneur*, kent bağlamında tarihsel bir figür olarak işlev görmekle kalmaz, aynı zamanda yazarın *Pasajlar* projesinde kendi üretim sürecine, araştırma eylemine ve yöntemine ışık tutan bir figüre dönüşür (Frisby 2007: 28). Bu düşünürlerin çalışmalarını izleyen dönemde *flâneur* figürü farklı yüzleriyle edebiyat, görsel sanatlar, sinema gibi yaratıcı alan-

larda ortaya çıkmaya devam edecektir. Aynı biçimde, kent deneyiminin kendisinin üretken emeğe dönüşmesi fikri, kent çalışmaları alanının bir unsuru olarak geçerliliğini korumaktadır.

2017/1997

Ackbar Abbas 1997’de yayımlanan *Hong Kong: Gözden Yitiş Kültürü ve Siyaseti* (*Hong Kong: Culture and the Politics of Disappearance*) adlı kitabına, “ilginç zamanlarda” yaşamının müphem avantajlar barındırsa da esasen bir “lanetlenme” şekli olduğunu söyleyen Çin atasözünü aktararak başlar. Elinizdeki kitabın yazıldığı 2017 yılında Hong Kong ve İstanbul’da yaşamakta olan birçok kişi bu Çin atasözüne hak verecektir. Zira her iki kent de genellikle bir “lanet” olarak tecrübe edilen “ilginç” zamanlardan geçiyor. Bu durum bir yönüyle, son yirmi yıldır yaşanan siyasi değişime paralel şekilde iki kentin de mimari, toplumsal ve kültürel dokusunun geçirmekte olduğu radikal dönüşümle alakalı. Bu dönemde iki kent de inşaat sektörü merkezli bir gelişim süreci yaşadı. Chen ve Szeto (2015: 437) Hong Kong’daki durumu “rutin buldozer stili gelişme” olarak adlandırırken, Feride Çiçekoğlu (2015: 24) İstanbul’un yeni görünümü için “vinçler şehri” tanımlamasını kullanıyor. Hükümet ve büyük sermayenin zımni işbirliği sonucu ortaya çıkan inşaat sektörü odaklı büyüme süreci, mega projelerin inşasını (havaalanı, köprü, eğlence parkı); tarihi dokunun ve yeşil alanların rant değeri yüksek mekânlar (lüks rezidans, otel, alışveriş merkezi) yaratmak için tahrip edilmesini; bu alanlarda yaşayan düşük gelirli grupların yerinden olmasını; ve nihayet kentin kozmopolit kültür hayatının simgelerini oluşturan cadde, meydan ve alanların yönetimlerin ekonomik ve siyasi öncelikleri doğrultusunda yeniden düzenlenmesini içermektedir. Bu süreçler bir yanıyla büyük sermayenin çıkarlarının öncelenmesi, “kent yaşamının niteliğinin metalaşması” ve kentin “tüketim alanı olarak yeniden tanımlanması” anlamında dünyanın pek çok yerinde gözlenen “neoliberal kapitalist kentleşme” eğilimiyle uyum içindedir (Harvey 2008: 32). Ancak gerek Hong Kong gerekse İstanbul’da yaşamın dönüşümün ayırt edici özelliği, neoli-

beral politikaların dayatmacı bir siyaset tarzıyla eklemlenmesi, kent in ideolojik önceliklerin vitrini olarak yeniden düzenlenmesi olgusudur. Sonuçta gerek Hong Kong gerekse İstanbul'da, fiziksel çevre ve kültürel ortam anlamında adeta bir başkalaşım geçirerek tanınmayacak hale gelmiş kentsel alanlarda bulunmak pek çokları tarafından "ilginç zamanlarda" yaşama laneti olarak tecrübe edilmektedir.

Buna karşın, günümüzde "ilginç zamanlarda yaşama laneti" yalnızca Hong Kong ve İstanbul kentleriyle ve yalnızca kent yaşamının niteliğiyle sınırlı değil elbette. Denebilir ki 2017 yılı itibariyle tüm dünya fazlasıyla "ilginç" zamanlardan geçiyor. Soğuk Savaş sonrasında Amerika liderliği altında biçimlenen dünya düzeninin günümüzde sonuçları öngörülemez biçimde çözülmesinin yol açtığı durumu Roger Cohen şöyle özetliyor: "Liberal demokrasilerin ve neoliberal ekonominin zirvesi olan Soğuk Savaş sonrası dönemin başlangıcından çeyrek yüzyıl sonra, (bugün) illiberalizm ve otoriterlik yükselişte."¹⁰ Söz konusu çözülmenin yapıtaşlarını oluşturan gelişmeler geçtiğimiz on yılda belirginlik kazandı. 2008 finansal krizinin yarattığı ekonomik yıkım, İzlanda'da başlayıp diğer Avrupa ve Amerikan kentlerine yayılan protestolara yol açtı. Daralan ekonomiler, sert kemer sıkma politikaları ve yüksek işsizlik oranlarına tepki olarak doğan kent işgali hareketleri, yalnızca krizle tepetaklak olan bankacılık sistemine değil, aynı zamanda işlevsizleşmiş siyasal düzenin krizi yönetmedeki başarısızlığına yönelik bir karşı çıkışı ifade ediyordu (Castells 2012: 111). Batı'daki protesto hareketleriyle örtüşen bir zamanlamayla ortaya çıkan, 2010 sonunda Tunus'ta başlayıp, önce Mısır, ardından Orta Doğu, Arap yarımadası ve Kuzey Afrika'da birçok ülkeye yayılan Arap İsyanları ise esas olarak bölgedeki baskıcı diktatörlük rejimlerini hedef alıyor, daha demokratik ve insan onuruna yaraşır bir siyasal sistem beklentisini ifade ediyordu. Kent işgali hareketlerinin kısa sürede küresel ölçekte yaygınlaşmasında, internet devrimi sonrası gelişen yeni iletişim teknolojileri azımsanmayacak bir rol oynadı.¹¹ Tunus

10. Roger Cohen, "The Rage of 2016", *New York Times*, 5 Aralık 2016.

istisna olmak kaydıyla Arap İsyanları kıyımlar, kanlı askeri darbe-ler ve/veya iç savaşla sonuçlandı. Avrupa ve Amerika'da ise İşgal Hareketleri kimi zaman hükümet müdahalesiyle kimi zaman ken-diliğinden sonlanırken, müesses nizama ve onu temsil eden merkez partilere yönelik bir hoşnutsuzluk dalgası büyümeye devam etti. Kısa süre içinde bu dip dalga seçmen davranışlarında ortaya çıkan yeni yönelimlerle çarpıcı bir görünürlük kazandı. Müesses nizama tepki bir yanıyla “neoliberal hegemonyanın çöküşünü” ifade edi-yor, seçmenler “finansal kapitalizmin karakteristik öğeleri olan ke-mer sıkma politikalarına, serbest ticarete, yıkıcı borçlanmalara ve düşük ücretli güvencesiz işlere” hayır diyorlardı (Fraser 2017: 59). Öte taraftan bu müesses nizam karşıtlığı tek taraflı olarak küresel-likten çıkma özlemini, milliyetçiliği, yabancı düşmanlığını, göç-men karşıtlığını, İslamofobiyi de içerebilen bir boyut kazanıyordu. Aynı dönemde Avrupa bir göçmen krizi yaşamaya başladı. Arap İs-yanları ve özellikle 2011'de patlak veren Suriye iç savaşı sonrası oluşan kaostan kaçan yüz binlerce insan Avrupa'ya sığınmak isti-yordu. Bu tabloya, 2015 sonrası yoğunlaşan ve Avrupa kentlerini sarsan yeni tür radikal İslamcı terör eylemleri eklendi. Sonuç Av-rupa'da adım adım aşırı sağcı, milliyetçi, ayrılıkçı siyasi parti ve hareketlerin alan kazanması oldu. 2016'da bu tabloyu tüm tahmin-lerin ötesinde dramatik hale getiren iki gelişme yaşandı: Britanya'nın Avrupa Birliği'nden çıkış kararı alması ve ABD'de Cumhuriyet-çi aday Donald Trump'ın başkan seçilmesi.

İyimser beklentilerin aksine yeni binyıl dünyayı daha demokra-tik ve kozmopolit hale getirmiş gibi görünmüyor. Liberal demokra-si fikri yaygın şekilde sorgulanır ve otoriterlik yükselişe geçerken, Judith Butler'ın sözleriyle, hızla “yüksek güvenlikli neoliberal dev-letler” çağına giriyor gibiyiz (2014: vii). Bu aynı zamanda, “illibe-ral” ve “çoğunlukçu” diye adlandırılan farklı bir yönetim anlayışı-nın dünyanın birçok yerinde güçlenmeye başladığı bir dönem. De-

mokراسiyi, seçim sandığında ortaya çıkan çoğunluk iradesinin güçlü ve popülist bir lider figürü tarafından temsiline indirgeyen çoğunlukçu anlayış, bireysel özgürlükler, hukukun üstünlüğü, çoğulculuk, azınlık hakları gibi konuları ikincil addetmesi, hatta çoğu kez onlara karşı konumlanması açısından liberal demokrasiden farklılaşıyor. Bu gelişmeleri “büyük gerileme” kavramı etrafında tartışan derlemenin önsözünde Heinrich Geiselberger (2017: 10), siyasal hareketlerin ağırlık noktasının günümüzde “milli aidiyet boyutuna, güvenlik vaadine ve geçmiş zamanların parıltısının yeniden teminine” kaydığını belirtiyor. Arjun Appadurai’ye göre, devletler için ekonomik egemenliğin artık mümkün olmadığı neoliberal küreselleşme çağında, ulusal egemenlik sahası olarak kültür ve kültürel egemenliğin vurgulanması öne çıkıyor (2017: 19). Dünyanın farklı yerlerinde küresellik karşıtı, yerelci, milliyetçi söylemler yükseliyor, farklı platformlarda kültür savaşları yaşanıyor. Ivan Krastev’in “kozmpolit-karşıtı”¹² olarak tanımladığı bu tarihsel anda, Amerika Birleşik Devletleri’nin (ve genel olarak Batı’nın) küresel etkisi azalırken, demokrasi ve insan haklarının evrenselliği konusunda karşı-örnek teşkil ettiği düşünülen Çin yükselişte.¹³

Yeni binyılda dünyanın ikinci büyük ekonomisi haline gelen Çin’in yükselişi, Mao Zedong’dan sonra “en güçlü Çinli lider kabul edilen” Xi Jinping’in 2012’de devlet başkanı olmasıyla ivme kazandı (Zhao 2016: 83). Kısa sürede gücü tek elde toplamak ve muhalifleri baskılamak üzere kapsamlı adımlar atan Xi, göreve geldiği günden itibaren “Çin Rüyası” söylemini dolaşıma soktu. Bir tür “restorasyon” ya da “ulusun yeniden hayat bulması” fikrine yaslanan Çin Rüyası, ilhamını “Çin’in ihtişamlı imparatorluk geçmişi”

12. Ivan Krastev, “Why Did Twitter Revolutions Failed?” *New York Times*, 11 Kasım 2015.

13. Soli Özel 2017 kamuoyu yoklamalarına göre, dünyada ABD’nin imajının hızlı bir düşüşte, buna karşılık Çin’in imajının yükselişte olduğunu belirtir. Bunun sebeplerinden biri, Çin’in az gelişmiş ülkelerde, özellikle Afrika’daki yatırımlarıdır. Bu durumda Çin vatandaşları kendi ülkeleriyle giderek daha fazla gurur duymakta, ABD’ye olan hayranlıkları azalmaktadır. Özel’e göre, böylelikle “otoriter kapitalizm” hem içeride hem dışarıda artan ölçüde prestij kazanmaktadır. Soli Özel, “ABD’nin Sorunu” *Gazete Habertürk*, 28 Temmuz 2017.

tasavvurundan almaktadır (Economy 2014: 80). Binlerce yıllık medeniyetiyle gurur duyan ülkede, Batılı güçler ve Japonya karşısında yenilgilerin yaşandığı on dokuzuncu yüzyıl ortasından, yirminci yüzyıl ortasında Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşuna dek olan dönem “utanç yüzyılı” olarak tarif edilmektedir (Wang 2014: 4). Yakın geçmişte diğer Çinli liderler tarafından da kullanılan “ulusun yeniden hayat bulması” kavramı, uzun bir düşüş döneminin ardından Çin'in tekrar eski gücüne ve dünya sisteminde hak ettiği yere kavuşması fikrine dayanıyor. Deniz Ülke Arıboğan, “Çin Rüyası” tabirinin tıpkı “Amerikan Rüyası” gibi ulusal sınırları aşan bir ideal olarak yaygınlaştırılmak üzere kurgulandığının altını çizer: Xi'nin söylemi, “sömürge sürecinden geçmiş ya da hâlâ yarı sömürge konumunda olan, işgale uğrayan ve aşağılanan tüm halklara yönelik bir mesaj” niteliğindedir (2017: 116). Aynı şekilde, önceki liderlerden farklı olarak Xi, öne çıkardığı “Çin Rüyası” fikrini hayata geçirmek yönünde cüretkâr adımlarla ilerlemeyi vadetmektedir. Bu çerçevede 2013 yılında açıklanıp 2017 Mayıs'ında Beijing'de dünya liderlerinin bir araya geldiği gösterişli bir organizasyonla tanıtılan “Tek Kuşak, Tek Yol” (İpekyolu) Projesi, Çin'in küresel etki alanını genişleterek dünyanın yeni egemen gücü olma iddiasını çarpıcı biçimde ortaya koyuyor. Yaklaşık bir trilyon dolarlık bütçesiyle devasa ölçekte bir altyapı projesi olan “Tek Kuşak, Tek Yol”, Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarına yayılan altmıştan fazla ülkede Çin bankalarının finanse ettiği ve Çinli mühendislerin çalıştığı otoyol, liman, demiryolu, köprü, enerji santralı projeleriyle Çin ekonomisi için yeni pazarlar yaratırken, aynı zamanda Çin'e göre miadını doldurmuş Batı merkezli kurumların güdümünün dışında yeni bir küreselleşme süreci yaratmayı amaçlıyor (Miller, Tom 2017). Tarihi İpek Yolu deniz ticaret haritasını güncelleyen, “barış” ve işbirliği” fikrine dayandığı ısrarla vurgulanan projenin temel hedefi, “bu hat boyunca yatırım ve ticaret serbestisinin sağlanması, gümrük duvarları ve düzenlemelerin hafifletilmesi ve serbest ticaret bölgelerinin oluşturulması” şeklinde sunulmaktadır (Arıboğan 2017: 119).

Çin'in ortaya koyduğu küresel güç olma iddiası, günümüzde yükselen otoriterlik ve illiberal demokrasi tartışmaları bağlamında

önemli. Zira Çin'in bu yükselişi, küresel güç dengelerinin değişmesinin ötesinde, farklı bir modernleşme rotasına işaret ediyor. Andrew Nathan'ın sözleriyle, görünürde kendi siyasal modelini dünyaya ihraç etme gibi bir hevesi olmasa da Çin'in ortaya koyduğu güçlü örnek, "demokrasinin modern toplumla uyumlu yegâne rejim olmayabileceği ve ileri modernliğin otoriterlikle bir arada var olabileceği" konusunda başka ülkeleri cezbetme potansiyeline sahip (2015: 158).

2017 İTİBARI İLE YAŞADIĞIMIZ "ilginç zamanları" anlamlandırabilmek için, geri dönüp Soğuk Savaş sonrası dönemin başlangıcına, neoliberal küreselleşmenin altın çağı olan 1990'lara yeni bir gözle bakmak zorundayız. 2017'de hâkim olan kasvetli belirsizlik ortamının aksine 1990'lar Batı açısından liberal demokrasinin küresel hegemonyasının inşa edildiği katıksız bir iyimserlik ve özgüven çağıydı. 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılışı ve 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılması, Soğuk Savaş döneminin ürünü olan iki kutuplu dünya düzeninin sonu anlamına geliyordu. Aynı dönemde Amerikalı siyaset bilimci Francis Fukuyama çok ses getirecek *Tarihin Sonu ve Son İnsan* (1992) başlıklı kitabında, Soğuk Savaş'ın bitmesiyle büyük ideolojik çatışmaların sona erdiğini, serbest piyasa kapitalizmi, Batı tarzı liberal demokrasi ve yaşam tarzının mutlak zafere ulaştığını söyleyerek bu modelin yakın gelecekte kaçınılmaz biçimde nihai toplumsal yönetim formu olarak tüm dünyaya yayılacağı öngörüsünde bulunuyordu. 1992'de Amerika Birleşik Devletleri'nde Demokrat aday Bill Clinton'ın başkanlığa gelmesiyle, neoliberal küreselleşme çağının yarattığı iyimserlik havası yeni bir ivme kazanmıştı. Bu aynı zamanda bilgiye sınırsız erişim ve dünyayla sınırsız bağlantı vaadiyle ortaya çıkan internet devriminin etkisinin hissedilmeye başladığı dönemdi. İnternet devrimi, ulusal sınırların aşınıp, insanların, ürünlerin, fikirlerin ve sermayenin serbest dolaşımının mümkün hale geldiği küreselleşme tasavvuruna önemli ölçüde geçerlilik kazandırdı. Clinton yılları bir yandan da Nancy Fraser'ın ifadesiyle (2017: 66), feminizm, ırkçılık karşıtlığı, çokkültür-

cülük, LGBTQ hakları gibi yeni toplumsal hareketlerin ana akım halleriyle, Wall Street, Silikon Vadisi ve Hollywood gibi iş dünyasının üst düzey, simgesel ve hizmete dayalı sektörlerinin ittifakı sonucu ortaya çıkan “ilerici neoliberalizm” döneminin yükselişini ifade ediyordu. Bu ittifak sayesinde, neoliberalizmin neden olacağı ekonomik tahribat gizlenerek, liberal demokrasinin siyaseten doğru ve ilerici yüzü tüm dünyaya parlak bir özgürleşme vaadi olarak sunulabiliyordu. Dünyanın daha demokratik, özgürlükçü ve kozmopolit bir yöne gitmekte olduğu fikrinin yaygınlık kazandığı iyimserlik ortamında, “Batı’daki birçok kişi, dünyanın açılmasının tüm sorunlarımıza çare olacağı fikrindeydi” (Krastev 2017: 88). Bu görüşe göre “serbest piyasa etrafında şekillenen küresel bir ekonomi, rekabet ve bireysel girişimcilik, etnik ve dinsel ayrımları hafifletecek, dünyaya refah ve barış getirecek ve liberal modernliğin yayılmasına engel olabilecek herhangi bir irrasyonel düşünce... eninde sonunda imha edilecekti” (Mishra: 2017: 132).

Soğuk Savaş sonrası varılan bu fikir birliği, yeni binyılın hemen açılışında Amerika Birleşik Devletleri tarihindeki en büyük terör eyleminin gerçekleşmesiyle büyük sarsıntı geçirdi. 11 Eylül 2001 tarihinde, El Kaide’nin ABD’nin ekonomik, siyasi ve askeri simge binalarına karşı düzenlediği saldırılar ve ardından 2003 yılında Amerika’nın Irak’ı işgaliyle başlayan gelişmeler, neoliberal küreselleşmeciler için iyimserliğe karanlık bir gölge düşürmüştür.¹⁴ Öyle ki, yirmi birinci yüzyılın başlangıcında, “geçmiş nostaljik ütopyaların alanı”na dönüşürken, gelecek artık “özgürleşme değil korku barındırıyor” gibi durmaktadır (Boym 2016: 17). 2017 itibarıyla, bir distopyanın içinde yaşama duygusunun yaygınlık kazandığını söylemek belki abartılı olacak. Ancak iyimserlik havası çoktan dağılmış görünüyor. Duvarların yıkıldığı değil, yükseldiği bir döneme giriyor gibiyiz.¹⁵

14. Soli Özel, 11 Eylül saldırıları sonrasında George W. Bush yönetiminde etkili olan yeni muhafazakârların verdiği yanlış kararların Amerikan hegemonyasının küresel meşruiyetine ağır darbe vurduğunu belirtir. Soli Özel, “2001”, *Gazete HaberTürk*, 25 Haziran 2017.

15. Deniz Ülke Arıboğan, yakındönem Amerikan siyasetinde “dışarıdan” ge-

ACKBAR ABBAS, Çin atasözüne atıfla “ilginç zamanlar” olarak tanımladığı durumu, 1990’ların iyimserlik ortamının ortasında tam da bir kötümserlik adası gibi duran Hong Kong için kullanmıştı. Abbas’ın sözünü ettiği, kentin 1997’de Britanya ile Çin arasında “el değiştirmesi” sürecinin yarattığı belirsizlik ve kasvet ortamıydı. Bir yanıyla, sömürgecilik tarihi bağlamında azımsanmayacak sembolik öneme sahip bir olaydı bu. On dokuzuncu yüzyıla damgasını vuran Büyük Britanya İmparatorluğu son sömürgesi Hong Kong’u kaybediyor, bir devir resmen kapanıyordu. Öte yandan, el değiştirme süreci liberal demokrasi ve neoliberal küreselleşmenin zaferinin ilan edildiği 1990’ların tarihsel bağlamı içinde son derece anakronistik, adeta tarihin akış yönünün tersineymiş gibi görünen bir gelişmeydi. Dünya daha özgür, demokratik, küreselleşmeci bir yöne yelken açmışken, küresel kapitalizmin Doğu Asya’daki kalbi, New York ve Londra’nın ardından dünyanın üçüncü büyük finans merkezi olan Hong Kong tam tersi istikamete yol almaktaydı. Dinamik ve kozmopolit kent, “kapalı”, “geri” ve “atıl” olduğu düşünülen anavatanına geri dönüyordu.

Tarihin bu tuhaf cilvesine tanıklık edebilmek için, bayrak değişiminin gerçekleşeceği 1 Temmuz geceyarısı dünyanın dört bir yanından on binlerce kişi Hong Kong’a akın etti. Rekor sayıda gazeteci, siyasi gözlemci ve turist kenti doldurdu. Törenin ayrıntıları iki devletin de ulusal onuruna gölge düşürmeyecek şekilde tasarlanmıştı. Kentin son Sömürge Valisi Chris Patten, Birleşik Krallık bay-

lerek (biri Hollywood, diğeri iş dünyası) etkili olmuş iki Cumhuriyetçi liderin “duvar” metaforunu kullanma biçimindeki farklılığa dikkat çeker. Ronald Reagan 1987 Berlin gezisinde yaptığı konuşmada, 1961’de dikildikten sonra Soğuk Savaş’ın sembolü haline gelen Berlin Duvarı’na atfen “yıkın bu duvarı” talimatını vermiş, bu sözler 1990’larla ivme kazanacak Soğuk Savaş sonrası küreselleşme döneminin işaret fişeği olmuştur. Buna karşın Donald Trump’ın Meksika sınırına kaçak göçmen akışını kesmek üzere çekilmesi düşünülen duvara ilişkin sarf ettiği “duvar korur” söylemi, küreselleşme sonrası ulusal sınırların yeniden güç kazandığı yeni dönemi tanımlamaktadır (2017, s.13) <https://rantey.org>

rağı Union Jack'in gönderden indirilerek Çin bayrağının yükseleceği resmi törende hazır bulunacak, ardından kraliyet yatı Britannia'ya binerek kendisini karşılamaya gelmiş bulunan Galler Prensi Charles'la birlikte adadan ayrılacaktı. Durumun sembolizmine uygun şekilde, bunun tarihi yatın son resmi seferi olması planlanmıştı. Valinin ayrılmasıyla birlikte Kızıl Ordu askerleri ilk kez ayak basacakları kente giriş yapacaktı. Ve elbette Victoria Körfezi üzerinde gerçekleşecek görkemli havai fişek gösterileri törene eşlik edecekti. Uluslararası televizyon kanalları gece boyunca canlı yayın yaptı. 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılışının ardından bitmekte olan yüzyılın en gösterişli küresel medya olayıydı bu. Ancak, uluslararası medya söyleminde, duvarı yıkarak liberal demokrasiye kavuştukları varsayılan Doğu Almanlara duyulan takdir duygusunun yerine, "gelişmiş" Batı demokrasisinin beşiği Britanya yönetiminden otoriter Çin yönetimine geçen Hong Konglulara karşı acıma hissediliyordu. Berlin Duvarı'nın yıkılışına zafer ve coşku havası eşlik ederken, Hong Kong'un sömürge statüsünün sona ermesi ikircikli bir tutum ve buruklukla karşılanmıştı. Bu tutumu anlamlandırabilmek için öncelikle Avrupa modernitesinin oluşumunda sömürgecilik sürecinin oynadığı kurucu rolü, sömürgeci söylemin kendini farklı şekillerde yeniden üreterek küreselleşme dinamiklerine nüfuz etme biçimlerini hesaba katmak lazım elbette. Ancak, sömürgeci ve Avrupa-merkezci söylemlerin direngen gücünün ötesinde, Hong Kong'un sömürgecilik tarihi içindeki ayrıksı konumu da söz konusu ikircikli tutumu açıklayan nedenler arasındaydı.

Hong Kong'un ayrıksı bir koloni olarak değerlendirilmesinin sebeplerinden biri, kentin sömürgecilik öncesi dönemde köklü bir tarihsel geçmişinin olmadığı, küçük nüfusa sahip balıkçı köylerinin bulunduğu adanın, esas olarak sömürgeleştirildikten sonra Çin'den aldığı yoğun göçle birlikte önemli bir yer haline geldiği görüşüdür. Bu çerçevede, diğer sömürgelerden farklı olarak, Hong Kong'un modern tarihinin on dokuzuncu yüzyılın ortasından itibaren doğrudan sömürgecilik süreci içinde şekillendiği konusunda genel bir mutabakattan söz etmek mümkün. Yine diğer bazı sömürgelerden farklı olarak Hong Kong sömürge olduğu dönemde yüksek refah

seviyesine erişmiş, ekonomik gelişim anlamında koparıldığı anakıtayı geride bırakmış bir örnektir. Sömürgeleşme süreci kente rekabet gücü kazandırarak bölgesel ve küresel ölçekte öne çıkmasını ve zenginleşmesini sağlamıştır. Ve nihayet pek çok “yerleşim” kolonisinin aksine bir “ticaret” kolonisi olan Hong Kong’da, sömürgecilik-karşıtı güçlü bir dalga, güçlü bir bağımsızlık mücadelesi hareketi hiçbir zaman gelişmemiştir. Kentin bu vasfını açıklarken genel kanı, zaten baştan itibaren bir göçmenler toplumu olan Hong Kong’u ifade eden özelliğin temelde “materyalist” bir zihniyet yapısı olduğu, kente gelenlerin enerjilerini siyasi konulara değil, hayatlarını idame ettirmeye, refah seviyelerini artırmaya ve giderek zenginleşmeye aktarmış oldukları yönündedir. Tam da bu nedenle, sömürgeci-kapitalist sisteme sorun çıkarmadan uyum sağlayabilme özelliği nedeniyle, Hong Kong Britanya İmparatorluğu tarafından “model sömürge” olarak gösterilegelmiştir.

Tıpkı sömürge geçmişinin kendine has özellikleri gibi, Hong Kong’un sömürge-sonrası döneme geçiş süreci de alışılmadık dinamikler üretti. Diğer sömürgeler gibi bağımsızlığını kazanmak yerine, Hong Kong 1997’de anavatanına iade edildi. Bu, kimilerine göre esasen farklı sömürgeci güçler arasında el değiştirme anlamı taşıyordu. Hong Kong kökenli tanınmış kültür kuramcısı Rey Chow sözgelimi, “kendisi de önceki sömürgeci güç kadar emperyalist olan bir anavatana metazori (sömürgede yaşayanların rızası alınmadan) dönüşün ne derece sömürgecilik-sonrası durum” olarak tanımlanabileceğini sorgulamıştır (1998: 151).

Hong Kong, Çin’e iadesinden önceki yaklaşık on beş yıllık dönemi “1997”nin gölgesinde, otoriter anavatanının ellerinde kentin kaderinin neye dönüşebileceği konusunda oluşan endişe ve belirsizlik ortamında geçirdi. Kentin geleceği 1984’te dönemin Britanya başbakanı Margaret Thatcher ve Çin Başkanı Deng Xiaoping arasında imzalanan Çin-Britanya Ortak Bildirgesi’yle karara bağlanmış, bu süreçte görüşmelere Hong Kong’lu temsilcilerin katılımı Çin tarafından engellenmişti. Britanya ve Çin arasında varılan anlaşmaya göre Hong Kong 1997’yi izleyen elli yıl boyunca “Özel Yönetim Bölgesi” (Special Administrative Region, HKSAR) statüsü

kazanacak, savunma ve dış ilişkiler konularında Çin'e bağlı olmakla birlikte, mevcut ekonomik sistemini ve hayat tarzını muhafaza ederek görece özerkliğe sahip bir kent olarak varlığını sürdürecekti. Başka bir deyişle, Hong Kong elli yıl için Çin'in egemenlik alanı içinde, ancak kendi ekonomik ve toplumsal hayatını görece bir özerklik içinde idame ettirebilecek özel bir statüye sahip olmuştı. Ancak bu özerkliğin sınırları son derece belirsizdi ve kendilerini devasa anavatanları Çin tarafından yutulmak üzere hisseden Hong Konglulara geleceğe yönelik pek ümit vermiyordu. Zaten var olan kötümser havayı yoğunlaştıran ise 1989 yazında meydana gelen Tiananmen katliamı oldu. Dünyada yükselen özgürleşme dalgasına koşut biçimde, Beijing'de Tiananmen Meydanı demokratik reform talep eden onbinlerce kişi tarafından işgal edilmişti. 4 Haziran günü göstericilerin üzerine sürülen tanklarla hareketin acımasızca bastırılması Hong Kong'da şok etkisi yarattı.

İşte Abbas'ın Hong Kong bağlamında sözünü ettiği "ilginç zamanlar" tam bu belirsizlik ve alacakaranlık ânına, 1984'te Çin-Britanya Ortak Bildirgesi'nin imzalanmasıyla 1997'de kentin fiilen Çin'e iade edilmesi arasında geçen döneme karşılık geliyor. Dünyada özgürlük ve demokrasi rüzgârlarının estiği 1990'larda, Doğu Asya'daki bu küçük ama etkili kentte rüzgâr ters yönden esiyordu. 1984 Çin-Britanya Ortak Bildirgesi ve 1989 Tiananmen katliamının yarattığı çifte travma sonucu, kentte geleceğe yönelik kaygı dolu bir bekleyiş havası oluşmuştu. Bu dönemde on binlerce kişi Batı'ya göç ederek kentten ayrıldı. Ancak bu aynı zamanda Hong Kong'da Abbas'ın (1997a) "gözden yitiş kültürü" diye tanımladığı durumun ortaya çıkışını da tetikleyen bir süreçti. Hong Kong "son bakışta", tam da kaybetmek üzere olduğu anda kendi yerel kimliğini ve sahip olduğu kent kültürünü keşfetmişti. Gözden yitişin her an duyumsanan apaçık ve kaçınılmaz bir gerçeklik halini alması, o güne dek çoğunlukla hor görülen, hatta yok sayılan kent kültürüne (Hong Kong materyalist bir cennet ve kültürel bir çöl olarak anılmaktaydı) daha önce görülmemiş yoğunlukta bir ilginin oluşmasını sağladı (Abbas 1997a: 7). Hong Kong bir anlamda kent kimliğine tam da elinden kaçırmak üzere olduğu anda kavuşmuştu. Bu tuhaf çakışma (göz-

den yitiş ânında belirme) bir kez daha Çin atasözünü doğrular nitelikteydi. İlginç zamanlarda yaşamak bir lanetlenme şekli olarak tecrübe edildiği kadar, müphem bir avantaja dönüşme potansiyeli de barındırıyordu.

1997'den 2017'ye, Britanya ve Çin arasında el değiştirmeyi izleyen yirmi yıl boyunca, Hong Kong ilginç zamanlar yaşamaya devam etti. Pek çok alanda hesaplar ve öngörüler boşa çıktı. Bazı durumlarda korkulan olmadı, bazılarında korkulandan fazlası oldu. Hong Kong'un hikâyesi dünyanın gittiği yönle beklenmedik biçimlerde kesişti. 2017 itibariyle tabloya bakıldığında, kentin Çin'le ekonomik ve siyasi entegrasyonunun belirgin biçimde arttığını söylemek mümkün. Anakıttan Hong Kong'a geçişleri kolaylaştıran yeni vize uygulamasının 2003 yılında yürürlüğe konulmasının ardından, kent giderek yoğunlaşan bir Çinli ziyaretçi ve göçmen akınıyla karşılaştı (Ip 2015).¹⁶ Bu durum gündelik hayat düzeninin aksamaması gibi sonuçlar üretmesinin yanı sıra, zaten yüksek olan emlak fiyatlarının daha önce görülmedik ölçüde fırlamasına, Hong Kongluların iş bulma, sağlık ve eğitim hizmetlerine erişim gibi konularda güçlük çekmeye başlamasına neden oldu. Aynı şekilde kentte konuşulan yerel Kanton lehçesi (*Cantonese*) yavaş yavaş silinerek yerini resmi dil Mandarin'e bırakmaya, kentin kültürel dokusu dönüşmeye başladı. Tüm bu gelişmelerin etkisiyle, Hong Kong bu dönemde kutuplaşmış bir topluma dönüştü. Beijing yanlısı kamp Çin'le daha sıkı entegrasyonu savunurken, demokrasi yanlısı kamp daha fazla otonomi için mücadeleye girişti.

16. El değiştirmeden 2017'ye dek anakıttan bir milyonu aşkın kişi Hong Kong'a taşındı. Keith Bradsher, "Once a Model City, Hong Kong Is in Trouble", *New York Times*, 29 Haziran 2017. Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

2017 YILI İTİBARI İLE Hong Kong hâlâ dünyanın üçüncü büyük küresel finans merkezi konumunu korumakla birlikte,¹⁷ yerel dokunun ve kente özgü hayat tarzının dönüşmekte olduğu da bir gerçek. Dahası, Beijing yönetiminin 2047'den sonra, yani elli yıllık Özel Yönetim Bölgesi statüsünün bitiminden itibaren, kentin durumunun ne olacağı konusunu tamamen belirsiz bırakması Hong Kong'un geleceğini büyük bir soru işaretine dönüştürüyor.

1 Temmuz 2017'de Hong Kong'un Çin'e devredilmesinin yirminci yıldönümü görkemli bir törenle kutlandı. Xi Jinping kutlamalara katılmak ve Mart 2017'de göreve gelen kentin Beijing destekli yeni Tepe Yöneticisi (Chief Executive) Carrie Lam'in yemin töreninde hazır bulunmak üzere Hong Kong'a geldi. Bu, Xi'nin devlet başkanı sıfatıyla kente ilk resmi ziyaretiydi. Törenlere bu üst düzey katılım, Çin'in Hong Kong'u artık her anlamda "sahiplenme" niyetini ortaya koyması açısından sembolik öneme sahipti. Tören öncesinde Beijing yanlısı gruplar "Birlikte, İlerleme, Fırsat" sloganıyla Xi'nin ziyaretini desteklerken, demokrasi yanlısı gruplar "Yalanlarla Dolu Yirmi Yıl" pankartıyla sessiz bir protesto gerçekleştirdi.

Aynı günlerde, 1992-97 yılları arasında kentte görev yapan son İngiliz Sömürge Valisi (halen Oxford Üniversitesi Rektörü) Chris Patten, *İlk İtiraf: Bir Tür Hatırat (First Confession: A Sort of Memoir)* başlıklı anı kitabını yayımladı. Patten, kitap vesilesiyle basına verdiği mülakatlarda Çin'i 1984 Çin-Britanya Ortak Bildirgesi'ndeki taahhütlerine uymamakla, Britanya'yı ise Çin'le ekonomik ilişkilere zarar vermemek adına Hong Kong'a karşı sorumluluklarını yerine getirmemekle suçluyordu. Görev yaptığı dönemde Hong Kong'a daha fazla demokrasi getirmek konusunda yeterince çaba göstermediği için özeleştiri yapan Patten, işi Britanya Hong Kong'u hiç bırakmamalıydı demeye kadar vardırdı. İngiliz *The Guardian*

17. "The Most Powerful Finance Centers in the World", *Business Insider UK*, 12 Eylül 2017. uk.businessinsider.com/most-powerful-financial-centres-gfci-index-for-2017-2017-9/#2-new-york-the-us-financial-powerhouse-dropped-24-points-since-the-last-survey-2011-just-fourth-for-reputation-19.

gazetesine verdiği mülakatta, sözgelimi, 1997’de Sömürge Valisi olarak görev yaptığı son haftalarda bir psikiyatri kliniğine yaptığı ziyaret esnasında yanına gelen bir hastanın sözlerinin kendisini derinden etkilediğini aktarır Patten: “Sayın Valim, size bir soru sorabilir miyim,” diye söze giren hasta, “Her zaman Britanya’nın dünyadaki en eski demokrasi olduğunu söylersiniz. Öyleyse nasıl oluyor da Hong Kong’u orada yaşayan insanların fikrini sormadan dünyadaki son büyük totaliter rejime devrediyorsunuz?” diye sorar.¹⁸ Patten’a göre, psikiyatrik tedavi gören birinden gelmesine karşın, kendisinin Hong Kong’da duyduğu en “aklı başında” sorudur bu, “inanılmaz derecede akli başında ve cevaplanamaz” bir soru. 1 Temmuz 1997 geceyarısı Britannia Kraliyet Yatı ile Hong Kong limanını geride bırakıp Güney Çin Denizi’nde yol alırken hissettikleriniyse, “bir zamanlar dünyanın neredeyse çeyreğine hükmetmiş imparatorluğun bir parçası üzerine daha perde iniyordu” diye aktaracaktır son sömürge valisi.¹⁹ Patten’ın yorumlarından sızan özeleştirici kisvesi altındaki sömürgeci hamilik ve emperyal melankoli hissiyatının bir benzerine, Prens Charles’ın aynı dönemde basına sızan günlüklerinde rastlarız. Prens, 1997’deki törenlerde “balmumu suratlı korkunç adamların (Çinli yöneticileri kastediyor) sergilediği Sovyet tarzı gösterinin ardından, Çinli askerlerin kaz adımlarıyla sahneye gelişini” izlemek zorunda kalmaktan duyduğu ızdırabı dile getirir.²⁰ Hong Kong’un Çin’e devredilmesi kendisini “derinden sarsmıştır.”²¹

Devir tesliminin yirminci yılında Britanya’dan yükselen bu emperyal duygulanım karşısında Xi’nin tavrı son derece net ve duygusuz olur: “Hong Kong’un Beijing’in otoritesini sarsmak için sıçrama taşı yapılmasına izin verilmeyecek, Çin’in bölgedeki egemenliğini sorgulamaya yönelik her girişim kırmızı çizginin aşılması ola-

18. Tom Phillips, “I Should Have Done More: Chris Patten on Leaving Hong Kong Without Democracy”, *The Guardian*, 28 Haziran 2017.

19. A.g.y.

20. Benjamin Haas, “Hong Kong: The 20th Anniversary of the Handover”, *The Guardian*, 27 Haziran 2017.

21. A.g.y.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

rak değerlendirilecektir.”²² Devir teslimin yirminci yıldönümü töreninde sarf ettiği bu sözlerle, Xi bir anlamda patronun kim olduğunu özlü biçimde ortaya koymaktadır. Nitekim, ekonomik ve jeopolitik gerçekler Xi’yi haklı çıkarır tarzda işlemektedir. Chris Patten’ın, Hong Kong’da demokrasi ve insan hakları konusundaki hassasiyeti ve Britanya’yı bu konuda sorumlu davranmaya davet eden söylemine karşın, 2015’te Çin Devlet Başkanı olarak Britanya’ya yaptığı ilk resmi gezisinde Xi standart protokol uygulamasının çok üstünde bir ihtimamla ağırlanmıştır.²³ Bu basitçe bir protokol jesti değil, Britanya yönetiminin Çin’le ekonomik ilişkileri geliştirmeye verdiği önemin göstergesidir. Bu yaklaşım Britanya’yla sınırlı değildir üstelik. Yeni binyılda dünyanın ikinci büyük ekonomisiyle “özel ilişkiler geliştirebilmek ve ekonomik avantaj sağlayabilmek için Fransa ve Almanya birbiriyle yarış halindedir.”²⁴ Çin söz konusu olduğunda, “ülkenin gelişen ekonomik gücünden daha fazla yararlanabilmek adına birbirleriyle rekabet eden Avrupalı devletler, insan hakları konusu üzerinde durma gereği duymazlar.”²⁵ Stratejik çıkarlar Avrupa’nın demokrasi hassasiyetinin önündedir. Yirinci yüzyıl dünyasında, belki daha önceleri olduğundan da açık şekilde, jeopolitik ve ekonomik gerçekler kendini dayatmakta, demokrasi konusundaki hassasiyetler çoğunlukla araçsal bir retorik enstrümana dönüşmekten öteye gidememektedir.

2018 MART AYINDA Çin’de tarihsel ölçekte sonuçlar üreteceği düşünülen bir diğer önemli dönüşüm gerçekleşir, Çin Ulusal Halk Kongresi’nin aldığı bir kararla devlet başkanlığı süresini iki dönem ve toplam on yıllı sınırlayan düzenleme kaldırılır. Söz konusu dü-

22. Benjamin Haas ve Tom Phillips, “Xi Jinping: Any Challenge to China’s Power in Hong Kong Crosses a Red Line”, *The Guardian*, 1 Temmuz 2017.

23. “The Guardian View on the Chinese President’s Visit: A Big Gamble”, *The Guardian*, 19 Ekim 2015.

24. A.g.y.

25. Steven Erlanger, “Xi’s Visit to Britain Highlights Broader Shift in Concerns About China”, *New York Times*, 22 Ekim 2015.

zenleme 1982 yılında Deng Xiaoping tarafından getirilmiştir. Çin'in belli bölgelerini uluslararası sermayeye açarak ülkenin küresel ekonomiyle eklemlenme sürecini başlatan Deng'in gerçekleştirdiği bu çok önemli siyasi reform, Mao Zeodong döneminde fiilen tek adam rejimi olarak oluşmuş devlet sisteminin daha kurumsal bir yapıya evrilmesini, bu yolla gücün liderden kuruma (partiye) kaydırılmasını hedeflemektedir.²⁶ 2018'de iki dönem sınırlamasının kaldırılmasıyla, Deng'i takiben görev süreleri ikişer dönemle sınırlı kalan Çin devlet başkanları Jiang Zemin ve Hu Jintao'dan farklı olarak, Xi Jinping için aynı kural geçerli olmayacak, Xi ömür boyu görevde kalabilecektir. Pek çok gözlemciye göre Xi'nin gerçek bir "imparator" olması anlamına gelecek bu değişiklik, yalnızca Çin'in artık "açıkça Amerika'nın küresel liderliğine meydan okumasını" değil, aynı zamanda dünya ölçeğinde "siyasi bir ideal olarak demokrasinin hegemonyasının sona ererek", otoriter yönetim anlayışının zemin kazanacak olmasını da ifade etmektedir.²⁷ Böyle bir dünyada Hong Kong'un, Çin'in devasa ölçekteki gücü karşısında demokrasi ve özgürlük alanını korumaya çalışan yarı özerk bir adacık olarak ayakta kalmaya çalışması kolay olmayacaktır elbette.

2017/18 itibariyle Hong Kong farklı emperyal tasavvurlar arasına sıkışmış, tarihte benzeri olmayan bir tecrübeyi yaşayan küçük bir kent görünümündedir. Bugün, gerçekten "ilginç zamanlardan" geçen bir dünyada yaşadığımızı her an hissederken, dönüp 1997 Hong Kong'una ve kentin o zamandan bu yana geçirdiği dönüşüme yeniden bakmanın önemli olduğunu düşünüyorum. Hong Kong'u tartışmak, yalnızca bu küçük kentin ortaya koyduğu tekil örneği kendi içinde kavramak anlamında değil, aynı zamanda liberal demokrasi fikrinin alan kaybetmesi, otoriterliğin yükselişi, küreselleşmenin sorgulanması gibi günümüzün kimi yakıcı meselelerine ışık tutma potansiyeli taşıdığı için de önemli görünüyor.

26. Fareed Zakaria, "Is Anyone Paying Attention to China?", *The Washington Post*, 1 Mart 2018.

27. Ivan Krastev, "Welcome to the Era of Presidents for Life", *New York Times*, 15 Mart 2018.

Küresel Kent, Kazara “Expat”

1995 yılı Eylül ayında Hong Kong’a ilk kez ayak bastığımda açıklığı tarihsel bağlamın pek az önemi vardı benim için. Hong Kong’un tarihteki yerinden ziyade, benim kendi hikâyem içindeki yeriyle ilgiliydim. Amerika’da doktora derecemi almamın ardından yaptığım iş başvurmasına olumlu cevap gelmişti. Yanımda pasaportum ve University of Hong Kong’la imzaladığım kontratla daha önce hiç gelmediğim, kimseyi tanımadığım bu uzak kentteydim şimdi. Yabancı bir yerde yeni bir başlangıç yapmaya çalışırken uğraşılması gereken bir sürü teknik konu vardı önümde ve önceliğim zorlu görünen geçiş sürecini kazasız belasız atlatmaktı.

Ancak kısa sürede, Hong Kong’daki yaşantımın o başlangıçta pek ilgilenmediğim tarihsel bağlam içinde şekilleneceğinin farkına vardım. Biraz etrafıma bakınca ilk dikkatimi çeken şey, benim içinde yaşadığım çevreyle kentin genel atmosferi arasındaki radikal fiziksel farklılık oldu. Hong Kong tıpkı daha önce fotoğraflarında gördüğüm gibi kalabalık, sıkışık, hareketli, gürültülü, kaotik bir şehirdi. Kentte gündelik yaşam müthiş bir hız, yoğunluk, karmaşa içinde akıyordu. Buna karşın benim içinde yaşadığım çevre son derece ferah ve konforluydu. Hong Kong Üniversitesi kentin en köklü ve seçkin yüksek öğrenim kurumuydu. Kuruluşu 1911’e uzanan üniversitenin amacı Çinlilere “Britanya’nın emperyal değerleri doğrultusunda” İngilizce eğitim vermek olarak tanımlanmıştı. Ofisimin bulunduğu dört katlı Ana Bina, kırmızı tuğla yüzeyi, granit taşları, beyaz sütunları ve saat kulesiyle, kentte sömürge mimarisinin ayakta kalan son örneklerindendi. Ofisler, tropik bitkilerle çevrili geniş iç avluya bakan bir terasa açılıyordu. Hemen yanı başımızdaki kent merkezinin karmaşası burada hissedilmiyordu. Ana kampüsten daha etkileyici olan, lojmanların bulunduğu ve yalnızca “yabancı” öğretim üyelerine tahsis edilmiş alandı. Adanın Batı yakasında, kampüsün bulunduğu Pokfulam Yolu’nun ilerisinde yer alan üniversiteye ait geniş arazide, şık lojman binaları, spor ve dinlenme tesisleri yer alıyordu. Hong Kong’un karakteristik özelliklerinden birisi me-

kân kısıtlılığı ve barınma alanlarının darlığıyken, üniversite lojmanları geniş ve ferahtı. Bakımlı bahçelerle çevrili binaların ön cephe-leri okyanusa, arka cephe-leri ormanlık tepelerin manzarasına baka-cak şekilde inşa edilmişti. Adanın bu bölümünde yapılaşma seyrek, trafik yok denecek kadar azdı. Bitişik düzen dev gökdelenlerin ara-sına sıkışmış daracık sokakların aksine, burada çiçek kokularını hissederek okyanus manzarasına karşı yürümek mümkündü. Kısa sürede “yabancı” öğretim üyelerine sunulan imkânların yalnızca bu ayrıksı çalışma ve yaşam alanlarıyla sınırlı olmadığını, bu gruba her anlamda akla hayale gelmeyecek imtiyazlar sağlandığını öğrene-cektim. Hong Kong’a gelmeden önce orada Çin kültürüne ilişkin bir şeyler öğreneceğimi sanıyordum. Öyle olmadı. Daha ziyade sömür-ge kültürüne, onun günümüz küresel dünyasına nüfuz etme biçim-lerine ilişkin bir şeyler öğrendim.

1990’ların liberal iyimserlik ve özgüven çağında, dünyanın önde gelen “küresel kentleri”nden olan Hong Kong canlı bir *expat* kül-türüne sahipti. İngilizce *expatriate* sözcüğü genel olarak gönüllü göçmenliği ifade etmek üzere kullanılan bir kavram. Peter Burke göçe zorlanma ve yerinden edilme olgusuna işaret eden ve Avrupa dillerinde kökeni çok eskilere uzanan “sürgün” (*exile*) kavramından farklı olarak, İngilizcede on dokuzuncu yüzyıl başlarında ortaya çı-kan *expatriate* sözcüğünde vurgulananın, “anavatanından itilerek uzaklaştırılmak değil, yeni bir ülkeye doğru çekilmek” olduğunu belirtir (2017: 3). *Expatriate*’ler sunulan farklı çalışma imkânları nedeniyle başka bir ülkede yaşamayı tercih eden kişilerdir. Bu ter-cih tarihsel olarak genellikle ticaret, din ya da akademik alanla ilgili motivasyonlar sonucu ortaya çıkmıştır. 1990’lar küresel dünyasında *expatriate* olma koşullarını değerlendiren Ulf Hannerz bu katego-riyi “bir süreliğine yurt dışında yaşamayı seçen ve oradayken iste-dikleri zaman evlerine dönebileceklerini bilen” kişiler olarak ta-nımlar (1997: 106). Sözcüğün Türkçede tam bir karşılığı olmamakla birlikte, yabancı bir ülkede çalışan/iş yapan şirket yöneticileri, be-yaz yakalı çalışanlar ve orta sınıf serbest meslek erbabını kapsaya-cak bir kategori olarak düşünülebileceğini sanıyorum.

Küreselleşme dinamiklerinin yaygınlaştığı ve güçlendiği 1990’

larda, dünyada küresel kentlere olan ihtiyaç ve talebin arttığını belirten Saskia Sassen, “küresel kent” kavramını uluslararası ticaret ve yatırım operasyonlarının finans ve hizmet boyutunda desteklediği merkez üsleri olarak tanımlar (1999: 180). Ekonomik gücün yoğunlaştığı komuta merkezleri olan bu kentlerde, küresel ekonominin öncü sektörlerine özelleşmiş destek sağlayan faaliyet alanlarına fazladan değer atfedilir, hatta bu alanların “aşırı değerlendirilmesi” gündeme gelir. Sassen 1990’ların sonu itibarıyla Hong Kong’u dünyanın en önemli on küresel kenti arasında sayar (1999: 183).²⁸ Ulus-devletin ekonomik egemenliğinin aşıldığı bu dönemde Hong Kong’u küresel kent haline getiren, büyük ölçüde sömürge statüsü, bu statünün mümkün kıldığı özerklik ve ulus-devletle bağlantısızlık durumudur.

Sassen 1990’larda küresel kent üzerinde hak iddiasında bulunan yeni aktörlerden bahsederken ilk sıraya ulusal ekonomilerin deragülasyonu sonucu etkinliği artmış olan ulusaşırı sermayeyi koyar. Ulusaşırı şirketlerin üst düzey yöneticileri ve çalışanları yeni “kent kullanıcıları”dır ve kent mekânının şekillenmesinde söz sahibidir (Sassen 1999: 192). Benzer şekilde Hannerz “ulusaşırı seçkinlerin” küresel kentin yeni egemen sınıfı olduğunu belirtir (1997). Eğitim düzeyleri ve profesyonel becerileri üst düzeyde olan bu yeni gezgin grup büyük oranda finans, bankacılık, yasal hizmetler, muhasebe, teknik danışmanlık, telekomünikasyon, bilgisayar teknolojileri, ulaşım, araştırma ve yüksek öğrenim alanlarında çalışmaktadır. Bu grubun mesleki ihtiyaçları ve hayat tarzı geniş yelpazedeki bir dizi hizmeti ve bu hizmetleri sunacak grupları gerekli kılar. Bunlardan ilki, küresel kentte ulusaşırı seçkinlerin zıt kutbunda yer alan bir diğer ulusaşırı gezgin grup, düşük ücretle vasıfsız işlerde çalışan genellikle Üçüncü Dünya kökenli göçmenlerdir. Göçmen işçiler ev içi hizmetlerinde ve kol emeğine dayalı diğer alanlarda çalışır. Ulusaşırı seçkinlerin ihtiyaç duyduğu daha rafine hizmetleri sağlamak

28. Sassen 1990’ların sonu itibarıyla önde gelen on küresel kenti şöyle sıralar: New York, Londra, Tokyo, Paris, Frankfurt, Zürih, Amsterdam, Los Angeles, Sydney ve Hong Kong (1999: 182).

üzere küresel kentte dolaşımda olan üçüncü gezgin grup ise sanat, moda, tasarım, yeme-içme gibi yaratıcı faaliyetlerde uzmanlaşmış vasıflı çalışanlardır. Küresel kentler arası rekabette kenti ulusasını seçkinler açısından cazip kılan, temel ihtiyaçların ucuza karşılanması anlamında vasıfsız göçmenler, hayat tarzı anlamındaysa yaratıcı alanlarda çalışan gezginlerin yarattığı kültürel çevredir. Bu kültürel çevrenin yaratılma sürecinde belli bölgeler mutenalaşacak, emlak fiyatları ve tüketim düzeyi yükselecek, bu bölgelerde yaşamaya artık gücü yetmeyen semt sakinleri yerinden edilecektir. Hannerz küresel kentte dolaşımda olan dördüncü büyük ulusasını grup olarak turistleri sayar. Küresel kentleri turistik açıdan cazibe merkezi haline getiren de zaten çoğunlukla kentin ulusasını seçkinlerin ihtiyaçları doğrultusunda yeniden şekillendirilmiş ve mutenalaşmış kültürel ortamıdır (Hannerz 1997: 130-31).

Böyle bakıldığında, küresel kente niteliğini veren temel özelliklerden biri kaçınılmaz şekilde kozmopolitlik olacaktır. Zira küresel kent demografik olarak farklı ulusal, etnik, dini, kültürel kökene sahip çok sayıda yabancıların dolaşımda olduğu bir toplumsal yapı ortaya koyar. Ancak buradaki kozmopolitliğin çerçevesini yine büyük oranda ulusasını seçkinlerin ihtiyaç ve tercihleri şekillendirecektir. Söz konusu olan Hannerz'in "estetik ve deneyimsel" kozmopolitlik olarak adlandırdığı, bireysel haz eğilimi çerçevesinde şekillenen ve kent yaşamının sunduğu kültürel çeşitliliğin "tüketilmesi" arzusunu ifade eden kozmopolitlik türüdür (2002: 228). Benzer şekilde, Ulrich Beck kozmopolitliğin yemek kültüründen moda, müzikten tasarıma her türlü tüketim biçimiyle eklemlendiği, hatta bizatihi kendisinin bir metaya dönüştüğü durumu ifade etmek için "banal kozmopolitlik" kavramını²⁹ kullanır (2006: 41). Her iki durumda da söz konusu olan bir tür "seçkin" kozmopolitliği ya da yukarıdan kozmopolitliktir. Aşağıdan kozmopolitliği tanımlayan zorunlu göç ve yerinden edilme koşullarında kültürel farkın metazori biçimde tecrübe edilmesiyle, seçkin kozmopolitlikte kültürel fark güvenli,

29. Kavram, Michael Biling'in (1995) "banal milliyetçilik" tartışmasına referansla kullanılmaktadır.

keyfi ve yüzeysel olarak tecrübe edilir ve gerektiğinde bir “çıkış” opsiyonu, geri dönülebilecek bir “ev” daima mevcuttur (Hannerz 2002: 228).

1990’lar Hong Kong’u kozmopolitliğin bu her iki şekliyle de çarpıcı biçimde gözlemlenebileceği bir kentti. Önde gelen bir küresel finans merkezi olarak Hong Kong, ulusaşırı sermayenin yoğunlaştığı yerlerden biriydi ve çoğunluğu Britanya, ABD, Kanada, Avustralya ve Fransa vatandaşı olan hatırı sayılır bir *expatriate* topluluğuna ev sahipliği yapıyordu. Bu gruba, bir tür “içeriden *expatriate*” kategorisi olarak tanımlanabilecek çift pasaportlu (Batılı bir ülkenin pasaportuna sahip) Çinli üst sınıf seçkinler de dahildi (McDonogh ve Wong 2005: 108). Hong Kong’da yukarıdan kozmopolit yaşantıyı beyaz yakalı yabancı çalışanların hayat tarzı belirlerken, aşağıdan kozmopolit dalganın başlıca unsurunu kentteki en büyük etnik azınlık grup olan sabit kontratlı Filipinli kadın ev işçileri oluşturmaktaydı. Aynı şekilde özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında Güney Asya ülkelerinden aldığı yoğun göç nedeniyle kent Hindu, Sih, Müslüman Paki ve Nepallilerin aralarında bulunduğu genellikle mavi yakalı işçi ya da küçük işletme sahibi geniş bir Asyalı topluluğa ev sahipliği yapıyordu (McDonogh ve Wong 2005: 108).

Hannerz *expatriate* kavramının kolayca kozmopolitlikle eşleştiriliyor olmasını sorunsallaştırırken, kavramın sömürgecilik süreciyle bağlantısına dikkat çeker ve sömürge yönetiminin uzantısı olarak yabancı topraklara giden Avrupalıların da sonuçta *expatriate* kabul edilebileceklerini söyler (1997: 106). 1990’lar Hong Kong’u sömürgecilik ve küresellik arasındaki geçişkenliği *expatriate* kategorisi üzerinden gözlemek anlamında ilginç bir platform sunuyordu gerçekten. Kentin geniş *expatriate* topluluğu içinde, elbette özellikle Britanya kökenli olanlarda, sömürgeci bir zihniyetin tortularına rastlamak hiç de zor değildi. Bu durum kuşak farkıyla özellikle belirginleşiyordu. Orta yaş altı grup, tarihsel arka planı pek kurcalamayıp özünde hedonist bir yaklaşımla imtiyazlı konumlarının keyfini sürerken, aynı imtiyazlardan uzun süredir yararlandıkları için ciddi bir servet birikimine ulaşmış bulunan orta yaş üstü grupta,

mahcup bir suçluluk duygusuyla karışık şekilde görev ve sorumluluk kavramlarını önceleyen misyonerce bir yaklaşım gözlemek mümkündü. Bu grup siyaseten doğruculuk normlarının sıkı biçimde yerleşmeye başladığı kendi ülkelerinde yapmayı akıllarından bile geçiremeyecekleri şeyleri kolonide fütursuzca yapabilme serbestisiyle her anlamda ayrıcalıklı bir yaşam sürüyordu. Diğer yandan, kendilerine atfettikleri misyonun sorumluluğunu her an hissediyormuşçasına ağır bir ciddiyet havasında yaşıyorlardı. Sömürgecilik sürecinin ideolojik kılıfını oluşturan “medeniyet” götürme, uygarlaştırma misyonu,³⁰ 1990’lar dünyasında demokrasi ve özgürlük götürme olarak güncellenmişti.

Rey Chow on dokuzuncu yüzyıldan bu yana Çin’in Batıyla ilişkilerinde “insan hakları” konusunun hiçbir zaman Batılıların kendileri için talep ettikleri ayrıcalıklardan bağımsız şekilde gündeme gelmediğini belirtir (1991: 85). Bu konular her zaman jeopolitik ve ekonomik çıkarların müzakere edildiği masada bir pazarlık malzemesidir. Üçüncü Dünya’daki hak ve özgürlük ihlallerine ilişkin duyarlılığın çerçevesini son kertede kendini demokrasinin beşiği olarak sunan Batı’nın kendisi için talep ettiği ayrıcalıklar çizer. Batı’nın ekonomik çıkarlarının zarar görebileceği noktada hassasiyete yer yoktur. Bu durumu, emperyalizmin yarattığı iktidar ilişkilerini kavrama konusunda isteksiz görünen, ancak Çin’in otoriter yöntemleri karşısında son derece “duyarlı” olan Britanyalı sömürge yöneticilerinin söyleminde olduğu kadar, eski kuşak *expat*’lerin söyleminde de açıkça gözlemlemek mümkündür. Kendilerine “hamilik” rolü atfediyor ve otoriter Çin yönetiminin insafına terk etmek durumunda kaldıkları Hong Konglular için hayıflanıyorlardı. Ancak bu noktada Britanya hükümeti kaygı belirtmenin dışında herhangi bir adım atmıyor, sözgelimi “Britanya Bağımlı Bölgeler” pasaportu taşıyan Hong Kongluları bu kaygı dolu bekleyişten kurtarmak adına onlara Britanya’ya yerleşme hakkı tanıma konusunu gündemine bile almıyordu. Tiananmen katliamı sonrası Hong Kong’da geleceğe yönelik

30. Batı’nın yirminci yüzyılda Çin’le ilişkilerini şekillendiren sömürgeci bakış açısının paradokslarına ilişkin bir tartışma için bkz. Suner 1998.

endişenin en üst noktaya tırmandığı dönemde, pek çok kişide bir buçuk asırdır Britanya hükümrânlığında yaşayan kentin insanlarına Britanya pasaportu verilebileceği yönünde bir beklenti oluşmuştu. Ancak Rey Chow'a göre Hong Kongluları dehşete düşüren, "dünyanın gözü önünde katliam yapabilen otoriter bir anavatana iade edilme durumuyken", Britanya açısından "dehşet verici" olan üç buçuk milyon Çinlinin Britanya adasına gelmesi ihtimaliydi (1991: 87). Dolayısıyla Britanyalı siyasetçilerin, Chris Patten gibi sömürge yöneticilerinin ve eski kuşak *expat*'lerin söyleminde kentte insan hakları, demokrasi ve özgürlüklerin geleceği konusunda yoğun bir hassasiyet öne çıkarken, gerçekte Batı'nın Çin'e bakışında insan hakları her zaman jeopolitik ve ekonomik çıkarların parantezinde yer almaktaydı.

Bu dönemde aynı zamanda yaklaşmakta olan siyasi egemenlik devrinin göstergeleri her geçen gün belirginleşiyor, önemli konumlara Beijing'e yakın isimler getiriliyor, *expat*'lere sunulan ayrıcalıklar hızla budanıyor, daha doğrusu bu ayrıcalıklar artık kentin yeni egemenleri olan Çinli seçkinlere sunulmaya başlanıyordu. Çin yönetimi Hong Kong'un değişmesi gerektiğine inanıyordu. Dönüştürülmesi gereken yalnızca sömürgecilik kültürü değil, aynı zamanda "fazlasıyla Batılılaşmış, dolayısıyla otantikliğini kaybetmiş" olduğu düşünülen Hong Kong kültürünün kendisiydi (Chow 1998: 154). Hong Konglulara milliyetçilik ve ülke sevgisi öğretilmeliydi. Böylelikle kentte Batılı-emperyal kibir ve büyüklük taslamanın yerini yavaş yavaş milliyetçi kibir ve büyüklük taslama alıyordu.

Kendi hikâyeme dönecek olursam, tüm bu karmaşanın ortasında fazlasıyla "yabancı" hissettiğimi söyleyebilirim herhalde. Parçası olmam beklenen *expat* topluluğuyla duygusal yakınlık kuramıyor, onun içinde konumlanıp, kente o perspektiften bakamıyordum. Daha ziyade bir "kazara *expat*" olma haliydi benimki sanki; kendimi hasbelkader içinde bulduğum bir konumdan etrafta olup biteni anlamlandırmaya çalışıyor, ama her hâlükârda bulunduğum yerde "eğreti" hissediyordum.

Yabancılık

1990’lar Hong Kong’unda hem kendi yaşadığım yabancılık halini, hem de daha genel anlamda kentin deneyimlenme biçimlerini anlamlandırmaya çalışırken, Georg Simmel’in 1908’de yayımlanan kısa yazısında ortaya attığı “yabancı” kavramı işe yarayabilir. Simmel “yabancı”yı, “bugün gelip yarın giden gezgin” değil, “bugün gelip yarın kalan adam” olarak tanımlar (2015: 149). Yabancı belli bir mekân ya da grup içinde sabitlenmiştir ama onun içindeki konumu, “en başta ona ait olamamasının” ve “baştan beri onun bir parçası olmayan, olamayacak nitelikler taşımasının” etkisi altındadır. Yabancılar genellikle grupta diğerlerinin yapamayacağı ya da kimi zaman yapmak istemeyeceği özel alanlarda faaliyet gösterir.³¹ Para, mal ve bilginin dolaşımıyla ilgili konular yabancıların önde gelen faaliyet alanları arasındadır. Katıksız bir hareketlilik içindeki yabancı, yeri geldikçe grubun tüm unsurlarıyla temasa girer, ancak hiçbir unsura “organik” biçimde bağlı değildir, tüm unsurlarla arasında bir mesafe vardır. Bu nedenle “nesnel” bir tavır takınabilir. Nesnellik önyargılardan uzak kalabilmeyi ifade ettiği oranda yabancıya bir özgürlük alanı açar. Ancak mesafe ve nesnellik, katılımcı olmamak anlamına gelmez. Yabancıların konumunu oluşturan, kayıtsızlık ile müdahil olmak, yakınlık ile uzaklık arasındaki özel orantı ve karşılıklı gerilimdir (Simmel 2015: 154). Yabancıların konumunu bilgi sosyolojisi ve bilgi üretim süreçleri perspektifinden değerlendiren Vince Marotta Simmel’deki “nesnellik” tanımının, “gerçek bilginin yansızlığa dayalı bilimsel yöntemle” elde edilebileceğini, bu çerçevede “öznelliğin bilgi üretimine yardımcı olmak yerine onun önünde engel teşkil edeceğini” savunan pozitivist anlayıştan farklılaştığını

31. Nedim Karakayalı Simmel’in verdiği örneklerden yola çıkarak yabancıların faaliyet türlerinin dört farklı alanla ilişkili olarak tanımlanabileceğini belirtir: Dolaşım alanı (malların, paranın, bilginin dolaşımıyla ilgili faaliyetler); hakemlik alanı (çatışmalı durumların çözümünde rol oynama faaliyetleri); gizlilik, mahremiyet, hassasiyet gerektiren konular alanı; ve “pislikle”, kirin temizlenmesiyle ilgili alanlar (2006).

vurgular (2012: 685). Simmel bilgi üretim sürecinin kaçınılmaz olarak nesnellik ve öznelliği harmanlayan bir süreç olduğunu savunur. Bu çerçevede “yabancı”nın öznel nesnellığı”nden, bir yandan kendi konumlanması ve kendi bakış açısını şekillendiren çerçeveye dair farkındalık içindeyken, diğer yandan çevresine belli bir mesafeden bakarak nesnel bir değerlendirme ortaya koyma çabasından bahsedebiliriz (Marotta 2012: 687). Yabancı”nın durumunda söz konusu olan edilgen biçimde kendini dışarıda tutmak değil, uzaklık ve yakınlık, kayıtsızlık ve katılımcılığın bileşiminden oluşan farklı ve kendine has bir yapıdır.

Simmel’in “yabancı” kavramını açıklarken verdiği örnekler çoğunlukla antik ya da sanayi-öncesi toplumlara aittir. Nedim Karakayalı’ya göre Simmel’in kuramı bütün olarak değerlendirildiğinde “yabancı”nın modern toplumda gerçek anlamıyla yer alamayacak bir kategori olduğu sonucuna varılacaktır (2006). Çünkü modern metropol yaşamında artık herkes “yabancı”ya dönüşmüştür. “Yabancı”ya atfedilen toplulukla organik bağların olmayışı, yüksek mekânsal hareketlilik gibi özellikler, modern metropol yaşamında belirli bir bireyi ya da grubu değil, metropoldeki *herkesi* tanımlamaktadır” (Karakayalı 2006: 324). Metropol kalabalığında birey daima yabancılarla çevrili olarak yaşar ve çevresine karşı kayıtsız bir tutum geliştirerek kendisini de başkaları karşısında yabancı olarak konumlandırır. Bireyin kendi öznel alanını koruyabilmesi ancak bu ruhsal mesafe, etrafına kayıtsız kalabilme ve yabancılık hali ile mümkündür.

Bu bağlamda Rob Shields, modern kent deneyiminin anlamlandırılması noktasında Avrupa modernitesi içinde aynı dönemde belirginlik kazanan birer metropol figürü olan “yabancı” ve *flâneur*’ün bakış açıları arasındaki geçişkenlikten söz eder. “Yabancı yerli gibi olmaya başlamış bir ecnebi (*foreigner*), *flâneur* ise tam aksine, ecnebi gibi olmaya başlamış bir yerlidir” (Shields 2015: 68). Modern kente dışarıdan gelen yabancı, kentin içeriden deneyimlenme biçimlerini anlamaya çalışacak, kente içeriden bakan *flâneur* ise içinde olduğu şeye mesafelenerek onun dışarıdan görünüşünü anlama çabasına girecektir. Her iki figür açısından da, içinde yer aldık-

ları metropol ortamıyla ilişkili olarak mesafe ve yakınlık, kayıtsızlık ve katılımcılık, öznellik ve nesnellik, içeriden ve dışarıdan bakış arasında bir gidiş geliş söz konusudur.

“Yabancı” ve *flâneur* figürleri arasındaki geçişkenliğin oluşturduğu bu bileşimin özellikle Hong Kong kent deneyimini anlamlandırmaya çalışan anlatılarda belirginlik kazandığını gözlemek mümkün. Hong Kong’un son derece özgün tarihsel gelişimi nedeniyle, kenti çalışan hemen herkesin kendisini konumlandırışında bir “özel nesnellik”, “yabancılık”, hatta “eğretilik” vurgusuna rastlıyoruz. Benim gibi kente dışarıdan bakan “gerçek” yabancıları hariç tutsak bile, kentin “yerlisi” kabul edebileceğimiz, kente içeriden, bir tür *flâneur* konumundan bakan Hong Kong yazınının önde gelen isimleri farklı nedenlerle kendilerini kentin “yabancı” saydıklarını ifade etmektedir. Kentle özdeşleşen tanınmış şair Leung Ping-kwan (1992) sözgelimi, doğup büyüdüğü ve 2013’te ölene dek tüm hayatını geçireceği Hong Kong’un “yerlisi” ya da “yabancı” olmanın ne anlamlara gelebileceğini sorgular. Kenti oluşturanların tamamı göçmenler, yani buraya farklı tarihsel dönemlerde farklı yerlerden gelmiş farklı kimliklere sahip insanlardır. Dışarıdan bakan göz tüm Hong Kongluları Çinli olarak görürken, Tayvan ya da anakıta Çin’den bakan birisi için Mandarin dilini konuşamayan, Çin kültürüne yabancı Hong Konglular gerçek anlamda Çinli sayılmaz. Öte yandan kentte konuşulan Kanton lehçesi yazıya aktarılmaya tam olarak müsait değildir. Hong Kong kültürel hayatı yarı Kanton lehçesi, yarı Mandarin, yarı İngilizce bir dil kullanımı üzerinden şekillenir. Kenti oluşturan bu “yeterince saf olmama” halini ifade edebilmek için şiirlerinde yeni bir dil ve üslup kurgulamaya çalışan Leung, “Hong Kong’la ilgili meseleleri ortaya koyarken (kendisinin de) yabancıların karşılaştığı sorunların benzerleriyle karşılaştığını” belirtecektir (1992: 176). Benzer biçimde tanınmış Hong Konglu kültür kuramcısı Ackbar Abbas, kentle ilişkisini bir yandan “fazlasıyla içli dışlı”, diğer yandan Çinli olmadığı (ya da yarı-Çinli olduğu) için ister istemez mesafeli, son kertede “toplumsal, duygusal ve entelektüel anlamda tuhaf ve biraz yamuk” ya da “eğreti” olarak tanımlar (Abbas, Suner, Nalçaoğlu

1999: 82). O da Leung gibi, kent deneyimini ifade edebilecek yeni bir dil kurmanın önemine işaret eder.

METROPOL YAŞAMINI karakterize eden “yabancılık” hali, kendine özgü tarihsel dinamikleri nedeniyle bütünüyle bir göçmenler toplumu olan Hong Kong’da ister istemez keskin bir nitelik kazandırır. Nitekim Hong Kong’u tanımlayan temel özelliklerden biri, yaygın göçmenlik durumu ve “sığınmacı zihniyeti”nden kaynaklanan “aidiyet eksikliği”, dolayısıyla herkesin kendisini yabancı hissettiği bir toplumsal yapı oluşudur (Mathews, Ma ve Lui 2008). On dokuzuncu yüzyılın ortasında bir ticaret kolonisi olarak ortaya çıkışından bu yana Hong Kong’un kentsel dokusunu esas olarak Çin’den göç edenler oluşturmuştur. 1949’da komünistler Mao Zhedong liderliğinde yönetimi ele geçirdikten sonra bir milyona yakın insan Çin’den kaçarak kente sığınacak, bu göç dalgası ilerleyen yıllarda da devam edecektir (McDonogh ve Wong 2005: 77). Bu insanların büyük bölümü için Hong Kong başka yerlere göç etme sürecinde bir atlama taşı ya da geçiş bölgesi olarak işlev görür. Nitekim, başta Pasifik’in öte yanındaki Kuzey Amerika kentleri olmak üzere birçok kentin kültürel dokusunda önemli yer tutan Çin mahalleleri bu göç sürecinde büyük oranda Hong Kong diasporası tarafından oluşturulmuştur (McDonogh ve Wong 2005: 77). Göçmenler geçici süre çalışıp yeterli birikimi elde ettikten sonra yaşamak istedikleri asıl kentlere gidebilmek umuduyla Hong Kong’a yerleşmiş, çoğu kere gençler dışarı gönderilirken ailenin orta yaşlı üyeleri Hong Kong’da kalıp maddi desteği sürdürmüş, kendileri sonradan onlara katılmış ya da hiç gitmemiştir. Yine aynı nedenle, hemen her gelir grubundan Hong Konglunun dünyanın başka yerlerinde yaşayan aile bireyleri, akrabaları vardır. Küresel anlamda etkin biçimde işleyen aile dayanışması nedeniyle, Hong Konglular için bağlılığın odağının mekâna duyulan aidiyet değil, “küresel pazar içinde aileyle kurulan bağlılık” ilişkisi olduğu söylenir: Böylesine hareketli bir göçmenler toplumunda son kertede “güvenilebilecek yegâne şey para ve ailedir” (Mathews, Ma ve Lui 2008: 151). Dolayısıyla

Hong Kong'u evi olarak görme, kendini oraya ait hissetme duygusu genel anlamda hemen hiç gelişmeyecektir.

İçinde yaşayanlar tarafından sahiplenilmeyen ve ait hissedilmeyen bir kent olagelmış Hong Kong, ister istemez modern metropol yaşamına özgü “yabancılık” halinin yaygın ve kesif şekilde hissedildiği bir yer olacaktır. Nitekim Hong Kong'un “maddiyatçılığı” tam da bu bağlamda anlam kazanır. Toplulukla ve yerle kurulan aidiyet bağları zayıfladığında, insanları bir araya getiren temel öge paradır, hatta kimi zaman ifade edildiği şekliyle “para en geniş anlamda Hong Kong'un varlık nedenidir” (Mathews, Ma ve Lui 2008: 151).

Şehri Şahsileştirmek

Neresinden baksam zorlu bir deneyimdi Hong Kong benim için. Her şeyden önce, çok uzak bir yerdeydim. Dünyanın öteki ucunda. Uzaklık algısı zamansal bağlamla yakından ilgili. 1990'ların ikinci yarısından söz ediyoruz. İnternetin başlangıç aşamasında olduğu, akıllı telefonların, sosyal medyanın henüz ortaya çıkmadığı bir dönem. İnsanların dünyanın geri kalanıyla her an bağlantı halinde olmadığı zamanlar. Yani, mekânsal varoluşun (fiziksel olarak bir yerde bulunmanın) daha kesin ve kuşatıcı bir anlam taşıdığı zamanlar. Uzaklık algısı yabancılık haliyle de ilgili. 1990'larda bir Doğu Asya kentinde olmak, dünyanın merkezi sayılan yerlerde, sözgelimi Kuzey Amerika'da ya da Avrupa'da olmaktan farklıydı. Alıştığım, bildiğim, aşına olduğum şeylerin uzağındaydım. Üstelik Hong Kong duygusal olarak ilişkilenenin (olumlu duygular beslemenin ya da sevmenin diyelim—) zor olduğu bir yerdi. Estetik anlamda bariz biçimde çirkin ve iticiydi. Kentin verimlilik, kazanç ve tüketim merkezli gündelik hayat pratiğine ayak uydurmak zordu. İngiliz sömürgeciliği ve Çin milliyetçiliği arasında şekillenen kültürel ortamlarla ilişkilenebilmek zordu. Akdeniz/Orta Doğu coğrafyası kökenli birisi için, keyif ve muhabbet kültürünün hemen hiç olmadığı bir kent pratiğine uyum sağlayabilmekse en zoruydu.

Şehrin şahsileşmesi yaşadıklarımın zorlayıcı yanıyla ilgiliydi.

Yaşarken ayırdına varmadığım, sonradan geri dönüp bakınca adını koyabildiğim bir durumdu bu elbette. İç içe geçmiş farklı aşamaları, iniş-çıkışları oldu sürecin. İlk aşama yoğun bir duygusal tepki belki. Hayrete düşmek, inanmamak, hayal kırıklığı. Dahası, şehre dair olumsuz görünen her şeyi üzerine alınmak, kendine karşı yapıyor-muş gibi hissetmek. Şehirle yoğun bir duygusal etkileşime girmek. Şehri muhatap almak. Alınganlık göstermek, zaman zaman kızmak, küsmek. Kendini şehirle teke tek karşı karşıya kalmış gibi hissetmek. Şehrin atmosferinin, duygusunun, hareketinin insana dokunması, derisinin altına girmesi. İkinci aşama kanıksamaya başlamak. Kayıtsızlık içeren bir kanıksama değil ancak. Tersine, başta rahatsızlık duyulan şeyle baş edebildiğini fark ettikçe bundan hoşlanmak, müptelası olmak! Başta çirkin ve itici gelenin tuhaf bir çekiciliğe bürünmesi. Merakla, ilgiyle, heyecanla şehre yönelmek. Şehri daha iyi tanımak, öğrenmek, anlamak için yoğun çaba içine girmek. Şehri köşe bucak gezmenin başlı başına bir uğraş haline gelmesi. Şehir hâlâ itici ve çirkin. Hâlâ sevimsiz ve katı. Ama artık bunu başka türlü algılıyor olmak. Hâlâ hayrete düşmek, zaman zaman kızmak, ama daha çok itişip kakışmak, dalga geçmek, gülmeye başlamak. Yavaş yavaş şehri kendine mal etmek. Burada ben de varım duygusu. Burası hayatımın bir parçasına dönüşüyor duygusu. Şehrin insanın kendi hikâyesine karışmaya, onu dönüştürmeye başladığı nokta bu sanıyorum. Şaşırtıcı olan yalnızca şehir değil artık. Şehirdeki kendi haline de şaşırmaya başlıyor insan, orada dönüştüğü şeye. Kendine dair daha önce hiç bilmediği bir şeyin orada açığa çıkmasına. En şaşırtıcı karşılaşma bu, yabancı bir şehirde kendinle, kendi içindeki yabancıyla karşılaşmak.

Şehri “şahsileştirmek”, şehrin insanın kendi “macerasına” dönüşmesiyle ilgili bir durum sanıyorum. Simmel’de “macera” en genel biçimiyle hayatın bildik sürekliliğinin ve alışıldık bağlamının dışına düşen, kendisine başlı başına anlam atfettiğimiz, yabancı, olağandışı ve benzersiz bir deneyimi ifade eder (2015: 186-87). Ancak hayatın olağan akışından yalıtılmış, tekil bir durumu ifade etmesine rağmen, macera aslında hayatın çok daha derin ve köklü bağlamı içinde anlam kazanma kapasitesiyle tanımlanır. Görünür-

deki rastlantısallığına karşın, onu tanımlayan bir zorunluluk ve kaçınılmazlık unsurudur, “varoluşumuzdaki yabancı bir cisimdir ama yine de merkezle bir biçimde bağlantılıdır” (187). Bu yönüyle macera içinde bir “kadercilik” ya da yazgılı olma unsuru barındırır. Maceracının hayatın sağlam yanlarını terk etmesini ve bilinmeyene yönelmesini sağlayan cüret bir tür “bu iş olmak zorunda” hissidir, maceracı “bilinmenin bilindiğini varsayıyormuş gibi” hareket eder. Burada rastlantısal olanla yazgısal olanın, kendiliğinden olanla istençli olanın özel bir bileşimi söz konusudur: “Maceracı bir noktaya kadar kendi kuvvetine güvenir, ama daha çok da kendi şansına, daha doğrusu bu ikisinin tuhaf bir biçimde birbirinden ayrılmaz hale gelmiş olmasına. Emin olduğu kuvvet ile emin olmadığı şans, öznel olarak birleşip bir kesinlik hissine dönüşürler” (192).

Svetlana Boym *Başka Bir Özgürlük* adlı kitabında maceranın özgürlük deneyimiyle ilişkisine, özgürleştirici yanına dikkat çekiyor. Macera içinde “hesaba gelmeyenle bir karşılaşma barındırır” ve “bizi hayatın matematiğini değiştirmeye, ihtimallerin boyutlarını araştırmaya zorlar”; “Maceranın deneyimi aracılığıyla dünyayla ve içimizdeki yabancıyla diyaloga gireriz” (2016: 23). Bu anlamda macera evi geride bırakmayı, kendini yabancı olana açmayı, bu deneyim içinde dönüşmeyi gerekli kılar. Başka bir yerde, ilk kez kurgu türünü denediği *Ninočka* adlı romanında Boym, “kendini evinde hissetmek” duygusunu şöyle tanımlayacaktır: “nesnelerin farkında olmamanın rahatlığı, hiçbir şeyin ismini kafaya takmamak, kendin dahil her şeyin yerli yerinde olduğunu bilmek. Evin rahatlığı, mekândan bağımsız bir ruh halidir. Ev hissi dokunsaldır: Seslerin, görüntülerin onayına ihtiyacınız yoktur; bildik şeylerin teması ve kokusuyla rahatlırsınız.” Daha sonra şu soru gelir: “Fakat insan evdeyken kendisi midir?” (2012: 26-27). Bu soru, evin sağladığı (ve dayattığı) konforun, alışkanlığın, aşinalığın insanın kendini bulması, kendisiyle karşılaşabilmesinin önünde engel teşkil edebileceğini, çünkü insanın kendisiyle ancak uzak ve yabancı olan aracılığıyla temas edebileceğini sezdirir. Şehrin şahsileşmesi, şehrin vadettiği maceraya atılmak, özgürleşme ve kendini var etme boyutuyla yakından ilgili sanıyorum.

Hong Kong macerası boyunca, bu zorlu ve yabancı kentle duygusal anlamda baş etmeye çalışırken zihnimin gerisinde bir imge belirmeye, her adımda bana eşlik etmeye başladı. İstanbul'du bu. Bir İstanbul tasavvuru, İstanbul duygusu. Kendimi giderek İstanbul'u düşünür ve çoğunlukla özlerken bulmaya başladım (Kandilli'de geçen çocukluk yazları dışında İstanbul'da sürekli yaşamamış Ankaralı birisi için şaşırtıcı bir duygu!). Hong Kong'a ilişkin birçok şey İstanbul'un merceğinden görüldüğünde anlaşılır oluyor, anlam kazanıyordu. Genellikle zıtlıklardı çarpıcı olan, ama kimi zaman beklenmedik benzerlikler de bulabiliyordum. Birbirini tersten yansılayan iki şehir imgesi 2000'lerde İstanbul'a geldikten sonra da terk etmedi beni. Bu kez İstanbul'un dönüşümünü Hong Kong'la ilişkilendirerek anlamlandırabildiğimi fark ettim. Hong Kong, İstanbul'a mesafelenmemi, yabancı bir gözle bakabilmemi sağladı. Benjamin'deki "düşünsel" kent deneyimine, yazarın Moskova'ya ilişkin gözlemlerinin Berlin'le ilişkili olarak anlam kazanması-na, Moskova'dan döndükten sonra Berlin'i yeni bir gözle görmeye başlamasına benzer şekilde, Hong Kong ve İstanbul zihnimde birbiriyle konuşan, birbirini yansılayan, birbirine anlam kazandıran kentler olmaya devam etti. Şehrin şahsileşmesi durumuna İstanbul da dahil olmuştu.

Ödünç Şehir: Sömürge Dönemi

HONG KONG’LA en fazla özdeşleşmiş tanımlama “ödünç yer, ödünç zaman” olsa gerek. Avustralyalı gazeteci Richard Hughes’un 1968 yılında basılan kitabının başlığında* yer alan bu ifade, kentin sömürgecilik tarihindeki ayrıksı konumuna işaret ediyor. On doku-zuncu yüzyılın “yerleşim” kolonilerinden farklı olarak, Hong Kong Britanya İmparatorluğu tarafından 99 yıllığına kiralanmış bir “tica-ret” kolonisidir. Sömürge tarihi boyunca, kentin varoluş koşulunu tanımlayan zamansal ve mekânsal bir parantezdir: 99 yıl süresince Britanya parantezinde bir Çin kenti olmak.

“Çıplak Kaya Parçası”

Hikâyenin başına dönersek, modernitenin “ağır” zamanlarına bakmak gerek, Zygmunt Bauman’ın modernitenin “ağır teçhizat” dönemi olarak tanımladığı (2010: 113-15), “boyutun güç, hacmin başarı” sayıldığı, ekonomik ve askeri anlamda “kütlesel” ağırlığın önemli olduğu zamanlar bunlar. Ağır sanayi dönemi. Zenginlik ve gücün, demir ve betonda cisimleşmiş ve sabit halde bulunduğu, hacim ve ağırlıkla ölçüldüğü bir dönem. Aynı zamanda imparatorluklar dönemi. İlerlemenin, genişleyen alan hâkimiyeti, büyüyen boyutlar anlamına gelmesi. “İmparatorlukların yer kürenin en kuytu

* Richard Hughes, *Borrowed Place, Borrowed Time: Hong Kong and its Many Faces*, Londra: Andre Deutsch, ilk basımı: 1968.

ve izbe noktalarına kadar uzandığı, bu yayılmaya ancak eşit güçte ya da daha güçlü başka bir imparatorluğun set çekebildiği” zamanlar (Bauman 2010: 114). Edward Said bu dönemi tartışırken, sömürgeciliğin yalnızca dünyanın uzak köşelerinde olup biten bir şey olmadığını, on dokuzuncu yüzyılda Paris, Londra, Berlin gibi şehirlerde ortaya çıkan gösterişli modern metropol yaşantısının tüm yönleriyle bu sürecin gölgesinde şekillendiğini vurgular. Batılı metropollerin canlı kültürel yaşamının ardındaki zenginlik, deniz aşırı pazarlardan sağlanan hammadde ve ucuz emek gücüyle mümkün olabilmektedir. “Batının yükselişinin doruğa ulaştığı”, daha önce görülmemiş ölçüde gücün Britanya ve Fransa başta olmak üzere Batılı ülkelerin elinde toplandığı on dokuzuncu yüzyıl sonu imparatorluklar çağında, “imparatorluğun gerçekleri hayatın tüm unsurlarına dokunmaktadır” (1994: 7-8).

On dokuzuncu yüzyıl ortasında “ağır” modernitenin oluşum sürecine giden yolda, Afyon Savaşı Avrupalı güçlerin ama özellikle de Büyük Britanya İmparatorluğu’nun küresel hâkimiyetini tescilleyen bir mihenk taşı niteliğindedir. Tarihçi Eric Hobsbawm bu olayı şöyle değerlendirir: “1840’lar dünyası, siyasi ve ekonomik açıdan, gelişmekte olan ABD’nin de desteğiyle, tamamen Avrupalı güçlerin hâkimiyetindeydi. 1839-42 Afyon Savaşı göstermiştir ki, halen ayakta kalan yegâne Avrupalı olmayan büyük güç, Çin İmparatorluğu, Batının askeri ve iktisadi saldırganlığı karşısında acizdir. Bundan böyle hiçbir şey beraberinde ticaret ve İncil getiren Batılı savaş gemilerinin ve askeri birliklerin önünde duramayacaktır. Ve bu genel Batı hâkimiyeti içinde Britanya, sahip olduğu savaş gemileri, ticaret ve İncillerin herkesten fazla olması sebebiyle üstün konumdadır” (1996: 302).

Afyon Savaşına neden olan anlaşmazlık 1839’da Qing hanedanının Hindistan’dan gelen afyonun Çin’e sokulmasına kısıtlama getirmek istemesiyle baş gösterir. İngilizler yasağa karşı çıkar, zira afyon Britanya’nın büyüyen ticaret açığını dengelemede önemli role sahiptir. Yaklaşık yüzyıldır, Çin ipeği, porseleni ve çayına Britanya’da büyük talep varken, İngiliz malları Çin’de aynı ölçüde ilgi görmez. Buna karşın, Hindistan’dan getirip Çinlilere sattıkları afyo-

nun müthiş bir pazarı vardır ve büyük kâr getirmektedir (Lee 2008: 25). Çin’de afyonun tütünle karıştırılarak keyif verici bir madde olarak kullanımının zengin ve ayrıcalıklı kesimle sınırlı kalmayıp halk arasında yaygınlaşması on sekizinci yüzyıla dayanır (McDonogh ve Wong 2005: 37). Çin açısından, ülkede yasaklanmış olan afyon maddesi bağımlılığı halkı yıkıma sürükleyebilecek potansiyel bir tehlike iken, Britanya açısından kendi topraklarında medikal amaçlarla kullanılan bu maddeyi Çin’e serbestçe sokabilme hakkını talep etmek ahlaki bir problem oluşturmaz. Çin, kifayetsiz yöneticileri yüzünden kendi koyduğu yasağı uygulama zafiyetine düşüyorsa bu Britanya’nın sorunu değildir.

1834 öncesinde Britanya’nın Çin’le ticareti East India Company üzerinden yürütülmektedir. 1600’da Kraliçe I. Elizabeth tarafından özel ayrıcalıklar verilerek oluşturulmuş bu köklü şirkete, Doğu’nun tehlikeli sularında Avrupalı rakiplerle (özellikle Hollanda) mücadele ederken ticari avantaj elde etmek için gerekli her yola başvurma hakkı (bölgelerin yönetimini ele geçirme ve silahlı güç bulundurmaya da içerecek şekilde) kraliyet garantörlüğünde tanınmış bulunmaktadır (Tsang 2007: 5). On sekizinci yüzyıl sonu itibariyle, şirketin operasyonlarının ana üssü olan Hindistan’da yönetim ve güvenlik maliyetinin artması nedeniyle şirketin finansal anlamda zorlanmaya başlaması, yeni kazanç yolları bulma gerekliliğini ortaya çıkarır. Çin’e kaçak yollardan afyon sokan tüccarlara komisyon karşılığı lisans vermek bu yeni kazanç yollarından biridir. Ancak afyon ticaretinin ötesinde, imparatorluğu ve onun çıkarlarını temsil eden şirketin öncelikli amacı, güneyde yalnızca Kanton limanını uluslararası ticarete açık tutan Çin pazarına erişimin genişlemesidir.

Çin ve Britanya imparatorluklarını karşı karşıya getiren çatışma bu koşullar altında meydana gelecek ve Britanya donanmasının tartışmasız üstünlüğü sayesinde Çin’in yenilgisiyle sonuçlanacaktır. 1842 Nanking Anlaşması’nın sonuçlarından biri savaş sırasında ele geçirilmiş olan Hong Kong adasının Britanya’ya bırakılmasıdır. Ancak Britanya açısından asıl önemli konu, bu anlaşmayla Çin’e ticari erişimin önünün açılmasıdır. Yoksa Pasifik’te ufak bir toprak parçasına sahip olmak kendi içinde büyük anlam ifade etmez. Ni-

tekim İngiliz kaynaklarına göre, adada yaşayan birkaç bin Çinli tarafından herhangi bir direnişle karşılaşmadan Hong Kong'un teslim alınmasının ardından dönemin Başbakanı Lord Palmerston kazanılanı "çıplak kaya parçası" olarak tanımlayacaktır. Aynı şekilde, Kraliçe Victoria bir mektubunda eşi Albert'in kendisiyle dünyanın öbür ucundaki bu çıplak kaya parçasına sahip olması nedeniyle eğlendiğini yazar (Lee 2008: 25).

Steve Tsang, Britanya İmparatorluğu'nun Doğu Asya'daki sömürgecilik uygulamalarına yaklaşımının Güney Asya'daki pratiğinden belirgin biçimde farklılaştığını vurgular (2007: 2-22). Burada asli amaç toprak elde etmek, doğal kaynakların ve insan gücünün sömürüsü üzerinden ekonomik çıkar sağlamak değil, Çin İmparatorluğu'yla ticari ilişkileri geliştirmek ve ekonomik anlamda stratejik avantaj sağlayabilecek noktaları kontrol edebilmektir. Tam da ticari önceliklerin temel alınması nedeniyle, 1841'de ele geçirilmesinin ardından Hong Kong, her türlü malın ticaretinin serbest bırakıldığı, Çin dahil tüm ülkelerin ticari gemilerine "açık liman" ilan edilir. İlk planda amaçlanan, deniz ticaretini kolaylaştıracak bir ikmal istasyonu ve geçiş noktası yaratmaktır. Diğer sömürgelerden farklı olarak, "medeniyet götürme" misyonunun öne çıkarılmadığı Hong Kong'da, sadece iki hassas konu gözetilir: Bölgeye Hristiyan inancının götürülmesi ve Çin'in dış dünya ile ilişkilerinde Avrupa standartlarında hukuk kurallarına ve normlara uymasının sağlanması (Tsang 2007: 23).

Nanking Anlaşmasının bir diğer önemli sonucu, Çin'in güney kıyısında o zamana kadar ticarete açık yegâne liman olan Kanton'a ilaveten dört kıyı şehrinin daha (Şangay, Amoy, Foochow ve Ningpo) ticarete açılması olacaktır. Ancak bu gelişmeler Britanya'nın Çin'le ticaretten daha fazla kâr sağlama beklentisini karşılamada yetersiz kalır. Britanya gemileri Kanton bölgesine erişimde sorunlar yaşamaya devam eder, ticaret istenen seviyeye ulaşmaz. 1856-60 arasında iki imparatorluk bir kez daha karşı karşıya gelecek ve İkinci Afyon Savaşı da Çin'in yenilgisiyle sonuçlanacaktır. Britanya bu defa kontrol ettiği toprakları genişleterek Hong Kong körfezinin kuzeyindeki Kowloon yarımadasını da ilhak eder.

On dokuzuncu yüzyıl ortasında Asya'da sömürgeci emelleri olan yegâne Batılı güç Britanya değildir elbette. Paris'i büyük bir dönüşüme tabi tutan Louis Napolyon yönetimindeki Fransa, ayrıca Almanya ve Rusya da Doğu Asya'daki ekonomik ve siyasi nüfuz alanlarını genişletme peşindedir. Bu noktada kendini bölgede egemen güç olarak konumlandırmak isteyen Britanya yalnızca Çin'e değil, Avrupalı devletlere karşı da mücadele vermektedir. Britanya'nın çıkarları, askeri ve siyasi anlamda güçsüzleşen Çin'in bütünlüğünün korunmasından yanadır (Tsang 2007: 35). Nitekim Kowloon yarımadasının ilhak edilmesinin gerisindeki temel nedenlerden biri, Hong Kong'u Çin'den pay almak isteyebilecek Batılı güçlere karşı savunmaktır.

Britanya'nın gücünün zirvesinde olduğu bu dönemde Çin'in kendisi tehdit teşkil etmemekle birlikte, bu köklü imparatorluğun önlenemez şekilde güç kaybetmesi tehdit halini almıştır. 1895'te Japonya karşısında yenilgiye uğrayıp Kore'yi kaybetmesinin ardından, Avrupalı güçlerin gözünde Çin artık parçalanıp paylaşılmaya müsait bir hedeftir. Kontrolü altındaki serbest ticaret bölgesini ve ticarete sahip olduğu hâkim konumu korumaya kararlı olan Britanya, geleceğe dönük olarak adayı ve körfezi savunabilmek amacıyla askeri birlikler konuşlandırmak üzere Kowloon yarımadasının kuzeyindeki (daha sonra New Territories olarak adlandırılacak olan) bölgeyi, çevredeki ufak adalarla birlikte kontrolü altına almak ister (Tsang 2007: 38). Ancak on dokuzuncu yüzyılın sonuna yaklaşırken Çin'de milliyetçilik rüzgârları esmektedir ve böyle bir toprak kaybının (New Territories'in toplam alanı adanın kendisinden yaklaşık on kat daha büyüktür) alttan gelen milliyetçi dalgayı daha da kışkırtacağı açıktır. Çin açısından hasarı en aza indirmenin yolu, bunun teknik bir konu, belirli süreyle sınırlı geçici bir hükümlerlik devri olarak sunulması olacaktır. 1 Temmuz 1898 itibarıyla geçerli olan Pekin Konvansiyonu'yla, New Territories bölgesi Çin İmparatorluğu tarafından 99 yıllığına Britanya'nın kullanımına devredilir, başka bir deyişle Britanya'ya kiralanır. Müzakerelerde iki tarafın da üzerinde mutabık kaldığı temel husus diğer güçler karşısında Çin'in bütünlüğünün korunmasıdır. Kısa vadeli bu mutabakat çerçevesin-

de, uzun dönemli sonuçların neler olabileceği üzerine yeterince kafa yorulmaz. Mutabakatta, New Territories'in sömürgecinin bir uzantısı olduğu ve aynı yetki alanında olacağı belirtilir. Tüm bölgenin hukuksal statüsünü eşitleyen anlaşma, Hong Kong adası ve Kowloon yarımadasının statüsünün de 99 yıllığına kiralanın New Territories ile birlikte değerlendirilmesini mümkün kılacaktır. Tsang'e göre, emperyal bir kibirle hareket eden Britanya cephesinde, 99 yıl sonra, 1 Temmuz 1997'de Büyük Britanya İmparatorluğu'nun Hong Kong'u Çin'e iade etme durumunda kalması durumu tahayyül dahi edilemez, kimse böyle bir ihtimali ciddiye almaz (2007: 41). "Kısa vadede Konvansiyon diplomatik bir zaferdir. Britanya istediği şeyi bedel ödmeden ve ne Çin'le ne de diğer güçlerle ilişkileri zarar görmenden almıştır... Bugünden geriye bakıldığında, Konvansiyon uzun vadede Britanya diplomasi tarihi için ciddi bir fiyaskodur. Zira zaman içinde kayda değer sonuçlar doğuracak birçok önemli mesele çözümlenmeden, ucu açık halde bırakılmıştır" (41).

Liman Kenti

Üretim odaklı "yerleşim" kolonilerinden farklı olarak Hong Kong, baştan itibaren Güneydoğu Asya, Çin, Hindistan ve Avrupa arasındaki ticaretin koordine edileceği bir merkez olarak kurulmuştur (Watson 2011: 35). Britanya, Çin'le ticarette Avrupalı rakiplerinin önüne geçerek aslan payını kapmak için imparatorluğa ait bir "ileri karakol" yaratmayı amaçlamaktadır (Tsang 2007: 56). Dolayısıyla Hong Kong'da yaratılan sömürgeci düzen, diğer kolonilerle benzerlikler taşımakla birlikte, esas olarak farklı ve kendine özgü nitelikte olacaktır. "Hristiyanlık, uygarlık ve ticaretin ayrılmaz biçimde birbirine bağlı olduğu" on dokuzuncu yüzyıl Avrupası bağlamında ister istemez Hristiyanlaştırma misyonu tüm kolonilerde olduğu gibi burada da önem taşımaktadır (Carroll 2005: 8). Ancak Britanyalılar Hong Kong'da Anglikan kilisesi aracılığıyla Hristiyan inancının yaygınlaşmasını arzu etmekle birlikte, sözgelimi İspanyol Katoliklerin Filipinler'de yaptığına benzer şekilde Çinlileri Hristiyanlığa geçirmek üzere aktif çaba göstermeyecektir. Toplumsal ve ekono-

mik hayata müdahale anlamında da diğer sömürgelerden daha yumuşak bir yönetim modeli benimsenir. Bunu mümkün kılan sebeplerden biri, ele geçirildiği dönemde adada yaşayan yerli halkın sayıca az olması, Çinli nüfusun esas itibariyle sömürgeleşmeyi izleyen süreçte göç edenlerce oluşturulmasıdır (Mathews, Ma ve Lui 2008: 24) Dolayısıyla Çinli nüfusta Britanya sömürge yönetimine karşı güçlü bir direnç baştan itibaren oluşmamıştır.

1840'lar itibariyle afyon ticaretiyle uğraşan Britanya şirketleri merkezlerini adaya taşımaya başlar. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı boyunca Hong Kong'un en önemli rakibi, Afyon Savaşı'nın ardından serbest ticarete açılmış bir diğer Çin şehri olan doğudaki Şangay olacaktır (Abbas 2000: 774). Özel imtiyazlarla farklı ülkelerin farklı yasal düzenlemeler çerçevesinde ticaret yapma hakkına sahip oldukları Şangay çok daha gelişmiş bir metropol görünümünde olsa da, Hong Kong'un Britanya yetki alanında bulunması yabancı şirketler açısından onu daha güvenli bir seçenek haline getirmiştir.

Dağınık balıkçı köyleri dışında kentsel bir dokuya sahip olmayan adanın imarı 1840'larda başlar. Önce Britanya şirketleri adanın kıyı şeridi boyunca afyon depolamak için hangarlar inşa eder, ardından Kanton bölgesindeki kimi üretim tesisleri buraya taşınır. 1856'da oluşturulan kent planı, Singapur ve Kuala Lumpur gibi Asya'daki diğer Britanya sömürgelerine benzer şekilde, Hong Kong'un da "Londra'nın küçük bir replikası" olarak tasarlandığını ortaya koyar (Lee 2008: 26-28). Adanın merkezinde yer alan kamu binaları, imparatorluğun heybetli gücünü yansıtmak üzere Victoria dönemi neoklasik stilinde inşa edilmiştir.

Kentin inşası sürecinde ihtiyaç duyulan işgücünü Çin'den gelen göçmenler karşılar. Bu insanların büyük bölümü için Hong Kong, dünyanın başka yerlerine göç etmeden önce para kazanmak amacıyla bir süre yaşanacak bir geçiş alanıdır. Hızla güç kaybeden Çin İmparatorluğu'nda art arda patlak veren isyan ve ayaklanmalardan kaçan göçmenlerin kimi 1850'lerde yaşanan altına hücum dalgasının peşinden California'ya, kimi de Güney Asya ülkelerine gidip yeni bir yaşam kurmayı hayal etmektedir (Tsang 2007: 58). Kentte

geçici süre konaklayan bu insanların barınma ihtiyaçlarını karşılamak üzere sahil şeridinde barakalar inşa edilir.

Kentte temel faaliyet alanı ticaret olmasına karşın, kısa sürede bankalar, farklı hizmet sektörü alanları ve gemi yapım ve onarım faaliyetlerinde uzmanlaşmış tersaneler iktisadi hayatın diğer önemli unsurları olarak ortaya çıkmaya başlar. Bu dönemde Hong Kong yalnızca yabancı şirketler için değil, aynı zamanda imparatorlukta-ki politik çalkantıdan uzaklaşmak isteyen Çinli işadamları açısından da cazip bir merkez durumundadır. Çoğu Güney Çin'den gelen bu girişimciler, 1870'lerden itibaren ticari faaliyetlerine ilaveten kentte sanayi yatırımlarına girişmeye, tekstilden tütüne, sabundan kurutulmuş gıdaya kadar bir dizi malın üretildiği imalathaneler ve küçük ölçekli fabrikalar kurmaya başlar. Bu işletmelerde üretilen soya sosu, zencefil, kurutulmuş meyve gibi geleneksel Çin ürünleri, deniz aşırı ülkelerde giderek genişleyen Çin mahallelerinde oluşan talebi karşılamak üzere ihraç edilir. John Carroll kentin ekonomik gelişiminde Çinli ekonomik seçkinlerle Britanyalı sömürgeciler arasındaki yakın işbirliğinin önemine dikkat çekmektedir (2005: 3-4). On dokuzuncu yüzyılın sonuna gelindiğinde sömürge yönetimi Çinli işadamlarını hızlı kâr peşinde koşan maceracılar değil, kentte istikrarlı bir düzen kurmada ve Güney Çin'le ticareti geliştirmede birlikte çalışılabilecek müttefikler olarak görmeye başlayacaktır. Güney Çin'deki yetkililerle yaşanan anlaşmazlıklardan, kentte farklı gruplar arasında baş gösteren huzursuzluklara dek karşılaşılan sorunların çözümünde Çinli işadamlarının katkısı sömürge yönetimi açısından kritik önemdedir. Bu yakın ekonomik işbirliğine karşın, yine de Britanyalı ve Çinli seçkinler birbirine paralel ancak ayrılmış dünyalarda yaşamayı sürdürür. Beyazların sosyal kulüplerine ve meslek örgütlerine Çinliler kabul edilmez.

Hong Kong “yerleşim kolonisi” olarak kurulmamış olsa da, kentin toplumsal yaşamı baştan itibaren ırksal ayrışma ve sömürgeci hiyerarşi etrafında şekillenmiştir (Carroll 2005: 3). Hiyerarşik düzenin tepesinde Britanyalı yönetici seçkinler ve işadamları, en alt katmandaysa Britanyalıların “amele” (*coolie*) diye adlandırdığı Çinli vasıfsız işçiler yer almaktadır. Çinli tüccarlar ve işadamları

bu iki ana grup arasında bir ara kategori, bir tür orta sınıf olarak görülürken, sınıfsal kökeni ne olursa olsun beyaz ırka mensup herkes kategorik olarak Çinlilerden üstün ve orta sınıf kabul edilmektedir. Sömürgeleşmeyi izleyen yıllarda kente başka etnik gruplara mensup göçmenler de gelmiştir. Çoğu varlıklı tüccarlar olan ve kentin kurumlarının imarı için büyük bağışlarda bulunan Hindistan kökenli Farsiler, Portekiz kolonisi komşu Macao adasından gelen Portekizli Katolik misyonerler, hizmet sektöründe çalışan Portekizliler ve Britanya'nın polis gücü olarak çalıştırılmak üzere Hindistan'dan adaya sevk ettiği Sih, Pencaplı ve Müslümanlar bu gruplardan bazılarıdır (Tsang 2007: 65). Tüm bu etnik topluluklar, açıkça ilan edilmemiş bir ırksal ayrışma içinde aynı kent alanını paylaşarak fakat ayrı dünyalarda yaşamayı sürdürürler. Koloni gelişip zenginleştikçe, ırksal ayrışmanın mekânsal izdüşümü belirginlik kazanacaktır.

Frantz Fanon sömürge kentlere ilişkin tartışmasında (2004: 3-4) "karşılıklı dışlayıcılık" ilkesi bazında ikiye bölünmüş bir dünya tasviri yapar: Bir tarafta yerleşimcinin, yalnızca beyazların ve ecnebi-lerin adım atabildiği, kaya ve çelikten inşa edilmiş, parlak ışıklarla aydınlatılmış, iyi korunan, güçlü, rahat, konforlu dünyası, diğer tarafta sömürgeleştirilmiş yerlinin karanlık, izbe ve yoksul dünyası. Bu iki dünyayı ayıran sınırı polis karakolları ve asker kışlalar çizmektedir. Fanon, mekân paylaşımındaki adaletsizliği sömürge şehirlerin ayırt edici özelliklerinden biri olarak tartışmıştır. Yerleşimcinin yaşam alanı geniş, ferah, havadar mekânlardan oluşurken, yerliler derme çatma barınaklarında sıkışık, kalabalık, üst üste yaşarlar. Hong Kong, Fanon'un incelediği Kuzey Afrika'daki Fransız kolonilerinden farklıdır elbette. Bu yerleşim kolonilerinde olduğu gibi keskin bir ırksal ayrışma ve şiddet yaşanmaz kentte. Yine de on dokuzuncu yüzyılın sonuna yaklaşırken, Hong Kong'da da ırk temelinde ayrılmış dünyalardan söz etmek mümkündür. Kayalık tepelerden oluşan topografyaya sahip adada, ırksal ayrışmanın mekânı şekillendirmesi alçak ve yüksek bölgelerdeki yerleşimlerin farklılaşmasıyla gerçekleşir. Sömürgeleşmeyi takiben öncelikle adanın Kuzey bölgesi imara açılır. ırksal/sınıfsal hiyerarşinin altındaki

gruplar nem ve sıcaklığın daha fazla hissedildiği alçak kesimlerde yaşarken, üst katmandakiler tepelik alanlara yerleşecektir. Irksal/sınıfsal ayrılmaya ilaveten, toplumsal hayatı şekillendiren bir diğer faktör on dokuzuncu yüzyıl Hong Kong'unun baskın biçimde bir yalnız erkekler kenti olmasıdır. Gerek üst, gerekse alt katmanlardaki erkeklerin çoğu kente ailelerini geride bırakarak gelmiştir. Toplumsallaşma pratikleri bu erkek ağırlıklı doku etrafında şekillenir.

Britanyalı yöneticiler, işadamları ve kentteki beyazlar, baştan itibaren körfez manzarasına hâkim yüksek tepelere yerleşir. Buraya yaptırılan lüks malikânelerin çevresinde Avrupalılar kısa sürede kendi sosyal faaliyet alanlarını oluşturur. Erkekler boş vakitlerini çoğunlukla binicilik kulübü, kriket kulübü gibi dışarıya kapalı kulüplerde geçirir. Hiyerarşinin altındaki gruplarsa alçak bölgelerde barınır. 1850'lerden itibaren adanın merkezinde kıyı şeridi boyunca "alt pazar" adı verilen bölgelere Çinli kol emeği işçilerinin yaşaması için barakalar inşa edilecektir. Kalabalık ve sıkışık olan bu yoksul yerleşim bölgelerinde kumarhaneler, eğlence yerleri ve Çinli yoksul göçmen kadınların çalıştığı genelevler bulunur. Merkezin Batısına düşen ve "üst pazar" denilen alçak tepelik alanlarda, hali vakti yerinde Çinli dükkân sahipleri çoğu bekâr olarak, küçük bir kısmı da ailesiyle birlikte yaşar (McDonogh ve Wong 2005: 47). Bu dönemde Güney Çin'den kente yatırım yapmak üzere gelen Çinli işadamları ve girişimciler de bu bölgeye yerleşmeye başlar.¹ Sömürgeleşmeyi izleyen dönemde göçle birlikte nüfus artarken, Britanya yönetimi Çinli erkek nüfusun yoğunluğu nedeniyle kentin "aile yaşantısına uygun olmadığı" düşüncesinden hareketle kamu yaşantısını düzenleyen bir dizi önleme başvurur. Sözgelimi Çinlilerin gece saat ondan sonra sokağa çıkmasını yasaklayan uygulama 1897'ye kadar devam edecektir (Lee 2008: 29).

Başlarda beyazlar ve Çinliler kendiliğinden ayrılmış alanlarda yaşamaktayken, Çinli işadamları zenginleştikçe kendileri için be-

1. Çoğu Kanton kentinden gelen Çinli işadamlarından daha varlıklı olanları genellikle biri Kanton'da ailelerinin, diğeryse Hong Kong'da ikinci eşlerinin yaşadığı iki ayrı eve sahiptir. Çin kültüründe erkekler için yaygın olan çökeşlilik geleneği Hong Kong'da devam etmiştir (Lee 2008: 31).

yazların yaşadığı tepelere yakın lüks evler yaptırmaya başlarlar. Bu durum sömürge yönetiminin tepkisiyle karşılaşır. Britanyalılar Çinlilerin yaşam tarzının hijyenik olmadığı, fener yakma, maytap patlatma gibi geleneksel ritüellerin tehlike arz ettiği gibi bahanelerle Çinlilerin tepeye yaklaşmasını engelleme yoluna gider. Mekânsal ayrışmayı yasal mevzuata sokarak resmileştiren ilk yönetmeliğin 1888’de yayımlanmasıyla, adanın belli bölgeleri yalnızca beyazların kullanımına tahsis edilir (Tsang 2007: 66). Deniz seviyesinden 600 metre yüksekteki Victoria Tepesi bu bölgelerin en önemlisi olacaktır. 1904 yılında çıkarılan özel bir kanunla Victoria Tepesi’ne Çinlilerin erişimi (evlerde çalışan hizmetliler dışında) yasaklanır (Ng, Jason 2010: 72-73). Adanın beyaz nüfusunu kentte baş gösteren salgın hastalıklardan koruma bahanesiyle çıkarılan bu yasa uyarınca, tepenin kullanımı yalnızca Batılı beyazlara tahsis edilmiştir. Çinli işadamları buradaki pahalı malikâneleri satın alabilse de, sahip oldukları evlerde yaşayamazlar.

Körfez manzarasına hâkim konumuyla koloninin “en nadide mücevheri” olarak görünen Victoria Tepesi’ndeki gösterişli malikânelere ulaşım Çinli hamalların çektiği tahtirevanlarla sağlanmaktadır (Lee 2008: 107). Bu ulaşım şeklinin atlı arabadan daha ekonomik ve konforlu olduğu düşünülür. 1888 yılında Victoria Tepesi için özel olarak tasarlanan bir fûniküler sistemi kullanıma girecektir. Tamamlanması üç yıl süren ve bir mühendislik harikası sayılan sistemin Asya’da türünün ilk örneği olması Britanyalılar için övünç kaynağıdır. Fûniküler, beyazlara ait birinci mevki, polis ve askerlerin kullanabildiği ikinci mevki ve Çinli hizmetlilere ayrılmış üçüncü mevki olarak bölünmüştür. Ancak, fûnikülerin devreye girmesinden sonra da, Victoria Tepesi sakinlerinin bir kısmı kendi özel ayrıcalıkları olarak gördükleri ve eğlenceli buldukları tahtirevanla ulaşımından vazgeçmez.

On altıncı yüzyıldan beri Asya, Afrika ve Amerika kıtalarında süregiden Avrupa sömürgeciliği, dünyanın farklı yerlerinde farklı şekillerde işlemiş bir süreç olmasına karşın, her yerde hem sömürgeleştiren hem de sömürgeleştirilenler açısından yeni insan hareketliliği biçimleri yaratmıştır. Sömürgeleştirilenler yalnızca köle

olarak değil, aynı zamanda sözleşmeli işçi, ev hizmetlisi, tüccar ve seyyah olarak hareket ederken, sömürgeleştiren tarafta olanlar yönetici, asker, tüccar, yerleşimci, seyyah, yazar, evde çalışan personel, misyoner, öğretmen, bilim insanı gibi farklı şekillerde hareket halinde olacaktır. Ania Loomba, bu karmaşık insan hareketliliği ve gruplar arası etkileşim ağı içinde, sömürgeciliğin her yerde yerli olanlarla yeni gelenleri insanlık tarihinin en “karmaşık ve travmatik” ilişkilerinden biri içine kilitlenmiş olduğunu söyler (1998: 2). Daha önce seyrek yerleşime sahip olan Hong Kong adası, sömürgeleştirilmesinin ardından yoğun ve karmaşık bir insan hareketliliğinin merkezi haline gelir. Hong Kong, diğerlerine kıyasla sömürgeci düzenin daha yumuşak işlediği bir örnek olarak tartışılabilir, beyaz üstünlüğü önkabulüne dayalı ırkçı ve Avrupa-merkezci yaklaşım baştan itibaren burada da daima mevcut olmuştur.

Çalkantılı Yıllar

On dokuzuncu yüzyılın ortası itibariyle, hızla sanayileşen Avrupa ile sanayi-öncesi Çin arasındaki makas genişlemiş, ülkede reform ihtiyacı bariz hale gelmiştir. Bu dönemde gerçekleşen reformların Batının askeri ve teknolojik alandaki üstünlüğünü yakalamaya odaklanmaktan öteye gidememesi, Çinli entelektüelleri yeni bir modernleşme vizyonu yaratma arayışına yöneltecektir. Hong Kong, son Çin hanedanını² devirerek 1911’de Cumhuriyet yönetiminin kurulmasını sağlayan devrimin fikri temellerinin atıldığı yer olacaktır. Cumhuriyetin kurucu lideri Sun Yat-sen ve öncü kadroya mensup diğer pek çok isim Hong Kong’da eğitim görmüş, Batılı hukuk sistemi, pazar ekonomisi, birey hakları gibi modern toplumsal olgulara ilişkin birinci elden gözlemlerini burada edinmiştir (Tsang 2007: 76).

1911’de Sun Yat-sen liderliğindeki güçler yönetimi ele geçirse de, imparatorluğun yıkılmasının ardından Çin istikrara kavuşmaz, ülke içinde devrimci liderler arasında süregiden iktidar çatışmaları-

nyla sarsılmaya devam eder. 1914'te patlak veren Birinci Dünya Savaşı'nda müttefikleri desteklemek üzere Avrupa'ya cephe gerisinde görev yapan insan gücü göndermiş olmasına karşın Çin, 1919 Versay Barış Konferansı'nda ikincil bir ülke olarak konumlandırılır. Pasifik'te Almanların kontrol ettiği alanların İngilizlerle birlikte savaşmış Japonlara bırakılması, ülkede hayal kırıklığı yaratır. Çin'de on dokuzuncu yüzyılın ortasından beri Japonya ve sömürgeci Batılı devletler karşısında hissedilen aşağılanma duygusu depresir, milliyetçi dalga yükselir (Tsang 2007: 85). Aynı dönemde, 1917'de kurulmuş bulunan sosyalist Sovyetler Birliği, yıkılan Çarlık rejiminin sömürgeci heveslerle Çin'de elde etmiş olduğu ayrıcalıklardan tek taraflı olarak feragat ettiğini açıklar. Bu anlamlı jest Çin'de komünist ideolojiye karşı ilgi ve sempatiyi artırır. 1920'lerde Çin'in genelinde, ama özellikle de güneyde Komünist Parti güçlenecektir (85).

Çin'de yükselen milliyetçi ve komünist fikirlerin Hong Kong'a yansması bir dizi grev, boykot ve ekonomik istikrarsızlık olarak gerçekleşir.³ Bu dönemde yaşanan güçlüklerle baş edilmesi ve grevlerin sona erdirilmesi sürecinde, Britanyalı yöneticilerle Çinli işadamları arasında güçlü bir işbirliği ortaya çıkar. Çinli seçkinler açısından kendi ekonomik çıkarlarını da tehdit eden ve komünistler tarafından yönlendirilen grev-boykot dalgası karşısında Britanyalı yöneticilerle aynı safta yer almak en makul seçenektir. Öte yandan, Çinli işçiler grevleri desteklerken komünist değil, milliyetçi fikirle-

3. 1920'de vasıflı emek gruplarının düşük ücretler nedeniyle başlattığı grev eylemleri yönetimin ücret artışı talebini kabul etmesiyle sona erer. Hükümet sendikalarla anlaşarak ücret artışına gitmek zorunda kalır. İkinci grev dalgası, 1925'te Şangay'da Japonların sahip olduğu bir dokuma fabrikasında yaşanan işçi eylemlerinin tetiklediği anti-emperyalist milliyetçi hareketlenmenin Hong Kong'a yansması sonucu ortaya çıkar. Çin'de komünist ve milliyetçi grupların desteklediği eylemlerde Hong Kong malları boykot edilir. Boykotu desteklemek üzere Hong Kong'daki işçiler on altı ay sürecek bir grev dalgası başlatır. Adanın hayalet kente dönüştüğü bu dönem boyunca, Güney Çin'le deniz ticareti çöker, yiyecek ve temel ihtiyaç ürünlerinin fiyatları fırlar ve art arda iflaslar yaşanır, Londra'nın müdahalesiyle kente yeni bir vali atanır, çalışanlara ekonomik tavizler verilerek uzlaşma yolu bulunur (Tsang 2007: 95).

re duydukları sempatiyle hareket etmiştir. Komünist Parti kentte yaygın bir destek ağına ulaşamaz. İstikrarlı düzenin devam etmesi Çin'den göç etmiş işçiler açısından, tıpkı Çinli işadamları açısından olduğu gibi, birincil önceliktir. 1920'lerde yaşanan bu çalkantılı dönem, Britanya yönetiminin Çinli nüfusu artık basitçe içe dönük ve uysal bir topluluk olarak değerlendiremeyeceğini idrak etmesini sağlar. Bu noktadan sonra yönetim, kent düzenini bozacak olayların bir daha yaşanmaması için bazı sendikaların kapatılması, siyasi boyutu olan grevlerin yasadışı ilan edilmesi gibi önlemler alacaktır. Daha önemlisi, komünistlere karşı girişilen amansız mücadele olacaktır. Kentte komünist ideolojiyi yayma faaliyetinde bulunduğu düşünülen herkes tutuklanarak sınır dışı edilir (Tsang 2007: 103). Britanya yönetimi bir yandan da gerek kent yönetiminde gerekse ekonomi alanında Çinli seçkinlerin önünü açarak onlarla işbirliğini güçlendirme yoluna gider.⁴

Britanya İmparatorluğu'nun hâkim olduğu toprakların genişliği anlamında gücünün zirvesine ulaştığı iki savaş arası dönemde, emperyal ihtişam Hong Kong'a ekonomik gelişme, sanayileşme ve refah artışı şeklinde yansır. Ekonomik gelişimin motor gücünü hâlâ ticaret oluştursa da, bu dönemde tersaneler, çimento ve şeker fabrikaları ve her çeşit malın üretildiği imalathaneler çoğalır. Britanyalı işadamları çoğunlukla ticaret alanında varlık gösterirken, sanayi alanına Çinli işadamları yatırım yapacaktır. Sömürgecinin kuruluş döneminde İngilizlerin "amele" olarak nitelediği vasıfsız, eğitimsiz, içe dönük işçilerden farklı olarak, bu dönemde emek modern kent hayatı içinde şekillenerek daha vasıflı hale gelecek ve çeşitlenecektir. Ancak bu kısa süreli gelişim döneminin önü Pasifik Savaşı'yla kesilir. 1937 ortasında, Japon birlikleri Beijing'e kadar ilerlemiş, Çin'i işgal etmeye başlamıştır. 1925'te Sun Yat-sen'in ölümünün ardından Çin Milliyetçi Partisi Kuomintang'ın başına geçen Çan Kay Şek liderliğinde girişilen mücadeleye rağmen, Çin fazla dayanamaz. 1938'de Kanton Japonların eline geçecek, Hong Kong

4. Yasama Kurulu'nun ilk Çinli üyesi de bu dönemde, 1926'da atanacaktır (Carroll 2005: 11).

Güney Çin'den kaçanların akınına uğrayacaktır. 1939 Eylülü'nde İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle artık Hong Kong da güvenli değildir. Britanya dikkatini Avrupa'ya ve Nazi tehdidine yöneltmiştir. Kraliyet Donanması için öncelikli konu anakıtanın savunulmasıyken, Pasifik bölgesinin askeri olarak desteklenmesi mümkün olmayacaktır. Hong Kong'da üç yıl sekiz ay sürecek Japon işgali 1941'de başlar. Bu aynı zamanda Büyük Britanya İmparatorluğu'nun "yenilmezlik miti"nin sona erdiği nokta olur. Tüm dünyanın gözü önünde Pasifik'te sahip olduğu toprakları savunmada acze düşen Britanya, bölgedeki hegemonyasını ABD'ye kaptırmıştır (Tsang 2007: 119). Kentte işgal dönemi her açıdan zorlu geçer. Ekonominin durma noktasına gelmesine ve temel ihtiyaç maddelerine erişimde çekilen sıkıntıya ilaveten, kendilerini diğer Asyalılardan üstün gören Japonlar halka gaddarca davranır. 14 Ağustos 1945'te Pasifik Savaşı Japonya'nın yenilgisiyle sonuçlanır. Ancak Britanya'nın savunmada acze düştüğü sömürge yönetimini devralması kolay olmayacaktır. Arka planda Çin'le diplomatik görüşmelerin yapıldığı sekiz aylık bir geçiş süreci yaşanır.

Britanya açısından dengelerin savaşla değiştiği bir dünyada Hong Kong'u elinde tutmak şimdi her zamankinden daha önemlidir. Bir yandan başta Hindistan olmak üzere eski sömürgeler bağımsızlıklarını kazanmakta ve onlardan elde edilen ekonomik gelir ortadan kalkmaktadır. Diğer yandan Çin artık Britanya'nın karşısında daha güçlü şekilde, savaş sonrası kurulan Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu'nun beş daimi üyesinden biri olarak durmaktadır. Ancak karşı karşıya kaldığı tüm bu güçlülere rağmen, Britanya yönetimi önemli bir avantaja sahiptir. Savaş sonrası dönemde Çin'de milliyetçilerle komünistler kendi aralarında ülkeyi iç savaşa sürükleyecek amansız bir mücadeleye girişmiştir. Böyle bir ortamda Hong Kong'un statüsü iki tarafın da öncelikli meselesi olmayacaktır.

Savaş sonrası dönemde sömürge yönetimi kentte daha dengeli bir toplumsal düzen tesis etme yönünde adımlar atar. Çinli nüfusu kent yönetiminde daha fazla söz sahibi yapacak düzenlemeler getirilir.⁵ Kent halkı için, Çin kanlı bir iç savaşla sarsılırken, bu kao-

sun dışında güvenli bir limana sığınmış olmak yeterince iyi bir durumdur zaten. Sömürge yönetimi kent halkının desteğiyle istikrar ve refahın korunmasına odaklanır.

Çin’de 1949 itibariyle Mao Zedong liderliğindeki komünistler, Çan Kay Şek liderliğindeki milliyetçileri yenilgiye uğratarak kuzeydeki birçok stratejik bölgeyi ele geçirmiştir. Ekim ayında Mao, Beijing’de Çin Halk Cumhuriyeti’nin kuruluşunu ilan eder.

Yükseliş Dönemi

Hong Kong savaş sonrası dönemde yoğun bir toplumsal ve ekonomik dönüşüm sürecine girer. Bu sürecin önemli bir unsuru demografik yapıdaki hızlı değişimdir. Çin’deki iç savaş ve komünist devrim döneminde, kent yoğun göçmen akınına uğrar. İkinci Dünya Savaşı sonunda 900.000 olan nüfus, birkaç yıl içinde iki milyona ulaşacaktır (Mathews, Ma ve Lui 2008: 25). Bu dramatik nüfus artışı ileride Hong Kong’un müzmin bir sorununa dönüşecek olan “ev krizi”ni başlatmış olur. Kente akın eden göçmenler ilk etapta barınma sorunlarını kendi yarattıkları iptidai formüllerle çözmeye çalışır. Merkezin çevresindeki boş alanlar muşambadan keresteye, oradan buradan toplanmış her çeşit malzemeyle oluşturulmuş bitişik sıra, derme çatma barakalarla kaplanmaya başlar. Giderek, mevcut binaların çatılarında, sokak aralarında benzer barınma pratikleri ortaya çıkar. Sömürge yönetimi, kenti saran kaçak yerleşimlerin yarattığı kaotik görünüm ve kirliliğin Britanya’nın itibarını zedeler boyuta ulaştığını düşünmektedir. Daha önemlisi, bu koşulların salgın hastalık, yangın gibi kamu sağlığını tehdit eden ciddi riskler taşımasıdır. Barınma sorununa kalıcı çözüm bulabilmek için çalışmalar başlatılır. 1953 Noel akşamı Kowloon yarımadasındaki kaçak yerleşimlerde yaşanan yangın felaketinin bir gecede elli binin üzerinde insanı evsiz bırakması dönüm noktası olacaktır. 1954 yılında sömürge

5. Kent tarihinin en “ırkçı” mevzuatlarından olan Çinlilerin Victoria Tepesi’nde ikamet etmesini yasaklayan kanun maddesi 1947’de iptal edilir (Ng, Jason 2010: 73).

yönetimi büyük ölçekli bir sosyal konut programına girer.⁶ Yapılan düşük standarttaki daireler, Konut İdaresi birimi tarafından dar gelirli ailelere ucuza kiralanır. Aynı dönemde sömürge yönetiminin teşvikiyle orta gelir grubu aileler için çok katlı ve görece daha konforlu özel konut bloklarının yapımına da başlanacaktır (McDonogh ve Wong 2005: 78-81).

Savaş sonrasında Hong Kong'a göç edenlerin kentle kurduğu ilişkiyi tanımlamak için genellikle "sığınmacı zihniyeti" ifadesi kullanılır (Mathews, Ma ve Lui 2008: 27). Ülkelerindeki karmaşadan canlarını kurtarıp yabancıları oldukları bir kente sığınan bu kuşak, burada hayatlarını sıfırdan yeniden kurup, kendileri ve aileleri için zor şartlarda yaşam mücadelesi vermek durumunda kalmıştır. Sömürge yönetiminin başlattığı büyük çaplı sosyal konut projesine rağmen, bu dönemde nüfusun yarısı hâlâ 3-4 metrekairelik bölmelere ayrılarak kiralanmış dairelerde ya da kaçak yerleşimlerde yaşamaktadır. Kent altyapısının ve barınma imkânlarının yetersiz olduğu koşullarda, başta tüberküloz olmak üzere salgın hastalıklar yaygındır. Savaşı takip eden mahrumiyet yıllarında göçmenler için temel öncelik hayatta kalmak ve ailelerini ayakta tutmak olacaktır.

1950'ler itibariyle Soğuk Savaş'ın etkilerini yoğun biçimde hissetmeye başlayan Hong Kong, iki büyük gücün ortasında kalmıştır. Bir yanda Doğu Asya'da siyasi, ekonomik ve askeri hegemonya alanını genişleten ABD, diğer yanda Sovyetler Birliği ile Dostluk Anlaşması imzalamış bulunan Çin Halk Cumhuriyeti. Hong Kong'un konumu kimi gözlemciler tarafından, aynı dönemde Doğu Almanya tarafından kuşatılmış Batı Berlin'e benzetilerek kent "Doğu'nun Berlin'i" olarak tanımlanacaktır (Ng, Janet 2009: 89). Soğuk Savaş döneminde Hong Kong, Batı bloğu istihbarat servislerinin komünist Çin'le ilgili istihbarat topladıkları ana üslerden biridir. Aynı zamanda ABD yönetimi, Hong Kong'u komünizme karşı ideolojik mücadelede "Özgür Dünya"nın Doğu'daki vitrinine dönüştür-

6. İlk planda yapılan sosyal konutlar yedi katlıdır, ortalama beş kişilik aileler on metrekairelik alanlarda yaşar, mutfak ve tuvalet binadaki aileler tarafından ortak kullanılır (McDonogh ve Wong 2005: 78).

mek ister.⁷ Soğuk Savaş yıllarında Batı bloğunun komünist Çin'e uyguladığı ekonomik ambargo nedeniyle Hong Kong, Çin ile dünya arasında ticaret kapısı olma rolünü yitirmeye başlar. Kent bu dönemde ihracata dayalı emek yoğun sanayileşme modeliyle Pasifik Kuşağı küresel üretim hattının önemli bir merkezine dönüşecektir (McDonogh ve Wong 2005: xii). Bu dönemde ABD'li yatırımcılar Doğu Asya bölgesinde Amerikan markalarının tekstil ürünlerini ucuza imal edecek üretim atölyesi arayışındadır. Doğal kaynaklara ve yapılaşmaya uygun alana sahip olmamasına karşın, Hong Kong girişimciler açısından serbest liman olma, düşük vergi uygulaması, ucuz emek gücü ve gelişmiş deniz ticareti altyapısı nedeniyle cazip avantajlar sunar (McDonogh ve Wong 2005: 72).

Komünist devrimin Hong Kong açısından kritik sonuçlarından biri, ezeli rakibi Şangay'ı geride bırakma fırsatını yakalamış olmasıdır. On dokuzuncu yüzyıl ortasından başlayarak yüz yıl boyunca, yabancı güçlere tahsis edilmiş ticari imtiyaz alanlarına bölünmüş bir yapıya sahip olan Şangay,⁸ "1930'lar itibarıyla canlı bir kozmopolit metropol, dünyanın beşinci en büyük şehri, Çin'in en büyük limanı ve ticaret merkezi, ayrıca Asya'nın Paris'i olarak tanımlanan uluslararası şöhrete sahip" modern bir kenttir (Lee 2001: 5-6). Tam da bu özellikleri nedeniyle kent devrim sonrasında komünist değer ve ilkeler doğrultusunda ıslah edilmesi gereken bir yer olarak yeni yönetimin hedef tahtasına oturacaktır. Komünist liderlerin gözünde Şangay yabancı etkilere fazla açık, fazla kozmopolit, fazla dejenere ve sefahat düşkünüdür. 1950'lerin başında Hong Kong, komünist devrimden kaçan Şangaylı ticaret ve kültür seçkinleri için bir sığı-

7. Bu ideolojik mücadele alanının önemli bir cephesini Hollywood sineması oluşturur. Soğuk Savaş yıllarında Hong Kong'da çekilmiş iki ünlü Amerikan filmi (*Aşk Güzel Şeydir/Love Is a Many-Splendored Thing*, 1955 ve *Suzy Wong'un Dünyası/The World of Suzy Wong*, 1960) kent, güzel Çinli kadınların özgür dünya için savaştan beyaz erkekler tarafından kurtarıldığı, Doğulu ve gizemli olmasına karşın Amerikan değerlerine inanan insanların bulunduğu bir sömürge olarak gösterilir (McDonogh ve Wong 2005: 71).

8. Kentin güney ve kuzeyinde yer alan Çin bölgeleri arasında, İngiliz ve Amerikalılara tahsis edilmiş Uluslararası Yerleşim Bölgesi ve Fransız İmtiyaz Bölgesi yer almaktadır.

nak işlevi görür. “Kültür çölü” olarak nam salmış Hong Kong’un kent profili, Şangay’dan akan ekonomik ve kültürel sermayeyle seviye atlar. Hong Kong “Şangaylaşmaktadır”. Kentin görünümü, yeni açılan şık mağazalar, lokantalar, eğlence yerleriyle değişmeye başlar. Şangay’dan kaçan sermaye, sanayi alanında yeni yatırımlar olarak Hong Kong’a akar, servetlerini gizli yollarla ülke dışına kaçırarak işadamları Hong Kong’da sanayi yatırımlarına girer. Yaygın bir rivayete göre Hong Kong’un endüstriyel gelişiminin temelini atan ana unsur, Şangay’dan kaçan yirmi bir ailenin beraberinde getirdiği muazzam sermaye, teknik bilgi ve uzmanlıktır (Abbas 1999: 72). Tekstil ve gemicilik sektörlerine ilaveten, Çinli girişimciler için en cazip yatırım sahası plastik sektörü olacaktır. Bu dönemde Hong Kong her türlü plastik araç gerecin yanı sıra özellikle plastik çiçek üretimi ve ihracatında dünya lideri olur (McDonogh ve Wong 2005: 74). Ekonomik ve kültürel atılımın hissedildiği bir diğer alan film sektörüdür. Çin film endüstrisinin kalbi olan Şangay’daki yapımcılar, film yıldızları ve diğer sanat ekibinin büyük bölümü komünist devrimden kaçarak Hong Kong’a gelmiştir. Bu dönemde, büyük sermaye yatırımlarıyla yeni stüdyolar kurulur, yapım şirketleri çoğalır. Hong Kong film sektörü savaş öncesinde de daima güçlü olmuştur. 1930’larda Kanton dilinde yılda yüzün üzerinde film üretilirken, bu filmlerin satıldığı başlıca pazar Kanton lehçesinin konuşulduğu Güney Çin bölgesidir. Ancak komünist devrim sonrası Çin pazarı Hong Kong filmlerine kapanır. Bu yeni gelişme Hong Kong filmlerinin küresel bir fenomene dönüşmesinin ve Güney Doğu Asya, Kuzey ve Güney Amerika, Avustralya pazarlarına girmesinin önünü açar. Çinli göçmenlerin ve Çin mahallelerinin bulunduğu her yerde Hong Kong filmleri kalabalık bir izleyici kitlesiyle buluşur. Başta melodram ve dövüş sanatları olmak üzere, hemen her türde film üretimi yapılır. David Bordwell’in sözleriyle (2003: 1) savaş sonrası Hong Kong sineması göz kamaştıran bir “başarı hikâyesi” ne dönüşecek, dünyada en fazla film üreten ve ihraç eden ülkeler sıralamasında ilk sıralara yerleşecektir.

1963 yılında sömürge yönetimi tarafından yayımlanan resmi bir raporda kentin savaş sonrası dönüşümü tanımlanırken şu özelliklerle-

re vurgu yapılır: “barınma ve kamu hizmetleri alanında sağlanan kayda değer iyileşme, yeni fabrika ve üretim atölyelerinin sayısındaki çarpıcı artış, geniş bir yelpazede ortaya çıkan yeni yapılar, gündelik hayatın hızlanan ve giderek daha da hızlanan temposu” (McDonogh ve Wong 2005: 72). Ancak ekonomik gelişim ve toplumsal dinamizme vurgu yapan bu iyimser tabloya karşın, Hong Kong 1960’ların ortasında Çin’deki Kültür Devrimi’nin⁹ etkisiyle bir kez daha siyasi çalkantıya sürüklenecektir. Kentte Mao’nun fikirlerini destekleyen sol hareketler vardır. Farklı işçi sendikaları altında örgütlenmiş sol gruplar fraksiyonlara bölünmüştür ve kendi aralarında mücadele halindedir. Kimi gruplar için esas mesele evrensel sınıf mücadelesiyken, kimileri Çin’deki sosyalizmi daha milliyetçi bir çizgide yorumlamaktadır. 1966-67 döneminde Maoist gruplar radikalizmin çitasını yükselterek çatışmacı bir çizgiye yönelir. Kent şiddet içeren sokak gösterileri, bombalama eylemleriyle sarsılır. Ancak bu aşırılıkçı taktikler Hong Kong toplumunu yabancılaştıracak ve radikal sol gruplar kentte var olan sınırlı desteklerini de kaybedecektir. Kent halkının çoğunluğu Kültür Devrimi’ne mesafelidir ve siyasi olarak ılımlı bir tutum benimser. Başlıca siyasi talep, ekonomik refahın daha eşitlikçi biçimde dağıtılması ve zaman zaman ayyuka çıkan rüşvet, yolsuzluk, haksız kazanç sağlama uygulamalarının kontrol altına alınmasıdır. Kamuoyundaki bu ılımlı eğilim sayesinde, sömürge yönetimi Mao yanlısı grupları etkisiz hale getirme konusunda kısa sürede başarıya ulaşır. Bu süreçte sömürge yönetimiyle Çinli işadamları bir kez daha yakın işbirliği içinde çalışmıştır. Yaşanan siyasi çalkantı, sömürge yönetimini barışçıl biçimde ifade edilen toplumsal talepler karşısında daha duyarlı olmaya, çalışma koşullarının iyileştirilmesi, maaşların yükseltilmesi gibi alanlarda reform yapmaya, yolsuzlukla mücadele konusunda çaba göstermeye yöneltir (McDonogh ve Wong 2005: 86-88).

9. Arif Dirlik’e göre, Çin komünist devrimi ve onu izleyen Kültür Devrimi, hem “sosyalist devrim” hem de “Üçüncü Dünya devrimi” özelliği taşıyan, “milliyetçi ve sosyalist amaçların birbirini güçlendirdiği ve birbiriyle çeliştiği” son derece karmaşık bir olgu olarak düşünülmelidir (1999: 40).

1970'ler Hong Kong için gelişen ekonomi, iyileşen yaşam standartları ve toplumsal ilerleme için yeni fırsatlar dönemidir. Kent hızla modern bir metropole dönüşmektedir. Bu dönemde hizmet sektöründe ve şirketlerde beyaz yakalı çalışanlara uygun pozisyonlar artarken, kentteki orta sınıf genişler, refah seviyesi yükselir. Kol emeği işleri daha vasıflı hale gelmiş, kent elektronik endüstrisi ve her türlü telekomünikasyon araç gereci üretiminde uzmanlaşmaya başlamıştır (Ng, Janet 2009: 98). 1950'leri karakterize eden "sığınmacı zihniyeti"nden farklı olarak, artık sıkı çalışma ve biraz da şansın yardımıyla büyük başarılarla ulaşmanın mümkün olduğu "Hong Kong rüyası"ndan söz edilmekte ve "piyasa zihniyeti" yükselmektedir (Mathews, Ma ve Lui 2008: 26). Güçlenen orta sınıfla birlikte, Hong Kong tüketim toplumuna dönüşmeye başlar. Kentin gelişiminin tüketim ve turizm etrafında örgütlenmesi fikrinin tohumları 1960'larda atılmıştır. Yapımı 1966'da tamamlanan Kowloon yarımadasındaki Ocean Terminal Mall, Asya'nın Amerikan stili ilk ve en büyük alışveriş merkezi olmasının yanı sıra, dünyada limanla entegre ilk alışveriş merkezidir. Bu özel mekân Hong Kong'u Asya ülkelerinden ve Amerika'dan gelen turistler açısından tüketim odaklı bir cazibe merkezi haline getirecektir (Ng, Janet 2009: 92). İlerleyen yıllarda kentte ardı ardınca üst düzey Avrupa markalarının mağazalarının yer aldığı lüks alışveriş merkezleri açılmaya başlar.

1970'ler itibariyle, "Hong Kong'un sağlam bir sanayi temeli, mükemmel ticaret ağı, modern uluslararası bankacılık ve sigortacılık hizmetleri sektörü, giderek daha eğitimli hale gelen emek, ve modern bir ekonominin desteklenmesi ve sürdürülmesi için gerekli etkin kamu hizmeti altyapısı bulunmaktadır. Artık işgücünü oluşturan çaresiz göçmenler ve hayatta kalma mücadelesi veren sığınmacılar değil, kendileri de tüketici halini alarak kentin ekonomik gelişimine katkı sunan modern çalışanlardır" (Tsang 2004: 174). Bu dönemde ilk kez yerel bir kent kimliği filizlenmeye başlar. Hong Kong filmlerinin yanı sıra, Kanton lehçesiyle söylenen Kanto-pop şarkılar kentin kendine özgü kültürel üretimini oluşturur. 1957'de başlayan televizyon yayıncılığı, 1970'lerin ortasında hemen hemen tüm evlere ulaşmış ve Kanton lehçesindeki televizyon programları

paylaşılan yerel kültürün önemli bir unsuru halini almıştır. Bu dönemde popüler kültür üretiminin dışında sanat alanında da hareketlilik yaşanır. Avrupa sanat filmlerinin gösterildiği *cinematheque* gibi oluşumlar, sanat ve edebiyat toplulukları ortaya çıkar. Doğu Asya'nın en köklü festivali kabul edilen Uluslararası Hong Kong Film Festivali ilk kez 1977'de düzenlenir ve izleyen yıllarda yeni dalga Hong Kong sanat sinemasının oluşumuna zemin hazırlayan önemli bir platforma dönüşür (Wong, Cindy 2011: 194). Ancak elbette "kültür çölü" olarak tanımlanan Hong Kong'un güçlü noktası aslen hiçbir zaman sanat olmamıştır ve olmayacaktır (Abbas 1997a: 25). Son kertede daima materyalizmin ve paranın şehrin olan Hong Kong'un yükseliş yıllarında, kent halkının temel ilgi alanı yine para olmaya devam eder. Parayı kazanmak ve harcamak en sevilen boş zaman etkinliğidir. Kumar, şans oyunları ve at yarışı farklı kesimlerden Hong Kongluların ortak tutkusudur. 1970'lerde canlanan ekonomiyle birlikte hisse senedi alım satımı ve borsa spekülasyonuna ilgi artar. 1880'de açılmış olan Hong Kong Borsası, artık daha modern ve çağa uygun bir altyapıyla hizmet vermektedir. Gelir vergisi uygulamasının bulunmadığı esnek sistemde, en zengininden işçi sınıfına kadar birçok kişi borsada spekülasyon yapar. "Bir kuruluşun hisselerinin halka açılacağının açıklanmasının ardından, bir önceki geceden insanlar ellerinde banknotlarla borsanın önünde kuyruklar oluşturur. Borsa yükselişe geçtiği zaman hisseler iki bazen üç kat değer kazanıp sahiplerini zengin eder. Ancak, borsa çöktüğü zamanlar, kurumsal aktörlerin bir sonraki yükseliş dönemini bekleyebilecek esnekliği varken, tüm birikimleriyle kumar oynamış küçük yatırımcılar her şeylerini kaybeder" (McDonogh ve Wong 2005: 95).

1970'ler boyunca kentin ekonomik dinamizmi anakıta Çin'den büyük bir göçmen akımını tetikleyecektir. Ancak bu noktada Hong Kong'da yükselen yaşam standartları ve refah seviyesi göçmenlere yönelik algıyı dönüştürmüştür. Eskiden, "memleketlerinden kaçmak zorunda kalmış zor durumdaki hemşeriler" olarak görülen göçmenler, artık kısa yoldan para kazanmak, kentin zenginliğine ortak olmak isteyen fırsatçılar olarak değerlendirilir. Savaş sonrası

dönemde kentte yetişmiş “yerel Hong Konglular”la sonradan gelen Çinli göçmenler arasında “biz/onlar” ayrımı yapılmaya başlanır. Hong Konglular, sahip oldukları maddi imkânlar ve modern yaşam tarzı nedeniyle kendilerini Çinli göçmenlerden ayırıştırır, onlara yukarıdan bakar. Göçmenlerin sosyal konut, sağlık hizmeti gibi kamu imkânlarından yararlanmayı hak etmediği görüşü yaygınlık kazanır. Dönemin popüler bir televizyon dizisinde, ailesini aramak üzere anakıttan kente gelen bir karakterin takma ismi “Ah Chan” (“ahmak köylü”), Çinli göçmenlerle alay etmek için gündelik dilde yaygın biçimde kullanılan aşağılayıcı bir ifadeye dönüşecek, Hong Kong toplumunda günümüze dek uzanan dışlayıcı, ayrımcı ve kendini üstün gören “yerelci” damarın ifadesi olacaktır (Mathews, Ma ve Lui 2008: 25).

1980'lere gelindiğinde Hong Kong yarattığı başarı öyküsüyle gurur duyan, geleceğe umut ve iyimserlikle bakan bir kenttir. Hong Kong'dan bakıldığında kimse Çin'in kendisinin de fazlasıyla fayda sağladığı bu başarı öyküsüne gölge düşürmek isteyeceğini düşünmez. Kentten teknoloji, sermaye yönetimi gibi alanlarda bilgi transferi yaparak kendi ekonomik gelişimini destekleyen Çin açısından, Hong Kong “altın yumurtlayan tavuk”tur. Olaylara pragmatik ve materyalist açıdan bakmaya alışkın Hong Konglulara göre, Çin altın yumurtlayan tavuğu kesmeyecek, ekonomik gelişim ve istikrarı riske atmamak adına kentin mevcut statüsüne müdahalede bulunmaktan kaçınacaktır (Tsang 2007: 159). Ancak bu akıl yürütme pragmatizmle açıklanamayacak bir olguyu hesaba katmamıştır: Ulusal gurur ve milliyetçilik.

Geri Sayım

Mao'nun ölümünün ardından Çin 1978'de Deng Xiaoping liderliğinde küresel ekonomiye entegrasyonu amaçlayan bir reform süreci başlatır. Reform ve açıklık politikasının amacı bazı bölgeleri yabancı yatırımlara açarak ülkeyi Kültür Devrimi'nden beri içine girdiği ekonomik yalıtılmışlıktan çıkarmaktır. Güney Çin kapitalist üretimin gelişimi için seçilmiş pilot bölge ilan edilir, özellikle liman

kentlerini çevreleyen alanlarda “özel ekonomik gelişme bölgesi” adı altında yabancı sermayeye özel ayrıcalıklar verilmesini mümkün kılan kapitalist adacıklar yaratılır. 1980’lere gelindiğinde komünist Çin, bir yandan totaliter bir politik rejim olarak kalırken, diğer yandan kapitalist bir ekonomik güce dönüşür ve Doğu Asya’daki başarı öykülerinden bir diğeri olarak algılanmaya başlar (Berger 1997: 260). Bu dönemde Çin’de daha önceleri sıkı denetim altında tutulan iç göç politikası yumuşatılırken, ülkenin kırsal bölgelerinde yoksulluk içinde yaşayan yüzbinlerce kişinin, “özel ekonomik gelişim bölgeleri”ne ucuz emek gücü olarak akması mümkün hale gelir (Goodman 1994: 7).

1980’ler itibariyle küresel sermaye açısından imalat sektöründe Güney Çin kentleri artık Tayvan, Güney Kore ve Hong Kong’dan daha cazip yatırım alternatifleri haline gelmiştir ve üretim atölyeleri Çin’e taşınmaya başlamıştır. Hong Kong bu dönemde Çin’den gelen rekabetin dışında, bir diğer zorlayıcı koşulla daha karşı karşıyadır. Kent açısından bir belirsizlik ifade eden 1997 yılı yaklaşırken, sermaye sahipleri yatırımlarını sürdürmek için yönetimden geleceğe yönelik somut bir taahhüt beklentisi içindedir. Dönemin sömürge valisi Murray MacLehose bu beklentiyi karşılamak amacıyla 1979’da Beijing’de Deng Xiaoping’le görüşür. Valinin Beijing’den getirdiği mesaj olumludur ve ilk etapta kentte iyimser bir hava estirir. Deng yatırımcılara kentin geleceği konusunda “müsterih olmalarını” sağlık vermiştir. Ancak kısa sürede MacLehose’un mesajın yalnızca bir bölümünü aktardığı ortaya çıkar. Mesajın tamamı şudur: “Kentin geleceği konusunda yatırımcılar müsterih olmalıdır, çünkü Çin Hong Kong’u geri almaya karardır” (Mathews, Ma ve Lui 2008: 40). Diplomatik çevreler şaşkınlık içindedir. Deng gerçekten söylediği şeyi kastetmiş midir? Deng’in sözlerinde ciddi olduğu Britanya Başbakanı Margaret Thatcher’ın 1982’deki Beijing gezisinde kesinlik kazanacaktır.

Aslında Hong Kong’un statüsündeki belirsizliğin Britanya açısından yol açabileceği sorunlar geçmişte çeşitli vesilelerle birçok kere su yüzüne çıkmış, ancak adım atılmakta tereddüt edilerek her seferinde geleceğe ertelenmiştir. Britanya’nın 1897’de doksan do-

kuz seneliğine kiraladığı New Territories alan itibariyle kent alanının bütününün yüzde yetmişini oluşturduğundan ve zaman içinde Hong Kong adası, Kowloon yarımadası ve New Territories bölgesi birbiriyle entegre hale geldiğinden, bu alanın iade edilip koloninin geri kalanının elde tutulması pratikte mümkün değildir. Kaldı ki 1897’de varılan mutabakatla tüm bölge aynı yetki alanına tabi kılınarak eşitlenmiştir. 1920’ler ve 1930’lar boyunca Çin’de yükselen milliyetçiliğin kente yansımalarını birinci elden gözlemlemiş bulunan sömürge yöneticileri, Çin’le imzalanan anlaşmada New Territories alanının statüsünün ucu açık bırakılmasının sömürgecinin geleceği açısından potansiyel bir tehlike arz ettiğinin farkına varır. Bu dönemde Hong Kong’a atanan valilerin tümü anlaşmadaki belirsizliğin giderilmesi konusunda Londra’yı uyaracaktır. Ancak dikkatini o dönemde Avrupa’da yaşanan çalkantılara yöneltmiş bulunan Britanya yönetimi uyarılara kulak tıkar¹⁰ (Tsang 2007: 106). Her şeyin fazlasıyla iyi gittiği 1970’lerde yaygın beklenti diplomatik pürüzlerin giderilerek bir şekilde statükonun devam edeceği yönündedir. “Altın yumurtlayan tavuğa” dokunulmayacaktır. Bu iyimser beklenti 1982’de Deng-Thatcher görüşmesinin sonucunun kamuoyuna açıklanmasıyla yerle bir olur.

Eylül ayında gerçekleşen görüşmede Thatcher, Çin-Britanya işbirliğinin özel bir örneği olarak gördükleri Hong Kong’da istikrar ve refahın Britanya yönetiminin devamına bağlı olduğu, dolayısıyla egemenlik devrini formalite olarak gerçekleştirip, kentte Britanya yönetimini devam ettirmenin formülünün aranabileceği görüşünü dile getirir. Oysa Çin tarafı açısından Hong Kong ulusal onur meselesidir ve egemenlik konusu tartışmaya açık değildir (Mathews,

10. Britanya yönetiminin, Hong Kong’un statüsündeki belirsizlik konusunun yaratabileceği sorunları tüm ciddiyetiyle kavraması Japon işgaliyle gerçekleşir. Bu noktada Britanya, imparatorluğun savunmada acze düştüğü bu toprak parçasının egemenlik hakkını Çin’in geri istemesinin meşru sayılacağını en azından kendi içinde kabul etmek durumunda kalır. Nitekim Japonya’nın yenilgiye uğratılmasında kritik rol oynayan ABD, bu dönemde kapalı kapılar ardında Britanya’ya kenti Çin’e devretmesi telkininde bulunacak, ancak Winston Churchill’den “bunu ancak ölümü çiğneyerek yapabilirsiniz” cevabını alacaktır (Tsang 2007: 131).

Ma ve Lui 2008: 40). Görüşme sonrası Thatcher'ın Çin Halk Sarayı'nın merdivenlerinden inerken sendeleyip düşmesinin sembolik anlamı medyada tartışılır. Britanya'nın güçlü muhafazakâr başbakanı Demir Leydi'nin düştüğü durum iki ülke arasında değişen dengelerin sembolik bir ifadesi olarak yorumlanır. Britanya hezimete uğramıştır, artık Çin'den istediğini alabilecek kadar güçlü değildir. Görüşmenin ardından Hong Kong borsası dibe vurur, emlak fiyatları tepetaklak olur.

1984 sonunda Beijing'de Çin-Britanya Ortak Bildirgesi imzalanır. Anlaşma, 1 Temmuz 1997'de geçerli olmak üzere Hong Kong adası, Kowloon yarımadası ve New Territories bölgesinin tümü üzerindeki egemenlik haklarının tamamının Çin Halk Cumhuriyeti'ne devredileceğini hükme bağlar. Bizzat Deng Xiaoping tarafından tasarlanmış "Tek Ülke İki Sistem" modeli çerçevesinde, Hong Kong'un mevcut kapitalist sistemi ve yaşam tarzının 2047'ye dek elli yıl boyunca değişmeden kalması garanti edilir. Çin-Britanya arasındaki diplomatik görüşmelere Hong Kong'u temsilen herhangi bir yetkilinin katılımı Çin tarafından baştan itibaren engellenmiştir. Çin yönetimi, Hong Kong'un geleceği konusunda söz sahibi olan yegâne mercinin kendisi olacağı hususunun herkes tarafından kuşkuyla yer bırakmayacak kesinlikte anlaşılmasını ister. Çin-Britanya Ortak Bildirgesinin ardından, 1 Temmuz 1997'den itibaren yürürlüğe girecek ve Tek Ülke İki Sistem ilkesi çerçevesinde Hong Kong Özel Yönetim Bölgesine (HKSAR) belli düzeyde otonomi sağlayacak olan kentin Temel Anayasası üzerinde çalışmalar başlatılır. Taslak anayasa metni 1990'da Beijing tarafından açıklanır.

Hong Kong'un Çin'e devredileceğinin kesinleştiği 1982 Deng-Thatcher görüşmesi sonrasında kentten dışarı doğru sistemli bir kaçış başlar. Göç edenlerin sayısı 1982'de yirmi bin civarındayken, bu rakam on yıl sonra 1992'de atmış altı bine çıkarak toplam nüfusun yüzde birine ulaşmıştır (Mathews, Ma ve Lui 2008: 44). Göç çoğunlukla Pasifik'in karşı kıyısındaki ABD, Kanada, Avustralya yönündedir. Büyük bölümü orta sınıflardan oluşan kentten kaçanlar grubu, toplumun eğitim düzeyi ve profesyonel yetenekler anlamında en üst katmanını oluşturan kesimdir. Bu kaçış stratejisi, kentte

1970'lerden itibaren oluşan "piyasa zihniyeti" ve onun uzantısı olan esnek ve araçsal düşünme şeklinin sonucudur bir bakıma. Orta sınıf profesyonellerin göç etme biçimi, kenti bütünüyle terk etmek değil, başka bir ülkede vatandaşlık elde ettikten sonra Hong Kong'da çalışmayı sürdürerek kentin dinamik ekonomisinin sunduğu maddi imkânlardan yararlanmaya devam etmek biçiminde şekillenir (Mathews, Ma ve Lui 2008: 44-45).

Göç dalgasını büyüten, başkent Beijing'in Tiananmen Meydanı'nda özgürlük ve demokrasi talebiyle süren protestoların 4 Haziran 1989 günü meydana tankların girmesiyle bastırılması olur. Bu olay Hong Kong'da dehşetle izlenir. Artık kentin geleceğine ilişkin korku ve karamsarlık havası çok daha baskındır. Olayın ardından kentte bir ilk gerçekleşir. Yaklaşık bir milyon kişi, hayatını kaybedenleri anmak ve sessiz bir protesto eylemi gerçekleştirmek için sokağa çıkar. Materyalist ve apolitik olarak bilinen kentte ilk defa güçlü bir politik reaksiyon ortaya çıkmıştır. Tiananmen'de yaşananların kentte uyandırdığı dehşet duygusu, Britanya'nın yüz elli yıldır yönettiği Hong Kong'a karşı sorumluluk üstlenmesi konusundaki beklentileri artırır. Hong Konglular kendilerine Britanya pasaportu verilmesi umudu içindedir. Bu beklentiyi karşılıksız bırakan Britanya hükümeti, yalnızca elli bin aileye oturma izni vermekle yetinecektir (Mathews, Ma ve Lui 2008: 47).

Yaşanan karamsarlık ortamında, Hong Kong'un ekonomik geleceğine olan güveni canlandırmak için sömürge yönetimi devasa bir liman-havaalanı altyapı projesi başlatır. Dev bütçeli bu proje Beijing ve Londra arasında yeni bir gerilim kaynağına dönüşür. Çin, Britanya'yı Hong Kong'u devretme öncesi kentin kaynaklarını çarçur etmekle suçlar. İki başkent arasındaki sürtüşme Britanya yönetiminin son dakikada kente demokrasi getirme yolunda attığı adımlar nedeniyle tırmanır. 1991 yılında Yasama Meclisi üyelerinin bir bölümünün doğrudan halk oylamasıyla seçildiği ilk seçimler gerçekleştirilir. 1992'de kentin son sömürge valisi olarak göreve gelen Chris Patten, Yasama Meclisi'nde yaptığı konuşmada "kent halkına Temel Anayasa çerçevesinde mümkün olabilecek maksimum demokrasiyi sağlamak" amacıyla hazırladığı reform paketini sunar.

Bu reformlar olsa olsa, “sömürge yönetiminin Hong Kong’dan yüz elli yıl boyunca kararlılıkla esirgediği demokrasi fikrini, yönetimin geriye kalan son beş yılı içerisinde bahsetme” fırsatçılığının bir ifadesidir (Mathews, Ma ve Lui 2008: 47). Böyle bir “giderayak demokrasi” hamlesi, Beijing tarafından, Britanya’nın kentte muhalif fikirleri yaygınlaştırarak kendisinden sonra yönetilemez bir Hong Kong bırakma çabasının göstergesi olarak yorumlanır. İki başkent arasında Hong Kong üzerinden yaşanan gerilim tırmanmaktadır. Britanya, son anda oynadığı demokrasi ve özgürlükler kartıyla kent halkına hoş görünmeye çalışırken, Çin kentteki girişimci sınıf ve işadamlarıyla yakın ilişkiler kurmaya öncelik verecektir. Özel görüşmelerde, el değişimi sonrası iş çevrelerinin ekonomik çıkarlarının gözetileceği, kendilerine Çin’de özel yatırım olanakları sunulacağı ve kentin siyasi geleceğinde rol sahibi olacakları yönünde telkinde bulunulur (Lui 2015: 399). Beijing’in uluslararası yatırımcılara verdiği Hong Kong’un kapitalist ekonomisine müdahale edilmeyeceği garantisi, küresel bir finans merkezine dönüşmekte olan kentin ekonomik profilinin giderek yükselmesiyle perçinlenir. 1990’larda Hong Kong, “Hollywood’dan sonra dünyanın ikinci en büyük film ve eğlence ihracatçısı”, en işlek tanker limanı, beşinci en büyük döviz piyasası ve en serbest ekonomiye sahip kenti¹¹ haline gelecektir (Ng, Janet 2009: 1).

Siyasi alanda bu gelişmeler yaşanırken, arka planda Çin’de 1978’de başlayan küresel ekonomiye eklemlenme süreci hız kazanmış, Güney Çin sunduğu düşük maliyetli ve büyük çaplı üretim yapabilme avantajlarıyla yabancı sermaye açısından cazibe merkezi haline gelmiştir. 1980’lerin sonu ve 90’ların ilk yarısı boyunca, Hong Kong imalat endüstrisi aşama aşama kenti terk ederek Güney Çin kentlerine taşınır. Sanayi üretiminin bu büyük çaplı yer değiştirme süreci tamamlandığında Hong Kong artık farklı bir rol ve kimliğe bürünmüştür. Beijing yönetiminin yatırımcıları kentte kalmaya ikna etmesi ve Çin’den kente akan sermaye desteğiyle, Hong

11. “From Opium to Opulence”, *TIME: Hong Kong 1997 Special Souvenir Issue*, 1997: 21.

Kong şimdi dünyanın önde gelen finans ve uluslararası hizmet ekonomisi merkezlerinden birine dönüşmektedir. Her yıl 4 Haziran gecesi on binlerce kişi Tiananmen’de katledilenleri anmak üzere ellerinde mumlarla Victoria Park’ta toplansa da, göç edemeyip kentte kalan Hong Konglular artık yavaş yavaş Çin’e iade edilme fikrini kanıksamaktadır. Küresel kente dönüşme sürecinde hayat standartları ve refah seviyesinin yükselmesi sıradan Hong Konglular için memnuniyet verici bir gelişmedir. Bu noktada kentin mevcut yaşam tarzının olduğu gibi devam ettirilmesi, yani “değişmeden kalmak”, yegâne gelecek beklentisine dönüşür (Lui 2015: 400). Tüm dünyada siyasi hareketleri tetikleyen unsur “değişim” talebiyken, Hong Kong’un siyasi ufkunu “değişmeden kalmak” talebi şekillendirecektir.

1990’larda Hong Kong, bir yandan kent merkezine eklenen gösterişli gökdelenleri ve alışveriş merkezleriyle ışıltılı bir küresel finans merkezine dönüşürken, diğer yandan canlı bir kent kültürünün ortaya çıkışına tanıklık eder. Tam da yerel kültürel dokusunun yakın gelecekte ortadan kalkacağının kesinleştiği anda, kent kendinin farkına varmış, kendi değerini keşfetmiş gibidir. Bu paradoksal durumu Ackbar Abbas “gözden yitiş” kültürü kavramıyla ifade eder: Hong Kong’un “kültürel olarak kendi kendini icat etmesi” bir “gözden yitiş” mekânında gerçekleşecektir, belirmekte olan şey “gözden yitiş kültürü”dür (1997a: 71). Bu dönemde kentin tarihini farklı açılardan ele alan zengin bir literatür ortaya çıkar. Art arda Kanton dilinde romanlar, anı kitapları, semt tarihi anlatıları, fotoğraf albümleri basılmaya başlar. Keşfedilmeye çalışılan şey, resmi arşiv belgelerine dayalı sömürge tarih yazınının bütünlüklü anlatısından farklı olarak, “parçalanmış bir geçmişin uyumsuz bölümleridir”; yerel yazarlar kendi “farazi kent tarihlerini” icat edecektir (Lee 2008: 18). Kültürel canlanışın hissedildiği bir diğer alan kentin zaten iddialı olduğu sinema sektörüdür. Abbas’a göre, 1980’lerin ikinci yarısında ortaya çıkan Yeni Dalga Hong Kong sinemasını karakterize eden unsur Hong Kong’la ilgili konulara yönelinmesi değil, ele alınan konudan bağımsız şekilde filmlerin tüm unsurlarıyla kentin “gözden yitiş sorunsalını” ortaya koymasıdır (1997a:

24). Yerel kökenlerin araştırıldığı bu dönemde canlanan sanatsal üretim, adanın Sheung Wan, Lan Kwei Fong gibi merkezi çevreleyen bölgelerinde mutenalaşma süreci başlatır. Bir zamanlar küçük dükkânların, yerel lokantaların, sokak tezgâhlarının, zanaatkârların bulunduğu, dikkat çekmeyen özelliiksiz bölgeler şimdi eski binalarında galerilere, tasarım ürünler satan butiklere, şık kafelere, güncel sanatçıların deneysel işlerine, Avrupa stili pub'lara ev sahipliği yapmaktadır. Yerel unsurlardan bazıları hâlâ orada olsa da, yükselen emlak fiyatları ve kiralar nedeniyle binalar büyük ölçüde el değiştirmiştir. 1990'larda yaşanan mutenalaşma yalnızca orta-sınıf-laşma olarak değil, aynı zamanda "yereli Batılaştırarak içine alma", bu bölgelerde yapay bir "aynı anda hem Hong Kong'da, hem Avrupa'da, hem Amerika'da olma duygusu" yaratmak şeklinde ortaya çıkar (Abbas 1999: 83). Kültürün kendini "yeniden icat etmesi", metalaşma ve tüketim odaklı kentleşmeden bağımsız değildir.

Gözden yitiş durumu yalnızca Hong Konglular için değil, yabancılar için de büyüleyicidir. Kent ekonomik ve kültürel dinamizmiyle 1990'larda dünyanın her tarafından *expat*'leri, gezginleri, sanatçıları, gazetecileri kendine çeken kozmopolit bir cazibe merkeze dönüşür. Herkes bu tarihsel ânın parçası olmak istemektedir. Hong Kong geriye sayan bir kenttir. Nefesini tutmuş 1 Temmuz 1997 geceyarısını beklemektedir.

Çıplak Kaya Parçasından Paradigma Kente?

Gary McDonogh ve Cindy Wong, yüz elli yıllık sömürge tarihi boyunca Hong Kong'un peşini bırakmayan "çıplak kaya parçası" mitinin sömürgeci söylem içindeki işlevselliğine dikkat çeker (2005: 33). Farklı dönemlerde farklı konumdaki Britanyalılar tarafından tekrarlanan bu tanımlama, sömürgeleştirilen yerin kimliğini ve tarihini silerek, ona kimlik, anlam ve değer kazandıran şeyin sömürgecilik sürecinin bizatihi kendisi olduğu vurgusu taşımaktadır. "Çıplak kaya parçası" mitinin, Britanya İmparatorluğu'nun sömürgeci mirasını meşrulaştırmak ve olumlamak amacıyla kullanılması'nın çarpıcı bir örneğine, Kelt kökenli ünlü tarihçi ve yazar Jan Mor-

ris'in *Hong Kong* kitabında rastlarız. Morris el değiştirmeden kısa süre önce kaleme aldığı satırlarda (1997: 303), gelecekte Hong Kong'da ne tür gelişmeler olursa olsun, tarihe şu notu düşme ihtiyacını hissettiğini belirtir: "Britanya Hong Kong'da kendi kurduğu düzenin ve bir bütün olarak İmparatorluk sicilinin sonuna hiç de alçaltıcı olmayan bir biçimde ulaşmaktadır. Günün sonunda... burada, sahip olmuş olduğu kolonilerin bu en muazzamında, nihayetinde kendi yüksek ideallerine ulaşmış bulunmaktadır. Geride istikrarlı, eğitilmiş, zengin, özgür, kamu hizmetlerinin kendi yerel yöneticileri tarafından sağlandığı, aynı zamanda seçimle iş başına gelmiş yerel yasama kurulu tarafından temsil edilen bir toplum bırakmayı başarmıştır... Tarih Britanya'nın bu çok uzaktaki çıplak kaya parçasında 150 yıl boyunca yaptıklarına ileride şaşkınlık ve hayranlıkla bakacaktır: Ne hikâye! Ne macera! Ne mesaj! Ve 1 Temmuz 1997'deki tören ne kadar gergin ya da tutuk geçerse geçsin, sonrasında yaşanabilecekler üzücü bile olsa, sonuçta bu yeterince şık bir finaldir." Morris'in mağrur emperyal söylemi, Edward Said'in, emperyalizmin her şeyden önce bir "düşünme biçimi" olduğu saptamasını doğrular niteliktedir: Emperyalizm uzaktaki, üzerinde başkalarının yaşadığı ve başkaları tarafından sahip olunan bir toprak parçasına yerleşmek ve onu kontrol altına almak anlamına geldiği kadar, o toprak parçasıyla ilgili belirli bir düşünme biçimini de ifade eder. Bu güçlü ve direngen bir düşünme şeklidir. Tam da bu nedenle, "günümüzde doğrudan sömürgecilik büyük oranda sona ermiş olsa bile, emperyalizm... her zaman olduğu yerde, kültür alanında ve aynı zamanda belirli siyasi, ideolojik, ekonomik ve toplumsal pratiklerde süregitmektedir" (Said 1994: 9).

Hong Kong'da 1 Temmuz 1997'ye geri sayım sürecine baktığımız zaman, sömürgeci taraftaki "emperyal düşünme biçimi" ve "emperyal kibir" kayda değerdir kuşkusuz. Ancak belki daha ilgi çekici olan, sömürgeleştirilen taraftaki "emperyal ayartılma" halidir. Gerek sömürgecilik gerekse emperyalizm "yabancı toprakların ve orada yaşayan insanların egemenlik altına alınmaya gereksinim duyduğu" fikrine yaslanan bir ideolojik arka plana sahipse eğer (Said 1994: 9), bu arka plan kimi durumlarda "hegemonik" biçim-

de, sömürgeleştirilen taraf sömürgeciye ihtiyaç duyduğuna ikna edilerek, bir “emperyal ayartma” olarak işlerlik kazanır (Miller 1991: 115). 1 Temmuz 1997’ye doğru geri sayan Hong Kong tablosunda, bir yanda “çıplak kaya parçası”ndan muazzam bir tarihsel başarı öyküsü yarattığı iddiasındaki sömürgecinin mağrur vedası varsa, diğer yanda, en azından orta sınıf nüfusun bir bölümü için, sömürgecisini adeta yas tutarak uğurlayan bir sömürge görünümü vardır.

Doğruluk payı bulunsa da, bu yorumun olguların karmaşıklığını açıklamada tam olarak yeterli olmayacağını düşünüyorum. Zira Hong Kong’da tıpkı sömürgecilik sürecinin ayrıksı ve kendine özgü dinamikleri gibi, sömürgecilik-sonrası döneme geçiş süreci de farklı ve başka yerlere benzemeyen dinamikler üretmiştir. Kent özellikle Çin’e iade edileceğinin kesinlik kazandığı 1980’lerden itibaren, sömürge yönetiminin resmen görevde olmasına karşın, fiilen kendini geri çektiği, deyim yerindeyse kamufle ettiği bir çerçevede yönetilmiştir. Jan Morris, dünya genelinde artık bir “sömürge”ye sahip olma durumunun sakil kaçmaya başladığı bu dönemde, Britanyalıların Hong Kong’dan bahsederken “Britanya yönetimine bağlı bölge” tanımlamasını tercih ettikleri, “sömürge” sözcüğünü kullanmaktan imtina ettiklerini belirtir (1997: 293). Nitekim bu dönemde Hong Kong bir ilki gerçekleştirerek, sömürge olduğu dönemde kendisini sömürgeleştiren gücün üzerinde zenginlik ve refah seviyesine erişmiş bir yer haline gelir (Chu 2013: 1). Bu bağlamda zaman zaman, kentin sömürgecilik-sonrası döneme geçiş sürecinin aslında fiilen 1980’lerde başlamış olduğu görüşü dile getirilecektir. Elbette daha önemlisi, diğer kolonilerden farklı olarak, Hong Kong’un sömürgecilik sürecinin bitiminde bağımsızlığını kazanmayacak, pek çoklarının gözünde kendisi de sömürgeci bir güç olan anavatana iade edilecek olmasıdır.

Bu karmaşık tabloya bakıldığında, Hong Kong yalnızca sömürgecilik ve emperyalizm çerçevesi içine sığdırılarak anlamlandırılabilecek bir yer gibi görünmüyor. Ackbar Abbas, Hong Kong’un 1997’de el değiştirme öncesi görünümünü şöyle tasvir eder: “Bir yandan kentin hızla küresel ekonomiye eklemlendiğini görüyoruz.

Diğer yandan, sömürgeci tarihin kalıntıları ve kentin Çin’le özel ilişkisi sonucu ortaya çıkan eş zamanlı olmayan tarihlerin üst üste binmesi alışılmamış bir yer duygusu yaratıyor” (1999: 73). Benzer biçimde Janet Ng, Hong Kong’u tek bir açıklama çerçevesine sığmayan, aynı anda pek çok şey birden olan (Britanya sömürgesi, Çin kenti, ticaret limanı, sömürge-sonrası kent, küresel kent, finans merkezi, dünyanın önde gelen kültür endüstrisi imparatorluğu), kendi paradigmasını yaratmış karmaşık bir mekân ya da “paradigma kent” olarak tanımlayacaktır (2009: 1).

Yeni Bir Parantez Sömürge Sonrası Dönem

1 TEMMUZ 1997'DE Hong Kong'un Britanya ile Çin arasında el değiştirmesi, küresel medyada "tarihin gösteriye dönüştüğü ve gösterinin tüm dünyada canlı olarak yayımlandığı" bir olay olarak yer alacaktır (Abbas 1999: 77). Geri sayım sürecinde, kente olumsuz öngörülerin zirveye ulaştığı sıkıntılı bir hava hâkim olur. 1 Temmuz 1997'de nasıl bir sabaha uyanılacaktır? HKSAR (Hong Kong Özel Yönetim Bölgesi) dönemi neye benzeyecektir? Herkes endişe verici, büyük ve dramatik bir değişim beklentisi içindedir. Ancak yükselen gerilim boşa çıkar. Korkulan olmaz. 1 Temmuz sabahı itibarıyla Hong Kong'da değişen bir şey yoktur. Artık Çin yönetimi altında bulunan kentte zaman eskisi gibi akmaktadır. İnsanlar işe gitmeye, uzun saatler çalışmaya, alışveriş etmeye, kalabalık caddelerde hızla yürümeye, film izlemeye, at yarışı oynamaya devam eder. Kötümser beklentiler doğru çıkmamış, kentin kendine özgü yaşam tarzı kesintiye uğramamış, katastrofik bir değişim yaşanmamıştır. Hayat olağan akışında sürmektedir.

Hong Kong'u sarsan değişim beklediği değil, beklemediği yerden gelecektir. Kentin yumuşak karnı siyasi anlamdaki güçsüzlüğü, Beijing yönetiminin her türlü müdahalesine açık oluşu iken, en güçlü kuzu ekonomisidir. Önde gelen küresel finans merkezi konumunda bulunan Hong Kong, Çin karşısındaki politik kırılganlığını güçlü ekonomisiyle dengeleyebileceğini varsaymaktadır. Oysa 1997 sonrasında hızla değişen bölgesel ve küresel dengeler içinde kenti sarsan darbe siyasi değil ekonomik nitelikte olacaktır.

Değişen Dengeler

1997 yazında Doğu Asya bölgesi ciddi bir ekonomik krizle sarsılır. Temmuz ayından itibaren küresel medyanın gündeminde birbiri ardına çöken borsalar, düşen hisse senedi fiyatları, eriyen yabancı para rezervleri, iflas eden finans kuruluşları vardır. Tayland'da başlayan kriz hızla Endonezya, Güney Kore, Malezya ve Filipinler'le birlikte 1990'ların başından beri zaten ekonomik durgunluk ve daralma içinde bulunan Japonya'yı etkisi altına alır. Doğu Asya ekonomilerinin 1960'ların ortalarından beri gösterdiği yüksek gelişme hızını ifade etmek için kullanılan "Asya mucizesi" ve "Asya kaplanları" kavramları revize edilir: Küresel medyada artık "Asya gri-bi" ve "yaralı kaplanlar" tartışılmaktadır (Suner 1999a: 8). Uluslararası Para Fonu (IMF), çöken ekonomiler için yardım programı açıklar. Yardım karşılığında, ülkelerin ekonomileri IMF'nin öngördüğü biçimde yeniden yapılandırılacak, kamu harcamaları azaltılacak, yabancı sermayenin dolaşımı önünde engel teşkil eden korumacı unsurlar kaldırılacaktır. Krizle birlikte "Asya mucizesi" söyleminin aslında ne denli yanıltıcı ve kof olduğu da ortaya çıkmış olur. Anglo-Amerikan liberal düşüncesinin ürettiği "Asya Pasifik tasavvuru" içinde şekillenen bu söylem, "mucize" kavramı aracılığıyla Doğu Asya'da yaşanan ekonomik dönüşümü adeta kendiliğinden gerçekleşmiş gizemli bir olay gibi sunmuştur. Böylelikle "Asya Pasifik" bölgesi bir tür ayrıcalıklı alan olarak Asya'nın geri kalanından ayrıştırılırken, on sekizinci yüzyıldan beri bölgeyi önce sömürgecilik, ardından Soğuk Savaş politikalarıyla Batı'nın ekonomik ve askeri çıkarları temelinde şekillendiren tarihsel süreçler görünmez kılınmaktadır (Berger 1997: 260).

Asya krizinin sarsıntısı Hong Kong'da el değişiminden hemen sonra, 1997 sonbaharında etkisini göstermeye başlar. Ekim ayı sonunda borsa yüzde 10 üzerinde değer kaybetmiştir. 1998'in başında, tepetaklak olan emlak fiyatları, değer kaybeden hisse senetleri ve hızla yükselen işsizlik oranıyla krizin etkileri artık kentte yaşayan herkes tarafından açıkça hissedilmektedir (Mathews, Ma ve

Lui 2008: 53). Otuz yıllık hızlı büyüme sürecinin ardından Hong Kong ekonomisi ilk kez daralmaktadır. Sömürge-sonrası dönemin ilk yerel Tepe Yöneticisi (*Chief Executive*) Tung Chee-hwa, Hong Kong'u "Asya'nın Dünya Kenti"ne dönüştürme söylemini gündeme getirerek krizle birlikte kentin hasar gören uluslararası imajını onarmaya çabalar. Tung'un ortaya koyduğu vizyona göre yapılması gereken, başta bilgi teknolojileri ve hizmet sektörü olmak üzere, kentin zaten iyi olduğu finans, ticaret, turizm, taşımacılık gibi alanların gelişimine destek vererek güçlü bir "Hong Kong markası" yaratmaktır (Chu 2013: 70). Ancak esas olarak Hong Kong'un imajına odaklanan bu program, krizin kent halkının günlük yaşamını bire bir etkileyen sonuçlarına deva olmaz. Kentte, Tung Chee-hwa liderliğindeki HKSAR yönetimine karşı hayal kırıklığı ve hoşnutsuzluk yaygınlaşmaktadır.

Ekonomik krizin sonuçlarıyla boğuşarak geçen beş yılın ardından, Hong Kong asıl sarsıcı darbeyi 2003'te patlak veren "kuş gri-bi" (SARS, Severe Acute Respiratory Syndrome/Akut Solunum Yetmezliği Sendromu) salgınıyla alacaktır. Güney Çin'den gelen salgın kentte haftalar içinde yayılır. Binlerce kişi ağır semptomlarla hastanelere akın eder. Turistler ve ziyaretçiler kenti terk eder. Kentte yaşayanlar mecbur kalmadıkça kalabalık yerlerde bulunmaktan kaçınır hale gelir. Alışveriş merkezleri, sokaklar boşalır. Hizmet ve perakende sektörü dibe vurur. Hastalığın bulaşması endişesiyle kent halkına ameliyat maskesi takmaları tavsiye edilir. Hong Kong, yüzleri örtülü şekilde hızla bir yerden bir yere ulaşmaya çalışan insanlardan oluşan "gerçeküstü" bir yere dönüşmüştür (Mathews, Ma ve Lui 2008: 53). Üç yüz kişinin ölümüne yol açan salgın kontrol altına alındığında, kent halkı el değişiminden beri yaşanan ağır sorunlardan yorgun düşmüş haldedir. 2003'te Hong Kong'u tanımlamak için kullanılan sıfat "dünyanın intihar başkenti" olacaktır. İflas eden işadamları, borç yükü altında kalan çalışanlar ve gelecek umudunu yitirmiş gençlerin çoğunluğunu oluşturduğu bin yüzden fazla insan genellikle yüksel binalardan atlayarak yaşamına son verirken, intihar sonucu ölüm kentteki toplam ölüm oranının yüzde üçüne ulaşır (Ng, Janet 2009: 36). Yönetimin kifayetsizliği karşısında top-

lumsal tepki büyümektedir. El değiştirmenin altıncı yıldönümünde, 1 Temmuz 2003 günü, Hong Kong'da olmaz deneni bir kez daha olur, tıpkı 1989'da Tiananmen katliamının ardından yaşandığı gibi, insanlar sokağa iner.

1 Temmuz 2003'te gerçekleşen protesto eylemi, görünürde HKSAR yönetiminin kamuoyundaki eleştirilere rağmen geçirmekte ısrarlı olduğu bir yasa maddesini hedef almaktadır. Beijing'in telkiniyle geçirilmek istenen yasa, ulusal güvenliğin korunması için, Çin Halk Cumhuriyeti yönetimine karşı kalkışılan her türlü ihanet, ayrılıkçılık, kışkırtma ve isyana teşvik eyleminin yasadışı ilan edilmesini getirirken, tahrik içerdiğine hükmedilen beyanların hapis cezasına çarptırılması, polisin arama izni olmadan konutlara girebilmesi gibi maddeler barındırmaktadır (Lee ve Chan 2011: 1). Protestoyu organize eden gruplar sınırlı bir katılım beklerken, 1 Temmuz 2003 günü beş yüz bin kişi sokağa çıkar. Ulusal güvenlik yasası protestosu, kentte el değişiminin ardından yaşanan tüm sıkıntıların açığa vurulduğu büyük çaplı bir infiale dönüşür. 1997 sonrası Hong Kong'daki gerilimler ve sorunlar barışçıl ancak dramatik biçimde ortaya konmuş, "kentten orta sınıfı öfkeyle kükremiştir" (Mathews, Ma ve Lui 2008: 53). Yalnızca HKSAR yönetimi değil, Beijing de, apolitik ve siyasi konulara ilgisiz olmasıyla tanınan Hong Kong toplumunun böyle güçlü bir reaksiyon vermesi karşısında şaşkıncıdır. Durumu derhal kontrol altına almak isteyen yönetim yasa önerisini geri çeker. Tüm bu çalkantılı ortamı yönetmekteki zafiyeti konusunda Beijing tarafından başarısız bulunan Tung Chee-hwa, 2005 Martı'nda, süresinin bitimine iki yıl kala, görevden el çekerek koltuğunu yardımcısı Donald Tsang'a bırakır. 1 Temmuz 2003 protestosu, bugünden geriye bakıldığında sömürge sonrası Hong Kong'unda temel çatışma alanlarının kristalize olduğu ve yeni toplumsal muhalefet biçimlerinin önünü açan kritik bir dönüm noktasıdır (Lee ve Chan 2011: 1). Bu aynı zamanda Hong Kong toplumunun sömürge sonrası dönemini karakterize eden "demokrasi yanlısı" ve "Beijing yanlısı" cepheler arasındaki derin ayrışmanın da başlangıcı olur (Zheng ve Tok 2014a: 192).

Hong Kong'un bölgedeki ekonomik krizin sonuçlarıyla boğuş-

tuğu dönemde, arka planda küresel ölçekte bir diğer gelişme yaşanmaktadır. Bu, Çin'in ekonomik yükselişi ve uluslararası arenada küresel güç olarak öne çıkma sürecidir. Hong Kong açısından oyunun kuralları bütünüyle değişmektedir. Bundan böyle Hong Kong'un tarihsel rolünü oynamaya devam etmesine, Çin'le dünya arasındaki "kapı" işlevini sürdürmesine gerek kalmayacaktır. Zira artık Çin, dünyanın kurallarını belirleyen asli güç olmak üzeredir. Hatta Yiu-Wai Chu'nun ifadesiyle, Çin artık bizzat "dünyanın kendisi olmuştur" (2013: 2). Dengelerin değiştiği bu yeni dönemde Hong Kong'a ihtiyaç duyan Çin değil, Çin'e ihtiyaç duyan Hong Kong'dur. Nitekim kuş gribi krizinden sonra çöküşün eşiğindeki Hong Kong ekonomisi Çin sayesinde ayağa kalkar. Beijing, ilk planda anakıta Çin vatandaşlarının Hong Kong'a turistik ve alışveriş amaçlı seyahat etmesini kolaylaştıran vize düzenlemeleriyle kentin durma noktasına gelmiş perakende ve hizmet sektörlerine destek verir (Chu 2013: 9). Kuş gribi korkusuyla dış dünyadan kimsenin ayak basmak istemediği Hong Kong'a Çin vatandaşları gitmekte, kent yaşamı bu sayede yeniden canlılık kazanmaktadır. Aynı şekilde Beijing, Çinli işadamlarının Hong Kong'daki yatırımlarını destekleyen planlar açıklar. Çin'den kente akan para akışı, küresel sermayenin Hong Kong'a yatırımlarını sürdürmesi açısından teşvik edici olur.

2007'de, el değiştirmenin onuncu yıldönümü itibariyle, Asya krizi ve kuş gribi salgını sonrası durma noktasına gelen Hong Kong ekonomisi Çin'in desteğiyle belli ölçüde toparlanmış ve işler vaziyettedir. Kentin çöken emlak piyasası ve menkul kıymetler borsası anakıttan gelen sıcak para akışı sayesinde toparlanabilmiştir. Bu dönemde emlak şirketleri, anakıttaki alım gücü yüksek kesimler için Hong Kong'un lüks konut projelerine özel pazarlama turları düzenleyerek, kentte konut satışını Çinli müşterilerden gelen para akışıyla desteklemiş, emlak fiyatlarının yeniden yükselmesi bu sayede gerçekleşebilmiştir. Aynı şekilde turist acentaları ve alışveriş merkezlerinin anakıttayla Hong Kong arasında düzenledikleri özel alışveriş turları sayesinde, perakende sektörüne Çin'den düzenli para akışı sağlanmıştır (Chu 2013: 39). *TIME* dergisi, kentte sömürge

sonrası dönemin onuncu yılının tamamlanması vesilesiyle yaptığı değerlendirmede, Hong Kong'un geleceğinin "parçalı bulutlu" görüldüğü, kentin zorlu süreçlerden geçerken hasbelkader Çin'in parçası olduğu için kendini şanslı hissetmesi gerektiği yorumuna yer verir.¹ Ancak el değişiminin onuncu yılında Hong Kong anavatanına karşı karmaşık duygular içindedir. Bir yandan, kent halkının azımsanmayacak bölümü Çin'i kurtarıcı olarak görmekte ve anakı-tayla artan entegrasyonu memnuniyetle karşılamaktadır. Öte yan-dan, Hong Kong ekonomisi toparlanırken, bu süreçte kent adım adım anakıttan gelen yatırım ve tüketici talebine muhtaç hale gel-miştir. Tarihin tuhaf bir ironisi sonucu, Hong Kong kendini en güç-lü hissettiği alanda, ekonomi alanında yaşadığı zafiyet nedeniyle anavatanın yörüngesine girmiş, Çin'in desteği olmadan ekonomisi-ni ayakta tutamayacağı gerçeğiyle yüzleşmek durumunda kalmıştır (Abbas: 2001: 622). Çin'le hızlı entegrasyon öngörülemeyen sorun-lar yaratır. Özellikle 2003'te başlatılan yeni vize uygulamasıyla Hong Kong'a gitmenin kolaylaşmasının ardından, anakıttan kente muazzam bir ziyaretçi akını gerçekleşmektedir. Anakıta kökenli Çinlilerin kentteki mevcudiyetinin her alanda baskın hale gelmeye başlaması, yalnızca olumlu değil, olumsuz yönleriyle de hissedilir (Lui 2015: 405). Bu durum Hong Kong'da, özellikle orta sınıflar arasında, kentin hızla Çin tarafından yutulduğu, anakıttan gelen-lerin istilası altında Hong Kong'a özgü hayat tarzının yok olacağı endişesini doğurur.

2008 yılında Beijing'in ilk kez Yaz Olimpiyatlarına ev sahipliği yapması, Çin'in yeni bin yılda yükselişini ve dünya sahnesinde yeni küresel güç olarak ortaya çıkışını tescilleyen görkemli bir gösteriye dönüşür. Çeşitli kültürel değişim ve eğitim programları aracılığıyla

1. Zoher Abdoolcarim, "Hong Kong's Future: Sunshine, with Clouds", *TIME*, 7 Haziran 2007.

2. Bu alanda British Council, Alliance Francaise, Goethe-Institut gibi kuru-luşların muadili olarak tasarlanan, Mandarin dili ve Çin kültürünü uluslararası alanda tanıtmayı ve öğretmeyi hedefleyen ve 2004 yılında başlatılmasının ardın-dan elli ülkede 120'den fazla şubesi açılan Confucious Enstitüsü programları önemli işlev üstlenmiştir.

ülkenin dış dünya ile entegrasyonunun artması,² Çin kültür endüstrisi ürünlerinin dünyaya tanıtımının aktif biçimde desteklenmesi gibi uzun soluklu hamlelerle, Çin uluslararası arenada “yumuşak güç” olarak adım adım etki alanını genişletmektedir. Bu kararlı atılım politikasıyla, Çin’in “yalnızca dünyanın en büyük üretim fabrikası değil, aynı zamanda Batının aklını çelebilecek kültürel yazılımı” da üretebilecek yeteneklere sahip bir güç olduğu mesajı verilmekte, ülke yalnızca ekonomi değil, kültür alanında da iddiasını ortaya koymaktadır (Chu 2013: 37).

Çin’in küresel güç olarak yükselişinin başladığı dönemde Hong Kong Donald Tsang tarafından yönetilmektedir. 2005 Martı’nda Beijing’in telkiniyle Tung Chee-hwa’nın görevden çekilmesi sonucu kent yönetiminin başına geçen Donald Tsang, iki yıl görevi vekaleten devralmasının ardından, 2007’de Seçici Kurul tarafından yeni Tepe Yöneticisi olarak resmen seçilerek 2012’ye dek iki dönem üst üste sürdüreceği görevine başlamıştır. Tanınmış bir armatör aileden gelen önceki lider Tung Chee-hwa, kentteki sermaye sahibi iş çevreleriyle Beijing yönetimi arasında koordinasyonu sağlayabilecek bir isim olarak görüldüğü için, dönemin Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin tarafından özel olarak tercih edilmiştir. Ancak gerek “Beijing’in kuklası bir kodaman” olarak algılanması, gerekse görev yaptığı dönemde kentte art arda yaşanan felaketler Tung’u kısa sürede nefret edilen bir figür haline getirir.³ Tung’un geldiği varlıklı ve seçkin arka plandan farklı olarak Donald Tsang kökenleri itibarıyla kendi çabasıyla başarı merdivenlerini tırmanmış “Hong Kong çocuğu” profiline sahip, dolayısıyla kent halkına daha sempatik görünen bir figürdür. Sömürge yönetimi döneminde deneyim kazanmış bir bürokrat olan Tsang, 1995’te kentin ilk Çinli Finans Sekreteri olarak atanmıştır. Tsang aynı zamanda inançlı bir Katoliktir ve kentte demokrasi hareketini destekleyen Katolik kilisesiyle

3. 2003 yılında, Jiang Zemin’in devlet başkanlığı görevini tamamlayıp yerine Hu Jintao’nun gelmesinin ardından, Beijing yönetiminde Tung’dan kurtulma çabası hızlanır, 2005 başında Tung fiilen görevden el çekirilmiş olur (Zheng ve Tok 2014b: 91-94).

yakın temas halindedir. Bu sayede yalnızca iş çevreleriyle değil, demokrat siyasetçiler ve sivil toplum kuruluşlarıyla da diyaloga açık bir yönetici profili çizer (Zheng ve Tok 2014b: 91-94). Aynı şekilde, Tung'un mesafeli tavrından farklı olarak, Tsang halkla sıcak ilişkiler kurmaya ve medya imajına önem veren bir liderdir. Ekonomi kökenli bir bürokrat olan Tsang'ın Hong Kong vizyonu, kentin ekonomik dinamizmini büyük altyapı ve inşaat projesi yatırımlarıyla destekleyerek, yeniden yüksek büyüme oranları yakalamak, kentin bölgedeki rekabet gücünü artırmak, böylelikle "Asya'nın Dünya Kenti" ve "Hong Kong markası" projesine ivme kazandırmak olacaktır. Tsang döneminde Hong Kong'u markalaştırma projesi medyatik organizasyonlarla tanıtılır. Projenin simgesi olarak seçilen, Çin ve Latin harfleriyle yazılmış Hong Kong sözcüğünün yanında yer alan "uçan ejderha" figürü, "Doğu ve Batının", "antik ve modern" uygarlığın birleşimini vurgularken, "ejderhanın pürüzsüz ve akışkan şekli, sürekli değişen Hong Kong'u karakterize eden hareket ve hızı ifade etmektedir" (Chu 2013: 50). Tsang, alameti farikası haline gelmiş bulunan rengârenk papyonları ve daima ceketinin yakasına iliştirdiği "uçan ejderha" rozetiyle, bizzat kendisini Hong Kong'un marka yüzü haline dönüştürmekten kaçınmaz.

Kentin yeni liderinin sergilediği bu güçlü imaj ve popülerlik Beijing açısından avantajlar sunmaktadır. Hong Kong'da istikrarlı bir yönetim anlayışının oturtulması, Batılı güçlerin Çin'le ilişkilerinde ekonomik avantaj sağlamak adına Hong Kong'daki demokrasi konusunu koz olarak kullanmalarının önüne geçilebilmesi için önemlidir. Ama daha kritik olan husus, Beijing'in Hong Kong'da denediği "tek ülke iki sistem" modelinin başarısının ileride Tayvan'la birleşme noktasında emsal teşkil etme potansiyelidir (Zheng ve Tok 2014b: 96). Bu anlamda Beijing yönetimi ile Hong Kong'daki farklı kesimler arasında diyalog köprüleri kurabilecek bir liderin varlığı tercih edilen bir durumdur. Ancak bu umut vadeden görünüme rağmen, Tsang'ın iki dönemlik görev süresi boyunca kentte ne ekonomik ne siyasi anlamda istenilen olumlu tablo ortaya çıkmayacaktır. Çünkü liderin kim olduğundan bağımsız şekilde, kentin kökleri derinde yatan yapısal sorunları vardır. Nitekim, Tsang'ın görev

süresinin dolduğu 2012'ye dek Hong Kong adım adım ayrıışmış, kutuplaşmış ve çatışmalı bir toplum olmaya doğru ilerlemiştir (Zheng ve Tok 2014b: 97).

Tıkanıklık Siyaseti

Hong Kong'da sömürge sonrası dönemin ilk yirmi yılında ortaya çıkan tablo, "tek ülke, iki sistem" modelinin geliştirildiği dönemde yapılan gelecek öngörülerinin oldukça isabetsiz olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Bu modelin kurgulandığı 1980'ler ve 90'larda Hong Kong'un Çin'den büyük ölçüde yalıtılmış olduğu, anakitadan kente sermaye ve nüfus akışının sıkı biçimde denetim altında tutulduğu bir tablo söz konusudur. Oysa sömürge sonrası dönemde yaşanan bölgesel ve küresel dönüşüm sonucu, kentin Çin'le önceden öngöremeyen şekilde hızlı bir ekonomik entegrasyona girmesi zorunluluk halini almış, Hong Kong anakitadan yoğun bir sermaye ve nüfus akışıyla karşı karşıya kalmıştır (Lui 2015: 396). Bu durum kaçınılmaz şekilde yapısal sorunlar ortaya çıkaracak, sömürge sonrası dönemin ilk yirmi yılı bu siyasi, ekonomik ve toplumsal sorunların yarattığı çalkantı içinde geçecektir.

Hong Kong'un siyasi anlamda bir yönetim modeli sorunu yaşadığı gerçeği sömürgecilik sonrası dönem boyunca farklı bağlamlarda gündeme gelir. Yaşanan sorunun temelinde, siyasi yapının "bağlılık" ve "hesap verebilirlik" anlamında iki farklı merkez arasında bölünmüş olması yatmaktadır. Bir yanda, Beijing tarafından bahşedilmiş bir makam olarak kentin Tepe Yöneticisi'nin görev alanı, diğer yanda meşruiyetini bir ölçüde halktan alan Yasama Kurulu vardır. Hesap verme mercii Tepe Yöneticisi için esas olarak Beijing iken, Yasama Kurulu için kent halkıdır (Zheng ve Tok 2014b: 97). Kentin Tepe Yöneticisi, üyeleri büyük oranda Beijing tarafından belirlenmiş bir Seçici Kurul tarafından iş başına getirilirken, "Hong Kong tarzı seçkin bir parlamenter yapı" olarak nitelendirilen Yasama Kurulunun kompozisyonu, Hong Kong toplumunun temel unsurlarının bölgesel ve işlevsel (mesleki/profesyonel) anlamda temsil edilebilmesi esasına dayalı olarak oluşturulmuştur.

Yasama Kurulu üyelerinin yarısı,⁴ kentin beş coğrafi seçim bölgesinden doğrudan halk oyuyla seçilirken, diğer yarısını Hong Kong'un gelişiminde kilit işleve sahip sektörlerin⁵ temsilcisi profesyoneller oluşturur. Bu sektörler geniş ve kapsayıcı bir yelpaze oluşturuyor gibi görünse de, emlak, ticaret ve sanayi alanlarındaki büyük sermayenin çıkarlarını savunan "profesyoneller" Yasama Kurulu'nda sayısal olarak belirleyici ağırlığa sahiptir. Sömürge dönemi yönetim modelinin uzantısı niteliğindeki bu sistem, bir tür "kontrollü" yarı-demokrasi olarak tanımlanmaktadır (Lee 2008: 60-61). Yasama Kurulu üyeleri sömürge döneminde doğrudan Britanya Valisi tarafından atanan iş çevresi temsilcileri ve profesyonellerden oluşurken, kurul üyelerinin bir bölümünün seçimle iş başına gelebilmesini sağlayan değişiklik, kentin Çin'e iadesinin kesinlik kazanmasının ardından gerçekleştirilmiştir (Yew 2014: 209). Sistemin sömürge döneminden devraldığı temel mantık, kent yönetiminin seçkin iş çevreleri ve profesyoneller tarafından kontrol edildiği bir yapı olmasıdır. Başlangıcından itibaren "apolitik" bir yönetim modeli olarak tasarlanmış bu yapı, piyasa ekonomisinin işleyişi açısından en elverişli ortamın yaratılabilmesi için etkin çalışan kent bürokrasisi ve bağımsız yargı sistemi tarafından desteklenmektedir (Zheng ve Tok 2014b: 96).

Demokrasi yanlısı gruplar açısından yönetim sisteminin reformdan geçirilmesi gereken iki temel sorunlu unsuru bulunmaktadır: Tepe Yöneticisi'nin doğrudan halk oyuyla iş başına gelmiyor oluşu ve Yasama Kurulu'nda büyük sermayenin çıkarlarını temsil eden profesyonel üyelerin hâkimiyeti.

Beijing, demokrasi yanlısı grupların reform talepleri karşısında baştan itibaren ikircikli bir tutum benimsemiştir. Bir yandan, de-

4. 1990 yılında Beijing'de alınan karar uyarınca Yasama Kurulu'nun üye sayısı 60 olarak belirlenmiş, bu sayı 2010 yılında kabul edilen reform paketiyle 70'e yükseltilmiştir (Yew ve Kwong 2014: 255).

5. Bu sektörlerden bazıları finans, sanayi, bilgi teknolojileri, ulaştırma, emlak, sigortacılık, ithalat-ihracat, perakende, tekstil, eğitim, yargı, tıp ve sağlık hizmetleri, tarım, balıkçılık, spor, sahne sanatları, kültür, yayıncılık, emek ve köy konseyleridir.

mokratik reform talepleri tümüyle reddedilmez, hatta kimi durumlarda bunlara kontrollü biçimde yeşil ışık yakılır. Beijing meseleye Hong Kong'un ötesinde, Çin'in uzun vadede birleşmesi, farklı sistemleri içinde barındırabilen tek bir ülkeye dönüşmesi perspektifinden bakmaktadır. Nitekim "tek ülke iki sistem" modeli esasen Tayvan'la birleşmenin önünü açabilecek bir deneme olarak tasarlanmış, Tayvan'ın Çin'e olan güvenini artırmak için Hong Kong'daki reform taleplerinin belli oranda olumlu karşılanabileceği yönünde sinyaller verilmiştir. Buna karşın, Hong Kong'da reformlara yeşil ışık yakmak, benzer taleplerin Çin'de de ortaya çıkması riskini doğurmaktadır. Dolayısıyla Beijing hassas bir denge gözeterek, Hong Kong'da reform sürecini "sürekli erteleme ve zamana yayma" yoluna gider (Yew 2014: 221). Burada kullanılan argüman, Hong Kong'un zaten hiçbir zaman demokratik bir yönetime sahip olmadığı, kentteki sınırlı demokratikleşme reformlarının sömürge yönetiminin son yıllarında, el değişiminin kesinlik kazanmasının ardından yapılmış olduğudur. Sonuç olarak, sömürge sonrası dönemin ilk yirmi yılında, bazı sınırlı iyileştirmelere rağmen, yönetim modelinin ihtiva ettiği yapısal sorunları ortadan kaldıracak reformlar gerçekleşmez, kent yönetimine bir tür "tıkanıklık siyaseti" egemen olur.

Ekonomik anlamda sömürge sonrası dönem Hong Kong'u bölgedeki rekabet gücünü büyük oranda yitirmiş bir kenttir. 1997 öncesinde Hong Kong'un "dünyanın en kapitalist kenti" olma konumunu yitirip diğer Çin kentlerine benzeyeceğinden endişe edilirken, sömürge sonrası dönemde diğer Çin kentleri Hong Kong'a benzemiş, hatta Şangay, Shenzhen, Guangzhou gibi kentler Hong Kong'u geride bırakan bir kapitalist gelişim sürecine girmiştir (Chu 2013: 9). Bu süreçte Hong Kong kendini yatırımları çekebilmek için diğer Çin kentleriyle rekabet halinde, çoğu kere onların gerisine düşmüş bulur. Aynı biçimde, Çin'in yumuşak güç olarak yükselişi karşısında, Hong Kong bir zamanlar güçlü olduğu medya ve kültür endüstrisi gibi alanlardaki ayrıcalıklı konumunu giderek anavatana kaptırmaktadır (40). Bunlara ilaveten, anakıttan gelen yoğun insan akışı nedeniyle, sömürge sonrası dönemde Hong Kong-

lular artık iş bulma ve kamu kaynaklarının kullanımı açısından yeni göçmenlerle rekabet etmek durumundadır. Elbette bu olumsuz koşullar en fazla genç kuşağı etkileyecektir. Bir fırsatlar kenti olan Hong Kong'a göçmen olarak gelip zorluklar içinde çalışan, kendi işlerini kuran, zenginleşen önceki kuşaklardan farklı olarak, 1980'lerin ikinci yarısından sonra doğanlar kentte ilk defa ebeveynlerinin yaşam standardının altında bir yaşam standardı beklentisiyle hayata atılan kuşaklar olma özelliğini taşır.⁶ Genç kuşağın hayata atıldığı sömürgecilik sonrası dönemde Hong Kong artık büyüme hızının yavaşladığı, gelir dağılımının bozulduğu, işsizliğin arttığı, yaşlı nüfusun çoğaldığı, emlak fiyatlarının aşırı yükseldiği ve hayat pahalılığının üst seviyeye çıktığı bir şehirdir. Özellikle el değiştirme döneminde dünyaya gelmiş milenyum kuşağı açısından koşullar fazlasıyla zorlayıcıdır.⁷ Genç nüfus, vasıflı işler için anakıttan gelen, Çin yönetiminin "Tek Çocuk" politikası döneminde aileleri tarafından aşırı ihtimamla yetiştirilmiş "Küçük İmparatorlar"⁸ kuşağının mensuplarıyla rekabet etmek durumundadır (Clifford ve Pau 2011: 4). Bu koşullar altında, Çin'le hızlı ekonomik entegrasyonun

6. Janet Pau, "Lack of Opportunities: Hong Kong Creating a Generation Without Hope", *South China Morning Post*, 21 Ekim 2014.

7. Çoğunlukla üniversite eğitimi için ağır borç yükü altına giren milenyum kuşağı üyeleri, çalışma hayatına dezavantajlı koşullarda başlar. Emlak fiyatlarının dünyanın en yüksekleri arasında seyrettiği kentte, kendilerine ait bir yaşam alanı kiralamaya güçleri yetmediğinden üniversite mezuniyeti sonrası çoğunlukla ebeveynleriyle yaşamaya devam ederler. Luisa Tam, "The Problem With Millenials? It Is Not What You Think", *South China Morning Post*, 18 Eylül 2017.

8. Çin'in 1980 yılında başlatıp, 2015 yılında sona erdirdiği "Tek Çocuk" politikası tarihteki en radikal nüfus politikası deneylerinden birisi olarak yorumlanmaktadır (Fong 2016). Çin'de bu dönemde doğan çocuklara "Küçük İmparatorlar" kuşağı adı verilmektedir. Bu çocuklar aileleri tarafından fazlasıyla üzerlerine titrenerek büyütülmüş, ailenin tüm maddi imkânları kendileri için seferber edilmiş, çok iyi eğitim görmeleri sağlanmış ve gelecekteki kariyer başarıları anlamında çok yüksek beklentilerle yetiştirilmiştir. Ailelerin sahip olacakları tek çocuğun erkek olmasını tercih etmeleri (genellikle kız bebekleri hamilelik sürecinde aldıkları) nedeniyle, cinsiyet dengesi anlamında da sorunlara sahip olan bu kuşak, "yalnız genç erkekler" kuşağı olarak da anılmaktadır. "Tek Çocuk" politikası Hong Kong'da uygulanmamıştır.

öngörülemeyen sonuçlarından en olumsuz etkilenen grup genç kuşak olacaktır. Hong Konglu gençler arasında yaygın biçimde hissedilen duygu, kendi yaşamı üzerinde kontrol sahibi olamama ve yabancılaşmadır.

Siyaset ve ekonomi alanındaki sorunlara ilaveten, sömürge sonrası dönemde belirginlik kazanan bir diğer olgu Hong Kong toplumunun “aidiyet” sorunudur. Yirmi birinci yüzyıl küresel dünyası üzerine yazan araştırmacılar, içinde yaşadığımız dünyada kimi durumlarda kent aidiyetinin, ulusal aidiyetin önüne geçebildiği saptamasını yaparlar (Bell ve de-Shalit 2011: xii-xiii). Kent kültürü ve aidiyetinin öne çıkarılması, küreselleşme süreçlerinin aynılaştırıcı ve her yerde tek tip bir küresel tüketim kültürü görünümü yaratan etkilerine karşı bir direnme şekli ortaya koymaktadır. Kent aidiyetinin ulusal aidiyetin önüne geçmesi durumunun dünyada belki en ileri düzeyde yaşandığı örnek Hong Kong’dur. Hatta kendine özgü tarihsel koşulları nedeniyle Hong Kong, en azından kentteki bazı gruplar için kent aidiyeti ile ulusal aidiyetin birbiriyle çatıştığı, doku uyumsuzluğu içinde olduğu bir durum ortaya koymaktadır. Aidiyet ilişkisi anlamında sahip olunan farklı algılar, sömürge sonrası Hong Kong’unda giderek derinleşen bir toplumsal ayrışma yaratır. Kent halkının kayda değer bir bölümü kendini Çin’le kültürel ve ulusal aidiyet ilişkisi içinde algılama konusunda problem yaşamaz. Genellikle orta yaş üstü, orta ve alt gelir grubuna mensup bu kesim, küresel bir güce dönüşen ve ekonomik olarak Hong Kong’un hamisi konumuna yerleşen Çin’in parçası olmaktan memnuniyet duyar. Buna karşın, genç, Batılı eğitim almış profesyonellerin oluşturduğu kesim, Çin’le “ulusal aidiyet” temelli bir ilişki kurma konusunda güçlük yaşamaktadır. Bu kesim için “refah”, “dünyaya açıklık” ve “pragmatizm” değerleriyle özdeşleştirilen Hong Kong kent kimliği, “Çinli kimliğinden farklı, hatta bir ölçüde ona karşıt” görülmektedir (Mathews, Ma ve Lui 2008: 11-12). Ulusal aidiyet fikri etrafında yaşanan sorunlar, ılımlıdan radikale uzanan bir spektrumda farklılık gösterebilmektedir. İlimli tavır, anavatana bağlılığın esas itibarıyla kültürel ve tarihsel ortaklık boyutunda şekillendiği, ancak insan hakları ve özgürlükler konularında eleştirel hassasiyetleri öne çık-

ran bir “liberal yurtseverlik” anlayışı ortaya koyar (Chan ve Chan 2014: 956). Burada söz konusu olan ulusa koşulsuz sadakat temelinde anlaşılan bir milliyetçilik değil, gevşek bir yurtseverlik duygusudur. Radikal tavır ise, kent aidiyetinin ülke ve ulusa karşı bütünüyle olumsuz duygular temelinde şekillendiği, ulus fikrinden duygusal kopuşu gerekli kıldığı bir yaklaşım ortaya koyar. Bu tavır mantık sınırlarını zorlamak pahasına, kentin başta su kaynakları olmak üzere birçok hayati alanda tümüyle bağımlı olduğu Çin’e karşı bağımsızlık mücadelesi vermesi gerektiğini savunma noktasına dahi varabilmektedir (Mathews, Ma ve Lui 2008: 11-12).

Çatışma Alanları

Sömürge sonrası Hong Kong’unun karşı karşıya kaldığı yapısal sorunlar ister istemez çatışmalı bir toplumsal alan yaratacaktır. Bu çatışmalı alanda, orta yaş kuşağı tarafından temsil edilen geleneksel siyaset yapma yöntemlerinin yanı sıra, genç kuşağın şekillendirdiği yeni toplumsal muhalefet biçimleri ortaya çıkar.

Hong Kong demokrasi hareketi, el değişiminin kesinlik kazanmasının ardından Britanya sömürge yönetiminin başlattığı reform döneminde serpilerek ivme kazanmıştır. 1970’li yılların özgürlükçü gençlik hareketlerinin etkisiyle şekillenmiş orta yaş kuşağı Hong Konglu geleneksel demokratlar insan hakları, özgürlükler, toplumsal adalet, hukuk düzeni gibi liberal değerleri savunurken, genellikle Demokrat Parti şemsiyesi altında kurumsal siyasete katılmış, kimi 1990’larda Yasama Kurulu’na girmiş ve Britanya sömürge yönetimiyle dirsek teması halinde demokrasi mücadelesini sürdürmeye öncelik vermiş siyasetçilerdir. Kentin ekonomik olarak güçlü olduğu dönemde şekillenmiş demokrasi hareketi açısından, Britanya’nın desteğiyle Hong Kong’daki özgürlük alanını genişleterek Çin’i daha demokratik bir sisteme geçişe yöneltmek temel hedef olmuştur (Veg 2017: 331). Gözlerini Çin yönetimi altında dünyaya açmış, sömürge döneminin dinamiklerine yabancı olan milenyum kuşağı açınsındansa koşullar tümüyle farklıdır. Bu kuşağın çocukluk ve ergenlik yılları ekonomik kriz döneminde, büyük bir karamsarlık or-

tamında geçmiştir. Genç kuşak için, anakıttan süren göçmen akışı altında, kentte her alanda kaynaklar kısıtlı, rekabet yüksektir. Kentlilerinden önceki kuşakların tecrübe ettiğinin aksine, Hong Kong artık bir fırsatlar kenti değildir. Gelecekte beklentileri düşük bu kuşağın, ılımlı değil, radikal bir siyaset tarzı benimsemesi şaşırtıcı olmaz. İyi eğitilmiş ve refah seviyesi yüksek ailelerden gelen bu gençler, kozmopolit, dünyaya açık, sosyal medya kullanımında uzmanlaşmış, taleplerini farklı mecralardan ve yaratıcı biçimlerde ifade etme konusunda maharetlidir (Zheng ve Tok 2014a: 190). Milenyum kuşağı, eski kuşak demokrasi hareketinden çok daha radikal bir politik aktivizm tarzı benimseyecek, siyaseti kurumsal yapıların dışına, sokağa ve sosyal medyaya taşıyacak, kendi fikir önderlerini yaratacaktır.

Sömürge sonrası dönemde HKSAR yönetimi tarafından gündeme getirilen “Asya’nın Dünya Kenti Hong Kong” markası yaratma vizyonu, aslında geçtiğimiz otuz yılda dünyanın pek çok yerinde izlenen neoliberal kentleşme modelinin bir versiyonu niteliğindedir. Verimliliği artırma ve piyasa güçleriyle eklemlenme şiarı altında, kamu harcamaları kısılr, kamu kuruluşları özelleştirilir (Chu 2013: 54). Hızlı kapitalist gelişim odaklı bu vizyonun sonuçlarından biri, kentte zaten var olan gelir dağılımı adaletsizliğinin derinleşmesi olacaktır. Kapsamlı altyapı ve inşaat projeleriyle ekonomiye canlılık kazandırmayı amaçlayan gelişme modeli, kısa sürede kentin dev bir şantiyeye dönüşmesi, her tarafta büyük ölçekli inşaat faaliyetlerinin başlaması anlamına gelir. Bu amansız yıkıp-yapma süreci, Hong Kong’da kent belleğinin korunmasına ilişkin hassasiyetlerin ifadesi olan “Yeni Koruma Hareketi”nin ortaya çıkışını tetikler. Hareketin güç kazanması anlamında dönüm noktası, 2006 Aralık ayında gerçekleşen Star Ferry iskelesinin yıkımı olur (Chen ve Szeto 2015: 437). Geçmiş 1880’lere, Hong Kong adası ve Kowloon yarımadası arasındaki ilk vapur seferlerinin başlangıcına dayanan Star Ferry iskelesi, kentin en sevilen noktalarından biridir. Gökdelenlerle kaplı Merkez bölgesinin denizle kavuştuğu bu nokta, bitişindeki Queen’s İskelesi ve ona açılan ufak Edinburgh Meydanı’yla, yalnızca Hong Kong’un merkezinde az bulunan tür-

den bir açık alan sağlamakla kalmaz, aynı zamanda cazip bir buluşma noktası olarak işlevi görür. 13 Aralık 2006'da kıyı şeridini denizi doldurarak genişletmek amacıyla başlatılan yıkım faaliyetini engellemek üzere bölgeyi işgal eden protestocuların polis tarafından güç kullanılarak uzaklaştırılması ve tutuklanması haberi SMS mesajları aracılığıyla kısa sürede yayılır. Bu gelişmenin ardından kendiliğinden iskeleye gelen yüzlerce kişi tarihi binanın yıkılmasını protesto eden bir gösteri başlatır. "Yerel Eylem" adı altında bir araya gelen kent aktivistleri, Star Ferry iskelesinin yıkılmasının ardından bu kez aynı alanda bulunan Queen's İskeleyi ve Edinburgh Meydanı'nın yıkımını engellemek için protestolara girer. Çin'de devlet kontrolündeki basın, söz konusu alanın sömürge döneminde resmi törenler için kullanılmış olmasından hareketle (nitekim iskele ismini Kraliçe Viktorya'dan almaktadır) protestoları "sömürge nostaljisi" olarak niteler ve ulusal bilinçten mahrum olan kentte geçmişteki sömürgecinin hatırasını yaşatmak üzere böyle bir eylemin ortaya çıktığını savunur. Oysa protestocular açısından söz konusu olan sömürge günlerine özlem duymak değil, kentin yaşayan belleğine sahip çıkmaktır. Yıkılmak istenen bölge, farklı kuşakların kişisel anılarında yer etmiş bir buluşma noktası olmanın ötesinde, kent tarihi boyunca çeşitli protesto gösterileri ve siyasi eylemlere ev sahipliği yapmış önemli bir kamusal alan olma özelliği de taşımaktadır. Queen's İskeleyi 25 Nisan 2007'den başlayarak doksan yedi gün boyunca işgal edilir. Protestocular 2008 Şubatı'nda gerçekleşen yıkımı engelleyemese de, bu uzun süreli eylem Yeni Koruma Hareketi'nin destek ağını genişletmesi anlamında bir başlangıç olur. "Yıkım odaklı kalkınmacılığa" ve kentle ilgili kararlarda kentte yaşayanların söz sahibi olmamasına karşı çıkan Yeni Koruma Hareketi'nin destekçileri çoğunlukla orta sınıf kökenli profesyoneller, medya çalışanları, sanatçılar, akademisyenler ve öğrencilerdir (Chen ve Szeto 2015: 437-38). İzleyen yıllarda Yeni Koruma Hareketi Hong Kong'un geçirdiği hızlı neoliberal kentleşme sürecine karşı eylemlerini sürdürür. Hareketin sorunlu gördüğü alanlar arasında, HKSAR yönetimi tarafından büyük sermayeye tahsis edilen arazilerde gerçekleşen kâr odaklı mega projeler (2005'te başla-

yan Disneyland projesi gibi), fiziksel ve doğal çevreyi tahrip eden büyük ölçekli altyapı geliştirme projeleri, birçok semtte yerel dokuyu yok eden ve semt sakinlerini başka yerlere taşınmaya zorlayan mutenalaştırma projeleri, devasa lüks konut, otel ve alışveriş merkezi alanları yaratılarak sokak hayatının fiilen ortadan kaldırılması süreçleri bulunmaktadır. Toplumsal ve kültürel hassasiyetleri hesaba katmayan “ne pahasına olursa olsun büyüme” vizyonuna ve “neoliberal kent işletmesi mantığıyla her yeri buldozerlerle düzleyen” yaklaşıma karşı, Yeni Koruma Hareketi kente özgü hayat tarzının ve kent belleğinin korunmasını amaçlar (Chu 2013: 54)

Sömürgecilik sonrası dönemde ortaya çıkan yeni toplumsal muhalefet biçimlerinden biri olan “Yeni Koruma Hareketi”nin ortaya koyduğu “korumacılık” anlayışı, “daha adaletli bir kent paylaşımını savunan, sol yönelimli ve ilerici” bir siyasi profile oturmakta, barışçıl, içerici, çoğulcu, özgürlükçü ve demokratik bir siyaset anlayışını öne çıkarmaktadır (Chen ve Szeto 2015: 436-7). Buna karşın aynı dönemde ortaya çıkan bir diğer toplumsal muhalefet biçimi, yerel doku ve kente özgü yaşam tarzının korunması hassasiyetini bu kez bambaşka bir siyaset anlayışı ve yaklaşımla savunacaktır. “Hong Kong yerlililiği” (*Hong Kong nativism*), “Çin-karşıtı yerelcilik” (*anti-China localism*) gibi adlarla tanımlanan bu anlayış, ayrımcı, seçkinci ve dışlayıcı bir siyasi söylem ve eylem biçimi ortaya koyacaktır. Bu “yerelci” muhalif tavır da HKSAR yönetiminin politikalarına karşıdır. Ancak buradaki karşı çıkış nedeni, kentin yerel dokusunun kâr odaklı gelişme anlayışına karşı korunması değil, kentin kendisine “yakışmadığı” düşünülen unsurlara, yani anakıttan gelen “yeni göçmenlere” karşı korunmasıdır. “Çin-karşıtı yerelci” anlayışa göre, HKSAR yönetimi kentteki Çinli göçmenlere karşı yeterince aktif mücadele edemediği için başarısızdır.

Hong Kong’da “yerel Hong Konglular” ile sonradan gelen Çinli göçmenler arasında “biz/onlar” ayrımı yapan “yerelci” tavrın kökenleri 1970’lerdeki hızlı ekonomik gelişim dönemine uzanmaktadır. Ancak 1970’lerde, anakıttan daha ileride bir ekonomik dinamizm, refah seviyesi ve modern kent kültürüne sahip olan ve kendini sonradan gelen Çinli göçmenlerden üstün gören “yerel Hong

Konglular”ın durumundan farklı olarak, 2000’lerdeki göçmen karşıtı “yerelci” tepki bambaşka, neredeyse 1970’lere zıt bir ekonomik ve toplumsal bağlam içinde gerçekleşir. Sömürge sonrası Hong Kong’unda anakıttan gelen Çinli göçmen ve ziyaretçilerin giderek baskın hale gelen mevcudiyeti, kentin ekonomik dinamizminden pay kapmak değil, durma noktasına gelen ekonomiye destek verme amaçlı olarak ortaya çıkmıştır. Ancak sonuç değişmez. Hong Konglu orta sınıfların bir bölümü, yeterince “modern ve medeni” bulmadıkları anakıta kökenli Çinlilerden rahatsızdır. Bu durum 2003 yılında Beijing hükümetinin Bireysel Vize programını başlatarak, Çin vatandaşlarının Hong Kong’a girişini kolaylaştıran uygulamayı yürürlüğe koymasının ardından anakıttan gelen ziyaretçi sayısının hızla yükselmesiyle başlar. Vize uygulamasını gevşetirken Beijing’in amacı, Asya krizi ve kuş gribi salgını sonrası çöken Hong Kong ekonomisini ayağa kaldırmaktır. Nitekim bu sürede kente anakıttan gelen ziyaretçilerin sayısı altı katına çıkarak 2014’te beş milyona ulaşır (Ip 2015: 413). Dahası gelenlerin bir bölümü sadece kenti ziyaret etmekle kalmaz, burada kalıcı olmak için adımlar atar. Kentte emlak yatırımları yapan, ev alan, iş başvurusu yapanların yanı sıra, çocuğunun Hong Kong ikamet belgesi sahibi olabilmesi için kentte doğum yapan Çinli kadınların sayısında da artış yaşanır. Anakıttan gelen Çinlilerin kent hayatındaki görünürlüğü arttıkça, Hong Kong toplumunun belli kesimleri arasında hoşnutsuzluk yükselmektedir. Alışveriş merkezlerinin ve kamusal alanların aşırı kalabalıklaşması, ortak kullanılan mekânlarda hijyen şartlarının kötüleşmesi, çocuk maması gibi kimi ithal ürünlerin tükenip piyasada bulunmaması, yoğunluk nedeniyle sağlık gibi alanlarda Hong Kongluların aldığı hizmet kalitesinin düşmesi belli başlı şikâyetler arasındadır. Sosyal medya, Çinli ziyaretçi ve yeni göçmenlere karşı olumsuz duyguların büyüyerek ifade bulmasında ve kentte Çin karşıtı bir politik hareketliliğin ortaya çıkmasında önemli rol oynar (Ip 2015: 413).

Çin-karşıtı yerelci aktivizm, “Hong Kong’un ölümü” retoriğinde ifade bulan, kentin kendine özgü yaşam tarzının kaybolmasına ilişkin bir “endişe” söylemi üzerinden örgütlenirken, söz konusu

edilen endişelerin kaynağı Çinli ziyaretçilerin “görgüsüz” davranışlarından, Beijing’in kent yönetimine siyasi müdahalelerine kadar uzanan geniş bir spektrumda ortaya konur. Çinli ziyaretçiler alım gücü yüksek tüketiciler olarak kentin perakende ve hizmet sektörü açısından elzem olan desteği sağlasa da, yerlici aktivistler tarafından Hong Kong’a yakışan turist profiline uygun bulunmazlar. Bu çerçevede “İngilizce konuşan”, dolayısıyla saygıyı ve iyi muameleyi hak eden muteber turistlerle, Mandarin konuşan uygunsuz turistler arasında bir ayrım yapılır. Alım güçlerine rağmen, “sakil yeni zenginler” olarak görülen bu ikinci grubun, Hong Kong’un “koz-mopolit karakterini ve düzenli tüketim toplumu imgesini lekelediği” düşünülür (Ip 2015: 419). Hong Kong’a özgü yaşam tarzının ölümüne ilişkin endişe söylemi genellikle açıkça ırkçı, nefret içeren ve saldırgan bir ton taşır. Yerlici aktivistler anakıttan gelen Çinlilerden “çekirge” ya da “sarı böcek” olarak bahseder, internet üzerinden örgütlenen “çekirge karşıtı” kampanyalarda bu kişilerin kamusal alanda aşağılanması ve tartaklanması Hong Kong’u “savunmak” için gerekli yıldırma taktikleri olarak tartışılır (414-16).

2012’de Donald Tsang ikinci dönemini tamamlayıp yönetimi kentin yeni lideri Leung Chun-ying’e (CY Leung) teslim ederken, Hong Kong ekonomisi bir miktar toparlanmış ancak büyük oranda Çin’e bağımlı hale gelmiştir. Aynı şekilde kentte Çin’in artan siyasi müdahaleleri belirginlik kazanmaktadır. CY Leung’un göreve başlaması çatışmalı bir toplumsal bağlamın ortasında, yönetimin Yasama Kurulu’ndan geçirmek istediği yeni eğitim yasası protestolarının gölgesinde gerçekleşir. Yasalaştırılmak istenen “Ahlaki ve Milli Eğitim Müfredatı” düzenlemesi, HKSAR yönetiminin Hong Kong toplumunda ulusal aidiyet duygusunu yerleştirme ve topluma milliyetçilik aşılama çabalarının bir uzantısıdır (Chan ve Chan 2014: 968). Ulusal tarihin orta okul müfredatında zorunlu konu olarak okutulmasını getiren bu girişim, gençler tarafından Beijing’in “beyin yıkama” programı olarak algılanır. 2011 yılında orta okul ve lise öğrencileri tarafından kurulmuş olan Scholarism derneği, önerinin geri çekilmesi için protesto eylemleri başlatır. Krizin büyümesi üzerine, CY Leung liderliğindeki kent yönetimi yeni müfredat prog-

ramını dayatma ısrarından vazgeçer. Eğitim yasası protestoları aynı zamanda sömürgecilik sonrası dönemde dünyaya gelmiş milenyum kuşağının Hong Kong siyaset sahnesine başat aktörler olarak çıkmasına vesile olmuştur.

2003'de beş yüz bin kişinin katıldığı Ulusal Güvenlik Yasası protestosundan itibaren ortaya çıkan politik gösterilerin sıklığı, büyüklüğü ve niteliği, sömürge sonrası Hong Kong toplumunun bir bölümünün (özellikle orta sınıf kökenli gençlerin) nasıl adım adım daha politize hale geldiğini ortaya koymaktadır. Ancak Hong Kong milenyum kuşağı yoğun ve giderek radikalleşen bir politik aktivizm içinde olsa da, kamuoyu araştırmaları kent halkının çoğunluğu açısından öncelikli konunun “geçim derdi” olduğuna ve ekonomik refah seviyesiyle ilgili kaygıların siyasi meselelerden daha fazla önem taşıdığına işaret eder (Yew ve Kwong 2014: 263). Dolayısıyla genç kuşağın yeni yöntemlerle sokak siyasetine yöneldiği kentte, bu siyaset tarzından hoşnut olmayanların tepkileri de giderek belirginleşmektedir. Sömürge sonrası Hong Kong'u adım adım “Beijing yanlısı” ve “demokrasi yanlısı” gruplar arasında bölünmektedir.

2012 yılı itibariyle Hong Kong çatışmalı bir toplum olmaya doğru evrilirken, arka planda yalnızca kent açısından değil, tüm dünya açısından kritik sonuçları olacak tarihsel önemde bir gelişme yaşanır. 2012'de Hu Jintao'nun iki dönemlik süresini tamamlamasıyla boşalan Çin Devlet Başkanlığı görevine Xi Jinping gelir. Mao Zedong'dan sonra en güçlü Çinli lider olarak anılacak olan Xi, kısa sürede Çin'in yeni küresel güç olarak dünya sahnesine çıkma iddiasına ivme kazandıran etkin bir profil ortaya koyacaktır.

Şemsiye Hareketi

Şemsiye Hareketi'nin tetikleyici unsuru kentin sömürge sonrası dönemde yaşadığı sorunlar karşısında yükselen demokratik reform talebidir. Kendi Tepe Yöneticisi'ni seçebilme hakkı sömürge sonrası dönemin başından itibaren Hong Kong demokrasi hareketinin gündeme getirdiği bir konu olmuştur. Kentteki reform taleplerine za-

mana yayarak ve azar azar karşılık verme eğilimindeki Beijing yönetimi, 2014 Ağustosunda gerçekleşen Çin Ulusal Halk Kongresi'nde alınan karar uyarınca, 2017 yılı itibariyle Hong Kong Tepe Yöneticisi'nin seçim yoluyla iş başına geleceği bir plan açıklar.⁹ Bu plan uyarınca, Tepe Yöneticisi 1200 üyeli seçici kurulun aday göstereceği ve üyelerin çoğunluğunun desteğini alan iki veya üç kişi arasında yapılacak seçimlerle belirlenecektir.¹⁰ Başka bir deyişle, Tepe Yöneticisi son aşamada halk oyuyla seçilecek olsa da, seçime katılabilecek adaylar Beijing denetimindeki kurul tarafından belirlenmiş olacaktır. Seçme-seçilme hakkı nosyonunu sınırlı şekilde yorumlayan bu düzenleme, adaylık sürecine getirilen kısıtlama nedeniyle son kertede seçimlerin göstermelik olacağı ve kentin Tepe Yöneticisi'nin yine Beijing tarafından belirleneceği izlenimi vermektedir (Chan, Stephen Ching-kiu 2015: 327).

Şemsiye Hareketi'nin arka planında, Hong Kong'da yöneticilerin gerçek anlamda demokratik seçimlerle iş başına gelmesinin bir kez daha engellenmiş olması karşısında yaşanan hoşnutsuzluk dalgası vardır. Çin Ulusal Halk Kongresi'nde alınan karara ilk tepki, kentte demokratik seçimlerin yapılmasını amaçlayan bir sivil toplum hareketi olan "Merkezi Barış ve Sevgiyle İşgal Et"ten gelir.

9. Hong Kong Tepe Yöneticisinin seçimle iş başına gelmesine kapı aralayan ifade, Beijing tarafından 1990 yılında açıklanan HKSAR Temel Yasa metninin 45. maddesinde şu şekilde yer almaktadır: "HKSAR Tepe Yöneticisi'nin belirlenmesi, seçim yoluyla veya yerel düzlemdeki istişareler yoluyla gerçekleşecek ve bu yolla belirlenen yönetici Çin Halk Cumhuriyeti yönetimi tarafından atanacaktır. Tepe Yöneticisi'ni seçme yöntemi, HKSAR'daki mevcut koşullar değerlendirilerek, düzenli ve kademeli ilerleme ilkesi çerçevesinde belirlenecektir. Nihai amaç, Tepe Yöneticisi'nin geniş temsiliyet kabiliyeti olan aday gösterme komitesi tarafından demokratik yöntemlerle aday gösterilmiş kişiler arasından halk oyuyla seçilmesidir." www.basiclaw.gov.hk/en/basiclawtext/chapter_4.html.

10. Timeline: Hong Kongers Call for Democracy and Universal Suffrage. Human Rights in China. www.hrichina.org/en/timeline-hong-kongers-call-democracy-and-universal-suffrage.

11. Kuruluş açıklamasının bir İngiliz kilisesinde yapıldığı ve açıkça dini bir retorik kullanan "Merkezi Barış ve Sevgiyle İşgal Et" hareketinin kurucularından Benny Tai, bir mülakatta hareketin kendisi için "siyasi değil dini bir eylem" anlamına geldiğini belirtir (Chan, Shun-hing 2015: 385).

Kamuoyunda Protestan kimlikleriyle tanınan bir grup akademisyenin¹¹ başlattığı hareket, Beijing'in kararını Çin'in Ulusal Bayramı olan 1 Ekim günü kentin iş ve finans merkezinde yapılacak barışçıl bir oturma eylemiyle protesto etme çağrısında bulunur (Chan, Shun-hing 2015: 384). 1 Ekim tarihinden kısa süre önce Hong Kong Öğrenci Federasyonu, Scholarism hareketinin de desteğiyle demokrasi taleplerini desteklemek üzere bir haftalık boykot başlatmıştır. Boykotun son gecesinde, öğrenciler yaz başından beri yönetim tarafından keyfi biçimde kapalı tutulan Yasama Kurulu binasının önündeki meydana bariyerleri yıkarak girme girişiminde bulunur. Polisin göstericileri engellemek üzere biber gazıyla müdahale etmesi görüntülerinin televizyon ve sosyal medyada yayılmasının ardından, 27 Eylül'de on binlerce kişi polis şiddetine tepki göstermek amacıyla sokaklara çıkar.¹² Bu noktada "Merkezi Barış ve Sevgiyle İşgal Et" hareketi 1 Ekim günü için planlanmış eylem çağrısını erkene çekerek öğrencilerin protestosuna katılır. Bunu izleyen 79 gün boyunca, hükümet binalarının çevresi (Admiralty bölgesi) ve alışveriş merkezlerinin bulunduğu iki önemli ticari bölge (Causeway Bay ve Mong Kok) binlerce protestocu tarafından işgal altında tutulur. Protestocuların talebi, seçimlere yalnızca Beijing onaylı adayların katılmasını öngören Çin Ulusal Halk Kongresi kararının geri çekilmesi ve kentte gerçek anlamda serbest ve demokratik seçimlerin yapılmasıdır. Bu talep, "Hakiki evrensel oy hakkı istiyoruz" sloganıyla ifade edilir.

Şemsiye Hareketi ismini göstericilerin kendilerini güneş, yağmur ve polisin sıktığı gaza karşı korumak için kullandığı şemsiyelerden alır. Hareketin katılımcıları arasında başta Scholarism ve Hong Kong Öğrenci Federasyonu olmak üzere lise ve üniversite öğrenci dernekleri, işçi sendikaları, meslek örgütleri, eski ve yeni kuşak kimi siyasetçilerin de içinde olduğu demokrasi yanlısı gruplar, Yeni Koruma Hareketinin parçası olan kent aktivizmi grupları, göç-

12. Timeline: Hong Kongers Call for Democracy and Universal Suffrage. Human Rights in China. www.hrichina.org/en/timeline-hong-kongers-call-democracy-and-universal-suffrage.

men karşıtı eylemleriyle tanınan radikal “yerelci” gruplar, başta Protestan topluluğu olmak üzere farklı dini grupların temsilcisi kuruluşlar bulunmaktadır. Hareket, bu farklı ve zaman zaman birbirine karşıt fikirlere sahip muhalif grupları bir süreliğine aynı çatı altında toplaması bakımından da bir tür şemsiye işlevi görmüştür.

Şemsiye Hareketi’nin katılımcılarının büyük bölümünü 1990’larda, el değişimi döneminde dünyaya gelmiş, sömürge dönemiyle ilgili birinci elden deneyimi olmayan genç kuşak oluşturur. Gençliklerinde ekonomik zorluklara göğüs germiş orta yaş üstü kuşaklar, protestolar karşısında daha ikircikli ve temkinli bir yaklaşım sergiler. Onlar açısından öncelikli mesele demokrasi değil, “toplumsal düzen ve ekonomik istikrar”dır.¹³ Özellikle ebeveynler çocukları için kaygılıdır ve gençlerin gelecekle ilgili siyasi idealizm uğruna tehlikeye atmasını onaylamazlar. Scholarism hareketinin kurucusu Joshua Wong, sözgelimi, kendi orta sınıf anne-babası onu destekliyor olsa da, arkadaşlarının protestolara ebeveynlerinin haberi ya da onayı olmadan katıldığını, hatta ebeveynlerin gençlerin harekete katılımını önlemek amacıyla cep telefonlarına el koyduğunu aktarır.¹⁴

Sınıfsal köken itibariyle Şemsiye Hareketi katılımcıları çoğunlukla orta sınıf ailelerden gelen öğrenciler ve beyaz yakalı genç profesyonellerden oluşmaktadır. Protestolar kısa sürede oy hakkı talebinin ötesinde, tam zamanlı iş bulma güclüğünden, emlak fiyatlarının yüksekliğine dek kentte gençler açısından hayatı zorlaştıran sorunların dile getirildiği bir platforma dönüşür. Tüm bu somut şikâyet ve taleplerin ötesinde, Şemsiye Hareketi’nde ifade bulan ortak duygu, gençlerin “kendi kaderleri üzerinde söz sahibi olma arzusu” ve “uyum sağlamama haklarına” sahip çıkma ısrarı olacaktır (Hui ve Lau 2015: 338). Bu anlamda Şemsiye Hareketi, Beijing’den gelen Hong Kong’u “millileştirme” baskısına karşı oluşan tepkinin di-

13. Benny Tai, “What Is Next For Hong Kong?” *New York Times*, 4 Aralık 2014.

14. Joshua Wong, “Taking Back Hong Kong’s Future”, *New York Times*, 29 Ekim 2014.

şa vurumudur aynı zamanda. Protestoların hedefinde kentin Tepe Yöneticisi CY Leung vardır. Kamuoyunda Beijing'in kuklası olarak algılanan ve her anlamda yetersiz bulunan CY Leung'den pankart ve sloganlarda alaycı ifadelerle söz edilirken, liderin istifası talep edilir. Xi Jinping protestolarda doğrudan hedef alınmaz. Ancak, açıkça dile getirilemese de, kendilerini evrensel ve kozmopolit değerlerle özdeşleştiren Hong Konglu gençlere, “yabancı etkilerden kurtulup vatanlarını sevmeyi” telkin eden Xi'nin otoriter ve popülist söylemlerinin genç kuşağı tedirgin ettiği açıktır.¹⁵ Gençler, ulusun “babası” (Dada Xi) olarak konumlanan bir liderin himayeci söylemleriyle yola getirilmeyi değil, Joshua Wong'un sözleriyle, “gelecekleri üzerinde söz sahibi olabilmeyi” arzulamaktadır.¹⁶

HKSAR yönetimi ve Beijing, Şemsiye Hareketi'nin meşruiyetini kamuoyu gözünde ortadan kaldırmak amacıyla iki söylemsel stratejiye başvurur. Hareketin, kentin refah ve istikrarını tehdit ettiğini vurgulamak ve hareketin ardında Batı kaynaklı bir komplo bulunduğunu ima etmek (Suner 2017: 113). Protestocularla sıradan vatandaşlar arasında net bir ayrım yapan ilk strateji, “marjinal” ve “aşırılıkçı radikal” olarak tanımlanan protestocuların sıradan vatandaşların işlerini engellediği, kentin ekonomisini sekteye uğrattığı, toplumun refah ve istikrarını tehdit ettiği algısı yaratmak üzere kurgulanmıştır. Protestoların ardında Batı (Britanya ve ABD) kaynaklı bir komplo bulunduğunu¹⁷ ima eden ikinci strateji ise, Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecinde yaşanan “Turuncu Devrimlere” atıfla, karanlık küresel güç odaklarının Hong Kong üzerinden Çin'in etki alanını ve egemenlik haklarını sınırlamaya yönelik gizli bir operasyona giriştikleri fikrini işler¹⁸ (Hui ve Lau 2015: 357). Protestolar

15. Hewitt Duncan, “Hong Kong's Student Protesters Want Democracy – At Any Cost”, *Newsweek*, 30 Eylül 2014.

16. Joshua Wong, “Taking Back Hong Kong's Future”, *a.g.y.*

17. Keith Bradsher, “Some Chinese Leaders Claim U.S. and Britain Are Behind Hong Kong Protests”, *New York Times*, 10 Ekim 2014.

18. Böyle bir ortamda, kamuoyunda tanınan kişiler açısından protestoculara destek vermek son derece riskli bir hal alacaktır. Nitekim, sosyal medya üzerinden ya da bizzat işgal alanını ziyaret ederek Şemsiye Hareketi'ne sempati duyduğunu ifade eden ünlüler, Çin medya ve reklam sektöründe iş alamamak, varolan

süresince, Hong Kong'daki ana akım medya çoğunlukla Beijing ve HKSAR yönetiminin perspektifini yansıtarak, hareketin kendisine değil, ekonomiye ve kentin uluslararası imajına verdiği zarara odaklanır.¹⁹

Şemsiye Hareketi'nin en güçlü dönemi olan Ekim ayının sonunda, dönemin Demokrat Parti Başkanı Emily Lau'nun sözleriyle Hong Kong artık "ortadan ikiye ayrılmış bir toplumdur."²⁰ Hong Konglular, hareketi destekleyen "sarı bant" (hareketin sembolü haline gelen sarı kurdele ve şemsiyelerin rengi) taraftarları ile harekete karşı olan "mavi bant" (polis üniformasının rengi) taraftarları arasında bölünmüş, kent sert bir kutuplaşma ortamına teslim olmuştur (Chen ve Szeto 2015: 437). Harekete karşı olan gruplar büyük oranda küçük ve orta ölçekli işletme sahibi girişimciler ve aralarında hizmet sektörü çalışanları, taksi şoförleri, taşımacılar gibi grupların bulunduğu mavi yakalı işçilerdir. Kendilerini "sessiz çoğunluk" olarak tanımlayan bu gruplar, hareketi hem kendi işlerini, hem de kent ekonomisini mahvetmekle suçlar.²¹ Çoğunlukla kırk yaş üstü olan bu grubun, önceki dönemlerde kentin yaşadığı ekonomik sıkıntılara, bizzat kendilerinin içinden çıktıkları yoksulluğa ve verdikleri yaşam mücadelesine dair birinci elden gözlemleri vardır. Dolayısıyla, görüşleri doğrudan Beijing yönetimiyle örtüşmese bile, bu grup için ekonomik refah ve istikrar siyasi reformdan daha önemlidir. Gerçek anlamda geçim sıkıntısı tecrübesi olmayan orta sınıf kökenli gençlerin şehrin meydanlarını işgal ederek ekonominin can damarı olan turizm ve perakende sektörlerini felce uğratmalarını öfkeyle karşılarlar. Gençlerin Batı kaynaklı fikirlerin etkisiyle

sözleşmelerinde sorunlar yaşamak gibi yaptırımlarla karşılaşılır. Any Qin ve Alan Wong, "Stars Backing Hong Kong Protests Pay Price on Mainland", *New York Times*, 7 Ekim 2014.

19. Duncan Hewitt, "We Have to be Here for Our Future", *Inside Story*, 3 Ekim 2014.

20. Emily Lau-Chairperson, "Hong Kong Democratic Party", HARDtalk, BBC, 23 Ekim 2014. www.bbc.co.uk/programmes/b04nzmgc.

21. Sylvia Hui, "Hong Kong's Silent Majority Critical of Protests", *Associated Press*, 13 Ekim 2014.

Çin'e karşı tavır alması şımarıklık olarak değerlendirilir. Protestolar uzadıkça, "mavi bant" taraftarları olaylardan duydukları hoşnutsuzluğu daha açık ifade edecek ve polis müdahalesini destekler yönde tavır alacaktır.

Kent merkezinin protestocular tarafından işgal edilme süreci uzadıkça, yalnızca karşı kamptan gelen tepkiler anlamında değil, aynı zamanda hareket içinde baş gösteren görüş ayrılıkları anlamında da tansiyon yükselmeye başlar. Muhalif gruplar arasında geniş bir koalisyon olarak başlayan Şemsiye Hareketi içindeki Çin karşıtı yerelci gruplar, öğrenci derneklerinin barışçıl yaklaşımını fazla edilgen bularak çatışmacı yöntemlere yönelir. Bu arada HKSAR yönetimi temsilcileriyle Şemsiye Hareketi temsilcileri arasında görüşmeler gerçekleşse de, yönetim gençlerin şikâyetlerini dinleyip not almakla yetinir ve hiçbir konuda geri adım atmaz.²² Yönetim ve protestocular arasındaki restleşme sürerken, Kasım ayının başında bazı bina sahipleri ve taşımacılık şirketleri mahkemelere başvurarak, işyerlerinin önünün kapatılması, ulaşımın kesintiye uğraması gibi nedenlerle zarara uğradıklarını gerekçe göstererek göstericiler aleyhinde şikâyetle bulunmaya başlar. Şikâyetler üzerine, belirli bölgelerin göstericilerden arındırılması için art arda mahkeme kararları çıkar. Şikâyetle konu olan noktalarda, polis bariyerleri sökeerek protestocuları uzaklaştırır. Kimi protesto alanları barışçıl biçimde boşaltılırken, kiminde radikal yerelci gruplarla polis arasında çatışma yaşanır. 1 Aralık günü, öğrenci liderlerinden üçü yönetimle yeniden görüşmelerin başlatılması talebiyle açlık grevine başlar. Ancak artık işgal bölgeleri birbiri ardınca boşaltılmakta ve kent halkının desteğini büyük oranda yitirmiş bulunan hareket sönümlenmiş görünmektedir. 9 Aralık günü Merkezi Barış ve Sevgiyle İşgal Et hareketinin kurucularından Benny Tai bir basın açıklaması yaparak, Hong Kong'da demokrasinin gelişmesi için yeni yöntemler geliştirme zamanı geldiğini belirtir ve protestocuları meydanları ba-

22. Michael Forsythe ve Alan Wong, "On TV, Hong Kong Openly Debates Democracy", *New York Times*, 21 Ekim 2014.

23. Timeline: Hong Kongers Call for Democracy and Universal Suffrage. Human Rights in China, a.g.y.

nışıl biçimde terk etmeye davet eder.²³ Aynı gün açlık grevleri sonlandırılır. 15 Aralık itibariyle son işgal alanları da boşaltılmıştır. Şemsiye Hareketi, 2014 yılının son haftalarında Beijing ve HKSAR yönetiminden herhangi bir ödün alamadan tamamlanmış olur. Protestolar boyunca polis şiddeti belli oranda sürse de can kaybı yaşanmaz (Chow, Pok-yin Adrian 2015: 470). Pek çok Hong Konglu'yu tedirgin eden ihtimal, Kızıl Ordu askerlerinin müdahalesiyle Tiananmen Meydanı benzeri bir durum yaşanması senaryosu gerçekleşmez.²⁴

Şemsiye Hareketi sonrası Hong Kong'da toplumsal ayrışmalar derinleşmiş, cepheleşmiş gruplar müzakere ve ödün verme konusunda daha az istekli hale gelmiştir (Yuen 2015: 53). Bu dönemde bir yandan Beijing'in kente siyasi müdahalesinin giderek yoğunlaştığı hissedilecek, diğer yandan "yerelci" gruplar daha da radikalleşerek Hong Kong'un Çin'den bağımsızlığı için mücadeleye yönelecektir.²⁵ 2015 Haziran ayında, Tepe Yöneticisinin seçimini Beijing'in önerisi doğrultusunda yeniden düzenlemeyi kanun maddesine dönüştürecek yasa teklifi Yasama Kurulunca reddedilir. Bu gelişmeyle, mevcut yönetim modeli olduğu gibi kalırken, kentin Tepe Yöneticisi kent halkı tarafından değil, siyasi ve ekonomik seçkinlerden oluşan Seçici Komite tarafından belirlenmeye devam edecektir.²⁶

2016 Aralık ayının sonunda, Tepe Yöneticisi pozisyonunda ilk dönemini tamamlamasına kısa süre kalan CY Leung, ikinci dönem için aday olmayacağını açıklar. Şemsiye Hareketi süresince hedef haline getirilmiş olan CY Leung, kamuoyu desteğinin çok düşük olması nedeniyle artık Beijing tarafından da gözden çıkarılmıştır.²⁷

24. Violet Law, "For Some Hong Kong Protesters, Tiananmen Still Casts a Shadow", *Los Angeles Times*, 12 Kasım 2014.

25. Alan Wong, "China Labels Protesters 'Radical Separatists', and They Agree", *New York Times*, 20 Şubat 2016.

26. Michael Forsythe ve Alan Wong, "Hong Kong Legislature Rejects Beijing-backed Election Plan", *New York Times*, 18 Haziran 2015.

27. Yi-Zheng Lian, "Hong Kong's Leader: Loyal to a Fault", *New York Times*, 18 Aralık 2016.

2017 Mart ayında Beijing destekli ve önceki yönetimde Leung'un yardımcısı konumunda bulunan Carrie Lam, Seçici Kurul tarafından kentin ilk kadın Tepe Yöneticisi olarak göreve getirilir. Carrie Lam seçildikten sonra yaptığı konuşmasında, Hong Kong'un öncelikli sorununun toplumsal kutuplaşma olduğunu belirterek, yönetiminin bu ayrışmayı ortadan kaldırmak için çalışacağını ifade eder.²⁸ Kentin yeni Tepe Yöneticisi görevine resmen 1 Temmuz 2017'de, Xi Jinping'in de katılımıyla gerçekleşen el değişiminin yirminci yıldönümü törenlerinin ardından başlar.

EL DEĞİŞTİRMENİN yirminci yıldönümü itibariyle, Hong Kong artık her anlamda küresel bir güç olarak dünya sahnesine çıkmış bulunan devasa ölçekteki Çin'in egemenlik sahasında, sahip olduğu sınırlı demokrasi ve özgürlük alanını genişletmekten ziyade korumak için çabalayan bir adacık görünümündedir. Bu durum 2018 Martı'nda Çin Ulusal Halk Kongresi'nde alınan bir kararla, devlet başkanlığı süresini iki dönem (on yıl) ile sınırlayan düzenlemenin kaldırılması ve böylelikle Xi Jinping için ömür boyu başkanlığın önünün açılmasıyla daha da belirginlik kazanır.

2017 itibariyle, Hong Kong yine bir belirsizliğin gölgesinde yaşamaya devam etmektedir. Kentin ödünç alınmış zamanda yaşama durumu 1997'de sona ermemiştir. Sömürgecilik sonrası dönemde, bu kez elli yıllık yeni bir parantezin içindedir kent: "Tek ülke iki sistem" düzenlemesi çerçevesinde verilen elli yıllık "Özel Yönetim Bölgesi" statüsü 2047'de sona erdikten sonra Hong Kong'u nasıl bir gelecek beklemektedir? 2047'de nasıl bir Hong Kong, nasıl bir Çin, nasıl bir dünya olacaktır? 2017 yılından geleceğe baktığımızda, bu soruların cevabı yalnızca Hong Konglular açısından değil, Çin'in etki alanının genişlediği yeni küresel düzende tüm dünya açısından kritik önemde görünüyor.

28. Alan Wong, "Carrie Lam Wins Vote to Become Hong Kong's Next Leader", *New York Times*, 26 Mart 2017.

Hong Kong 1997-2017: Fragmanlar

Havaalanı

1995 yılının bir eylül akşamı, Hong Kong'a ilk gidişimde, uçağım kentin o zamanlar halen kullanımda olan eski havaalanına, Kowloon yarımadasının Batı kıyısında yer alan Kai Tak'a iniş yaptı. Dünyanın en tehlikeli havaalanları arasında gösterilen Kai Tak, Hong Kong'a özgü "harikulade anormallik"lerden biri sayılmaktaydı. Havaalanı yüksek binalarla kaplı, yoğun nüfusa sahip bir yerleşim bölgesinin ortasında konumlanıyordu. Denize uzanan pist alanları kısıtlı ve genişlemeye müsait değildi. Her geçen yıl yoğunlaşan hava trafiği karşısında zor ve riskli koşullarda hizmet verilmekteydi. Bugün hâlâ, kalabalık caddelerin üzerinden adeta yüksek binaların çatılarını sıyrarak Kai Tak'a iniş yapan dev jumbo jetlerin fotoğrafları en fazla rağbet gören Hong Kong kartpostalları arasında. Tuhaf, insanın gözünü alamadığı bir çekiciliği var bu görüntülerin. Fotoğraf hilesi gibi duruyorlar ya da gerçeküstü bir filmden kareler gibi.

Havaalanının yarattığı güçlü izlenim, Hong Kong'un görsel olarak çarpıcı ve sinemasal bir kent olduğunu daha ilk andan itibaren tescilliordu adeta. Nitekim Kai Tak, filmlerde kendine bol bol yer bulmuş, 1970'lerin ve 80'lerin Hong Kong'da geçen aksiyon filmlerine mutlaka bir yerinden sirayet etmiştir. Hong Kong sineması hayranı tanınmış Amerikalı film kuramcısı David Bordwell de ilgisiz kalamaz havaalanına, Hong Kong popüler sinemasını incelediği kitabında Kai Tak'a "muhteşem" inişin yarattığı aksiyon duygusuna

ilişkin şu anektodu aktarır: Rivayete göre Avustralyalı bir pilot Hong Kong uçuşlarını, sekiz saatlik katıksız can sıkıntısının ardından gelen sekiz dakikalık katıksız dehşet olarak tanımlamaktadır (2003: ix).

Kendi adıma, inişe dair herhangi bir tedirginlik hissettiğimi hatırlamıyorum o Eylül akşamında. Muhtemelen Amerika'nın Doğu yakasından başlayıp aktarmalarla yirmi saatten fazla süren uçuşun ardından bitkin ve tükenmiş haldeydim. Uçağın yaptığı zorunlu akrobasi hareketleri kafamı meşgul eden son şey olmalı o anda.

1925'TE AÇILMIŞ OLAN Kai Tak, 1990'lara gelindiğinde mekânsal olarak genişleyemediği bir lokasyonda, kapasitesinin çok üzerinde hizmet vermeye zorlanan bir havalimanıydı. Kalabalık bir yerleşim yerinin ortasında konumlandığı için çevreye verdiği rahatsızlık bir yana, kentin sürekli artan hava trafiği yükünü taşıyabilmesi fiilen mümkün görünmüyordu artık. Hong Kong'un küresel kent vasfına yakışacak yeni havalimanının 1998'de tamamlanmasının ardından, köhne ve kötü şöhretli Kai Tak tarihe karıştı. Bugün Hong Kong'a gidenler, kente otuz iki kilometre uzaktaki Lantau adasına inşa edilen büyük ve gösterişli Chek Lap Kok Havalimanı'na iniyor. Britanyalı mimar Norman Foster tarafından tasarlanan yapı, o tarihe kadar yapılmış en yüksek maliyetli havalimanı olmanın yanı sıra, yirminci yüzyılın en başarılı inşaat projeleri arasında gösteriliyor.¹

Chek Lap Kok yalnızca bir havalimanı olmanın ötesinde, Hong Kong'da geçtiğimiz yirmi yıldır gerçekleşen fiziksel dönüşümün, bu süreci şekillendiren “mega” altyapı ve inşaat projelerinin öncüsü olma rolünü üstlendi. Zira Lantau adasında konumlanan havalimanının kentle entegrasyonunu sağlayacak otoyolların, köprülerin,

1. Chek Lap Kok Havalimanı, 1998'de Construction Industry Manufacturers Association tarafından yirminci yüzyılın en başarılı on yapı projesi arasında gösterildi. www.discoverhongkong.com/uk/see-do/culture-heritage/modern-architecture/hong-kong-international-airport.jsp.

tren ve metro sistemlerinin de inşa edilmesi gerekiyordu. Bu çerçevede inşa edilen Tsing Ma Köprüsü de tıpkı havalimanının kendisi gibi iddialı bir projeydi sözgelimi. Hem otoyol hem raylı sistem taşımacılığı sağlayan dünyadaki en büyük asma köprü olma özelliği taşıyan Tsing Ma, Lantau ve Hong Kong adalarını birbirine bağlamak üzere inşa edilmişti.

Yeni havalimanının üstlenmesi beklenen rol, kentin sömürgecilik sonrası dönemdeki ilk yöneticisi Tung Chee-hwa tarafından 1999'da açıklanan Hong Kong'u "Asya'nın Dünya Kenti" yapma vizyonunun parçasıydı. "Asya'nın Dünya Kenti" olmak, "çokuluslu şirketlere ev sahipliği yaparak" ve "tüm bölgede üst düzey servis sağlayıcısı işlevi üstlenerek", küresel ekonominin asli aktörleri arasına girmeyi ifade ediyordu (Chu 2013: 69). Bu vizyon çerçevesinde sömürgecilik-sonrası dönem Hong Kong'una biçilen rol, kentin kısa tarihi boyunca benimsediği "geçiş alanı" olma özelliğiyle süreklilik içindeydi. Hong Kong zaten en iyi yaptığı şeyi, şimdi daha yüksek seviyede yapmaya devam edecekti: Geçiş alanı olma işlevini gelişmiş bir altyapıyla ve katma değeri yüksek servisler sağlayarak daha rekabetçi ve iddialı bir düzlemde gerçekleştirecekti.

Dolayısıyla Chek Lap Kok basitçe bir havalimanı değil, Hong Kong'u Asya'nın Dünya Kenti yapma vizyonunun ve bu çerçevede kentin uluslararası deniz ve hava taşımacılığındaki rolünü genişletmek amacıyla oluşturulan Metroplan'ın asli unsuruydu (Solomon 2016: 94). Birbiriyle entegre mega altyapı projelerinden oluşan planın birçok önemli unsuru bulunuyor. Ancak en ilginç ayrıntılardan birini IFC (International Finance Center) binasının oluşturduğunu söylemek yanlış olmaz sanıyorum. IFC, görünürde adanın merkezinde yer alan şık ve gösterişli yüzlerce gökdelenin biri yalnızca. Ancak o da yalnızca bir gökdelen değil, daha fazlası.

Ağırıklı olarak finans kuruluşlarına ev sahipliği yapan IFC, iki gökdelen kule, bir alışveriş merkezi ve otelden oluşuyor. İlk kule (One ifc) 1998, ikinci kule (Two ifc) 2003 yılında tamamlandı. IFC, Hong Kong'un simge binalarından biri. Bunun bir nedeni, 420 metre uzunluğundaki ikinci kulenin adanın en yüksek, kentin ise ikinci en yüksek gökdeleni olması. Etrafındaki gökdelenleri cüceleştiren

ihtişamlı cüssesiyle bu dev yapı bugün Hong Kong silüetinin hemen ayırt edilebilen bir unsuru niteliğinde.

Ancak görsel çarpıcılıktan öte IFC'nin sembol bina olmasının asıl nedeni, kent mekânında küresel ve yerel ölçekteki geçişkenliği birbirine entegre eden karmaşık bir geçiş alanı ve bağlantı noktası olarak işlev görmesi (Solomon 2016: 101). Adayı havaalanına bağlayan Hızlı Tren terminali IFC kompleksinde yer alıyor. Binada aynı zamanda havayolu şirketlerinin bankaları bulunuyor. Böylelikle uçak yolcularının check-in ve bagaj teslim işlemlerini IFC binasında yaptırıp, uçuşlarına kısa süre kalana kadar kent merkezinde vakit geçirebilmeleri, daha sonra IFC'dan hızlı trenle havaalanına yarım saatte ulaşabilmeleri mümkün. Bu haliyle IFC uluslararası havaalanının bir bölümünü bünyesinde barındırmış, kentin içine taşımış oluyor. Bunun yanı sıra bina, yer altından ve zeminin üstünden geçen yaya yolları aracılığıyla kentin her yerine ulaşan metro sistemi, anakara Çin'deki bir dizi lokasyona bağlanan tren istasyonları ve çevredeki adalara giden vapur iskeleleriyle doğrudan bağlantılı. Tüm bu özellikleriyle IFC aynı anda Hong Kong'un görsel olarak en çarpıcı sembol binalarından biri, lüks bir alışveriş merkezi, finans alanında çalışan şirket ofislerinin yer aldığı üst düzey bir iş merkezi, otel ve kent üzerinden gerçekleşen yerel ve küresel insan akışını koordine eden karmaşık bir bağlantı noktası olarak işlev görüyor.²

Ackbar Abbas, Chek Lap Kok'u anlamak için "kent gibi havaalanı" tanımlamasının yetersiz kalacağını ifade eder (1999: 84). Chek Lap Kok, kentten ayrı ve kendine yeterli bir mekânı ifade etmek yerine, kenti içine çekerek onu zorunlu bir dönüşüme tâbi tutmuştur. Burada söz konusu olan "havaalanı gibi kent"tir artık. Zira kent ile havalimanı arasındaki sınırlar silinmiş, altyapı basitçe bağlantı sistemi olmanın ötesinde kendi içinde bir kimlik ve rol kazanmış, kenti havalimanının uzantısı kılan bir "ara yüze" dönüşmüştür. Buradaki vizyon transit yolcunun kentte yaşayan yurttaştan daha önemli hale gelmesi, kentin "yerleşiklik" değil, "geçicilik" konu-

2. Bu bağlamda Hong Kong'daki ilk Apple Store'un IFC'da açılmış olması da şaşırtıcı değil herhalde.

munu esas olarak örgütlenmesidir. Kent, “geçiş halinde” olana ev sahipliği yapma işlevini önceliği olarak kabul etmiştir. “Yerleşik” olansa, bu alana ilişmiş bir unsur, varlığına zorunlu olarak katılan bir fazlalıktır.

1995 YILINDA DÜNYANIN en tehlikeli havalimanları arasında gösterilen Kai Tak’a inmek tedirgin etmemiştir beni. Ama bugün, Chek Lap Kok’tan hızlı trenle kent merkezine giderken tuhaf bir ürperti hissettiğimi itiraf etmeliyim. Tren penceresinden akan yeni yerleşim bölgelerinin, bitişik düzen sıralanmış gökdelen bloklarının, tersanelerin, tankerlerin yük boşalttığı limanların, karmaşık otoyolların ve süregiden devasa altyapı inşaat çalışmalarının görüntüleri bir tür distopik bilimkurgu filminin içinde olma duygusu yaratıyor insanda. Geleceğin dünyasına yolculuk gibi belki. Benim içinde yaşamak isteyeceğim bir dünya mı bu, emin değilim.

Dikeylik

Walter Benjamin, on dokuzuncu yüzyılda ilerlemenin bir din haline geldiği, hız ve büyüklüğün ilerleme fikrini ifade eden mitik birer metafora dönüştüğü saptamasını yapar. Rekabetçi kapitalizm koşullarında “büyütme merakı”, “saf rakamlar, bolluk, aşırılık, devasa boyut ve genişleme” olarak şehircilik ve mimariye yansırken, yeni açılan mekânlar “başkentten en büyüğü”, “Avrupa’nın en büyüğü”, hatta giderek “evrenin en büyüğü” olarak tanıtılacaktır (Buck-Morss 2015: 109-11). Yirminci yüzyılla birlikte, büyüme fikri bu kez yükselmeyi ifade edecek, Atlantik Okyanusu’nun öte yakasında Kuzey Amerika kentleri kapitalist rekabet koşullarında iddialarını metre cinsinden ortaya koyacak, yan yana dikilen gökdelenlerin yüksekliği yarışacaktır. Hem kapitalist hem de emperyalist yayılmayı, tarihin “ilerleyici” akışıyla özdeşleştiren “devasa boyutlar megalomanyası” Batı modernitesinin bağrından çıkmıştır (Buck-Morss 2015: 112). Buna karşın, yirminci yüzyılın son çeyreğinden

itibaren “ne kadar büyükse o kadar iyi” yarışında Asya kentleri başı çekecek, gerek mega ölçeklerdeki projelerde gerekse yükseklikte Batıyı geride bırakacaktır.

Yükseklik yarışında ipi Hong Kong göğüsler. Kent “sahip olduğu toplam 1,309 gökdelenle en yakın rakibi New York’u neredeyse ikiye katlayarak dünyanın bir numaralı gökdelenler şehri unvanına taşımaktadır” (Al 2016: 1).

HONG KONG ADASI, tropik bitki örtüsüyle kaplı kayalık tepelerden oluşan dik bir coğrafyaya sahip. Adayı karakterize eden deniz seviyesinden itibaren kademe kademe yükselen ve dikleşen tepeler. Böyle bir topografya yapılaşmaya uygun alanı kısıtlı hale getiriyor. Alan kısıtlı, nüfus yoğun olunca dikeyliğin norm haline gelmesi kaçınılmaz. Hong Kong’a yeni ayak basan birinin algıladığı ilk şey bu dolayısıyla: Gökdelenlerle çevrili olmak.

1926 YILININ ARALIK AYINDA Benjamin Moskova gezisinde tuttuğu günlükte insanın bir yeri ancak “çok boyutlu” algıladığı zaman tanıyabileceğini belirtmiş: “Bir meydanın farkına varabilmek için, insanın oraya dört ayrı yönden yaklaşması, hatta orayı bu dört ayrı yönde terk etmesi gerek. Aksi halde oraya çıkacağınızı kavrayana kadar, meydan üç-dört kez hiç beklemediğiniz bir anda yolunuzu kesiyor. Bir sonraki aşamadaysa, insan o meydanı aramaya, yönünü kestirebilmek için orayı bir kerteriz gibi kullanmaya başlıyor” (2014b: 43-44). Devrim sonrası Moskova’yı tanımlayan mekânsal form, meydanlar, alçak binalarla çevrili geniş açık alanlar olsa gerek. Kent deneyimini görsel olarak tanımlayan yataylık ve açıklık iken, Benjamin’in yürüyüşlerine eşlik eden diğer baskın duygunun üşümek olduğu anlaşıyor. Aralık ayında Moskova soğuğu Berlin’den giden birini bile sarsmış görünüyor. “Öncelikle tamamen buz tutmuş caddelerde yürümeye alışmanın güçlüğü ilk günlerime damgasını vuruyor” diye yazmış: “Adımlarıma öylesine dikkat etmek zorundayım ki, çevreme pek az bakabiliyorum.” Et-

rafta gördüğü pek çok tek ya da çift katlı binanın şehrin yapı tarzı açısından karakteristik olduğunu belirttikten sonra, bunların “şehir bir yazlık site görünümü” kazandırdığını söylüyor ve ekliyor: “insan bu binalara bakarken soğuğu iki kat fazla hissediyor” (Benjamin 2014b: 36).

Hong Kong bu anlatımdaki Moskova’nın tamamen zıttı bir şehir kuşkusuz. Binalar yüksek, meydanlar yok, iklim sıcak ve nemli. Gökdelenler hava akımını engelleyerek sıcaklığın ve nemin daha bunaltıcı hissedilmesine neden oluyor. Ancak Benjamin’in Moskova’da meydanları “kerteriz” olarak almaya, mekânsal “oryantasyon”u bu şekilde sağlamaya ilişkin gözleminin bir benzerini Hong Kong’da gökdelenler için yapmak mümkün. İnsanın bir yeri “çok boyutlu algıladığı zaman tanıyabileceği” saptaması, Hong Kong’da yatay değil dikey hat üzerinden işliyor.

1990’ların sonlarında, şehrin henüz yenisi olduğum zamanlarda “kerteriz” aldığım nokta Bank of China binasıydı. Yön duygusu hemen hiç gelişmemiş birisi olarak adada yolumu kaybeder gibi olduğumda kuzey-güney, doğu-batı hattını netleştirmek için iki şeye bakıyordum hemen: deniz ne tarafta ve Bank of China nerede. Bu dev üçgen prizmanın aynalı yüzeylerinden birisi adanın sahil hattında hemen her yerden görülebilirdi. Hangi yönden bakarsanız bakın daima iki boyutlu duygusu yaratan bina, bana gökten süzülerek inip toprağa hafif eğri, dikey şekilde saplanmış bir jileti hatırlatırdı. Onun soğuk ışıltısını takip ederek yönümü tayin eder, yolumu bulurdum. Şehre alıştıkça benim için referans noktası işlevi gören gökdelenlerin sayısı çoğalmaya başladı. Bu gökdelenlere farklı yönlerden yaklaşıp uzaklaşarak yeni sokaklar keşfediyor, yeni yerler öğreniyordum. Hong Kong’da dolaşmak karşıya değil, çoğu kere yukarıya bakarak gerçekleşen bir eylemdi.

HONG KONG’UN ilk lüks gökdeleni 1935’te dışarıya kapalı ve tümüyle klimalı şekilde inşa edilen on dört katlı HSBC (Hong Kong and Shanghai Bank) binası (Shane 2016: 36). Ancak bu noktada kent merkezinde, neoklasik emperyal tarzdaki alçak devlet binaları

ve birkaç yüksek modern banka binasının dışında kayda değer iddialı yapılar bulunmuyor. Yüzyılın ilk yarısında Hong Kong, Art Deco sitili yüksek binaları ve gökdelenleriyle göz kamaştıran Şangay'ın modern metropol görüntüsünün epey gerisinde bir silüete sahip. Hong Kong'un "dikeyleşmesi" 1950'lerde, Çin Devrimi sonrası kentin aldığı yoğun göçmen akımı karşısında sömürge yönetiminin başlattığı çok katlı toplu konut projelerinin yaygınlaşmasıyla başlamış. Komünist Devrim sonrası Hong Kong yalnızca göçmen akımıyla karşı karşıya kalmıyor, Çin'den kaçan sermaye kente yeni yatırımlar olarak da yansıyor. 1950'lerden itibaren kent merkezinde yüksek ve gösterişli şirket binaları çoğalmaya başlıyor. 1970'lerin ortasından itibaren yaşanan hızlı ekonomik büyümeyle birlikte Hong Kong artık yalnızca Asya'nın değil, dünyanın bir numaralı gökdelenler şehri olmaya doğru ilerliyor. Bank of China binası, yeni HSBC binasıyla birlikte büyüme döneminde ortaya çıkan en önemli mimari yapılar arasında gösteriliyor.

Daha sonra kentin yeni havalimanı projesini de gerçekleştirecek ünlü Britanyalı mimar Norman Foster tarafından tasarlanan kırk yedi katlı HSBC binası astronomik maliyetiyle³ açıldığı 1985 yılında "dünyanın en pahalı binası" ve "dünyadaki en önemli on çağdaş mimari yapıdan biri" olma unvanını kazanıyor (Lee 2008: 46). 1989 yılında HSBC'nin hemen yanında yükselen yetmiş katlı Bank of China binası ise bu kez Çinli bir mimarın, I. M. Pei'nin imzasını taşıyor ve 1992'ye kadar Hong Kong'un ve Asya'nın en yüksek binası olma unvanını elinde tutuyor.⁴

1990'larda Hong Kong sosyal hayatının popüler sohbet konularından biri bu iki havalı gökdelenin hangisinin daha çekici olduğuydu. Foster'ın HSBC binası oyuncaklı postmodern stiliyle son derece davetkâr iken, Pei'nin modernist Bank of China binası soğuk ve dışlayıcı bir havadaydı. Kendi adıma HSBC binasının içerden,

3. Binanın 1985 yılında maliyeti 668 milyon Amerikan dolandır (Lee 2008: 46).

4. Bank of China, Hong Kong'un ve Asya'nın en yüksek binası olma unvanını 1992'de kent merkezine 78 katlı Central Plaza yapılıncaya kaybetti.

Bank of China'nın ise dışardan görünümünü tercih ettim her zaman. Zemin katından daracık ve yüksek bir yürüyen merdivenle HSBC binasına tırmanırken etrafa bakınmak her zaman şaşırtıcı ve heyecan verici bir tecrübeydi. Aynı anda birçok görüntü iç içe girer, bir yandan binanın camla kaplı ön cephesinin gerisinden kent hızla akarken, diğer yandan içerideki farklı katman, boyut ve yükseklikleri algılamakta zorlanırdınız. HSBC'ye girme deneyimini insanlar farklı şekillerde tasavvur eder, tanımlarlardı. Bir arkadaşım dev bir balinanın karnına girmeye benzetmişti bu duyguyu. İçeride insanı en fazla şaşırtan, bunca oyuncaklı ayrıntının içinde gerçekten işleyen, hizmet veren bir banka şubesi olması, gişelerin önünde gerçekten müşterilerin sıra beklemesi, kübiklerin içine yerleştirilmiş masaların çevresinde gerçekten görüşmeler yapılmasıydı. Foster'ın binasının içerici, hareketli, kıpır kıpır havasının aksine, Bank of China hemen yanda soğuk, katı ve dışlayıcı bir havada dikilirdi. Yaratıldığı iki boyutluluk yanılsaması nedeniyle bu yapının bir içe sahip olduğunu düşünmekte bile zorlanırdınız. Pei'nin ilham kaynağının Çin kültüründe önemli yeri olan bambu filizlerinin formu olduğu söylenirken, Hong Konglular, sivri hatları ve parlak dış yüzeyinin üzerindeki büyük çapraz çizgiler nedeniyle binayı yere saplanmış iki Çin kılıcına benzetirdi (Lee 2008: 48). Yapının görüntüsü baktığınız yöne, aynalı yüzeyin neyin fonunu oluşturduğuna göre değişirdi. Benim en etkileyici bulduğum perspektif, yüksekçe bir noktadan Bank of China'yı büyük banyan ağaçlarının gerisinden izlemkti. Bu tropikal ağacın topraktan dışarı taşmış karmakarışık kökleri, her tarafa yayılan azgın yemyeşil dalları adeta binanın parlak yüzeyinden içlerine nüfuz eder, Bank of China metalik bakır-yeşil tonlara bürünürdü. Binanın net, keskin, doğrusal hatlarıyla, kökleri ve dalları birbirine karışan banyan ağaçlarının sınır tanımayan kuşatıcılığı tuhaf bir kontrast oluşturur, Hong Kong deneyiminin o tanımlanamaz karmaşası benim gözümde bir an için tam karşılığını bulurdu bu görüntüde.

1997'DEN BU YANA HONG KONG daha da yükseldi ve dikeyleşti elbette. Bugün adanın en yüksek binası IFC Two (Two International Finance Center) iken, kentin en yüksek binası Kowloon yarımadasındaki ICC Tower (International Commerce Center). 2003 yılında tamamlanan 88 katlı IFC Two 412 metre yüksekliğiyle adanın gökdelenler silüetinde hemen fark ediliyor. Buna karşın ICC, gösterişli yapılara pek rastlanmayan Kowloon tarafında gözden kaçması imkânsız bir kule olarak dikiliyor. 2010 yılında tamamlanan bina 118 katlı ve 484 metre.⁵ Dünyanın yedinci en yüksek binası olan ICC, aynı zamanda dünyadaki en yüksek otel, en yüksek bar ve en yüksek yüzme havuzuna sahip bina olma unvanını taşıyor. Binanın iki dikey cephesinin oluşturduğu 50.000 metrekarelik platformda geceleri gerçekleşen ses ve ışık gösterisinin dünyada tek bir binada gerçekleşen en büyük gösteri olması gibi başka atraksiyonlar da mevcut.⁶

Hong Kong'un gerek yüksekliği gerekse ziyaretçileri cezbetme potansiyeliyle en iddialı gökdeleninin nasıl olup da Kowloon tarafına yapıldığı sorusu hayli tartışılmıştı. Zira ada tarafında, tepelik topografya, tropikal bitki örtüsü ve havalı gökdelenlerin birbiriyle iç içe geçmesinin yarattığı dramatik etkinin aksine, Kowloon tarafı kimliksiz yüksek yapılardan oluşan bir yeknesaklık sergiler. Hollywood filmlerinden turistlerin çektiği fotoğraflara, Hong Kong silüeti deyince bakılan yer her zaman tartışmasız biçimde ada olmuştur. Körfezin karşı tarafının görünümü ise çoğunlukla sıkıcı bulunur. Ada daima havalı ve iddialı, Kowloon ise kendi halinde, gösterişsiz hatta biraz boşvermiştir. Emlak fiyatlarının daha yüksek seyrettiği adada yaşayan hali vakti yerinde beyaz yakalıları açısından Kowloon tarafına geçmenin başlıca nedeni, kentin en önemli kültür merkezi konumundaki Cultural Center'da düzenlenen sanat etkinliklerine katılmaktır. Yarımadanın kıyı şeridinde bulunan Tsim Sha Tsui bölgesinde 1989'da açılan Kültür Merkezi, yıkılan tarihi Hong

5. The Skyscraper Center, www.skyscrapercenter.com/city/hong-kong.

6. Best of All, It Is in Hong Kong, www.discoverhongkong.com/eng/see-do/culture-heritage/modern-architecture/international-commerce-centre.jsp.

Kong-Kanton demiryolu istasyonu binasının yerine inşa edilmiştir. İçinde büyük konser salonlarının yer aldığı modernist stilde inşa edilmiş yapıya, tarihin yok edilmesini telafi etmek istercesine bir tasarım ayrıntısı eklenmiş, yıkılan tren istasyonu binasının kırmızı kiremitlerden oluşan saat kulesi korunarak Kültür Merkezi'nin dış alanının bir parçası haline getirilmiştir. Ackbar Abbas'a göre, sömürge dönemi tarihinden yapılan bu mimari "alıntı" aracılığıyla kentin kültür tarihi korunuyor gibi görünse de, kimliksiz Kültür Merkezi binası önünde dikilen saat kulesi tarihin "dekoratif" bir unsura indirgenmesinden öte anlam ifade etmez (1999: 79). Hatta tarihsel bağlamından kopararak anlamsız biçimde ortada kalakalmış bulunan saat kulesinin yanında yer aldığı binanın sevimsizliğini daha göze batır hale getirdiği söylenebilir. Kültür Merkezi'nin mimari açıdan oldukça sakil bir yapı olduğu değerlendirmesi pek çokları tarafından paylaşılmaktadır. Hatta, sütlü kahve rengine mermer kaplı penceresiz yapının iç bükey kanatlardan oluşan devasa çatısını "güneşte parlayan kel bir başa" benzetenler vardır (Ng, Jason 2011: 34). Kendi adıma bu değerlendirmeyi çok da acımasız bulduğumu söyleyemeyeceğim. 1990'ların sonunda kentin kültürel hayatının çok canlı olduğu günlerde dünyanın en ünlü sahne sanatçılarından kimilerini izlemek üzere hemen her hafta vapurla Kowloon tarafına geçmeme rağmen, binanın bariz çirkinliği her seferinde performansın etkileyiciliğine gölge düşüren bir duygu yarattı bende. Kel bir başa benzetmek aklıma gelmese de, bu battal ve kaba binanın kentin enerjisine yakışmadığını düşünürdüm. Kültür Merkezi'nin tek iyi tarafı, onu arkanıza alıp (böylece görmeyip) denize yansıyan ışıltılı ada silüetini seyretmenize imkân sağlayan körfez kıyısındaki lokasyonuydu muhtemelen. Kowloon yakasının mimari anlamda sahip olduğu bu düşük profili düşününce, kentin en yüksek ve en iddialı yapısının orada yükseliyor oluşu şaşırtıcı, biraz ters köşe bir durum gibi. ICC Tower, Batı Kowloon bölgesinde kentin "yeni merkezini" yaratma iddiasının parçası olarak inşa edildi.⁷ Kow-

7. Sandy Li, "Will Anyone Dare to Bid for Hong Kong's 'Next Central' Land Site, with a US\$18 Billion Price Tag?" *South China Morning Post*, 6 Mart 2018.

loon “ilerleme” fikrini “büyüklük megalomanyası” üzerinden hayata geçirme konusunda adayla açıktan yarışa girmiş gibi görünüyor. Central’a rakip bir ticaret merkezi yaratma anlamında bunun ne kadar başarılabileceğini bilmiyorum. Ama mimari ve estetik anlamda daha alınacak epey yol olduğu açık.

BUGÜN HONG KONG’DA dolaşırken hâlâ en sevdiğim yapının Bank of China olduğunu fark ediyorum. 367 metrelik yüksekliğiyle bina artık kentin dördüncü en yüksek gökdeleni olma durumuna gerilemiş vaziyette.⁸ Yalnızca yükseklik anlamında değil, sahip olduğu özelliklerin sıradanlaşması anlamında da bina kendisinden sonra inşa edilen iddialı ve dikkat çekici gökdelenlerin epey gerisinde kalıyor. Buna karşın, en azından benim gözümde, zarif ve keskin hatlarıyla Bank of China hâlâ kentin en şık yapısı, en yakışıklısı.

Benjamin’in 1926’da Moskova’nın meydanlarından yola çıkarak yaptığı, bir yerin ancak “çok boyutlu” algılandığı zaman tanınabileceği saptamasına dönersek, bugün Hong Kong’da geçirdiğim yılların mekânı dikeylik üzerinden “çok boyutlu” algılamak konusunda bana epey maharet kazandırmış olduğunu fark ediyorum. 2017’de sokaklarda yürürken yüksekliğin deneyimleniş biçimleri, bunların yarattığı farklı anlamlar üzerine düşünüyorum. Dikeylik, uzaktan ve yakından, içeriden ve dışarıdan, aşağıdan ve yukarıdan farklı algılanıp bambaşka duygular yaratabiliyor. Şehrin sokaklarında, gökdelenlerin arasındaki daracık kaldırımlarda yürürken insan yüksek duvarlarla çevrili bir labirentte yol aldığı duygusuna kapılıyor. Özellikle trafiğin yoğun, hava kirliliğinin baskın olduğu saatlerde boğucu bir his bu. Devasa yapıların arasında kaybolmuş, sıkışık kalmışsınız gibi bir duygu. Buna karşın Peak Tram’le Victoria Tepesi’ne tırmanıp kente meşhur seyir teraslarından bakınca bambaş-

8. ICC Tower ve IFC Two binalarının ardından kentin üçüncü en yüksek binası 1992’de tamamlanan 373 metre yüksekliğindeki Central Plaza. The Skyscraper Center, www.skyscrapercenter.com/building/central-plaza/277.

ka bir görünümle karşılaşıyorsunuz. Körfezin önünde yükselen gökdelenleriyle Hong Kong oyuncak bir kent sanki. Devasa gökdelenler legodan yapılmış izlenimi veriyor. Elinizi uzatsanız binaları söküp alabileceksiniz, ortadan ikiye böleceksiniz sanki. Şehrin tepelik topografyası gökdelenlerden oluşan mimari dokuyla birleşince her köşede bir sürprizle karşılaşmak mümkün. Bulunduğunuz noktanın yüksekliğine, açısına göre daima farklı perspektifler sunuyor, her seferinde sizi şaşırtmayı başarıyor kent. Hong Kong gökdelenlerin cüceleştığı bir yer. Bazen gerçekte devasa ölçekte bir binanın, belli bir açıdan bakınca bir diğer binanın yanında ne kadar ufak, mütevazı ölçekte kalabildiğini fark ederek şaşkınlığa düşüyorsunuz. Kuşkusuz en etkileyici görünüm gökdelenleri akşam saatlerinde Kowloon tarafından izlemek. Gün batımı renkleriyle binaların gösterişli neon aydınlatmalarının birbirine karıştığı, kentin pırıltılı silüetinin denize yansıdığı bu saatlerde Hong Kong bir anlığına kandırabilir, aslında güzel bir kent olduğuna ikna edebilir sizi belki!

Ve gökdelenler şehrinin içeriden görünümü... O bambaşka bir hikâye tabii.

Olivia Laing “kent yalnızlığı” olgusunu tartıştığı kitabında şöyle yazar: “Gece, bir binanın altıncı ya da on yedinci ya da kırk üçüncü katında bir pencere kenarında durduğunuzu düşünün. Şehir kendini bir hücreler topluluğu, bazısı karanlık bazısı yeşil, beyaz veya sarı ışıkla kaplı yüzbinlerce pencere olarak ortaya çıkarıyor. İçlerinde kendi mahrem saatlerinin işleriyle uğraşan yabancılar yaklaşık uzaklaşarak hareket ediyor. Onları görebiliyor, ama ulaşamıyorsunuz...” (2016: 1). Laing’e göre, kişinin milyonlarca insan tarafından çevrelendiği kent yalnızlığı, diğer yalnızlık türlerinden farklıdır. Yabancılarla yaşanan fiziksel yakınlık, içsel yalıtılmışlık duygusunu belirginleştirir. İyi bildiğim bir durum bu: Bir gökdelenin yedinci ya da on yedinci katından çevredeki pencerelere bakmak. Orada, başka evlerde, başka odalarda neler yaşanıyor anlamaya çalışmak. Evet, içsel yalıtılmışlık duygusunu daha da hissedilir kılan bir deneyimdir bu. Ancak itiraf etmeliyim Laing’in anlattığı kadar dramatik yaşanmaz bu durum Hong Kong’da. Zira dikeylik kadar yoğun-

luğun da norm olduğu, insanların daracık dairelere sıkıştığı kentte, ışık yanan pencerelerin gerisinde gizemli yabancıların merak uyandıran devinimlerini değil, alan kısıtlılığı nedeniyle camın önüne yığılmış sakil eşyaları görürsünüz genellikle. Portatif çamaşır asma düzeneklerinden rasgele sallanan çoraplar, iç çamaşırları, üst üste yığılmış leğenler, kovalar, bidonlar, birtakım kutular, çantalar, spor malzemeleri vesaire. Gökdelenler şehri Hong Kong'da yalnızlığı pek romantik bir şey gibi yaşamaz insan. En azından, gökdelenlerin içeriden görünümü her zaman dramatik bir etki yaratmaz diyelim.

Yoğunluk

Nuala Rooney Hong Kong'u "yüksek yoğunluklu mekân" olarak tanımlar ve kuruluşundan bu yana kent hayatının "yüksek yoğunluklu mekân bilinci" içinde şekillendiğini iddia eder (2003: 2-3). "Yoğunluk her gün tecrübe edilir: kalabalık sokak pazarlarında, karşı binaların pencerelerinin gerisindeki oda içlerinde, çatılardan aşağı bakıldığında, penceresiz ofislerin içinde, asansörlerde, asma yaya yollarında." Yoğunluk, alan kısıtlılığının sonucudur. Bu nedenle Hong Kong şehircilik tarihinde "alan yaratma" girişimlerinin en fazla uygulamaya sokulduğu yerlerden biridir. Kenti örümcek gibi saran yeraltı geçitleri ve yerin üstünden binaları birbirine bağlayan asma yaya yollarıyla aslında insanların kullanabilecekleri ekstra alanlar yaratılmaktadır. Aynı şekilde, ilki 1855'te gerçekleşen, 1929'da çok daha kapsamlı hale gelen ve bugün hummalı şekilde devam eden deniz doldurma faaliyetleri de alan yaratmak içindir (Lee 2008: 79). Ancak ne yapılırsa yapılsın yoğunluk seyrelmez.

Kent hayatında yoğunluk bilinci, kamusal alanlarda kişisel mesafenin kısıtlılığı, fiziksel yakınlıktan rahatsızlık duymamak, ufak mekânlarda kalabalık gruplar halinde yaşamak ve çalışmak, mekânları çok-amaçlı ve çok-katmanlı kullanmak gibi tutum ve pratiklerde ortaya çıkar. Alan kısıtlılığı, insanları görsel, işitsel, fiziksel ve zihinsel anlamda birbirine yaklaştırır ve kent deneyiminin niteliğini belirler. Ortaya çıkan, yüksek tempolu bir gündelik hayat, bi-

timsiz hareket ve insan akışı, kesintisiz gürültü, görsel ve işitsel uyarılarla zihnin sürekli uyanık ve tetikte tutulduğu bir ortam, yorucu, tüketici, bunaltıcı bir kent hayatıdır. Üstelik Hong Kongluların ezici çoğunluğu açısından, günün sonunda kaçılacak bir yer, sığınacak yeterli standartta bir özel alan da yoktur.

HONG KONG SÜREKLİ hareket halinde olan bir kenttir. Lee (2008: 220), Hong Kong'da insanların nadiren evde bulunduklarını, eve yalnızca uyumaya gittiklerini belirtir. Hayat ev dışında yaşanır. İnsanlar günün büyük bölümünde çalışır, geri kalanında da dışarıda zaman geçirir. *TIME* dergisine göre Hong Kong “asla uyumayan ve asla alışverişi ara vermeyen kent”tir.⁹ Gerçekten de “para uyumaz” ilkesine uygun şekilde 7/24 ayakta olan kentte, giyimden bijuteriye, elektronikten yiyeceğe her türlü ürünü satan küçüklü büyüklü ticarethanelerin sağladığı hizmete kesintisiz erişmek mümkündür. Evdışı gündelik hayat örgütlenmesi, uzun çalışma saatleri kadar yaşam alanlarının kısıtlılığı ve konforsuzluğuyla da ilgilidir.

MODERN KÜLTÜRDE bireyin kendini kurma sürecinde “içmekân” kavramının önemine değinen Benjamin, “içmekân, bireyin yalnızca evreni değil, aynı zamanda mahfazasıdır”, diye yazar, “bir mekânda yaşamak, orada izler bırakmak demektir” (2002: 98). “İçmekân” nosyonu Paris’in büyük bir dönüşümden geçtiği ve bireyin tarih sahnesine girdiği Louis-Philippe döneminde, işyerinin karşıtı olarak konumlandırılan “yaşam alanı” kavramıyla ortaya çıkmıştır: “Büroda gerçekler doğrultusunda davranan birey, evinin dört duvarı arasında yanılısamlarıyla vakit geçirmek dileğindedir... İçmekân, birey için evrenin temsilcisidir. Bu içmekânda hem uzakta olanlar, hem de geçmişte kalanlar toplanır. Bireyin salonu, dünya tiyatrosunda bir locadır” (Benjamin 2002: 96-97). Denebilir ki, yirminci

9. “97 Reasons to Love Hong Kong”, *TIME Hong Kong 1997 Special Souvenir Issue* 1997: 42.

yüzyılın son çeyreğinden itibaren dünyanın önde gelen kapitalist kentleri arasında sayılmış ve küresel bir finans merkezine dönüşmüş Hong Kong'da, böylesi bir mekân anlayışı hiçbir zaman ortaya çıkmamıştır.

Hong Kong “kent hayatının katışıksız yoğunluğu”, kentte var olan toplam coğrafi alanının yalnızca üçte birinin yapılaşmaya elverişli olmasının sonucudur. Dolayısıyla, “ne kadar kalabalık, çirkin ya da küçük olursa olsun, burada her türden mekân fiilen kullanılabilir mekân olarak görülmek durumundadır” (Rooney 2003: 2). Kentte insanların yoğunluğu Batılı standartlara göre düşük kaliteli, yüksek yoğunluklu konutlarda yaşar. Sömürgecilik döneminde “yabancılar” tahsis edilen ayrıcalıklı konutları ve bugün (aralarında Çinlilerin de yer aldığı) uluslararası seçkinlerin ultralüks yaşam alanlarını hariç tutarsak, kentin orta sınıfları için “içmekân” bütünüyle işlevsellik bazında tanımlanan bir alandır. Bugün kentte yer alan çok sayıda kapalı, güvenli, yüksek bloklardan oluşan sitede, emlak fiyatları ve kiralar dünyanın en yüksekleri arasında seyrederken, içmekânlar şaşırtıcı ölçüde küçük, sıkışık, konforsuz, estetikten uzak ve klostrofobiktir.

HONG KONG'UN “yüksek yoğunluklu mekân” vasfı, kent nüfusunun yoğunluğunu oluşturan Çinliler açısından, sömürge döneminin başlangıcından itibaren var olan bir durum. Bu dönemde, Batılılar kentin tepelik alanlarında konforlu, ferah ve manzaralı malikânelerde ikamet ederken, Çinliler orta ve alçak kesimlerde, derme çatma yapılarda kalabalıklar halinde yaşamaktadır. Hükümet arazisi üzerinde bitişik düzen, iç içe oluşturulan bu yaşam alanlarında yeterli havalandırma ve hijyen sağlanamaz, yerleşimler sıkışık, düzensiz ve kaotiktir. Yirminci yüzyılın ilk yarısı itibarıyla, kentte nüfusun dörtte üçü düşük standartlı barınma alanlarında hayatını sürdürürken, geri kalanların önemli bölümü doğrudan sokakta yaşamaktadır (Rooney 2003: 2).

1949'daki Komünist Devrim sonrası kentin anakıttan aldığı göçmen akınıyla birlikte barınma krizi daha ciddi boyuta ulaşır.

1953 yılında adeta üst üste yığılarak kurulmuş kaçak yerleşimlerde çıkan yangınların on binlerce kişiyi evsiz bırakması, sömürge yönetimini kentteki barınma sorununa topyekûn bir çözüm yaratma arayışına yöneltir. Soruna çözüm olarak üretilen ilk toplu konut projesi 1954'te tamamlanır. Böylece kentin tanımlayıcı özelliğini oluşturan yüksek yoğunluklu yaşam anlamında yeni bir aşamaya girilmiş olur. “H” şeklinde inşa edilmiş yedi katlı ilk blok apartmanlardaki daireler, ana koridora açılan tek bir kapısı bulunan, her birinde ortalama dört kişilik ailelerin yaşadığı on bir metrekarelik alanlardan oluşur. “H”nin kanatlarını birleştiren koridorlarda toplu olarak kullanılan tuvalet ve banyo alanları yer alır. Yemek pişirme faaliyeti ortak kullanılan balkon alanlarında ya da kapı önlerinde gerçekleşir. Aynı dönemde orta sınıf aileler için mutfak ve tuvalet bölümleri içeride yer alan ortalama elli metrekarelik dairelerden oluşan yüksek bloklar inşa edilmeye başlanır. 1970’lerde toplu konut programı bir buçuk milyon kişiye iskân sağlayacak biçimde genişletilirken, orta sınıf için üretilen özel konut projeleri de yaygınlık kazanmıştır. Ancak gerek kent yönetimi tarafından yapılan toplu konutlarda gerekse özel sitelerde yaşam alanlarının ufaklığı Hong Kong’da barınma standardını belirleyen norm olmayı sürdürür (Rooney 2003: 26-30).

HONG KONGLU YÖNETMEN Johnnie To’nun 2011 yapımı *İlkesiz Hayat* (*Life Without Principles*) filmi, finans krizi döneminde içine düştükleri çıkmaz nedeniyle şaibeli ahlaki seçimler yapmak zorunda kalan üç karakterin, bir banka memuru, bir çete üyesi ve bir polis müfettişi, kesişen hikâyelerini anlatır. Johnnie To, Hong Kong yeni dalga sinemasının önde gelen genç kuşak aksiyon yönetmenlerinden biridir. 1997 sonrası Hong Kong sinemasının “anavatanlaşma” sürecinde yeniden şekillenen aksiyon filmleri “anksiyete sineması” olarak nitelenmektedir. Bu filmler etkileyici aksiyon sahnelerinin oluşturduğu fonun önünde, kentte yaşanan ekonomik ve siyasi belirsizliklerin yarattığı endişe ve gerilimi farklı toplumsal grupların gözünden yansıtır (Szeto ve Chen 2015: 107). *İlkesiz Ha-*

yat ilginç bir mekânsal çakışmayla açılır. İlk sahnede genç ve havallı polis müfettişini, kent merkezinde bir cinayeti soruştururken görürüz. Suç mahalli kentin meşhur “bölmelere ayrılmış” yaşam alanlarından biridir. Eski bir apartmanın çatı alanı, kontrplak levhalar ve kafes telleriyle oluşturulmuş her biri ayrı ayrı kiralanan derme çatma odacıklara ayrılmıştır. Pislik içinde, izbe, kasvetli mekân ve içinde yaşayan yılgın Hong Konglu erkekler, kentteki “barınma krizinin” alt sınıflar için ne anlama geldiğine ilişkin çarpıcı bir imge oluşturur. Bir sonraki sahnede polis müfettişini karısıyla birlikte kent merkezindeki yüksek bloklardan birinde satılık bir daireyi gezirken görürüz. Bu kez eli yüzü düzgün bir yaşam alanıdır söz konusu olan, ama standart bir orta sınıf apartman dairesi olmanın ötesinde bir özelliği yoktur. Genç kadın boş odalar arasında koştururken, daracık pencereleri işaret edip, buradan orman manzarası görünüyor, burada deniz manzarası var diye abartılı bir coşkuyla anlatır, kocasını evi satın almaya ikna etmeye çalışır. Pencerelerin gerisinde yalnızca dev bloklar vardır oysa. Orman ve deniz, beton blokların ardında minicik birer leke olarak görüntüye girer olsa olsa. Bu arada evi gezdiren emlakçı, fiyatın çok uygun olduğunu, hemen karar verip harekete geçmezlerse sırada bekleyen müşterileri aramak zorunda kalacağını hatırlatarak çifte kararlarını sorar. Müfettiş biraz düşüneceklerine dair bir şeyler geveler. Elli metrekareselik dairenin fiyatı sekiz milyon Hong Kong dolarıdır, yaklaşık bir milyon Amerikan doları!

Hong Kong’da en büyük lüks, ulaşılması en güç olan şey evdir. *İlkesiz Hayat*’ın açılış sekansı, kentteki müzmin “barınma krizi”nin düşük ve orta gelirli gruplar için ne anlama geldiğini çarpıcı biçimde ifade eder. El değiştirme sonrası dönemin aksiyon filmlerini şekillendiren “anksiyete” halinin önemli bir unsurunu tüm Hong Kongluları ele geçirmiş bulunan barınma endişesi oluşturmaktadır.

BARINMANIN HERKES İÇİN problem olduğu Hong Kong’da, gelir seviyesi azaldıkça sorunun yaşanış biçimi vahimleşecektir elbette. Bu noktada “kübik”, “kafes”, “tabut” evler gibi kente özgü tu-

haf barınma pratikleri ortaya çıkar. “Kübik evler”, genellikle merkeze yakın yerlerdeki eskimiş altyapıya sahip dairelerin büyük plakalarla ufak bölmelere (dört-beş metrekare) ayrılarak kiralanmasıyla elde edilir. “Kafes evler”de mekân yaklaşık bir buçuk metreka-relik bölmelere ayrılır. Burada kullanılan malzeme tel kafeslerdir ve bunlar yan yana olduğu gibi üst üste de yerleştirilerek alanı daha verimli kullanma imkânı sağlar. İnsanlar kafesin zeminine serilen şilte üzerinde uyurken, eşyalarını naylon poşetler içinde kafesin tellerine asmakta ve kafes alanının önüne koydukları taburelerde oturabilmektedir. “Tabut evler” tabut boyutlarında üst üste yerleştirilmiş birimler olduğu için bu adı alır. Burada ayakta durma imkânı yoktur, içeri eğilerek girilir. Mekân zemine serilen şilte, ayak ucuna asılan küçük ekran televizyon ve çoğunlukla yana monte edilen mini vantilatör dışında eşya bulundurmaya elverişli değildir. Özel eşyalar poşetler içinde şiltenin kenarlarına yerleştirilir. Her üç uygulamada da ortak kullanılan tuvalet ve mutfak alanları genellikle fiilen bir arada ve iç içedir.¹⁰ 2017 yılı itibariyle nüfusu yedi buçuk milyon olan kentte yaklaşık iki yüz bin kişinin, tek bir arabanın sığabileceği standart bir park yerinin yarısından bile ufak alana sahip “kübik”, “kafes”, ya da “tabut” evlerde, resmi ifadesiyle “yetersiz barınma koşullarında” yaşadığı açıklanmaktadır.¹¹ Bu koşullarda yaşayanların büyük bölümü bekâr erkekler olmakla birlikte, aralarında bekâr kadınlar ve çocuklu aileler de vardır. Yetersiz barınma koşullarına mahkûm olanlar arasında yaşlılar ve emeklilerle birlikte, genellikle servis sektöründe çalışan gençler de bulunur. Bu mekânlardaki yaşam koşulları özellikle hijyen, havalandırma ve altyapı anlamında çok olumsuz olduğundan, insanlar dönem dönem sokakta yaşamayı tercih edebilmektedir. Emlak fiyatlarının kontrolsüzce yükseldiği kentte, bir süre sokakta yaşayıp bir süre yetersiz barınma imkânı su-

10. Alan Taylor, “The Coffin Houses of Hong Kong”, *The Atlantic*, 16 Mayıs 2017.

11. Bu yaşama birimlerinin kira bedelleri 200-600 ABD doları arasında değişmektedir. Hong Kong Society for Community Organization verileri. Sarah Stacke, “Life Inside Hong Kong’s Coffin Cubicles”, *National Geographic*, 26 Temmuz 2017.

nan birimlerde kalma döngüsü Hong Konglu yoksulların yaşam pratiğinin bir parçasıdır.¹²

Hong Kong'a özgü "yüksek yoğunluklu mekân" anlayışının yoksullar için yarattığı "tabut evler" pratiğinin kentteki genç beyaz yakalı sınıf için karşılığının giderek yaygınlaşan "nano daireler" (nano-flats) olduğu söylenebilir. Latince milyarda bir anlamına gelen bir ölçü sıfatı olan ve nano-metre düzeyindeki (milimetrenin milyonda biri) ölçüleri tanımlamak için kullanılan "nano" ifadesi, günümüzde kimya, tekstil, ilaç endüstrisi gibi alanlardaki yeni gelişmelerden söz ederken kullanılan "nano-teknoloji" kavramının medyada dolaşıma girmesiyle popülerlik kazanmıştır. "Nano-daire" tanımlaması, bu popülerlikten yararlanmak isteyen emlak sektörüne ait parlak bir buluş gibi görünüyor! Tanımlamanın karşılık geldiği şey, esasen kentteki genç beyaz yakalı profesyoneller için belli bir tasarım estetiği gözetilerek oluşturulmuş çok küçük daireler. Genellikle on dokuz metrekareden ufak daireler "nano" olarak nitelendirilmektedir.¹³ Hong Konglu köşe yazarı Alex Lo, nano-dairelerin inşaat şirketlerine daha fazla kâr sağlamak için bulunmuş bir kandırmaca olduğu görüşündedir. Lo'ya göre buradaki asıl başarı, "bu berbat sömürü şeklinin son derece havalı, seksi ve high-tech bir imgeyle özdeşleşerek pazarlanmasını sağlayan" reklamcılara aittir.¹⁴ Başka pek çok kentten farklı olarak, Hong Kong kent yönetimi dairelerin sahip olabileceği minimum boyut konusunda bir düzenleme oluşturmaya yanaşmaz. Bir anlamda "dünyanın en serbest piyasa ekonomisine" yaraşır biçimde, Hong Kong'da yaşam alanlarının boyutlarını tayin etmek tümüyle emlak sahiplerinin inisiyatifine ve insafına bırakılmıştır.

Günümüz Hong Kongu'nda "nano daireler" giderek norm halini

12. Elson Tang, "Housing, Shelters or Nothing At All? Hong Kong's Homeless Face Non-Existed Choices", *Hong Kong Free Press*, 10 Mart 2017.

13. 2018 itibariyle kent merkezindeki "nano" dairelerin satış fiyatı beş yüz bin Amerikan doları civarındadır, yani dairelerin metrekaresi yaklaşık yirmi yedi bin dolara satılmaktadır. Alex Lo, "So-Called Nano Flats Are Just a Ruse to Enrich Developers", *South China Morning Post*, 25 Nisan 2018.

14. A.g.y.

alırken, pek çok genç çift ya da bekâr insan kendine ait bir mekâna sahip olabilmeyi yegâne yolu gibi gören bu alternatifte yönelmektedir. Nano-daireler kendilerine özgü yaşam pratiklerini, bir tür “nano-hayat”ı üretmeye başlar. Dışarıda yemek, çamaşır yıkamak için özel çamaşırhane servisi kullanmak, eve sığmayan eşyalar için (özellikle lüks markalı giysi ve aksesuarlar) depo alanı kiralamak bu yeni hayat pratiklerinden bazılarıdır. Nano-daire tasarlayan bir mimar, tasarım sürecinde iki standart araba park yeri alanından biraz büyük olan mekâna düz bir yüzey değil, üç-boyutlu olarak baktığını, sözgelimi yatağın yukarıya, masa ve dolap olarak kullanılan alanın üstüne yerleştirilebildiğini söylüyor.¹⁵ Bir diğer mimarlık şirketi, daireleri cazip hale getirmek için “OPod bina” adı verilen, üst üste konulabilen silindirik varil görünümlü özel tasarımları uygulamaya koyuyor ve OPod dairelerin “cool” bir yaşam tarzına sahip genç beyaz yakalıları hedeflediğini belirtiyor. Ancak “high-tech” ve “cool” olarak sunulan bu yeni hayat formu herkesi cezbetmeyebilir ya da bir gazetecinin sözleriyle, “herkes atık su gideri görünümlü bir yerde yaşama hayaline sahip olmayabilir!”¹⁶

Her halükârda, tabut evlerden nano-dairelere, Hong Kong’a özgü barınma şekillerinin ev ve aidiyet kavramlarını radikal bir dönüşüme tabi tuttuğuna kuşku yok.

HONG KONG DÜNYANIN en zenginleri arasında yer alan küresel seçkinlerin yaşadığı kentlerden biri. Dolayısıyla, sömürgecilik döneminin başından bu yana Britanyalı yöneticilerin ve işadamlarının yerleştiği Victoria Tepesi’nde ya da Repulse Bay gibi adanın güneyinde plajların bulunduğu sahil şeridinde süper lüks malikâneler, rezidanslar, daireler mevcut elbette. Ancak barınma krizi ve yüksek yoğunluklu kent mekânında yaşamaya ilişkin sorunlar, küresel seçkinlerin oluşturduğu küçük bir azınlık dışında, şehrin bütününde

15. Matthew Keegan, “Pipe Dreams: Can Nano Apartments Solve Hong Kong’s Housing Crisis?”, *The Guardian*, 21 Mayıs 2018.

16. A.g.y.

hemen herkes için farklı düzlemlerde endişe ve gerilim kaynağı olmayı sürdürüyor.

Tempo

Moskova Günlüğü'nde şöyle yazmış Benjamin: “Hiçbir şeyin kararlaştırıldığı ve beklendiği gibi gerçekleşmemesi: Hayatın karmaşasını vurgulayan bu basit ifade, buradaki her tekil olayda öylesine yoğun ve şaşmaz bir biçimde doğrulanıyor ki, insan Rus kaderciliğini kolaylıkla kavrayabiliyor” (2014: 51). Hong Kong’da gündelik hayatın akışı tam tersini düşündürüyor bana. Her şeyin tıkır tıkır işlediği, tam da hesaplandığı gibi gerçekleştiği bir yer. Bu anlamda Simmel’in metropole özgü varoluş tarzını tanımladığını söylediği özellikler, “dakiklik”, “hesaplanabilirlik”, ve “kesinlik” bu küresel finans kentinde fazlasıyla mevcut (2015: 320).

Hong Kong’da gündelik hayat çok hızlı bir tempoda akıyor. Zira kapitalist modernitenin kalbinde yatan “vakit nakittir” anlayışının ete kemiğe büründüğü kentlerden biri burası. Anında nakde tahvil edilemeyecek şeyler için harcayacak vakti yok kimsenin (Ng, Jason: 2011: 55). İlişkilerin örgütlenişi son derece işlevsel ve araçsal. Sistemin dişlileri verimli ve süratli işliyor. Herkes bu işleyişe ayak uydurmak durumunda. Duraksamaya, tereddüde, boşluklara yer yok.

Yüksek tempo eforik bir varoluş dayatıyor. Burada kendi iç dünyanıza çekilmek, düşüncelere dalmak pek mümkün değil. Aynı şekilde keyif kavramı da yabancı kentin ruhuna. Her şey sıkışık alanlarda, yüksek tempoda, hedef ve sonuç odaklı gerçekleşiyor.

Yüksek tempo ve yoğunluğun bire bir hissedildiği anlar var. Akşam saatlerinde metro istasyonlarını gökdelenlere bağlayan yer altı geçitlerinde binlerce kişiyle birlikte hareket halinde olmak mesela. Dört tarafınızı kuşatan insanlarla omuz mesafesinde ilerlerken adımlarınızı kalabalığın temposuna uydurmak. Tuhaf bir vertigo duygusu. Bununla baş etmek için geliştirilen stratejiler: Etrafa bakarsan başın döner, gözlerini tam önünüzdeki kişinin omzunda sabitlersen kolay yol alırsın. Giderek kalabalığın ortasında, kentin temposunu bedeninin içinde hissetmeyi kanıksamak. Simmel’in

nl “insan kendisini hiçbir yerde metropol kalabalığında olduğu kadar yalnız ve kaybolmuş” hissetmez sözü tam karşılığını buluyor burada, hareket halindeki insan denizinin tam ortasında (2015: 324-25).

HONG KONG’DA İNSANLAR sıkı disiplin içinde yaşar. Yalnızca iş zamanı değil, işten arta kalan zaman da sıkı disiplin içinde şekillenir. “... metropolün tekniği, bütün faaliyetlerin ve karşılıklı ilişkilerin istikrarlı ve gayrişahsi bir zaman izelgesi içinde gayet dakik bir biçimde bütünleştirilmesi olmaksızın düşünülemez,” diyor Simmel (2015: 320). Hong Kong’da yediden yetmişe herkes bu izelge içinde sratlı ve verimli bir tempoda yaşamak durumunda. Disiplin e dayalı zaman örgütlenmesi çocukluktan başlıyor.

Kentte anaokulundan niversiteye kadar rekabetçiliğe dayalı bir eğitim sistemi var. Sınav-odaklı eğitim sistemi, öğrenciler için yoğun çalışma temposuna girmeyi zorunlu kılıyor. Rekabetçi sistem uluslararası anlamda başarılı sonuçlar üretiyor. 2016’da Hong Konglu ğrenciler OECD tarafından yetmişten fazla ülkede gerçekleştirilen PISA (Programme for International Student Assessment) değerlendirmesinde, “matematik” ve “okuma” alanlarında (Singapur’un ardından) ikinci, “bilim” alanında dokuzuncu sıraya yerleştiler.¹⁷ Ancak başarı bedelle geliyor. Okulda geçirilen uzun saatler, zorlayıcı ev ödevleri, özel dersler, çocukların gün boyunca oyuna ve dışarıda zaman geçirmeye fırsat bulamaması anlamını taşıyor. Hong Konglu yazar Xu Xi kentte uygulanan merkezi sınav sistemine dayalı eğitim modelinin, okulları birbirleriyle rekabete soktuğunu, daha yüksek skorlar uğruna okulların öğrencileri sürekli daha fazla çalışmaya mecbur bıraktığını belirtir (2017: 17). Sınav başarısına odaklanmış aşırı disiplin anlayışı öğrencileri bunaltıyor. Hapishaneye benzettikleri okullarında teneffüslerde bile koşmalarına izin verilmemesi, evde oyun, dinlenme ve hatta uykuya yeterince

17. Sean Coughlan, “PISA Tests: Singapore Top in Global Education Rankings”, *BBC News*, 6 Aralık 2016.

zaman ayıramamak psikolojik sorunlara neden oluyor. Çocuk intiharları kentte önemli bir toplumsal sorun olarak tartışılıyor.¹⁸

Kentin orta sınıf mahallelerinde, sözgelimi adanın batı kıyısındaki Kennedy Town'da biraz vakit geçirince, yüksek tempolu yaşam tarzının kimi dinamiklerini gözleyebiliyor insan. Bitişik düzen, dip dibe ve elbette yüksek bloklardan oluşan özel sitelerin olduğu Kennedy Town, denize yakınlığından ötürü emlak fiyatlarının yüksek seyrettiği yerlerden biri. Semt sakinlerinin çoğunu karı-koca uzun saatler iyi ödeyen beyaz yakalı işlerde çalışan aileler oluşturuyor. Sokaklarda gezerken, en sık rastladığınız tabelalar (emlakçılarla birlikte) bir çeşit dershane olan öğrenme merkezlerine ait. Bu merkezler, belirli konularda ders vermek isteyen özel hocalarla çocuklarına ders aldırarak isteyen aileler arasında koordinasyonu sağlıyor (Ng, Jason 2010: 30). Akşam saatlerinde, sokaklarda Filipinli ev işçileri tarafından okuldan alınmış özel derse sürüklenen çok sayıda çocuğa rastlamak mümkün. Kennedy Town, çocuklar dahil gergin bir tempoda koşturan insanlarla dolu.

Hong Kong toplumunda anaokulunda başlayan yüksek performansla dayalı eforik varoluş hali, eğitim ve iş hayatının her aşamasında devam eder.

Kentin maddiyatçılığını ve parayla olan tutkulu ilişkisini yalnızca kazanma hırsıyla alâkalı olarak düşünmek yanlış olur. Maddiyatçılık kazanç elde etme arzusu kadar, çalışmayı sevmekle ilgilidir. Hong Konglular çalışkan ve çalışmanın kendisini seven insanlardır. Elbette çalışarak kazanç elde etmeyi de severler. Dışarıdan bakan göz kolayca şu gözlemi yapabilir: "Hong Kong'da herkes tek bir şeyi yapmakla meşguldür: para kazanmak" (Bell ve de-Shalit 2011: 133). Bence eksik bir gözlem, doğrusu şöyle olmalıydı: Hong Kong'da herkes tek bir şeyi yapmakla meşguldür: çalışmak ve para kazanmak. Ancak her hâlükârda yüksek tempolu bir gündelik hayat pratiğinden söz ediyoruz.

18. 2013'ten bu yana beş yıl içinde kentte 71 öğrenci intihar etmiştir. Elizabeth Cheung, "After 71 Student Suicides Since 2013, Education Chief Told Hong Kong Schools Are Like Prisons", *South China Morning Post*, 7 Ocak 2017.

Kentin, verimli ve etkin çalışan bir yer olduğu görüşü yaygın biçimde kabul görmektedir. Önde gelen bir küresel kent ve finans merkezi olabilmenin arkasındaki dinamiklerden biri de budur kuşkusuz. Kente dışarıdan gelip banka hesabı açtıran herkes, en küçük şubelerde bile sistemin kusursuz işleyişinden, teklemenden üç dil (İngilizce, Mandarin ve Kanton lehçesi) konuşabilen görevlilerin hızlı ve verimli çalışma şeklinden etkilenecektir. Aynı “pürüzsüz verimlilik” ve “soğukkanlı akılcılık” tüm servis sektörü ve bürokrasi için geçerlidir (Lee 2008: 51). Göçmen bürosundan, vergi dairesine insanın gözünü korkutan tüm bürokratik işlemler hızlı işleyen ve kolay ulaşılabilir bir sistem içinde zahmetsizce çözülür. Formal alanlarda çalışan görevlilerin işinin ehli, sistemli, düzenli, titiz, ölçülü ve nazik yaklaşımı çoğunlukla şaşırtıcı derecede kusursuzdur. Bu yüksek çalışma ahlakı, yüksek tempo, yüksek performans ve kıran kırana rekabete dayalı bir sistemin parçasıdır. Bugün kentin rekabetçi yapısı, her yıl anakıttan kente okumak ve iş bulmak amacıyla akan on binlerce genç insanın varlığı nedeniyle artık çok daha zorlayıcı hale gelmiş vaziyette. Hong Konglu gençlerin iyi okullara gitmek, iş bulmak, terfi etmek, ev sahibi olmak gibi alanlarda artık yalnızca birbirleriyle değil, Çin’den gelen bu yeni genç nüfusla da rekabet etmeleri gerekiyor.

HONG KONG’DA, yüksek tempo ve rekabetçi sistemin dayattığı eforik varoluş hali Jackie Chan imgesini hatırlatıyor bana biraz, Jackie Chan’i bu durumun vücut bulmuş şekli olarak düşünüyorum. Her an dinç, hareket halinde, işini en iyi şekilde yapmaya programlı, hep en yüksek performansı gösteren, tüm bunları yaparken bir şekilde (aslında oldukça gergin bir şekilde!) gülümseyen bir imge bu. Jackie Chan, 1990’lardan itibaren Hong Kong’la özdeşleşmiş, küresel anlamda Hong Kong’un adeta yüzü olmuş bir isim. Ama bundan öte, Bruce Lee ile birlikte Hong Kong dövüş sanatları sinemasının iki efsanevi isminden, David Bordwell’in deyimiyle, “iki ejderinden” biri (2003: 49). 1940’da San Francisco’da babasının çalıştığı geleneksel Çin tiyatrosu kumpanyasının turnesi sırasında

dünyaya gelen Bruce Lee, ailenin Hong Kong'a dönmesinin ardından bir yandan dövüş sanatlarını öğrenirken, diğer yandan da Kanton filmlerinin çocuk yıldızlarından biri olarak çalışmaya başlar. Üniversite için tekrar Amerika'ya gittiğinde, kung-fu kursları açacak, bu alanda kendi ekolünü yaratacaktır. 1960'larda Amerikan televizyon dizileri ve filmlerinin dövüş sahnelerinde görünmeye başlamış, 1970'lerdeyse artık gerek Hong Kong gerekse dünyada gişe rekorları kıran kung-fu filmleriyle yıldızlaşmıştır. Bruce Lee ilk Hong Kong kökenli uluslararası şöhret olurken, dünya çapında popüler hale getirdiği kung-fu stiliyle pek çok ülkede özellikle alt sınıftan genç erkeklerin kahramanına dönüşür. Bruce Lee'nin dövüş sanatlarındaki yaklaşımı geleneğe koşulsuz sadakatten ziyade, ikon kırıcılığa yakın olur. Meselenin özü, her ne gerekiyorsa yaparak kendini savunabilmektir. Kung-fu felsefesini farklı teknikleri karıştırarak insanın kendine uygun dövüş şeklini yaratması anlayışı üzerine kurar. "Geleneğe saygıyı elden bırakmadan esneklik gösterebilmenin altını çizen bu yaklaşım, Hong Kong'da yükselen pragmatik bireycilik anlayışının dövüş sanatları alanındaki yansıması" olarak değerlendirilir (Bordwell 2003: 53). Jackie Chan, Bruce Lee efsanesinin varisidir hiç kuşkusuz. Ancak Hong Kong'un içinden geçtiği tarihsel sürece koşut biçimde, efsanenin devamını değil, bambaşka bir versiyonunu yaratmıştır. 1954 yılında Hong Kong'da doğan yıldız, altı yaşından itibaren yatılı okuduğu geleneksel Çin tiyatrosu konservatuarında şan, dans, akrobasi ve dövüş sanatları eğitimi alır. Film kariyeri, 1970'lerin sonunda yer almaya başladığı komedi tarzındaki kung-fu filmleriyle yükselişe geçer. Bu dönemde Jackie Chan için esas soru "Bruce Lee'nin klonuna dönüşmeden nasıl yeni Bruce Lee olabileceği"dir. "Yeni ejder" olmanın yolunu, Bruce Lee'nin stilini tersine çevirmekte bulur. Lee'nin yüksekte attığı tekmelerin aksine, o alçak tekmeler atar; Lee yenilmez kahramanı oynarken, o itilip kakılan olacaktır; Lee'nin filmleri yoğun bir havadayken, onunkiler hafiftir; Lee'nin en iyi dövüşçü olduğundan kuşku duymayan narsist imgesinin yerine, Chan yetenekli ama biraz saf ve acemi görünümüdür. Engelleri aşma konusundaki ödünsüz kararlılığı ve bu uğurda eziyet çekmeyi göze alan iyi niyetli

iyimserliğiyle yeni bir kahraman tipi yaratır. Bu haliyle Jackie Chan aslında tam anlamıyla Hong Kong stili “sokaktaki adamı” oynar (Bordwell 2003: 55-57). Nitekim 1990’lardan itibaren Jackie Chan kentin tanıtımında aktif rol almaya başlayacak, tüm dünyada Hong Kong’un yüzüne dönüşecektir. Özünde tipik bir Hong Konglu girişimci olan aktör, ünlü markaların reklamlarında yer almaktan, kendi markasıyla üretilen ürünleri pazarlamaya kadar sinema dışı bir dizi ticari faaliyetle bu süreçten maksimum kazanç sağlar. Jackie Chan’ın “kendini neşe içinde satışa sunuş şekli” izleyicisinde yabancılaşma yaratmaz (Bordwell 2003: 60). Zira bu eforik varoluş ve onu nakde dönüştürebilme becerisi kentin ruh haliyle örtüşen imgelerden biridir.

Güvenlik

Yüksek yoğunluklu, yüksek tempolu, kalabalık, karmaşık, hatta kaotik görünen bir sokak hayatı olmasına karşın, Hong Kong dünyada suç oranının en düşük olduğu kentler arasında (Rooney 2003: 3). 7/24 yaşayan kentte, günün her saatinde hemen her yere güvenlik endişesi taşımadan gidebilirsiniz. Yankesicilik, hırsızlık, gasp, saldırı olaylarına pek az rastlanıyor. Terör konusu zaten gündemde değil. Kent hayatını olumlu yönde etkileyen bir durum bu. 1990’ların sonunda, doktora yaptığım Kuzey Amerika’dan Hong Kong’a geldiğimde kente ilişkin beni en mutlu eden şeylerden biri buydu. 1990’lar Amerikası’nda gerek kentler gerekse üniversite kampüslerinde kadınlara yönelik saldırılar ciddi boyuttaydı ve şiddet tehdidi mekânla ilişkinizi etkiliyordu ister istemez. Bu ortamın ardından, yalnız bir kadın olarak Hong Kong’da yaşamayı, karmaşık bir kentte kendimi güvende hissederek istediğim şekilde hareket edebilme-yi, geceleri tek başıma sokaklarda olmayı özgürleştirici bulmuştum. Bugün Hong Kong’da dolaşırken, kentin güvenli oluşunu başka bir boyutuyla algılıyorum. Avrupa kentlerinin ama özellikle de İstanbul’un terörist eylemlerle sarsıldığı, her yerde güvenlik önlemlerinin artırıldığı, kent meydanlarında tam teçhizatlı polislerle rastlamanın sıradanlaştığı 2017’de, terör tehdidi altında bulunmayan,

dolayısıyla güvenlik önlemlerinin gözünüze batmadığı bir kentin sokaklarında dolaşmak gerçeküstü bir deneyim gibi geliyor insana. Kentte konuştuğum birçok kişi, bu dönemde gerek Hong Kong gerekse diğer Doğu Asya kentlerinin yüksek sayıda turist çekmesinin önemli bir nedeninin güvenlik algısı olduğunu söylüyor. Günümüz kentlerinde güvenlik endişesi taşımadan hareket etmek en büyük lükse dönüşmüş gibi görünüyor.

Para

Simmel'e göre, "hareket halinde olmayan her şeyin tamamen sönüp gittiği" modern metropol yaşantısının dinamik karakterini en iyi ortaya koyan şey paradır. Para "katıksız hareketi" ifade eder. Yalnızca bireyler arasında sürekli el değiştiren somut varlığıyla değil, aynı zamanda "soyut iktisadi değeri" temsil etmesiyle, "dünyadaki bütün diğer fenomenler karşısında kayıtsızlık ve denge noktasında durmasıyla" da para, modern toplumun temel dinamiğini meydana getirir. Böylelikle iktisadi labirenti oluşturan bağlantıları yaratırken bir örümcek gibi toplum ağını örер (Frisby 2015: 31).

Hong Kong parayla özel ilişkisi olan bir kent.¹⁹ Tarihsel olarak ticaret kolonisi olarak kurulmuş ve küresel finans merkezine dönüşmüş Hong Kong kent mekânında paranın bitimsiz devinimini neredeyse somut şekilde duyumsamak mümkün.

Hong Kong deyince akla gelen ilk görüntü Central iş merkezinin gösterişli silueti. Bu siluet dünyaca ünlü mimarların imza binalarıyla Hong Kong kent mekânının bizatihi kendisini markalaştırır-

19. Bunun çarpıcı bir göstergesi sokak adlarıdır. Kent merkezindeki sokak adları tarihsel olarak Britanyalı sömürgeciler tarafından belirlenmiş İngilizce isimler. Zaman içerisinde bu adların Kanton lehçesindeki karşılıkları fonetik ses uyuşumunda oluşmuş. Birçok sokak adı yerel dilde hiçbir anlam ifade etmezken, bazılarında niyet edilmemiş anlam kaymaları meydana gelmiş. Sözgelimi Kanton lehçesinde "kâr" anlamına gelen "lei" sesi sokak adlarında sık tekrarlanan bir motive dönüşmüş. "Peel" (Kabuk) sokağı ses benzerliğinden ötürü yerel dile "Bei Lei" yani "Orta Ölçekli Kâr" sokağı olarak aktarılmış. Benzer şekilde kentte yerel dilde "Düşük Kâr", "Kutsanmış Kâr", "Sonsuza Dek Kâr", "Hızlıca Elde Edilmiş Kâr" olarak aktarılan sokak adlarına rastlamak mümkün (Lee 2008: 17-18).

ken, yalnızca piyasa egemenliğinin altını çizmekle kalmaz. Burada piyasa doğrudan mekânı belirler, hatta mekânı yutar (Abbas 1997a: 63). Hong Kong Central'da, küresel kapitalizm her şeyi kendi imgesine dönüştürmüş, geriye yerel kent dokusundan hiçbir iz bırakmamıştır. Mağrur gökdelenlerin birbirini yansıtan parlak yüzeylerinde bu imge kendini sayısız kere çoğaltır. Central iş merkezinin silueti bir anlamda Hong Kong'un küresel finans merkezi vasfına, paranın küresel ölçekteki kesintisiz dolaşımına, bu hareketin ürettiği soyut değere somut bir varlık kazandırır. Hatta denebilir ki kısa tarihinde uygarlık, din, ulus gibi anlatılarla özdeşleşen anıtları bulunmayan kentte (Hong Kong'da örneğin, UNESCO dünya mirası listesine alınmış herhangi bir eser bulunmaz) anıtsallık doğrudan ve yalnızca küresel finans kapitalizmiyle, yani parayla özdeşleşecektir (Lee 2008: 52).

Paranın dolaşımının kent mekânını şekillendirmesine ilişkin ikinci imge, işlek ve yoğun sokak ticareti görüntüsüdür. Şehre niteliğini veren yalnızca gösterişli alışveriş merkezleri, gökdelenler, banka ve şirket binaları değil, aynı zamanda her yere yayılan küçük dükkân, büfe ve tezgâhlardır. Görece eğitimsiz ve kendi halinde insanların çalıştırdığı bu işletmelerde, en az formal sektörde olduğu kadar yoğun ve hızlı bir tempo göze çarpar. Sokak ticaretinin insanı sersemleten işleyişi en çarpıcı şeklini kentte (ve dünyada) nüfus yoğunluğunun en fazla olduğu semt Mong Kok'ta alır. Daracık ve sıkışık dükkânlarda her türlü ürün indirimli fiyatlarla satışa sunulur. Mallar sokağa taşan raf ve askılarda sergilenir. Dükkânların etrafı büfelerle, açık tezgâhlarla çevrilidir. Her yanda insanlar vardır, birilerine değmeden ilerlemek imkânsızdır. Herkes bağırarak konuşur, yüksek sesle pazarlık eder. Bu yoğunluğun içinde yol almaya çalışırken, insan mekânın her noktasında paranın her an el değiştirdiği, kentin durmamacasına işlediği duygusuna kapılır.

Hong Kong'u karakterize eden bu iki imge, Central iş merkezinin mağrur silueti ve kaotik sokak ticareti, "toplum ağını ören örümcek" olarak paranın kesintisiz dolaşımını farklı ölçeklerde (küresel/yerel, gayrişahsi/şahsi, soyut/somut) ifade ederken, Hong Kong'un her şeyden önce paranın kenti olduğunu hissettirir insana.

Tüketim

Stefan Al, metrekareye düşen alışveriş merkezi (AVM) sayısı itibarıyla Hong Kong'un dünyada AVM yoğunluğu en yüksek kent olduğunu belirtir (2016: 1). Nitekim kenti tanımlamak için kullanılan sıfatlardan biri “mall city” (AVM kent) olacaktır.

Hong Kong'daki AVM yoğunlaşması elbette kent ekonomisinin temel dayanağının perakende sektörü olmasıyla yakından alakalı. Dükkân kiralalarının yüksekliği önemli bir dezavantaja dönüşse de, ithalat ve satış vergisinin olmayışı ve yüksek tüketici talebi nedeniyle, Hong Kong prestijli markaları kendine çekmeyi başarıyor. Kentte lüks dünya markalarının birkaç değil, çok sayıda mağazası bulunur. Bugün Hong Kong Çinli tüketiciler için birinci sıradaki alışveriş turizmi noktası olması sebebiyle, dünyanın en hızlı büyüyen “tüketici piyasası”, tüm markaların bulunabildiği “Asya'nın ön-de gelen alışveriş cenneti” konumundadır (Al 2016: 1).

GEREK SIMMEL, GEREKSE BENJAMIN on dokuzuncu yüzyıl sonu Avrupası'nda meta formunun hâkimiyetinin ortaya konduğu en önemli platform olarak dünya fuarlarına dikkat çekerler. Kitlesel üretimin ısmarlama üretimin yerini aldığı, değişim değerinin kullanım değerinin önüne geçtiği, üreticinin üretim sürecine, ürettiği ürüne ve giderek kendisine yabancılaştığı modern kapitalist sistemde nesneler gayrişahsileşmiş, üreticiden bağımsızlaşmış, ısmarlama üretim sürecinde onları çevreleyen *aura* yok olmuştur. Çevresini kuşatan çeşit çeşit nesnenin gayrişahsi kökenleri ve kolayca ikame edilebilir oluşu, modern insanı kendi içine kapalı bir meta dünyasında yaşamaya mecbur kılar. Modern kentte bireyin kendi iradesini, kendi öznel duygularını yerleştirebileceği noktalar giderek azalmakta, nesnelerin ve nesneleşmiş bir dünyanın hâkimiyeti her alanı ele geçirmektedir (Frisby 2015: 35-36).

Öncülüğünü ilki 1798'de Paris'te gerçekleşmiş ulusal endüstri fuarlarının yaptığı dünya fuarları, Benjamin'e göre “malların evre-

nini yaratan”, “adına mal denen fetişin haç yerleri” olarak işlev gören mekânlardır (2002: 94-95). Simmel Berlin Ticaret Fuarı’nı ziyaret etmesinin ardından 1896’da kaleme aldığı yazısında, olabilecek en geniş yelpazedeki metaların bir araya getirilerek eğlencenin bağlamı içinde sergilendiği dünya fuarlarında, birbirinden çok farklı ürünlerin sınırlı bir mekân içinde birbirine yakın olarak sergilenmesinin insanın algı yeteneğini adeta felce uğratan bir hipnoz yarattığını söyler (1997: 255-57). Bu sunum şekli karşısında kişi tükenmiş, yönünü kaybetmiş hissedecektir kendini. Buna karşın metalar keşmekeşinin telkin ettiği mesaj, insanın burada “eğlenmesi gerektiği” fikridir. Benjamin’e göreyse, zaman geçirmek için içerisine dalınan bir “fantazmagori” oluşturan fuarlarda, kişi böyle bir dünyanın yönlendirmesine teslim olarak “kendine ve başkalarına yabancılaşmasının tadını çıkarmaya” davet edilir (2002: 94). Dünya fuarları, yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren dünyayı tamamen ele geçirecek olan tüketim kültürünün ilk işaretlerinin ortaya çıktığı mekânlardır.

BENJAMIN’İN MOSKOVA GEZİSİ notlarından, yirminci yüzyılın ilk çeyreği itibariyle meta evreninin hâkimiyeti bağlamında Batı kentlerinin tartışmasız biçimde önde olduğunu anlarız. Sosyalist Moskova sokaklarında gezerken, dükkânların basit, yalın, çekicilikten uzak görünümü Benjamin’i şaşırtır: Dükkânlar vakit geçirmeye elverişli değildir, “üstelik taşralı bir özellik” taşırlar: “Batı şehirlerinin anacaddelerinde görmeye alıştığımız ve firmanın çok uzaktan okunabilen adını taşıyan tabelalara, burada çok seyrek rastlanıyor; çoğunlukla yalnızca satılan malın türü belirtiliyor; bazen de tabelalara saat, bavul, çizme, kürk, vs. resimleri çizilmiş oluyor” (Benjamin 2014b: 57). Dahası her tarafta sokak satıcıları vardır. Eksi yirmi beş derecelik Moskova soğuğuna aldırmandan ayakkabı cilasından kitaba, kek ve ekmekten havluya kadar her şeyin sokak ortasında satılması kentteki “taşralı” havayı pekiştirir niteliktedir.

Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde Batı kentlerinin tüketim kültürünün pırıltısını saçmak anlamında sahip oldukları tartışmasız “üs-

tünlük” bugün büyük oranda ortadan kalkmış görünüyor. Yirmi birinci yüzyılın gösterişli “tüketim cennetleri” olarak artık Asya kentleri öne çıkıyor. Tıpkı “büyüklük megalomanisi” ve “yükseklik” yarışında olduğu gibi, tüketim kültürü anlamında da Asya kentleri artık Batının çok “ilerisi”nde. Ve birinci sırada yine Hong Kong var!

HONG KONG’UN “AVM-KENT” olmasının tohumları 1966 yılında Kowloon yarımadasında kentin ilk alışveriş merkezi kompleksi Ocean Terminal Mall’un açılmasıyla atılır (Al 2016: 5). Büyük yolcu gemilerinin yanaştığı limanda inşa edilen Ocean Terminal’den açıldığı dönemde yalnızca turistler yararlanabilse de, bu lüks mekân Hong Kongluların tüketimin büyüyle tanışmalarının ilk adımını oluşturmuştur. Kentte daha sonra üst seviyeye ulaşacak olan “marka bilinci” burada şekillenir. 1970’lerden itibaren ekonomik büyüme, refah artışı ve orta sınıfın gelişmesiyle birlikte tüketim kültürü serpilecek, lüks tüketimin yanı sıra modern ve Batılı hayat tarzının deneyimlenebileceği yerler olarak da algılanan alışveriş merkezleri ardı ardına açılacaktır (Ng, Janet 2009: 92-94).

Kent ekonomisinin büyük oranda perakende sektörü üzerine kurulu olması nedeniyle, kentte izlenen şehircilik anlayışı “AVM merkezli kentsel gelişim modeli” olarak şekillenir: Hong Kong’da “milyonlarca insan için AVM’ye gitmek tercih değil, zorunluluktur” (Al 2016: 3). Metro girişleri, yeraltı yolları, yaya üst geçitleri AVM’lere açılacak şekilde düzenlenmiştir. AVM’ler bu bağlantılar vasıtasıyla kurumsal binalar, devlet binaları, ofis, rezidans ve otel kompleksleriyle bütünleşir. Kent merkezinde bir yerden bir yere gitmek muhakkak birden fazla AVM’nin içinden geçilerek gerçekleştirilebilecek bir edim halini alır. Özel yaşam alanlarının çok küçük olduğu, yılın büyük bölümünün sıcak ve nemli geçtiği düşünülünce, AVM’lerin klimalı ortamının insanlar için evi ikame eden bir buluşma ve zaman geçirme mekânına dönüşmesi kaçınılmaz hale gelir. Hong Kong AVM’leri, farklı insan gruplarını çeken, “çoklu amaçlarla kullanılan, yüksek yoğunluklu mekânlardır” (Al 2016: 4). Gündelik hayat AVM merkezli örgütlenirken, özel alışveriş alanları kamusal

mekân işlevi üstlenmeye başlar. Bu anlamda Hong Kong “kamusal alan” kavramının dönüşüme uğradığı bir yapı ortaya koyar. İnşaat şirketleri, kent yönetiminden yeni yapılan gökdelenler için daha fazla kat izni alabilmenin karşılığında, bu yapı komplekslerinin içinde kamuya açık alan olarak kullanılabilecek bölümlere yer vermeyi taahhüt ederler. Ancak “Özel Mülkiyet Altındaki Kamusal Alan” (Privately Owned Public Spaces) adı verilen bu mekânların yaygın kullanımı çeşitli yöntemlerle zorlaştırılır. Genellikle özel teras olarak oluşturulmuş ve kent merkezinde nefes alınabilecek nadir açık alanlar olan bu cazip mekânlara, ancak AVM’lerin içinden geçilip labirentimsi koridorlar kat edilerek erişilebilir. Aynı şekilde bu alanların kullanımına yönelik kısıtlayıcı kurallar kamusal erişimi caydırmaya yöneliktir. Dolayısıyla kâğıt üstünde “kamuya açık” diye tarif edilmiş bu tür alanlar, “fiilen yalnızca tüketicilerin kullanımına sunulmuş seyir ve dinlenme bölümleri olarak hizmet verir” (Al 2016: 8).

Bu noktada, 2017 sonbaharında IFC’nin (International Finance Center) teras alanında gezerken karşıma çıkan “Kullanım Kuralları” levhasından söz etmeliyim. Apple Store’un uzantısı şeklinde oluşturulmuş, caddeye yukarıdan bakan teras alanı, bodur ağaç ve bitkilerle kaplı olması nedeniyle şık bir bahçe görünümündeydi. İki katlı terasın farklı yerlerinde bulunan lüks ve pahalı kafelerde oturanlar olduğu gibi, “kamuya açık” bölümlerden deniz ve kent manzarasını seyredenler de vardı. Kamuya açık kısma yerleştirilmiş oturma birimlerinin sınırlı sayıda ve rahatsız olması, burada uzun zaman geçirilmesini caydırmaya yönelik bir uygulamaydı sanıyorum. Şöyle bir tur atmak, ayakta dikilip bir süre manzara seyretmek ve fotoğraf çekmek dışında yapılabilecek bir şey olmadığından, insanların terastan yararlanma süresi zaten kısaydı. Bu sınırlı kullanım imkânına rağmen, yine de ortada kocaman bir “Kullanım Kuralları” levhasına yer verilmişti. Levhada yer alan İngilizce ve Mandarin dillerinde yazılmış, her biri a, b, c, d şıklarından oluşan yirmi maddelik listede, “kimse düzeni bozucu ve uygunsuz şekilde davranamaz” gibi genel kurallardan, “kimse saksı bitkilerinin yaprak, çimen veya topraklarını koparıp götürmez”, “elinde uçurtma veya

balonla alana giremez”, “pankart ya da üzeri yazılı herhangi bir kâğıt taşıyamaz” gibi özel yasaklara dek terası kullanmaya ilişkin kurallar ayrıntılı biçimde anlatılmakta, bu kurallara uyulmaması halinde karşılaşılabilecek yasal yaptırımlar tek tek açıklanmaktaydı. Hong Kong’un ödünsüz kuralcılığını iyi bildiğim için aslında ne levha, ne de levhada yazılanlara harfiyen uyuluyor olması şaşırtmadı beni. Yine de Kullanım Kuralları levhasının fotoğrafını çekmekten alamadım kendimi. Etraftaki en “otantik”, Hong Kong’u en doğru ifade eden nesne o gibi geldi bana.

HONG KONG’DA TÜKETİMİN “saplantı” halini almış olduğu sıkça dile getirilen bir klişedir. Pahalı markalar peynir ekmek gibi satılır. Lüks mağazaların önünde kuyruklar oluşur. Dairelerin dar oluşu sebebiyle satın aldıkları özel parçaları evde saklayamayan orta sınıf aileler, lüks giysi ve aksesuarları için nem ve ısı ayarları uygun şekilde düzenlenmiş depo alanları kiralarlar. Pahalı markalara parası yetmeyenler Wan Chai ve Mong Kok’taki sokak pazarlarında taklit ürünlere hücum eder. Her halükârda “alışveriş gündelik hayatın başlıca amacıdır” (Lee 2008: 211-12). “Saplantı halinde tüketim” kavramının ne anlama geldiği, yolu Hong Kong’dan geçen herkesin malumu olmakla birlikte, bunun ardındaki toplumsal dinamikleri anlayabilmek her zaman o kadar kolay olmayabiliyor.

Janet Ng kentte “tüketim” fikrinin keyif veren bir serbest zaman aktivitesi olmaktan öte, bir “yurttaşlık görevi” olarak tanımlandığını belirtir (2009: 90). Sömürge döneminden bu yana kent yönetimi daima sorumlu, topluma fayda sağlayan ve örnek yurttaş olmanın gereği olarak tüketimi özendirmiştir. Hong Kong kimliği, ekonomik başarıyı toplumsal ilerleme fikriyle eş tutan burjuva değerleri üzerine kuruludur. Siyaset alanına katılımın ve kamusal alanda söz sahibi olmanın tarihsel olarak baskılanmış olduğu kentte, “yurttaşın statüsü biriktirdiği maddi zenginlik göstergeleri temelinde değerlendirilir” (Ng, Janet 2009: 100). Sonuçta ortaya çıkan, kamusalılık ihtiyacının AVM’ler tarafından ikame edildiği “nesne saplantılı bir toplum” olacaktır.

Tüketimin “yurttaşlık görevi” olarak sunulması söylemi 2003’te baş gösteren kuş gribi salgını sonucu kente turist akışının kesilmesiyle yeni bir boyut kazanır. Bu dönemde HKSAR yönetiminin başlattığı “I Love Hong Kong” kampanyası Hong Kongluları, kenti içine düştüğü ekonomik krizden kurtarmak için tüm güçleriyle tüketime yönelmeye teşvik eder. 2004 yazında ilk kez düzenlenmesinin ardından gelenekselleşen “Alışveriş Festivali”yle Hong Kong Asya’nın “alışveriş cenneti” olarak lanse edilir (Ng, Janet 2009: 90-91). Bu kampanyayla (parası olan) herkes kentin sunduğu eşsiz tüketim hazzının parçası olmaya davet edilmektedir. Ancak kampanyanın beklenmedik sonuçları olacaktır. Zira davete icabet edenlerin çoğunluğu, Hong Kongluların kafasındaki seçkin tüketici profiline hiç de uymayan anakıttan gelen Çinli ziyaretçilerdir. Kentin AVM’leri bir anda bu beklenmedik tüketicilerle kuşatılır. Kaderin tuhaf bir cilvesi sonucu, Çinli ziyaretçiler Asya’nın “alışveriş cenneti”nin kurtarıcısı olmakla kalmayıp, kâbusu da olacaktır!

2003’te kuş gribi salgını sonrası başlatılan ve kente girişleri kolaylaştıran yeni bireysel vize uygulamasıyla, Hong Kong AVM’leri anakıttan boş bavullarla gününbirlik gelip, akşam bavulları tıka basa dolu şekilde dönen ziyaretçi akınıyla karşılaşır. Ancak bu ziyaretçiler Hong Kong’un idealize edilen muteber tüketici profilinin çok dışındadır. Jason Ng, “Tsim Sha Tsui’deki Chanel mağazasının önünde birbirleriyle bağıra çağıra konuşan, bedenlerini baştan ayağa marka ürünlerle donatmış, siyah Gucci loafer ayakkabılarının içinden beyaz çorapları görünen” bu alışılmadık tüketici tipini, “Londra’da Notting Hill’e akın edip caddenin yarısını satın alan Rus *nouveau riche*” tipine benzeter (2010: 64). Sonuçta Hong Kong’un 2003’te çöken ekonomisini bu “yeni zenginler” kurtarmış olsa da, Çinli ziyaretçiler kısa sürede kentteki “yerelci” grupların nefret nesnesi haline gelecek, kentin “düzenli tüketim toplumu” imajını leledikleri düşünülecektir (Ip 2015: 416).

Kendi adıma 2017’de Hong Kong AVM’lerini gezerken rastladığım Çinli ziyaretçilerin ortamın kasıntı havasıyla uyumsuz tavırlarını hayli eğlenceli bulduğumu itiraf etmeliyim. Etnik anlamda Hong Konglularla aynı görüntüye sahip olsalar da anakıttan gelen

Çinli ziyaretçiler, Mandarin dilinde konuşmalarının yanı sıra, beden dilleri ve davranışlarıyla da hemen ayrıştırılabilir. Lüks AVM'lerde karşınıza çıkan Hong Konglu orta sınıf profili, son derece kontrollü, gergin, asık yüzlü ve seri hareket eden insanlardan oluşurken, Çinli ziyaretçiler aldırışsız ve rahat bir havada, "tüketim mabedinin" yazılı olmayan kurallarını umursamadıkları her hallerinden anlaşılarak etrafta geziniyorlar.

Mesafe

1999 yılında Hong Kong hakkında yazarken, "...kent ölçeğinde farklı toplumsal grupların iç içe, ancak birbirini görmeden, farklı gerçeklik düzlemlerinde yaşamalarını mümkün kılan" bir durumdan bahsetmişim (Suner 1999b: 107). O zamanlar el yordamıyla tanımlamaya çalıştığım, ama güçlü biçimde hissettiğim bir durumdu bu. Dolayısıyla bugün Hong Konglu yazarların, kentte farklı kökenden göçmen grupların bir arada, fiziksel olarak yakın temas halinde ancak net bir "toplumsal ayrışma" içinde yaşadığına ilişkin saptamalarını okumak şaşırtmıyor beni (Ng, Jason 2011: 55). Bir göçmenler kenti olan ve dünyanın her yerinden gelen insanların yaşadığı Hong Kong'un kozmopolit bir yapısı olduğuna kuşku yok. Ancak farklı yer ve dönemlerde farklı biçimler alabilen kozmopolitliğin Hong Kong özelinde ne anlama geldiği ve nasıl işlediği ilginç bir tartışma konusu olmayı sürdürüyor.

Çağlar Keyder on dokuzuncu yüzyılda dünya ekonomisinde insan, mal ve sermaye akışının artmasıyla yaşanan genişlemenin ortaya çıkardığı "liman kentleri"nin yapıları gereği kozmopolit bir potansiyel taşıdıklarından söz eder (2018: 27). Ekonomileri aslen ticarete yaslanan bu kentlerde, farklı etnik ve toplumsal gruplar bir arada yaşarken, iş çevreleri de heterojen bir yapıdadır. Bağlı oldukları devletlerle ilişkileri gevşek olan "liman kentleri", Avrupa'nın emperyal merkezleriyle güçlü bağlantılar kurmaya önem veren, liberal eğilimde yerel yönetim modelleri geliştirmiştir. Keyder İzmir, İskenderiye, Bombay, Buenos Aires'le birlikte Hong Kong'u da

on dokuzuncu yüzyılın kozmopolit potansiyel taşıyan liman kentleri arasında gösterir.

Benzer şekilde Ackbar Abbas Hong Kong'un kozmopolit yapısının, bağlı olduğu ulusla bağlantısının gevşekliğinden kaynaklandığını söyler (2000: 777). On dokuzuncu yüzyılda küresel ticaret hattı üzerinde bir liman kenti olma vasfını Britanya İmparatorluğu tarafından sömürgeleştirilmesi sonucu kazanan Hong Kong, başlangıçta sahip olduğu modern kozmopolit kent kültürü anlamında, özel imtiyazlara sahip serbest ticaret bölgelerine bölünmüş Şangay'ın çok gerisindedir. 1949 Çin Devrimi'nin ardından, "Hong Kong'un yükselişi Şangay'ın düşüşünü takiben gerçekleşir" (Abbas 2000: 776). Şangay'dan kaçan sermaye ve uzmanlık Hong Kong'un ekonomik ve kültürel gelişiminin motor gücü olur. Koparıldığı ulusla bağları zaten zayıf olan kent, tüm enerjisini "liman kenti" olarak uluslararası alandaki etkinliğine yöneltir. Buna rağmen Abbas'a göre, Hong Kong'da 1920'ler ve 30'lar Şangay'ının modern kozmopolit kültürüyle kıyaslanabilir bir kent kültürünün ortaya çıkışı ancak 1980'ler ve 90'larda, kentin ulusa geri dönüşünün kesinlik kazandığı "gözden yitiş" ânında gerçekleşecektir (2000: 777). Ulus tarafından yutulma ve uluslararası liman kenti kimliğini yitirme endişesi, Hong Kong'un sahip olduğu yerel kent kültürünü tam da kaybetmek üzereyken keşfetmesine yol açar. İlginç şekilde bu noktada iki kentin kaderleri bir kez daha kesişir. 1978'de Deng Xiaoping'in başlattığı dünyaya açılma politikasıyla yeniden uluslararasılaşan Şangay'ın yükselişi, bu kez ulusa geri dönüş ve kozmopolit kent kimliğini kaybetme sancılarıyla boğuşan Hong Kong'un düşüşüyle çakışacaktır.

Hong Kong'un kendine özgü kozmopolit kültürünü çarpıcı biçimde ifade eden mekânların başında kuşkusuz kentin alameti farikalarından olan efsanevi Chungking Mansions gelmektedir. Gordon Mathews Chungking Mansions fenomenini, "muhtemelen dünyadaki en küreselleşmiş bina" diye tanımlar ve burada "her şey olabilirsiniz ama kozmopolit olmadan kalmanıza imkân yok" diye ekler (2016: 73). Kowloon yarımadasında Tsim Sha Tsui'de bulunan Chungking Mansions, içinde kiralık daireler, hosteller, restoranlar,

işyerleri ve dükkânlar bulunan, birbiriyle bağlantılı on yedi katlı üç bloktan meydana gelmektedir. Binayı fenomen haline getiren özellik, dünyanın en yüksek emlak fiyatlarına sahip olmasıyla tanınan kentin göbeğinde, şaibeli geçmişi nedeniyle adı çıkmış döküntü bir mekân olarak her malın en ucuzunun bulunabileceği dükkânlara ev sahipliği yapabilmesi, bu özelliğiyle dünyanın her tarafından akın akın insan çekmesi, kentte küresel ticaretin en yoğun yaşandığı, en kozmopolit mekânlardan biri olmayı halen başarabilmesidir.

Chungking Mansions'ın Hong Kong'un en değerli arazilerinden birinin üzerinde adeta mekânsal bir "oksimoron" olarak yükselebilmesinin sebebi, kent mekânının şekilleniş sürecinde kendiliğinden ortaya çıkan bir dizi tesadüfî gelişmede gizli. 1962 yılında yapılan bina, o günün koşullarında Tsim Sha Tsui'deki diğer yapılara tepeden bakan on yedi kat yüksekliği ve modern apartman bloğu stiliyle lüks bir konut ve ticaret merkezi olarak tanıtılır. Ancak çeşitli nedenlerle bu statüyü kısa sürede kaybeder. Öncelikle bölgedeki diğer binalara göre daha kötü malzemeyle daha ucuza üretilmiş olması hızlı bir fiziksel yıpranmaya yol açar. Buna ilaveten, binanın mülkiyet yapısının çok parçalı oluşu, tek bir mülk sahibi olmayışı bina işletmesinde çeşitli düzensizliklere ve sorunlara neden olur. Hepsinden önemlisi, baştan itibaren binadaki işyeri ve dairelerde mal sahibi ve kiracı olarak yoğunlukla kentteki Güney Asya kökenli grupların bulunmasıdır. Bu Hong Konglular arasında daima yaygın olagelmış ırk ayrımcılığını tetikleyerek mekânın hızla damgalanmasına ve gözden düşmesine sebep olur. Kısa sürede emlak değerini kaybeden yapı, 1960'lar ve 70'lerde seks işçileri tarafından kiralanan ve Vietnam Savaşı'ndan izinli gelen Amerikan askerlerinin uğrak yerine dönüşen batakhanelerle anılır. 1970'lerin sonunda yaşanan ekonomik büyüme dönemi, Hong Kong'un anakıttan aldığı göç akınını bir kez daha artırınca, Chungking Mansions'daki daireler bu kez küçük kübik alanlara bölünerek kente yeni göçen Çinli ailelere kiralanmaya başlanır. 1980'lerden itibaren kentin küresel finans ve ticaret merkezine dönüşmesi, Chungking Mansions'ı dünyanın her yerinden ucuz Çin malları almak üzere gelen tüccarların iş yapabilecekleri dükkânların yer aldığı bir ticaret merkezi haline getirecektir.

Bugün mülkiyet yapısı dokuz yüzün üzerinde tapu hissesi sahibi arasında bölünmüş bulunan binada, ticarethane işletmecilerinin büyük bölümünü anakıta Çin'e ilaveten, Pakistan, Hindistan ve çeşitli Afrika ülkelerinden göçmüş tüccarlar oluşturmaktadır (Mathews 2016: 74-76). Müşterilerse, her türlü ucuz Çin malı ürünü kendi ülkelerine ithal etmek üzere özellikle gelişmekte olan ülkelere gelen işadamlarıdır. Asansör sisteminin yetersizliği, binanın içinin labirenti andırması ve bloklar arası geçişlerin karmaşıklığının, Chungking Mansions'ı kaçak göçmenler ve kanun kaçakları açısından polisten saklanmak için uygun bir cazibe merkezine dönüştürdüğü de rivayet edilmektedir. Bu sansasyonel özellikleri nedeniyle Chungking Mansions özellikle 1990'lardan itibaren sırt çantalarıyla dünyayı dolaşan ve internetten paylaşımlar yapan gezginler arasında en "trendy" konaklama yerlerinden biri olma özelliğini taşır. Wong Kar-wai'nin 1994 yapımı ünlü *Chungking Express* filminin burada çekilmesi de mekânın uluslararası (kötü) şöhretine fazlasıyla katkıda bulunmuştur elbette. Wong'un filmi binada sürüp gittiği varsayılan gizemli faaliyetlere uyuşturucu kaçakçılığı, ihanet ve aşkı da ekleyince bu döküntü bina, başta Cannes olmak üzere, tüm uluslararası festival izleyicileri arasında büyük sükse yapar.

Her şeyiyle bir tezatlar mekânı olan Chungking Mansions'da ortaya çıkan küresellik ve kozmopolitliğin bir yanıyla Hong Kong'un bütününe karakterize ettiğini söylemek ilk bakışta çarpıcı bir argüman gibi görünse de, kentin kozmopolit kimliğini bu klişeye indirgemenin anlamlı olmayacağını düşünüyorum.

Hong Kong'un kozmopolitliği öncelikle sömürge kültürü içinde şekillenmiştir. Keyder fethedilerek ele geçirilmiş topraklarda yaşayan farklı toplulukları bir arada tutan imparatorlukların kozmopolitik fikrini barındırabilecek bir çerçeve sunabildiklerinden söz eder (2018: 26). Ulus-devletten farklı olarak, yönetimi altındaki kültürleri homojenleştirmek gibi bir projeye sahip olmayan imparatorlukların çatısı altında farklı topluluklar, görece kendi hallerine bırakılmış vaziyette, birbirleriyle etkileşime geçme ve birbirlerini karşılıklı olarak etkileme potansiyeli taşıyarak devam ettirebilirler varlıklarını. Ancak imparatorluklar kozmopolit bir potansiyele sa-

hip olabilecekleri gibi, “toplulukları farklı yaşam dünyaları içinde kompartımanlara ayırarak da yönetebilirler” (Keyder 2018: 27). Çin İmparatorluğu’ndan kopartılarak yüz elli yıl boyunca Britanya İmparatorluğu’nun parçası olarak kalmış Hong Kong, bu iki durumun ortasında bir yerlerde, ama pek çok bakımdan ikinciye daha yakın görünüyor sanki. Abbas’ın sözleriyle, buradaki kozmopolit tavrı “farklılığın hoş karşılanması”ndan ziyade, farklılık karşısında “kayıtsızlık kazanma” olarak tanımlanabilir (2000: 774). Kentteki farklı gruplar birbirleriyle yakın fiziksel temas halinde, ancak toplumsal mesafeyi muhafaza ederek ve birçok durumda duygusal anlamda hemen hiç etkileşime girmeden yaşamayı başaramaktadır.

“Farklılığa kayıtsız kalınarak” oluşturulan kozmopolitlik pratiği, yalnızca kentin sömürge geçmişiyle değil, küresel finans merkezi olmasıyla da yakından alakalı bir durum kuşkusuz. Simmel’e göre, metropol daima para ekonomisinin yeri olmuştur. “Para sadece herkeste ortak olan şeylerle ilgilenir: Mübadele değeri talep eder, her türlü niteliği ve bireyselliği ‘Kaç para?’ sorusuna indirger” (2015: 318-19). Modern metropolde düşünselliğin hâkimiyeti ve anonimlik, “amansız bir serinkanlılık” tutumu üretir. Metropol hayatının gelgeç unsurları karşısında insanların kendilerini korumak için takındıkları “ihtiyatlılık” tavrı, kayıtsızlığın ötesinde “hafif bir hoşlanmama hissi, karşılıklı bir yabancılık ve tikslenme” duygusu da içerir (Simmel 2015: 322). Bu “örtük antipati” duygusu metropol hayat tarzının devamı için elzem olan mesafeleri kurar. Metropol yaşantısında, para ekonomisi ile düşünselliğin hâkimiyeti arasında bünyesel bir bağ vardır. İnsanlarla ve şeylerle uğraşmak, serinkanlı bir tutum takınmayı gerekli kılar ve bu tavrı çoğunlukla “biçimsel bir adalet ile nezaketsizliğe varan bir katılığı bir araya getirir.” Düşünsel incelmeliği olan kişi her türlü sahici bireysellik karşısında kayıtsızdır, çünkü bu tür bireysellikler mantıksal işlemlerle tüketilemeyecek ilişki ve tepkiler yaratabilecek niteliktedir.

1990’ların sonunda kentte sohbet arasında zaman zaman şakayla karışık dile getirildiği gibi, esasen “İngiliz tedrisatından geçmiş bir Çin kenti” olan Hong Kong, önde gelen küresel finans kenti olma konusundaki başarısını, insanların çalışkanlığı kadar, “aman-

sız bir serinkanlılık” tutumunu hayata geçirmedeki becerisine de borçludur muhtemelen. Sistemin mükemmel işleyişinde, ödünsüz benimsenen “kural kuraldır” anlayışında, “nezaketsizliğe varan katılığın” payı büyüktür. Mekânsal yoğunluğun ve yüksek tempolu kent hayatının oluşturduğu kargaşa görüntüsünün ardında, aslında farklı toplumsal grupların iç içe ama birbirine temas etmeden hareket edebildiği bir tür “kontrollü kaos” vardır (Ng, Jason 2010: 79).

Pazar Günleri

Pazar günleri zordu. Uzak ve yabancı bir kentte olduğumu en yoğun hissettiğim zamanlardı. Özellikle Hong Kong’daki ilk yılımda pazar günlerinin boşluğu hep ürküttü beni. O boşluğu hissetmemek için dışarı çıkardım çoğunlukla. Ancak pazar günleri sokakların bambaşka bir görünümü olurdu. Beni her seferinde şaşırtan, neredeyse sersemletici bir görünüm. Kentin havalı merkez bölgesi, pazar günleri Filipinli kadın işçiler tarafından ele geçirilir, mekân tanınmaz hale gelir, bambaşka bir şeye dönüşürdü. 1997’den 2017’ye Hong Kong’da değişmeden kalan şeylerden biri bu, pazar günleri Central’ın uğradığı başkalaşım!

BUGÜN HONG KONG’TAKİ en büyük etnik azınlık grubu oluşturan Filipinlilerin kentteki mevcudiyetinin başlangıcı 1970’lerin hızlı ekonomik büyüme dönemine dayanıyor. Servis ve sanayi sektörlerindeki gelişme sonucu artan emek talebi, kadınları ev dışında çalışmaya yöneltir. Kadın ve erkeğin dışarıda çalıştığı yeni orta sınıf yaşam tarzının özelliklerinden biri evde tam zamanlı yardımcı istihdam edilmesidir. Aynı dönemde ekonomik kriz ve yüksek işsizlik oranıyla boğuşan Filipinler’de, Ferdinand Marcos yönetimi ülkeye döviz girişi sağlamak için yurttaşları ülke dışında çalışmaya teşvik etmektedir. Kendi ülkelerinde iş bulamayan eğitilmiş, vasıflı, yabancı dil bilen binlerce kadın, ailelerini geçindirebilmek için yabancı kentlerde düşük standartlı işlerde çalışmayı kabul etmek durumunda kalır. Bu şartlar altında ilk kez 1975 yılında bin Filipinli

kadın Hong Kong sömürge yönetimi tarafından verilmiş çalışma izniyle tam zamanlı ev içi hizmetlerinde istihdam edilmek üzere kente giriş yapar (Law 2002: 1635). İzleyen yıllarda bu sayı artacak, 1997’de yüz elli bine yaklaşacaktır. Bugün Filipinler nüfusunun yüzde onuna karşılık gelen, çoğunluğu kadın yaklaşık dokuz milyon kişi yabancı ülkelerde çalışarak geride bıraktıkları ailelerini geçindiriyor (Beck ve Beck-Gernsheim 2014: 111-12). Yedi buçuk milyon nüfuslu Hong Kong’da ev işçisi olarak çalışma iznine sahip, çoğunluğu Filipinli, yaklaşık üç yüz seksen bin kadın bulunuyor.²⁰

Filipinli kadınların çalışma izinleri gereği çalıştıkları ailelerin evinde ikamet etmeleri zorunludur. Ufak dairelerin norm olduğu Hong Kong’da, orta sınıf ailelerin zaten son derece kısıtlı olan yaşam alanlarında bir de yatılı eleman istihdam etmeleri sıkıntılı bir durum gibi görünse de, hemen her orta sınıf ailenin bir yardımcısı vardır. Aileler çoğunlukla “Filipinli yardımcılarla iç içe yaşamalarına rağmen, insani iletişimi minimumda tutma ve yardımcılarının yaşantılarına hiç ilgi göstermeme” tutumunu benimserler (Ng, Jason 2011: 56). Baştan itibaren, Filipinli ev işçilerinin çalışma koşulları kapalı kapılar ardında keyfi olarak belirlenen sömürü ve su-iistimale müsait bir yapıda şekillenmiştir. Temizlik, yemek, alışveriş, yaşlı ve çocuk bakımı işlerini üstlenen kadınlar günde ortalama on altı saat çalışmaktadır. Dairelerin küçüklüğü nedeniyle, Filipinli işçilerin kendine ait bir yaşam alanına sahip olması mümkün olmamakta, bu alan genellikle dairenin uygun bir yerine (çoğunlukla koridor, mutfak ya da banyo) iliştirilmiş yatak ve yatak altında içinde kişisel eşyaların bulunduğu bavulla sınırlı kalmaktadır. Ayrıca evlere yerleştirilmiş kamera sistemleri aracılığıyla kadınlar aileler tarafından kesintisiz gözetim altında tutulmaktadır. Bu sıkı disipline dayalı çalışma sistemi içinde, Filipinli kadın işçilerin kendilerine ait yegâne zamanı pazar günleridir. Zira kontratları gereği Filipinli ev işçilerinin pazar günü izinli sayılmaları zorunludur.

20. Emma Lee-Moss, “That One Day is All You Have: How Hong Kong’s Domestic Workers Seized Sunday”, *The Guardian*, 10 Mart 2017.

HONG KONG'TA FİLİPİNLİ işçilerin sayısının arttığı ekonomik büyüme dönemiyle eşzamanlı bir diğer gelişme yaşanır. 1982'de Hong Kong Arazi Dairesi adanın merkez bölgesindeki anacaddeyi (Chater Road) pazar günleri trafiğe kapatma kararı alır. Kararın gerekçesi, pazar günleri gökdelenlerdeki banka ve şirket ofislerinin kapalı oluşu nedeniyle Central'ın ölü şehir görünümüne bürünmesi, bölgedeki lüks dükkân ve alışveriş merkezlerinin iş yapamamasıdır. Sokakları yalnızca yayalara tahsis ederek Central'ın canlandırılması hedeflenmektedir. Bu kararın ardından Central bölgesi pazar günleri gerçekten bir cazibe merkezine dönüşür, ancak merkeze akın edenler hedeflenen değil, hedeflenmeyen bir toplumsal grubun üyeleri olacaktır! Bölgeye çekilmek istenen alım gücü yüksek orta sınıf tüketicilerken, gelenler para harcamadan kamusal alanı kullanmanın peşindeki Filipinli kadın işçiler olur! Pazar günleri kentin merkezine akan binlerce Filipinli kadın, Hong Kong'un görkemli finans merkezini "Küçük Manila"ya çevirecektir (Law 2002: 1635).

Pazar günleri Central bölgesindeki tüm kaldırımlar, meydanlar, caddeler, alt ve üst geçitler, bina girişleri, merdivenler Filipinli kadınlar tarafından kuşatılır. Yerlere mukavva kutular serilir, üzerlerine örtüler örtülür. Ayakkabılar örtünün dışında çıkarılır. Örtülerin üzerindeki bir-iki metre karelik alanlar kadınların kendilerine ait dünyalarının sınırlarını çizer. Bu alana kişisel eşyalar yerleştirilir. Kitaplar, gazeteler, saç fırçaları, makyaj malzemeleri, yiyecek kutuları, fotoğraflar, giysiler, oyuncaklar... Filipinli kadınlar normalde evde yapılması beklenen bir sürü şeyi gün boyu burada yapar. Yemek yer, sohbet eder, bir şeyler okur, birbirlerine fotoğraflarını gösterir, örgü örür, saçlarını, makyajlarını yaparlar... Bazen örtünün çevresine yanlamasına yerleştirilen açık şemsiyelerle kişisel alanın mahremiyeti bir parça daha güçlendirilir. Kadınlar şemsiyelerin gerisinde yere uzanır ya da kıvrılıp uyur.

Central'ı "Küçük Manila"ya dönüştürerek "kendilerinin kılmak", ev hizmetlerine indirgenmiş hayatlarından bir günlüğüne sıyrılma, Filipinli kadınların bu yabancı kentteki yalıtılmış varoluş-

larına farklı bir anlam kazandırır. Kadınlar açısından pazar günleri Central'da bir araya gelmek, siyasi bir direniş anlamına gelmediği halde, fiilen kentin kamusal alanını dönüştüren bir eylem niteliği kazanır. 1999 yılında yayımlanan bir yazıda şöyle tarif etmişim bu manzarayı: “Bir anlamda kadın işçiler yaşadıkları orta sınıf evlerde mahrum bırakıldıkları özel alanı pazar günleri Central bölgesini sahiplenerek ve dönüştürerek telafi ederler. Bu soğuk ve gayrişahsi alan, pazar günleri sanki bir ev içiymiş gibi kullanılır, evcilleştirilir... Sonuçta Filipinli kadınların Central bölgesindeki kuşatıcı varlığı bu görkemli uluslararası iş merkezinin havasını fena halde söndürür, sair günler son derece rasyonel ve verimli işlev gören bölge, pazar günleri kaotik bir görünüm alır” (Suner 1999: 107). Beklenebileceği gibi kentin orta sınıf sakinleri bu kaotik görünümünden hiç de hoşnut değildir. 1990'ların başından itibaren örtülü veya açık şekilde ırkçı tonlar taşıyan şikâyetler yükselir. Filipinli kadınlar gü-rültü ve kirlilik yaratarak çevreye rahatsızlık vermekle, Asya'nın en nezih caddelerini “kenar mahalleye” veya “üçüncü sınıf eğlence parkına” çevirmekle suçlanırlar (Constable 1997: 4). Bu duruma tahammül etmekte zorlanan orta sınıf Hong Konglular çareyi pazar günleri kent dışına kaçmakta arar. Kentte kalmak durumunda kalsanlarsa, “sanki her yanı kuşatan Filipinli kadınlar yokmuş gibi davranır, aşırı izdihamdan kimi zaman bu kadınlara sürtünerek, kimi zaman eşyalarının üzerinden atlayarak, ama karşısındaki ‘şey’i ısrarla görmeyerek geçip giderler” (Suner 1999: 108). Sonuçta Hong Kong, farklı toplumsal grupların fiziksel olarak birbirleriyle iç içe, ama çoğu kere birbirine temas etmeden yaşadıkları bir yerdir.

2017 SONBAHARINDA bir pazar günü Central sokaklarında gezerken, yıllar öncesinden aşına olduğum aynı görüntülerin yeniden karşıma çıkmasına şaşırıyorum. En büyük değişiklik cep telefonları ve internet elbette. 1990'larda postane binasının önündeki telefon kulübelerinde, Filipinler'deki aileleriyle konuşmak üzere uzun kuyruklar oluşturan kadınlar yok artık. Aynı şekilde, yerlere serilen örtülerin üzerine saçılmış fotoğraflar, mektuplar da yok. Şimdi herke-

sin elinde cep telefonları. Günümüzde cep telefonlarının kadınların yaşadıkları yalıtılmışlık duygusunu kırmada önemli rol oynadığı söyleniyor. Bir de bugün, merkez bölgesinde artık Malezya, Endonezya gibi farklı Asya ülkelerinden kadın ev işçisi grupları da var. Bunun dışında görüntüler hemen hemen aynı. Binlerce kadın beş yıldızlı otellerin, banka binalarının, lüks dükkân vitrinlerinin çevresini kaplamış, yere serilen mukavva kutuların, hasırların, örtülerin üzerinde oturuyor. Statue Square'de, HSBC bankasının kurucusu Sir Thomas Jackson'ın heykeli her tarafından, yemek yiyen, sohbet eden, müzik dinleyen, birbirlerine cep telefonlarından bir şeyler gösteren kadınlarca kuşatılmış durumda.

Oyuncaklı, Oyunsuz

Hong Kong'u kısa süreliğine ziyaret eden birine rastladığımda hemen kenti nasıl bulduğunu sorarım. İnsanların Hong Kong'la ilgili izlenimlerini merak ederim. Çoğu kişi olumlu şeyler söyler, kenti sevdiklerini, ilginç bulduklarını anlatırlar. Neyi sevmiş olduklarını sorunca sıralanan şeyler genellikle hep aynı kapıya çıkar: Hong Kong oyuncaklı bir kenttir, bu oyuncaklı yapıyı sevmişlerdir. Kentin bir adaya kurulmuş olması, hemen karşıdaki yarımada da yayılması, denizin gündelik hayat örgütlenişinin parçası oluşu, göz alıcı gökdelenler, dikey mimarinin, sarp tepelerle örülü topografya ve tropikal bitki örtüsüyle iç içe geçerek oluşturduğu çarpıcı görüntüler, toplu taşıma sisteminin ilginç unsurları, halâ kullanımda olan tarihi vapurlar ve tramvaylar, dünyanın en büyük üstü kapalı açık-hava yürüyen merdiven sistemi, binaları birbirine bağlayan karmaşık alt ve üstgeçitlerden oluşan yaya yolları, 7/24 yaşayan bir kent oluşu, canlı gece hayatı, ışıltılı alışveriş merkezleri, önde gelen kapitalist finans kenti olma unsurlarıyla, geleneksel Çin kültürüne ait unsurların bir aradalığı, Çin ve Asya mutfağının her çeşidine erişim olanağı, tapınakları, sokak pazarları, neon ışıkları, kalabalığı, hızı, temposu, yoğunluğu... Ayrıca Aberdeen'deki Ming Hanedanı sarayı sitilinde inşa edilmiş aşırı süslü ve ışıltılı Jumbo yüzen restoran, adanın güneyinde sakin bir sayfiye havasındaki Stanley pazarı,

dünyada metrekareye düşen insan sayısının en fazla olduğu ve her türlü malın bulunabildiği yer unvanını taşıyan Mong Kok'un kalabalığı, dükkânları ve sokak satıcıları, Tsim Sha Tsui'deki Chung-king Mansions'ın labirentimsi koridorları ve kozmopolit kalabalığı... Tüm bunlar kısa süreliğine kenti ziyaret eden biri için ilginç, eğlenceli, keşfedilmesi zevkli şeyler kuşkusuz. Sonuçta, dünyada metrekareye en fazla gökdelen ve kişi başına en fazla Rolls Royce düşen şehirden söz ediyoruz (Rooney 2003: 2). Böyle bir yerde oyuncaklı şeylerin sevilleceği muhakkak.

Daha nadir olarak bazen Hong Kong'da bir süreliğine yaşamış birilerine rastladığımdaysa, konuşma farklı bir yere gelir her defasında: Hong Kong'un kendine has zorlayıcılığı. Bu tanımlaması kolay olmayan, kimsenin tam olarak tarif edemediği bir şey. Çünkü Hong Kong başka birçok yere kıyasla, iyi işleyen, güvenli ve rahat bir şehir. Üstelik eğlenceli ve oyuncaklı da! Zorluğu ne o zaman? Bunu belki "oyunsuzluk" kavramıyla ifade etmek mümkün, yalıtılmışlığın yarattığı oynunsuzluk hissiyle...

GEORG SIMMEL "SOSYALLİK" kavramını tartışırken, insanın başkalarıyla bir bağı olması, bireyin yalnızlığının başkalarıyla kurulan bir birlik içinde dağılıp gitmesi ve bu histen alınan tatmin durumundan bahseder (2005: 135). Her türlü sosyallik, bir anlama ve istikrara sahip olmak için bir biçime, "biçimin güzelliğine" ihtiyaç duyar: "Güzel biçim" denen şey, "karşılıklı olarak yürütülen kendi kendini tanımlama çabasıdır, unsurlar arasındaki etkileşimdir ve birlik bu çaba ve etkileşim sayesinde kurulur." Sosyalliğin temel unsuru oyundur; sosyallik "*bir-araya-gelmenin* oyun biçimidir". Hayat hedefleriyle bağlantılı somut saikler ortadan kalktığı için, sosyallikte "saf biçim, yani bireylerin serbest oyun ve etkileşim sayesinde devam eden karşılıklı bağımlılıkları daha güçlü bir biçimde öne çıkar" (Simmel: 2015: 135-36). Oyun belli başlı temalarını hayatın gerçekliğinden alır. Ancak oyun bağlamında, takip ve kurnazlık, fiziksel ve zihinsel gücün ispatı, yarışma ve şansa bağlı oluş gibi unsurlar hayatın ciddiyetini oluşturan tözden kurtulur. Oyunun

neşesinin kaynağı da budur zaten. Tıpkı oyunda olduğu gibi, sosyallik de kendi tözünü insanlar arasındaki sayısız temel ciddi ilişki biçiminden alır, ancak sosyallik bağlamında bu töz gerçek hayatın sürtünme ve çatışma içeren ilişkilerinden kurtulmuş vaziyette ortaya çıkar. Sosyalliğin kendisi dışında hiçbir öte amacı, hiçbir içeriği, sosyalleşme itkisinin tatmin edilmesinden başka hiçbir kazancı ve sonucu yoktur. Tamamen kişiliklere yönelik, kişilikler etrafında dönen bir durum olan sosyalliğin oluşabilme koşullarını da, canaya-kınlık, görgü, içtenlik, çekicilik gibi kişilik özellikleri oluşturur. Ancak burada bireyselliğin çok fazla öne çıkarılmaması ve araya girmemesi esastır. En saf ve derin kişisel nitelikler sosyalliğin dışında tutulmalı, sosyallik içeren etkileşim fazla derine inmemeli, belli bir yüzeysellik seviyesinde seyretmeyi başarabilmelidir. Nitekim sosyallik düzeyinde başlamış olan bir irtibat, en sonunda kişisel değerler etrafında odaklanmaya başlarsa, bu noktada temel sosyallik niteliğini kaybedip başka bir evreye geçmiş olur. Sosyalliğin temel koşulu özgür etkileşim ve unsurlar arasındaki eşdeğerliktir. Simmel'e göre temel sosyallik formlarından biri "sohbet"tir. "İnsanlar hayatın ciddi meseleleriyle ilgilendiklerinde aktarmak istedikleri ya da hakkında bir şeyler anlamak istedikleri içerik uğruna konuşurlar, oysa sosyallikte konuşmak başlı başına bir amaçtır; salt sosyalleşme amacının güdüldüğü bir sohbet... oyunun saf biçim düzeyinde kendine yeterliliğini koruyabilmesi için, içeriğin kendi başına hiçbir ağırlık kazanmaması gerekir" (2015: 141-42). Cinsiyetler arasındaki flört bir diğer başat sosyallik formudur. Flörtte, oyunbaz bir biçimde erotik kararın askıya alınması formu sergilenir, çünkü olayı iki karardan birine (rıza ya da red) bağlayacak nihai içerik, tanımı gereği flörtün alanına girmez. Bu etkileşim biçimine ideal karakterini kazandıran, "katı içeriğin ve her türlü gerçeklik kalıntısının ağırlığından kurtulmuş olması", sürekli bir salınım, belirsiz bir mesafe-yakınlaşma hattı üzerinde gidip gelmesidir. Flört, "rıza ve reddin gerçekliğini ardında bırakmış, bu ciddi meselelerin gölgeleriyle oynanan bir oyun haline gelmiştir" (2015: 141).

Hong Kong'da çalışma hayatı yüksek tempolu ve aşırı rekabetçidir. Jason Ng 12 saatlik işgününün ardından kimsenin sosyalleş-

meye hali kalmadığını söyler (2011: 54-55). Farklı grupların bir “toplumsal ayrışma” düzeni içinde bir arada yaşadığı kentte gündelik hayatın örgütlenmesinde temel ilke kimsenin birbirine ilişmemesidir. Kimse kimseyi rahatsız etmez, dönüp bakmaz bile. Kimse kimseyle konuşmaz, görev tanımına girmeyen sorulara cevap vermez, gerekmedikçe gülümsemez, formatlanmış bir nezaket kodunun dışına çıkmaz. İnsanlar arası etkileşim daima amaç odaklıdır. Burada oyuna pek yer yoktur. Tıpkı keyif ya da aylıklığa yer olmadığı gibi. Simmel, sosyallikte “hiçbir içerik bulamayan akılcılık, onu içi boş bir aylıklık olarak görüp ondan kurtulmaya çalışır” diyor ve bunu bir sanat eseri karşısında “bu neyi kanıtıyor” diye soran anlamsız sorgulamaya benzetiyor (2015: 136). Her şeye işlevsellik ve maddiyat perspektifinden bakan Hong Kong’un sanat eseri karşısındaki sorusu “bu neyi kanıtıyor” değil, muhtemelen “bu kaç para ediyor” olacaktır. Zira burada para etmeyen her şey fuzulidir.

Vapurlar ve Tramvaylar

Hong Kong’da kendimi en iyi hissettiğim yer vapurlardı herhalde, ikinci sırada tramvaylar, belki sonra da yürüyen merdiven. Şehrin en fazla şahsileştiği anlardı bunlar aynı zamanda. Şehrin sanki bana özel hale geldiği, doğrudan bana bakıyor, bana konuşuyor gibi hissettiğim anlar. Zaman içinde bu duygunun değişmediğini fark etmek tuhaf. Yıllar önce vapurda, tramvayda ne hissediyorsam, bugün orada yine aynı şeyi bulabiliyorum.

Hong Kong adasıyla Kowloon yarımadası arasındaki “Star Ferry” seferleri fırıncılık işinden servet kazanmış, ayrıca kentte oteller işleten Hindistan kökenli Farsi bir işadaminin, Dorabjee Nowrojee’nin girişimiyle 1880’de başlamış (Lee 2008: 54-56). Başlangıçta iki vapur satın alınmış: Sabah Yıldızı ve Akşam Yıldızı. Nowrojee 1898’de emekli olup Hindistan’a giderken vapurları daha sonra kamulaştırılacak olan Kowloon İskele İşletmesi’ne devretmiş. Zaman içinde filoya yine her birine yıldız adları verilecek olan kimi çift, kimi tek katlı yeni vapurlar eklenmiş, buharlı vapurlardan dizel ve elektrik enerjisiyle çalışan vapurlara geçilmiş. Bugün Hong

Kong ve Kowloon arasında yeşil-beyaz renklerdeki Star Ferry vapurları hâlâ çalışıyor. Ancak adada Edinburgh Meydanı'na açılan eski iskele, deniz doldurularak yol genişletileceği gerekçesiyle 2006 yılında yıkıldı. Bugün turistik amaçlarla “retro” bir görüntü verilmiş Star Ferry iskelesinin replikası, IFC binası üzerinden geçen asma yaya yollarıyla ulaşılan sahil şeridinde, civardaki adalara giden vapurların kalktığı yan yana dizili kimliksiz iskelelerden oluşan beton kaplı dümdüz bir alanda bulunuyor. Deniz doldurularak genişletilen araç yolu, kent merkezinin denizle ilişkisini büyük ölçüde kesmiş vaziyette. Benim gibi bir yabancı için bile, kent merkezini denize açan ve harika bir buluşma noktası olan sevimli Edinburgh Meydanı'nı özlememek elde değil. Adadan vapura binmek artık eskisi kadar zevkli olmayabilir, ama Star Ferry'ye bir kez adım attıktan sonra yolculuk yine aynı.

Vapur zamanı yavaşlatan bir araç. Bunu kendince süslü ve bakımlı olmasına rağmen teknolojik anlamda hayli külüstür sayılabilecek Star Ferry vapurlarında hissetmek daha da kolay oluyor. Araçın kendisinin bir ritmi var, süzülürcesine ilerleme ritmi. Ne yaparsanız yapın bunun dışına çıkmak, hızlanmak mümkün değil. Ona tabi olmak zorundasınız. Gündelik hayatın her ânının kalabalığın ortasında, amansız koşturmaca içinde geçtiği bir kentte, Star Ferry'de olmak büyük lüks. İnsan bir süreliğine (on dakika) kentin hareketinin ve hızının dışına çıkıyor. Kıymetli bir hediye gibi bu. Kenti durağan bir imgeye dönüştüren sihirli bir yolculuk. Ve sürprizli. Çünkü rota aynı olsa da her defasında yeni, daha önce fark edilmemiş bir şeyler var. Şehrin silueti hiçbir zaman aynı değil. Güneşin, yağmurun, günbatımının şehre düşmesi, gecenin şehri örtmesi, gökdelenlerin yavaş yavaş aydınlanması, neon ışıklara karışan gün batımı renkleri hiçbir zaman aynı kalmıyor. İnsanın baktığı yer, baktığı açı, bakarkenki duygusu da aynı değil. Görüntü aşına, ama hep ilk defa görüyormuş gibi. Tanıdık olan görüntüden çok duygu aslında, hemen yanınızdan akan denizin hafif tuzlu kokusu, suyun rutubetini emmiş ahşap ve muşamba malzemenin dokunuşu, vapurun metal aksamı, halatlar, hafif mazot kokusu. Vapur yolculuğu içe dönük bir durum yaratıyor. Manzaranın tam ortasındayken, su, ışık

ve renkler tarafından kuşatılmışken bir şey oluyor. Karmaşanın içinde dağılan, anlam verilemeyen şeyler billurlaşıyor. Sanki bir anlığına kendi varlığını gerçekten duyumsuyor insan. Ne halde olduğunun farkına varıyor, duygular kristalize oluyor bir anlığına. Sonra geçiyor. Vapur kıyıya yanaşıyor, karaya adım atıyorsunuz.

Tramvay vapur kadar romantik olamıyor elbette. Deniz yok orada, üstelik trafiğin içindesiniz. Yine de bir büyüğü var iki katlı Hong Kong tramvaylarının. Eskilikleri bir kere, tıpkı Star Ferry gibi eski teknoloji, konforsuz ve bir parça külüstür olmaları. İlk kez 1904'te hizmete giren elektrikli tramvay, dünyada bu teknolojiyi kullanan ve halen kullanımda olan yegâne iki katlı tramvay sistemi olma özelliğini taşıyor (Lee 2008: 77). Sonra renkler. Kimisi parlak, kimisi hülyalı renklere boyanmış. Çin'in geleneksel renkleri, kırmızı, sarı tamam da, Hong Kong kargaşasının ortasında eflatunun, morun, pembenin tonlarıyla karşılaşmak beklenmedik bir şey. Tıpkı vapur gibi tramvayın da zamanı yavaşlatan bir yanı var. Onun ağır aksak ritmine teslim olmak zorundasınız.

Adanın kuzeyinde kıyı şeridine paralel uzunca bir hat üzerinde gerçekleşen tramvay seferleri ucuz ve kullanışlı bir ulaşım şekli aslında ve günlük hayat içinde işlevsel yanıyla algılanıyor çoğunlukla. Benjamin'in Moskova'daki tramvay macerasına benzer durumlar yaşanıyor sıklıkla. "Tramvay yolculuğu bir kumar burada" diyor Benjamin (2014b: 51), "buz tutmuş camlar yüzünden, insan nerede olduğunu asla bilemiyor. Bir şekilde öğrense bile, çıkış kapısına giden yol kazık gibi iç içe geçmiş insanların oluşturduğu bir yığın tarafından kesilmiş oluyor. Vagona arkadan binilip, önden inildiği için, bunu ne kadar zamanda başaracağınız şansa ve umursamazca kullanılan dirsek gücüne kalmış." "Buz tutmuş camlar" dışında, bu gözlemleri aynen Hong Kong'a aktarabilirsiniz. Kalabalık, kargaşa, itiş kakış aynı. Yine de işlevsellikten fazlası var tramvay yolculuklarında, özellikle aceleniz yoksa, üst katın en ön sırasında büyük camın arkasındaki koltuklardan birini kapmışsanız basitçe ulaşımdan öte bir şey yaşıyorsunuz. Geniş dikdörtgen camın gerisinden, kuş bakışı sayılabilecek bir açıdan, raylar üzerinde ağır aksak yol alan aracın ritmiyle bir film şeridi gibi akıyor kentin hareketi önünüz-

den. Bir zamanlar deniz manzarası fon teşkil ediyormuş bu harekete. Ancak kentin kurulduğu günden bu yana hummalı şekilde devam eden denizi doldurma faaliyetleri sonucu, bugün tramvay hattı kıyı şeridinin oldukça gerisine düşmüş bulunuyor. Artık tramvaydan denizi seyretmek söz konusu değil.

Kuzeybatıdaki Sheung Wan'dan başlayıp, Central, Admiralty, Wan Chai, Causeway Bay hattı üzerinden tramvayla kuzeydoğudaki North Point'e ulaşmak Hong Kong'da yapmaktan en zevk aldığım şeylerden biriydi, hâlâ da öyle. Farklı zamanlarda, farklı hava koşullarında, gündüz ve gece hep yeni bir şeyler keşfedebilir insan bu yolculuklarda. Adanın kuzey ucundaki North Point'te bugün çoğunlukla yerleşim alanları var. Kentteki ilk toplu konut projesi blokları 1954 yılında burada yapılmış. Binaların alt katlarında geleneksel tarzda Çin dükkânları, etlerini çengellerle sokaktan gelip geçenlerin üstüne sarkıtarak açıkta sergileyen kasaplar var. Günün hangi saatinde geçtiğinize göre insan profili değişiyor. İş çıkışı saatlerinde genç kadın ve erkekler hızlı hızlı, çoğunlukla gözleri ellerinde tuttukları cep telefonuna dikili halde bir yerlere koşturuyorlar. Gündüz saatlerindeyse çok sayıda yaşlı insan oluyor sokaklarda. Geleneksel Çin giyimini hatırlatır tarzda pantolon-buluz giyen, zaten ufak tefek olan vücut yapıları yaşla iyice küçülmüş gibi görünen yaşlı kadınlar, biraz ağırlaşmış ama hâlâ çevik hareketlerle geziyor sokaklarda. Tramvay mutfak eşyasından, giyim ve elektroniğe bir sürü şeyin satıldığı büyük bir sokak pazarının içinden geçiyor. Etraf açıktaki tezgâhlardan alışveriş eden insanlarla dolu oluyor. Wan Chai'dan geçmek her zaman bir zevk, ama özellikle geceleri. 1960 yapımı Hollywood filmi *Suzie Wong'un Dünyası*'yla üne kavuşan, bir zamanların şöhretli ve şaibeli *red light district*'inin merkezi burası. Turist rehberlerinde, "Doğunun gizemiyle, Batının modernliğinin birleştiği" yer diye tanıtılan Wan Chai sokakları her zaman tıklım tıklım. Bugün orta sınıf beyaz yakalılar için yapılmış çok sayıda pahalı konut projeleri var semtte. Ve elbette çok sayıda restoran, bar, gece kulübü, her türden eğlenceyi sunan mekânlar... Tramvay yolculuğunu gece yapıyorsanız, son derece şık giyimlerinden bir partiye ya da eğlence yerine gittikleri belli olan insanları

karmakarışık kent dokusu içinde hızlı hızlı bir yerlere koştururken görmek özellikle zevkli. Sheung Wan tramvay yolculuklarında favori semtim. Kırmızı tuğla cephesi ve beyaz granit kemeriyle 1906'dan kalma tarihi Western Market binasının önünden geçmek daima keyifli. Gerçi binanın alışveriş merkezine dönüştürülmek üzere 1991'de tamamlanan renovasyonunun çok başarılı olduğu söylenemez, biraz fazla yenilenmiş görünüyor. Yine de sevimli. Sheung Wan tarihsel olarak balıkçı semtiymiş. Elli yıl öncesine kadar, balıkçılar tuzlanmış balıkları binaların çatısında kurutur, alt kattaki dükkânlarında satar, ara katlarda da yaşarlarmış. Bugün balıkçıların yerini kurutulmuş deniz ürünü satan dükkânlar almış. Hatta artık büyük oranda orta-sınıflaşmış olan semtte geleneksel ürünleri sağlıklı organik yiyecekler diye şık paketlerde sunan pahalı dükkânlar var. Ancak hâlâ semte karakterini kazandıran geleneksel dükkânlar ve sokak tezgâhlarına, kimileri tüm hayatını burada bu işi yaparak geçirmiş yaşlı dükkân ve tezgâh sahiplerine rastlamak mümkün (Lee 2008: 30-31). Benim favorim semtin simgesi olan kurutulmuş balık dükkânları. Özellikle havanın karardığı saatlerde, parlak sarı ışıklarla ıslıl ıslıl aydınlatılmış dükkânlardan caddeye taşan dev yüzgeçleri, kuyrukları ve ne olduğunu anlayamadığım başka bazı balık parçalarını, çuvallara doldurulmuş, kiloyla satılan yine ne olduğu hakkında fikir bile yürütemediğim çeşit çeşit kurutulmuş deniz canlısı türünü, bu dükkânlardan alışveriş eden insanları izlemek hoşuma gidiyor her seferinde.

Vapur ve tramvayla kıyaslandığında, yürüyen merdivenle ilişkin pek sıkı fıkı olduğunu söyleyemeyeceğim. Ofislerin bulunduğu merkez bölgesini (Queen's Road) orta yükseklik seviyesinde yer alan yerleşim alanlarına (Conduit Road) bağlayan sistemi kullananlar, genellikle bu hattın civarında çalışıp yaşayan insanlar. 1993 yılında otuz milyon dolara inşa edilmiş birbiriyle entegre on sekiz yürüyen merdiven ve üç yürüyen yoldan oluşan sistem her gün yaklaşık yetmiş sekiz bin kişiye ücretsiz hizmet veriyor.²¹ Sekiz yüz metrelik üstü kapalı yanları açık Hong Kong yürüyen merdiveni, dünyanın en uzun olma rekorunu elinde bulunduruyor.²² Bir zamanlar daracık yollarıyla geleneksel mahalle görünümündeki bu tepelik

bölge, yürüyen merdivenle birlikte radikal bir mutenalaşma sürecine girmiş, etrafı saran havalı kafeler, sanat galerileri ve butik dükkânlarla birlikte kiralar yükselmiş, “yuppi” bir kalabalık bölgeyi istila ederken, semt sakinlerinin önemli bir bölümü artık burada yaşamının maliyetini üstlenemeyerek bölgeyi terk etmek durumunda kalmış (Sin ve Tay 2017: 42).

Yürüyen merdiven de tıpkı vapur ve tramvay gibi zamanı yavaşlatan, Hong Kong’un hızlı temposunu ağır çekim izleme olanağı sunan bir araç. İzleyebildiğiniz görüntüler farklılık gösteriyor tabii. Vapur, manzarayı izleme olanağı sunuyor. Kent silueti, ama aynı zamanda deniz, gökyüzü, gün batımı, mehtap, tüm bunlar... Tramvayda sokakları, dükkânları, sokaklarda yürüyen insanları izliyorsunuz. Yürüyen merdivendeyseniz, itiraf etmeliyim ki benim açımdan en ilginç görüntü ev içleriydi. Anlık olarak evlerin içlerine göz atabildiğim, bazı detayları yakaladığım kısa zaman parçaları hoşuma gitti hep. İnsanları dikizlemek değildi amacım. Zaten gündüz saatlerinde Hong Konglular dışarıdadır daima, evlerde kimse bulunmaz. İlgimi çeken şey kentin o meşhur ufacık dairelerinin içleriydi... Eşyaların yerleştirilme tarzı, çoğunlukla açık bırakılmış olan perdelerin deseni, dışarı sarkan ipe asılı çamaşırlar, pencere önlerine yığılmış ıvır zıvır, bir saksı çiçeği, bir giyim eşyası, üst üste dizili kitaplar, bir abajur, bazen bunların arasından gözünüze çarpıveren hiç beklenmedik bir obje... Yürüyen merdivenle çıkarken gözümün önünden akan bu sıkışık iç mekân görüntülerine bakmaktan hoşlandım daima. Şehirde hiç bilmediğim hayatlara sızmak, onlarla ilgili ip uçları edinmek, bazen etrafta gördüğüm insanları bu mekân görüntüleriyle eşleştirmek, bu dairede böyle birileri mi yaşıyor acaba diye düşünmek... Yürüyen merdivenin cazibesi de buydu işte...

21. “See Hilly Hong Kong on Escalator That Sets Records”, CNN Travel, 13 Eylül 2017. <https://edition.cnn.com/travel/article/hong-kong-worlds-longest-escalator-system/index.html>.

22. A.g.y.

Kaçırılan Randevu

Wong Kar-wai'nin el değişimi döneminde yaptığı üç film, *Chungking Express* (1994), *Birlikte Mutlu* (*Happy Together*, 1997) ve *Aşk Zamanı* (*In the Mood for Love*, 2000) birbirinden farklı aşk öyküleri anlatır gibi görünürken, aslında aynı izlek etrafında dolanır: Yanlış zamanda yanlış yerde olmak. Üç filmde de aşkı mümkün kılan sürekli “iskalama” halidir. Aşk elden kayıveren bir ihtimal olarak kaldığı sürece sürükler. Karakterler huzursuz, bir yanılgıdan diğerine savrulup dururken mutluluğa uzak ama aşkın kıyısındadırlar. Üç film de aynı zamanda şehirle ve tarihle ilgilidir. Yeri ve zamanı yanlış anlama durumu farklı şekillerde, pek çok farklı anlamıyla çıkar karşımıza.

“BÜYÜK ŞEHİRDEKİ varoluşun aşka kattığı izler” üzerine yazarken Benjamin, Baudelaire'in “Geçen Bir Kadına” sonesinden yola çıkar.

Şehrin karmaşasında şairin gözü kalabalığın içinde bir kadına ilişir. Bir göz göze geliş ânının ardından kadın geçip gider. Baudelaire şöyle tasvir eder bu ânı: “Bir şimşek... sonra gece! –Ey bakışı ansızın / Beni yeniden dünyaya getiren kaçıcı güzel kadın / Artık göremeyecek miyim seni ebediyen? / Başka yerde buradan çok uzak! Çok geç! Belki de asla! / Bilmem nereye kaçırıyorsun, bilmezsin nereye gidiyorum zira / Sen, ey sevmek istediğim, sen ey bunu bilen!” Nurdan Gürbilek, “bu anlık karşılaşmada, bir anlık göz göze gelişte, bakan ve bakılanın kalabalığın içinde kaybolmasından hemen önce yaşanan bu şokta”, Benjamin'in yeni bir modern deneyim biçimini, “bakılan nesnenin bakışa cevap vereceği beklentisinin” kaybolduğu modern kent deneyimini yakaladığını söyler (2014: 37).

Chungking Express tam da böyle bir karşılaşma ânıyla, modern kentin kalabalığının içinde bir anlığına karşı karşıya gelen bir kadın ve erkekle açılır. Günün son ışıklarının silinip gittiği, neon aydınlatmaların pırıldamaya başladığı alacakaranlık ânında, kent kalaba-

lığı metalik mavi tonlarda bulanık bir renk akışına dönüşmüştür. Bu görüntünün arka planında bir erkek sesi duyulur: “Her gün omuz omuza geçiyoruz... birbirimizi tanımıyor olsak da, belki günün birinde tanışabiliriz. İsmim He Qiwu, polisim, numaram PC 223.” Kalabalığın kesintisiz akışı içinde tam olarak ayrıştırılamayan sivil kıyafetli genç bir erkek fark edilir. Kısa süre sonra genç polis, sarı peruklu, siyah güneş gözlükleri takan bir kadınla omuz omuza geçerken hareket bir anlığına donar, etrafta kent kalabalığı bütün hızıyla akarken iki kişi bir anlığına karşılıklı kalır. Bir kesmeyle yakın çekimde görüntüye 28 Nisan Cuma saat 8:59’u gösteren eski model bir elektronik saat girer ve görüldüğü anda 9:00’a döner. Sarı peruklu kadın kalabalığın arasında uzaklaşıp kaybolurken, fonda polis memurunun sesi duyulur yine: “En yakın olduğumuz noktada aramızda yalnızca 0.1 santimetre vardı... elli beş saat sonra bu kadına âşık oldum.” Kent kalabalığının içinde bir an karşı karşıya kalan bu kadın ve erkek, elli beş saat sonra, farklı sebeplerle yılgın ve umutsuz oldukları bir günün sonunda tekrar karşılaşp, birbirlerinin kim olduğunu bilmeden birlikte bir gece geçirecektir. Kadın, polis tarafından aranan uyuşturucu kaçakçısı, erkek kadının kaçtığı polislerden biridir. İkisi de yanlış zamanda, yanlış yerdedir.

1990’LARIN ORTASINDAN BERİ her yaptığı filmle Cannes Film Festivali’nin öne çıkan isimleri arasında bulunan Wong Kar-wai, ticari anlamda dünyanın en güçlü film sektörleri arasında yer alan Hong Kong’da “sanat sineması” diye tanımlanabilecek alanın en önemli temsilcisi, kendine özgü stiliyle dünyaca tanınan Hong Konglu *auteur* yönetmendir. 1958 yılında Şangay’da dünyaya gelen Wong beş yaşında ailesiyle Hong Kong’a taşınır. Yönetmen o yılları anlatırken, anadili Mandarin olan bir çocuk olarak Kanton dilinin konuşulduğu Hong Kong’da yaşadığı yalnızlık ve yalıtılmışlık duygusundan bahsedecektir (Teo 2005: 11). Bu yeni ortama uyum sağlamayı başarsa da, Şangay Wong için daima önemli bir referans noktası olarak kalır ve Mandarin kültürüne hâkimiyeti sinemasını zenginleştiren bir unsur olmayı sürdürür. Üniversitede grafik tasa-

rım eğitimi alan Wong, profesyonel hayata televizyon ve film sektöründe senaryo yazarı olarak çalışarak başlar. Bu dönemde hem tutkuyla edebiyat okur hem de ticari Hong Kong sinemasının romantik komediden gangster hikâyelerine ve dövüş sanatlarına tüm türlerinde çalışma olanağı bulur. 1988'de ilk uzun metrajlı filmi *Gözyaşları Akarken*'i (*As Tears Go By*) yaptığında, genç ama farklı alanlarda birikim sahibi bir yönetmendir. Wong'un sınıflanması zor sineması, aksiyonla edebi yaklaşım, hızlı kesmeler, dinamik kamera kullanımıyla uzun monologlar, Mandarin ve Kanton dilleri, Şangay ve Hong Kong kent kültürü, ticari sinema ve sanat sineması, havailik ve melankoli, stilize bir estetik ve gerçekçilik, romantik komedi, melodram, aksiyon, dövüş sanatları sineması ve başka birçok tür arasında kayar ya da Ackbar Abbas'ın sözleriyle "birinden yola çıkıp sonra bile isteye kaybolur" (1997a: 50).

Chungking Express, *Birlikte Mutlu* ve *Aşk Zamanı* türler, kültürler, diller ve duygu durumları arasında kayıp duran, sabitlenmesi zor filmlerdir. Romantik komediye bir miktar kara film duygusu katan *Chungking Express*'te karakterler bütün varlıklarıyla fiilen orada olmayı özler ve arzularken, tam karşılarında olanı ısrarla görmezler. Film birbiriyle bağlantısız iki hikâyenin art arda anlatılmasından oluşur. İki hikâyenin de ana karakterleri genç polis memurlarıdır. Hikâyeler arasındaki bağlantı noktası iki karakterin de varlığı bitiminde uğradığı Tsim Sha Tsui'deki ünlü Chungking Mansions kompleksinin altında yer alan Chungking Express büfesidir. İki erkek de terk edilmiştir, aşk acısı çekmektedir, özlem ve çaresizlik gözlerini kör etmiştir. Film hızlı kurgusu, hareketli kamera kullanımı, canlı renkleri, farklı planlar, farklı müzik türleri arasında ani geçişleriyle, Hong Kong kent deneyimini etkili biçimde duyumsatır. Hong Kong, "insanların fiziksel olarak yakın temas içinde, ama herhangi bir bağlantı kurmadan yaşamak durumunda kaldıkları sıkıştırılmış bir mekâna" dönüşür (Tong 2003: 52).

Birlikte Mutlu izleyiciyi bambaşka bir yere götürür, bambaşka estetik seçimlerle bambaşka bir duygu durumuna sokar. Mekân Hong Kong değil, Buenos Aires'tir bu kez. Yönetmen bir yandan hayranı olduğu Latin Amerikalı edebiyatçıların topraklarına git-

mek, bir yandan da öyküsünü yerkürede Hong Kong'un tam karşı kutbunda bulunan Buenos Aires'te çekmek istemiştir. Öykü, mekânsal karşıtlık varsayımı üzerinden kurgulanır. Buenos Aires, Hong Kong olmayan her şeydir: yavaş, ağır, içe dönük, melankolik, solgun, esrik ve eski... Anlatı, yol filmi türünün konvansiyonlarıyla aşk hikâyesini birleştirir. 1970'lerin yol filmlerinde olduğu gibi kendini bulmak için yola düşen iki erkek vardır öykünün merkezinde, ama bu kez sevgilidir erkekler. Fırtınalı ilişkilerinde yeni bir başlangıç yapmak ve birlikte mutlu olmak için Hong Kong'dan dünyanın öbür ucuna Buenos Aires'e giderler. Hayalleri, ünlü Iguazu Şelalesi'ni görmektir. Ancak ne şelaleyi birlikte görmeyi, ne de birlikte mutlu olmayı başarabileceklerdir.

Aşk Zamanı'nda bambaşka bir dünyayla, bu kez 1960'lar Hong Kong'uyla karşılaşırız. Hikâye iç mekânlara kapanır. Film hem melodramın içine gömülür, hem de melodram türüne uzaktan bakar gibidir. Hikâyenin merkezinde melodram türünün kilit teması vardır: bastırılmış arzu. Aynı apartmanda oturan iki komşu, bir kadın ve bir erkek, eşlerinin yasak aşk yaşadığını keşfedecek, durumu anlamaya ve teselli bulmaya çalışırken birbirlerine âşık olacaklardır. Bir yandan karşı konmaz şekilde birbirlerine doğru çekilirken, bir yandan eşlerinin yaptığı ahlaki hataya düşmemek için kendilerini geri çeken âşıklar, melodramın döngüsel hareketi içinde bir yaklaşıp bir uzaklaşırlar. *Aşk Zamanı* bir taraftan da Wong'un geçmişinden izler taşıyan, otobiyografik özelliği olan bir filmidir. Hikâye 1960'lar Hong Kong'undaki Şangaylılar topluluğuna, 1949 devrimi sonrası Hong Kong'a kaçmış Şangay göçmenlerinin kendine has yaşam kültürüne odaklanırken, mizansenin her detayı yönetmenin çocukluk yıllarından hatırladığı dekorasyon ve kostüm öğelerine aslına uygun biçimde yeniden hayat vermeye adanmıştır. *Birlikte Mutlu*'da, Iguazu Şelalesi görüntülerinde öne çıkan açıklık ve özgürlük duygusundan farklı olarak burada klostrofobik bir görsellik hâkimdir. Klastrofobi duygusu hem hikâyenin iç mekânlara, daracık apartman dairelerine sıkışmasıyla alakalıdır, hem de âşıkların duygularını ahlakçı ve baskıcı Şangay topluluğunun meraklı gözleri önünde, her an gözetlendiklerini bilerek yaşamak durumunda kal-

malarının sonucudur (Yue 2003: 130).

1990'ların Yeni Dalga Hong Kong sinemasından farklı olarak, Wong Kar-wai'nin filmlerinde kentteki siyasi duruma doğrudan herhangi bir referans bulunmamasına, "hatta bu filmlerde siyasetin dikkat çekici biçimde yer bulmayışına rağmen... siyasetle daha dolaylı bir bağlantı" söz konusudur: Wong'un sineması kaypak, belirsizliklerle dolu, paradoksların ve çelişkilerin şekillendirdiği, kavranması ve açıklanması tam olarak mümkün olmayan bir kent mekânı deneyiminin duyumsanmasını sağlar (Abbas 1997a: 40). *Chungking Express* el değiştirme öncesi dönemin Hong Kongu'na hâkim olan belirsizlik ve tedirginlik atmosferini anlatıya sürekli bir geri sayım ve son kullanma tarihi fikrini sokarak yapar. Hikâyenin arasına beklenmedik zamanlarda birçok defa giren yakın plan elektronik saat çekimlerinde zamanın bir dakika daha ileri gittiğini gösteren sahneler, kentin her an belirsiz bir geleceğe doğru yaklaştığı duygusunu hissettirir. Arjantin'de geçen bir aşk hikâyesi anlatan *Birlikte Mutlu*'da, Hong Kong yalnızca bir kez ve baş aşağı, bir anlamda Buenos Aires'in "tersi" olarak belirir. Buna karşın 1997 yılında yapılmış olan filmde Hong Kong'da yaşanan belirsizliği hissettiren detaylar vardır. Film, havaalanında karakterlerin pasaportlarındaki Birleşik Krallık damgasının yakın plan çekimiyle açılır. Sömürge döneminde Britanya Hong Konglulara, Britanya'ya Bağımlı Bölgeler üyesi seyahat belgesi sağlarken, Britanya'da oturma izni vermeyi reddetmektedir. Hong Kong pasaportu tuhaf bir vatandaşlık durumuna işaret eder (Lu 2000: 280). Başka bir sahnede, karakterlerden birinin gözünden televizyonda "tek ülke iki sistem" modelinin mimarı Deng Xiaoping'in 20 Şubat 1997'de ölümüne ilişkin bir haber izleriz. *Aşk Zamanı* kimilerine göre nostaljik bir film, 1960'ların sömürge Hong Kong'una, bu dönemin Şangay esintili sofistike estetik stiline dair nostaljik bir yaklaşım sergilemektedir (Rayns 2015: 56). Ancak *Aşk Zamanı*'nı, kent mekânını biçimlendiren farklı kesişme hatlarına, bunların yarattığı mekânsal paradokslara dikkat çeken bir film olarak da düşünmek mümkün. Hikâyenin son bulduğu 1966 yılı kent için önemli bir dönüm noktasıdır. Hong Kong ilerleyen yıllarda Kültür Devrimi'nden kaçan Çinliler ve savaştan kaçan Vietnamlılardan

oluşan büyük bir göçmen akışıyla karşılaşacak, sömürgecilik ve geleneksel Çin kültürünün şekillendirdiği içe dönük kentsel yapıdan, modern ve karmaşık bir metropol olmaya doğru evrilecektir (Yue 2003: 133). Bu yönüyle *Aşk Zamanı*, “nostaljik” olmaktan ziyade “nostalji-sonrası” yaklaşıma sahip, sömürgecilik nostaljisini konu alan, aşırı stilize geçmiş kurgusuyla kentin tarihselliğine, o tarihsellikte kurulan “nostaljik” ilişkiye²³ mesafe alan bir filmidir de denebilir (Lee, Vivian 2009: 24).

SON KERTEDE, *Chungking Express*, *Birlikte Mutlu* ve *Aşk Zamanı* “büyük şehirdeki varoluşun aşka kattığı izler”le, büyük şehir insanını büyüleyen “son bakışta aşk” ile ilgili filmlerdir (Gürbilek 2014: 129). Ackbar Abbas Wong Kar-wai’nin filmlerinde karşımıza çıkanın bir tür “hayal kırıklığı erotizmi” olduğunu söyler (1997b). Erotik gerilimi yaratan, beklentinin boşa çıkması, uzanıp ulaşamama, ıskalama halidir. Aşkın peşinden gittiğini sanırken, daima yanlış zamanda yanlış yerde olmaktır. *Birlikte Mutlu*’daki tango sahnesi bu bağlamda düşünülebilir. Buenaos Aires’te bir mutfakta birbirleri hakkında kafaları karışık iki Çinli erkeğin gündelik giysileriyle teypten dinledikleri müzik eşliğinde yaptıkları tango, arada yanlış adım atıp duraksayarak, arada birbirlerine yaslanıp gülerken, ama bir yandan ölesiye ciddi oldukları bu an, aşkın aksak ritmini duyumsatan sahnelerden biridir. Bu sahnede her şey yanlış yer ve yanlış zamanda. Latin bir çift yerine, iki Çinli erkek, şık dans kostümleri yerine özensiz gündelik giysiler, sahne yerine mutfak, akıcı hareketler yerine tereddüt ve duraksama... Tam bir hayal kırıklığı. Hayal kırıklığı erotizmi.

23. Hong Kong’da dış mekân çekimlerinde kullanılabilecek 1960’lardan kalma tarihi binalar bulunmaması nedeniyle filmin önemli bir kısmının Tayland’da yapılmış olması, tüm bu tarihsellik ve nostalji tartışmalarına ironik bir boyut ekliyor.

İstanbul 2017: Snapshot

AVRUPA-ANADOLU yakası yönünde Fatih Sultan Mehmet Köprüsü'ne yaklaşırken, İkinci Çevre Yolu üzerindeki Akatlar mevki araç yoğunluğu en fazla olan bölgelerden biridir. Bir süredir, yolun sağ tarafındaki Mustafa Kemal Kültür Merkezi (MKM) binasının tepesinde, neon ışıklardan oluşan gökkuşağı şeklinde bir yazı var: “Where Do We Go From Here?” Genellikle süratli geçilen yolda seyir halindeyken yazıyı fark etmeyebilirsiniz. Gökkuşağı gözünüze çarptıysa eğer, köprü yolu tıkanmış, aracınız duruyor, sıkıntı içinde etrafa göz gezdiriyorsunuz demektir. Trafikte sıkışıp kalmak günümüz İstanbulu’nu tanımlayan yaygın tecrübelerden biri kuşkusuz. Sinirlerin gerildiği, tahammülsüzlüğün arttığı yıldırıcı bir durum. Bu haldeyken soru büsbütün saçma görünüyor. Altı şeritlik yolda egzoz gazı, motor uğultusu ve binlerce araçlık yığının ortasında sıkışıp kalmışken, rengârenk harfler insanla dalga geçer gibi neşeyle gülümsüyor: “Buradan Nereye Gidiyoruz?”

Soru İsviçre doğumlu çağdaş sanatçı Ugo Rondinone'ye ait. Sanatçının 6. İstanbul Bienali için ürettiği neon heykel ilk olarak 1999 yılında Taksim Meydanı'nda sergilenmiş. On sekiz yıl sonra, 15. İstanbul Bienali kapsamında heykelin yeni bir düzenlemesi bu kez MKM binasının tepesine yerleştirilmiş ve 2017 Eylül ayından itibaren bienal sponsoru Koç Grubu'nun kente armağanı olarak orada kalıcı hale gelmiş. Sanatçı, neon heykelin kendisi için anlamını “niyetim gece vakti ortaya çıkan bir gökkuşağının çelişkisiyle kamusal

alana şairane bir dokunuş getirmek” sözleriyle anlatıyor.¹ Heykelin “şairane dokunuş”un ötesinde çağrışımları var kuşkusuz.

Rondinone’nin eserinin ortaya attığı soru bir anlamda İstanbul eğlence hayatının ruhunu yansıtır nitelikte. 1990’lardan itibaren küresel süreçlere eklemlenerek canlı kültürel hayatıyla bölgesel bir merkez haline gelen İstanbul’un tanımlayıcı özelliklerinden biri, yerinde duramayan, kıpır kıpır yapısı. Gel geç hevesli oluşu. Yeniliklere hızla kapılıp, hızla bıkıvermesi. Çabuk tüketmesi. Daima değişim peşinde koşması. Binlerce yıllık tarihe sahip kadim şehrin bu havai mizacı biraz tuhaf kaçıyor belki. Ama İstanbul’da yaşarken ister istemez ayak uydurmak zorunda kaldığınız gerçek bu. Kıpır kıpır ruh hali İstanbul gece hayatının da ayırt edici özelliği bir anlamda. Bir yere geldikten sonra hemen “buradan nereye gidiyoruz” duygusunun oluşması. Sürekli hareket halinde olmak. Mekândan mekâna, ortamdan ortama akmak. Rondinone’nin neon harfleri, hem sordukları soruyla hem de parlak ışıltılarıyla bu ruh halini yansıtıyor gibiler. Ancak bir yandan da, İstanbul’un o bitimsiz kıpırtısı bir bıkkınlık hali barındırıyor içinde: Hareketin yinelenmeye dönüşmesi, oradan oraya koştururken yerinde sayıyor olmak, bunun yarattığı gizil iç sıkıntısı. Dolayısıyla neon heykel için son derece isabetli bir lokasyon seçilmiş diye düşünmek mümkün. Kıpır kıpır “buradan nereye gidiyoruz” sorusu, trafik yığınının ortasında kıpırtısız kalakalmışken çıkıyor karşınıza. Neon heykelin günümüz İstanbulu’nun ruh halini yakalayan yanı aslında tam da bu çakışma belki. Arayış ve heyecanın, tıkanıklık ve çıkişsızlığa dönüşüvermesi, hevesle sıkıntının bir aradalığı.

Rondinone’nin eserinin değerlendirilmesi gereken bir de zamansal boyutu var elbette. Neon heykel İstanbul’da ikinci kez ortaya çıkıyor, 1999’da ilk sergilenişinden on sekiz yıl sonra 2017’de yeniden sergileniyor. Bu “tekrar” durumu, heykelin İstanbulluların karşısına ilk değil ikinci kez çıkıyor oluşu, ister istemez aradan geçen zamana işaret ediyor. 1999’da ortaya atılan “Buradan Nereye Gidiyoruz?” sorusuna 2017’de verilecek cevap ne olur? İstanbul

1999'dan 2017'ye nasıl bir değişim gösterdi, nereden nereye geldi? 1999'da İstanbul'un yaşadığı kültürel dinamizm bağlamında, kentin gitmekte olduğu istikametın 2017'de vardığı yer olacağı öngörülebilir miydi? 1999'a 2017'den bakınca ne görüyoruz? Ve elbette bugün, heykelin ikinci kez ortaya çıktığı 2017 itibariyle, İstanbul için nasıl bir gelecek öngörümüz var: "Buradan Nereye Gidiyoruz?"

2017 EYLÜLÜ'NDE TÜRKİYE'DE gazetelerin kültür-sanat sayfaları "İstanbul'un geri dönüşü"nü müjdeleyen yazılarla kaplıydı. Kentin "yeniden ayağa kalktığını", "eski enerjisine kavuştuğunu", "dönüşünün muhteşem olduğunu" duyuran bu yazılardan esasen, yaratıcı endüstrilerin temsilcilerinin bir araya gelerek yeni bir "sinerji" ortaya çıkarmaları sonucu² İstanbul kültür-sanat hayatının yeniden dinamizm kazandığı, sokaklarda artık "Arap turistlerin yanı sıra yabancı sanat insanlarının da"³ görülmeye başladığını öğreniyorduk. Söz konusu sinerjiyi yaratan etkinlikler arasında, İstanbul Kültür Sanat Vakfı tarafından düzenlenen 15. İstanbul Bienali, Akbank Sanat ana sponsorluğunda gerçekleşen Contemporary İstanbul Uluslararası Sanat Fuarı, Mercedes-Benz İstanbul Moda Haftası ve Sakıp Sabancı Müzesi'nde başlayan dünyaca ünlü Çinli muhalif sanatçı Ai Wei Wei sergisi sayılmaktaydı. Yine eylül ayında Galatasaray Meydanı'nda 1964 yılından beri hizmet veren Yapı Kredi Kültür Sanat binasının kapsamlı renovasyon çalışmasının tamamlanarak yepyeni bir görünümle kullanıma açılması, İstiklal Caddesi'nin canlanmasına katkıda bulunacak bir gelişme olarak yorumlanıyordu.⁴ Gazeteci Murat Yetkin, Türkiye'nin içinden geçtiği "siyasi atmosferin olanca koyuluğuna rağmen", İstanbul kültür-sanat alanının dünyadan kopmamasını amaçlayan projelerin devlet değil büyük sanayi grupları tarafından destekleniyor olmasının altını çiz-

2. Ece Sükan, "İstanbul'un Geri Gelen Enerjisini Görmek İstediler", *Hürriyet*, 17 Eylül 2017.

3. Çağdaş Ertuna, "Yine, Yeni, Yeniden İstanbul", *Milliyet*, 17 Eylül 2017.

4. Sercan Meriç, "Yapı Kredi Kültür Sanat'ın Yenilenen Binası İstiklâl'e Umut Oldu", *Sözcü*, 22 Eylül 2017.

rek, ülkenin içinden geçtiği “zor zamanları” aşma sürecinde bu çabanın önemine dikkat çekiyordu.⁵

“Zor zamanlar” öncelikle 15 Temmuz 2016 darbe girişiminin yarattığı travmayla ilgiliydi. Ancak Türkiye darbe girişiminin öncesinden başlayarak büyük çaplı terör eylemlerinin hedefi haline gelmiş, zaten oldukça kırılganlaşmış bulunan kamu güvenliği 15 Temmuz’la birlikte kimsenin tahmin edemediği ölçüde hasar görmüştü. Uluslararası platformda Türkiye artık yüksek güvenlik riski taşıyan ülkeler arasındaydı. Pek çok devlet vatandaşlarını Türkiye’ye seyahat etmemeleri konusunda uyarıyordu. Yaşanan şiddet ortamı en fazla İstanbul’da etkili oldu. 2016 yılında Sultanahmet, Beyoğlu, Sancaktepe, Vezneciler, Atatürk Havalimanı, Beşiktaş ve Kuruçeşme’de düzenlenen saldırılarda aralarında yabancı ülke vatandaşlarının da bulunduğu yüz kırkın üzerinde insan hayatını kaybetti. Terör eylemleri arasında gerçekleştiği yer ve zamanlaması itibariyle en dramatik etkiyi yaratan, 31 Aralık 2016 geceyarısından hemen sonra boğaz kıyısındaki ünlü eğlence mekânı Reina’da düzenlenen ve çoğu yabancı uyruklu otuz dokuz kişinin hayatını kaybettiği saldırıydı kuşkusuz. İstanbul’un renkli gece hayatının uluslararası simgesi haline gelmiş bir mekânda insanların yeni yıl kutlaması yaptıkları bir gecede yaşanan saldırı, tüm ülkede ama özellikle İstanbul’da büyük bir kasvet havası yarattı. İstanbul nereye gidiyordu? Burası artık bombaların patladığı, silahlı saldırıların gerçekleştiği, her köşede tam teçhizatlı polislerin beklediği, insanların sokaklarda tedirgin dolaştığı, yabancıların gelmeye korktuğu, otel, restoran ve dükkânların boş kaldığı bir yere mi dönüşecekti? İstanbul bitmiş miydi gerçekten?

2017 Eylülü’nde kentin geri dönüşünü müjdeleyen gazete yazıları kasvetli havanın dağılmakta olduğunun ilk habercileriydi. Sonbaharı izleyen aylarda İstanbul’da hayat normale dönmeye başladı. Terör eylemlerinin sona ermesi ve güvenlik endişesinin azalmasıyla birlikte insanlar tekrar dışarı çıkmaya, mekânlar kalabalıklaşmaya,

5. Murat Yetkin, “Zor Zamanlarda Sanat ve Kültürün Yükselişi”, *Hürriyet* 14 Eylül 2017.

yeni yerler açılmaya, etkinlikler düzenlenmeye, oteller ve restoranlar dolmaya başladı. Görünürde her şey iyi gibiydi. Korkulan katas-trofik çöküş gerçekleşmemişti. Kent büyük bir badire atlatmış, bu-na rağmen hızla toparlanmayı başarmıştı. Ancak bu durum bir iyimserlik havası yaratmış gibi de durmuyordu. Tersine, İstanbul'a ilişkin derin bir hoşnutsuzluk duygusu alttan alta giderek güç kaza-nıyor gibiydi. Kent pek çoklarının gözünde bir başkalaşım süreci geçiriyor, tanınmayacak hale geliyordu. Değişimin başlangıç nok-tası olarak 2011 yılı, ama esas itibariyle 2013 Gezi Parkı Hareketi sonrası yaşanan dönüşüm işaret ediliyordu.

Türkiye'de 2002'den beri kesintisiz biçimde iktidarda olan Ada-let ve Kalkınma Partisi'nin ekonomik büyüme, demokratikleşme re-formları ve dış politikada bölgesel güç olma siyasetinin öne çıktığı (Öniş 2014) ve "çoğulculuğa yatkın bir perspektife" sahip olduğu⁶ ilk iki dönemin ardından, 2011'de başlayan üçüncü döneminden iti-baren "çoğunlukçu" siyaset anlayışına yöneldiği ve iktidarını pekiş-tirme aracı olarak giderek daha fazla muhafazakâr kimliği vurgula-yan kültürel politikalara yaslandığı gözlemi yapılmaktadır. Adalet ve Kalkınma Partisi, ilk iki döneminde İstanbul'da kentin küresel alanda rekabetçiliğini geliştirmeye yönelik neoliberal politikaları devreye sokmakla yetinirken, 2011'den itibaren Yeni-Osmanlıcılık kavramı çerçevesinde "muhafazakâr estetik" arayışları öne çıkmış ve İstanbul "muhafazakâr estetik alanının gösteri sahası"na dönüş-türülmeye başlamıştır (Aksoy 2014: 27). 2013 baharında Gezi Parkı Hareketini tetikleyecek olan, Gezi Parkı'nın asırlık ağaçlarını yok ederek buraya Osmanlı Topçu Kışlası binasının bir replikasını inşa etme projesi, İstanbul'u "Osmanlı-İslam medeniyetinin kalbi" ola-rak gören anlayışın uzantısıdır denebilir (Çınar 2005: 103). Burak Boysan 1930'lardan beri Türkiye'de siyasetin değişmez konuların-dan birinin "Taksim Meydanı'nı nasıl değiştirsek", "Taksim'de bu sefer nasıl bir iz bıraksak" tartışması olduğunu söyler (2012: 99). Nitekim, 1806 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme

6. Ruşen Çakır ve Zeynep Ekmekçi, "Bir Çölleşme..." (söyleşi), *Birikim* 333/334, Ocak-Şubat 2017, s. 41-46.

çabalarının uzantısı olarak inşa edilmiş bulunan Topçu Kışlası, 1940'ta Fransa'dan getirtilen mimar ve kent planlamacısı Henri Prost'un Taksim'de bir park ve gezinti alanı yaratmak amacıyla oluşturduğu planın parçası olarak yıkılmıştır. Bu düzenleme bir yanıyla, yeni rejimin Taksim'i "cumhuriyetin modernleşmeci ideolojisinin vitrinine" dönüştürme çabasının ürünüdür (Gül, Deeband, Cünük 2014: 65). Erken Cumhuriyet döneminin yöneticileri "ulusal kimlik meseleleri konusunda tüm muhalif sesleri ve tartışmayı bastırarak net şekilde Batı-yönelimli ve seküler bir kültür politikası izlerken", mimarlık alanında Osmanlı dönemini hatırlatan yaklaşımlar terk edilecek, Avrupa modernizminin süslemesiz düz formları öne çıkarılacaktır (Bozdoğan 2001: 47). Bu çerçevede, 2011 sonrasında muhafazakâr estetik anlayışını İstanbul sahnesine daha vurgulu şekilde yansıtmak isteyen Adalet ve Kalkınma Partisi açısından, erken Cumhuriyet döneminin silmeyi amaçladığı Osmanlı kültürel mirasını "canlandırmak" Taksim'de "iz bırakmanın" bir yoludur kuşkusuz. Gezi Parkı'nı yok ederek Topçu Kışlası'nı turistlere hitap eden alışveriş merkezi olarak yeniden inşa etme projesi iki temel amaca hizmet eder gibi görünmektedir: Bir yandan, "inşaat fetişizminin" uzantısı olarak, kent merkezinde "atıl" halde bulunduğu düşünülen kamusal alanın bir bölümü daha "kâr üreten" bir yapıya dönüştürülüp "işlevsel" hale getirilecektir (Özel 2014: 18). Diğer yandan, İstanbul'un hakiki kimliğini oluşturduğu düşünülen Osmanlı mirası canlandırılırken, Cumhuriyet ideolojisinin sembolü olarak görülen bir alanın daha kent hafızasından silinmesiyle bir tür rövanş alınmış olacaktır. Ancak hikâye bu restleşmeden ibaret değildir. Gezi Parkı Hareketi'nin ışık tuttuğu gerçeklerden biri, bölgenin geçmişinin kendini tarihsel olarak Cumhuriyet rejiminin asli sahibi olarak gören Kemalist çizgiyle, Osmanlı mirasının taşıyıcısı olarak gören İslami muhafazakâr çizgi arasında gerçekleşen İstanbul'un merkezinde "iz bırakma" mücadelesinden ibaret olmadığının fark edilmesi olur. Bu duruma dikkat çeken, parkı işgal eden protestocular arasında yer alan Nor Zartonk adlı küçük bir sivil toplum girişimine ait "Mezarlığımızı Aldınız, Parkımızı Alamayacaksınız" pankartıdır (Parla ve Özgül 2016: 619). Pankart, Gezi Parkı

ve çevresindeki alanın bilinmeyen (ya da bilmezden gelinen) tarihine işaret etmektedir. Bugün, üzerinde Gezi Parkı, Askeri Müze, TRT İstanbul Radyosu binası, Hilton ve Divan otellerinin yer aldığı alan, Cumhuriyet döneminde hukuksuz biçimde el konmuş bir Ermeni mezarlığıdır. 1939'da Surp Agop Mezarlığı'nın istimlak edilerek üzerindeki Surp Krikor Lusavoriç Kilisesi'yle birlikte yıkılmasının ardından, mezar taşlarının çoğu Henri Prost tarafından tasarlanan Gezi Parkı'nın merdivenlerinde kullanılmıştır.⁷ Dolayısıyla Kemalist ve İslami-muhafazakâr ideolojilerin restleşme alanı olmanın ötesinde, mekânın unutulmaya terk edilmiş başka bir tarihi ve hikâyesi vardır.

Gezi Parkı Hareketiyle birlikte, iktidarın dayatmacı muhafazakâr politikaları ve artan otoriter yönetim anlayışı ilk kez geniş ve güçlü bir toplumsal muhalefetle karşılaşır.⁸ Ortaya konan direnişin ardından Topçu Kışlası binasını yeniden inşa etme projesi gerçekleşmez, Gezi Parkı yerinde kalır. Ancak 2013 sonrasında Adalet ve Kalkınma Partisi kendi seçmen kitlesinin desteğini pekiştirmek için giderek artan oranda çoğunlukçu siyaset, kutuplaştırıcı retorik⁹ ve otoriterleşen yönetim anlayışına yönelecek, Türkiye'de "kamusal alanın daraldığı"¹⁰ ve "kültürel bir çölleşme"¹¹ yaşandığı yorumları yapılacaktır. Bu gelişmeler en somut ifadesini İstanbul kent mekânının, özellikle Taksim-Beyoğlu hattının geçirdiği tuhaf başkalaşımda bulur. Gezi Parkı korunmuş olmasına karşın, Beyoğlu bölgesinin tümünün adeta adı konmamış bir cezalandırmaya tabi tutulduğu, "kültürel çoraklaşmaya"¹² terk edildiği, kentin kültürel merke-

7. Tamar Nalcı ve Emre Can Dağlıoğlu, "Gezi Parkı'nın Yanı Başındaki Ermeni Mezarlığı", *Agos*, 5 Haziran 2013.

8. Gezi Parkı protestoları sırasında polisin orantısız güç kullanması sebebiyle sekiz kişi hayatını kaybeder, binlerce kişi yaralanır.

9. Bu dönemde kullanılan kutuplaştırıcı retorik ve kutuplaşma ekseninde sanat-kültür alanının dönüşümüne ilişkin bir tartışma için bkz. Suner ve Atlı (2018).

10. Nilüfer Göle ve Ahmet İnsel, "Laiklik Bir Kimlik Değil Beraber Yaşamının Düzenlenmesidir (söyleşi)", *Birikim* 333/334: 22.

11. Çakır ve Ekmekçi, *a.g.y.*

12. Sercan Meriç, "Yapı Kredi Kültür Sanat'ın Yenilenen Binası İstiklâl'e Umut Oldu", *Sözcü*, 22 Eylül 2017.

zinin bambaşka bir şeye dönüşmekte olduğu algısı yaygınlık kazanmaktadır.

2017 İTİBARIYLA İSTANBUL'UN mevcut durumuyla barışık gözüken kimse yok gibidir. Eserleri ve hayatı İstanbul'la özdeşleşmiş, elli küsur sene Nişantaşı'ndaki aile apartmanında yaşamayı sürdürmüş Türkiye'nin Nobel ödüllü yazarı Orhan Pamuk, 2017 sonbaharında İtalyan *La Stampa* gazetesine verdiği mülakatta kent mimari ve toplumsal dokusundaki olumsuz dönüşüme atıfta bulunarak “hatıralarımın yok edildiği İstanbul'un bu yeni halini sevmiyorum. Orası bugün daha zengin ama daha az özgür bir şehir” diyecektir.¹³ Orhan Pamuk'un duygusal bir tonda ve kişiselleştirerek ifade ettiği durumu gazeteci ve sosyolog Can Kozanoğlu daha serinkanlı biçimde tanımlar: “Eskiden İstanbul dediğimiz zaman, çirkin bölgeleri de bulunan güzel bir şehirden bahsediyorduk. Şimdi hâlâ güzelliklere de rastlanabilen çirkin bir şehirden bahsediyoruz” (2018: 351).¹⁴ Bu ifadelerde işaret edilen betonlaşmanın yarattığı fiziksel çirkinlik kadar, kent mekânının kültürel dokusunda yaşanan dönüşümdür. Taksim-Beyoğlu hattındaki bir dizi sembol mekân yok olmuş, ara sokaklara dinamizmini veren dışarıda yeme-içme kültürü ortadan kalkmış, film festivali kültürüyle bütünleşmiş mekânsal doku silinmiş, bölgenin geçmişi izlerini taşıyan dükkan-

13. “Orhan Pamuk: They Have Killed the Istanbul That I Loved”, *Hürriyet Daily News*, 16 Ekim 2017.

14. Kentin geçtiğimiz yirmi beş yıldır geçirdiği değişime önce büyük şehir belediye başkanı, ardından başbakan ve cumhurbaşkanı sıfatlarıyla damgasını vurmuş Tayyip Erdoğan'ın da ilginç şekilde İstanbul'un kendi döneminde geçirdiği değişimden (betonlaşma ve dikeyleşme anlamında) memnun görünmediği anlaşılıyor. Cumhurbaşkanı 2017 Ekim ayında Uluslararası Şehir ve Sivil Toplum Kuruluşları Zirvesi'nde yaptığı konuşmada, maddi kaygıların birçok hassasiyetin önüne geçmesinden, “estetikten, incelikten ve köklü medeniyet değerlerinden yoksun” tek düze mimari anlayışın yaygınlık kazanmasından duyduğu üzüntüyü belirtir ve ekler: “Biz bu şehrin kıymetini bilemedik. Biz bu şehre ihanet ettik, hâlâ da ediyoruz, ben de bundan sorumluyum.” “Belediyeler Bu Ülkede İktidar Olmanın Kilididir”, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Sitesi, www.tccb.gov.tr/haberler/410/85018/belediyeler-turkiyede-iktidar-olmanin-kilididir.

ların yerini küresel markalar, zincir dükkanlar ve AVM'ler almıştır. 1990'lerden itibaren Beyoğlu kültürünün parçası olan trans, Kürt, Roman gruplar caddeyi yavaş yavaş terk ederken, Beyoğlu turistlere hitap eden bir bölgeye dönüşmektedir (Özdüzen 2017: 14). Beyoğlu-Taksim hattının kamusallığını tanımlayan ortamın niteliği gözle görülür biçimde farklılaşmaktadır.

BURAK BOYSAN, TAKSİM'İN sadece İstanbul'da değil, muhtemelen Türkiye'de ve hatta yakın coğrafyada meydan deyince ilk akla gelen yer olduğunu söyler (2012: 99). Cumhuriyet dönemi boyunca önemli ve biricik bir konuma sahip olsa da, Taksim-Beyoğlu bölgesinin küresel tanınırlığa sahip bir kent mekânı olarak öne çıkması geçtiğimiz otuz yılda gerçekleşmiştir.

Türkiye 1980'lere 12 Eylül 1980 askeri darbesi ve darbe sonrası dönemde ekonominin neoliberal reformlarla yeniden yapılandırılması programıyla girerken, "azman sanayi kenti" görünümündeki İstanbul "Üçüncü Dünya'ya özgü bir kentleşme" sergilemektedir (Güvenç 1994: 24; Keyder 2011: 49). Kent kültürüne içe-dönük bir "yalıtılmışlık ve taşralılık" atmosferi hâkimdir (Aksoy 2008: 78). Tarihi yarımada ve eski semtler cazibesini korusa da, İstanbul'un bütünü bakımsız, sıkışık ve kasvetli bir havadadır (Keyder 2011: 49). Bu hava 1990'ların ortasına doğru, kentin küresel kapitalist sisteme entegre edilmesi yönündeki çabaların yoğunluk kazanmasıyla dağılmaya başlar. İlerleyen dönemde sanayi üretimi kent dışına kaydırılacak, hizmet sektörü alanı genişleyecek, kentin altyapısı yenilenecek, bazı tarihi semtler mutenalaşma sürecinden geçecektir. Türkiye'nin ilk Amerikan tarzı alışveriş merkezi Galleria 1988 yılında Ataköy'de açılır. Ardından 1993 yılında Etiler'de Akmerkez ve Altunizade'de Capitol'ün açılmasıyla, İstanbul'da AVM kültürü hızla gelişmeye, sunduğu "tarihselliği olmayan mekân formuyla" kitleleri kendine çekmeye başlar (Gökıksel 2012: 7). Küreselleşme ve liberalleşmeyle birlikte finans alanı, hizmet sektörü, kültür endüstrisi, özellikle gayrimenkul, reklam ve medya alanlarında büyük gelişme yaşanır. Küresel ağlara entegre olmuş sanat sahnesi

canlanırken, kentte dinamik bir festival kültürü kök salmaya başladı (Keyder 2011: 50). 1973 yılında Nejat Eczacıbaşı tarafından kurulmuş bulunan İstanbul Kültür Sanat Vakfı (İKSİV) aynı yıl şehrin ilk geniş kapsamlı festival etkinliği olan İstanbul Festivali'ni gerçekleştirmiştir. O günden sonra, Nora Şeni'nin ifadesiyle adeta "İstanbul'un Kültür Bakanlığı" gibi işlev gören İKSİV, kentin kültürel hayatının büyük sermayenin öncülüğünde şekillenmesi sürecinde ilk adımı atmış olur (2011: 53).¹⁵

Bu gelişmelere paralel biçimde, yeni açılan AVM'lerin sunduğu tüketim kültürünün ve canlanan kültür hayatının tüketicisi olan yeni bir "profesyonel burjuva sınıf" ortaya çıkmaktadır. Bu sınıfın gündelik hayatı büyük oranda Levent-Maslak hattındaki çok katlı şirket binaları, Akmerkez, Metrocity gibi AVM'ler ve Beyoğlu çevresi gibi mutenalaştırılarak tarihin ve kültürün "kurtarılmış bölgeleri"ne dönüştürülmüş alanlar arasında geçmektedir (Yardımcı 2005: 42). Bu yıllarda konut piyasası da yeniden şekillenmekte, büyük inşaat şirketleri şehrin her yanında müstakil villalardan oluşan bahçe kentlerden, çok katlı güvenli kapalı sitelere kadar farklı konut projeleri gerçekleştirmekte, bu projeler yeni orta sınıflara "yeni bir yaşam tarzı" vaadiyle pazarlanmaktadır (Keyder 2013b; Öncü 2005). Yeni profesyonel burjuva sınıfın kültürel beğeni ve yaşam pratikleri medyada geniş biçimde tanıtılır. Küreselleşen İstanbul'da modern kent kültürünü tanımlayan norm bu sınıfın "yaşam tarzı" olacaktır.

1990'lar itibariyle, İstanbul'u "dünya kenti" yapma amacıyla yeni bir kentsel koalisyon oluşmuştur. Kenti "kendi kafalarındaki mutenalık imgesi çerçevesinde şekillendirmek" üzere işe koyulan koalisyonun katılımcıları arasında, gayrimenkul kuruluşları, burjuvazi, medya ve sermaye sahipleri tarafından kurulmuş vakıflar ve sivil

15. İstanbul Festivali 1980'lerin sonuna kadar içinde opera, bale, tiyatro, konser, plastik sanat sergileri gibi farklı alanlarda sanat işlerinin sunulduğu genel bir platform olarak varlığını sürdürürken, daha sonra her biri uluslararası nitelikte olan Film Festivali (1989), Tiyatro Festivali (1989), Caz Festivali (1994), Müzik Festivali (1994) gibi farklı etkinlik alanlarına bölünür (Yardımcı 2005: 15). Uluslararası İstanbul Bienali 1987'den itibaren yine İKSİV tarafından düzenlenmeye başlar.

toplum kuruluşları vardır (Keyder 2011: 52). 1994'te yerel seçimleri kazanan İslami yönelimli Refah Partisi büyükşehir belediye yönetimi de İstanbul'u "dünya kenti" yapma çabalarına destek olacaktır. Bu gelişmelerle, "tüketim, turizm, eğlence ve yüksek katma değerli hizmet sektörü ekonomisinin ihtiyaçları temelinde şekillendirilen yeni bir İstanbul vizyonu" oluşmaktadır (Aksoy 2012: 108).

1990'larla birlikte İstanbul'un küreselleşme yoluna girdiğini, ancak bunun henüz "enformal küreselleşme" olarak adlandırılabilen gelişigüzel bir süreç olduğunu ifade eden Çağlar Keyder 2000'lerin ilk on yılında kentin artık "kendinden emin" ve "gelişen" bir görünüm sergilediği, taşların yerine oturmaya başladığı saptamasını yapar (2013a: 31). 2000'ler İstanbul'un küresel ağlarla her alanda çok daha entegre hale geldiği bir dönem olacaktır. 1990'lar da atılan plansız ve yeterince kurumsallaşmamış adımların ardından, daha formel ve kararlı projelerle "kentin pazarlanması" sürecine geçmiştir (Keyder 2011: 49). 2002'de iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi hükümeti bu sürece kent altyapısının geliştirilmesi için kaynak tahsis ederek destek verir. Yerel yönetim, merkezi hükümet ve kent seçkinlerinin işbirliğiyle kentin dönüşümü desteklenmektedir. 2000'ler aynı zamanda Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne (AB) üyelik sürecinde somut ilerlemelerin yaşandığı bir dönem olur. Ülkenin AB üyeliğine adaylığı ilk kez 1999 Helsinki zirvesinde resmi olarak ilan edilmiş, tam üyelik müzakereleri 2005'te resmen başlamıştır. Bu gelişmeye paralel olarak, İstanbul'un 2010 yılında "Avrupa Kültür Başkenti" seçilmesi, Avrupa'nın ikircikli biçimde de olsa İstanbul'u resmen kendi kültürel mirasının bir parçası olarak kabul ettiğinin göstergesi olarak yorumlanır (Göktürk, Soysal, Türeli 2011: 21). AB'ye üyelik sürecindeki ilerlemelerin yanı sıra, 2000'ler uluslararası platformda Türkiye'nin yıldızının farklı alanlarda parladığı bir dönem olacak, ülkede iyimserlik havası artarken İstanbul'un profili yükselecektir.¹⁶

16. Galatasaray futbol takımının 2000 UEFA şampiyonluğu, 2003 Cannes Film Festivali'nde Nuri Bilge Ceylan'ın *Uzak* adlı filminin Büyük Jüri ve En İyi Erkek Oyuncu ödüllerine layık görülmesi, Sertab Erener'in 2003 Eurovision şarkı yarışması birinciliği, Orhan Pamuk'un 2006'da Nobel edebiyat ödülü alması bu

Bu dönemde medya ve kültür endüstrisinde, sanat alanında, yeme-içme ve eğlence sektörlerinde büyük bir dönüşüm yaşanır. Çağdaş sanat “kozmopolit bir yaşam tarzı olan kent seçkinlerinin ilgi odağı haline gelirken”, festival kültürü kurumsallaşmış, profesyonelleşmiş, festivaller kentin “kültürel aksesuarları” haline gelmiştir (Yardımcı 2005: 165). İKSV’ye ilaveten pek çok sivil toplum örgütü ve kent kültürü üzerinde söz sahibi olmak isteyen sermaye kuruluşu festivaller düzenlemeye ya da mevcut festivallere sponsorluk vermeye başlar. Film alanında, İstanbul Bağımsız Filmler Festivali (2001), Film Ekimi (2002) ve Documentarist (2007) başta olmak üzere, İstanbul kültür hayatına yeni festival etkinlikleri katılır (Özdüzen 2017: 4). Diğer yandan kentte bir “müze patlaması” yaşanmaktadır (Şeni 2011: 13). Sabancı Müzesi (2002), İstanbul Modern (2004) ve Pera Müzesi (2005) de aralarında olmak üzere, uluslararası standartlarda ondan fazla özel müze kurulur. Aynı şekilde sanat piyasası canlanmakta, pek çok yeni galeri açılmakta, İstanbul merkezli galeriler ve sanatçılar uluslararası fuarlarda ilgi görmektedir.¹⁷ İstanbul’un müzik sahnesi de son derece hareketlidir. Dünya starlarından alternatif müzik gruplarına dek her türden müziğin icra edildiği ve seyirciyle buluştuğu farklı platformlar oluşur.¹⁸ Bu dönemde televizyon yayıncılığı da gelişmiş, 2005’ten itibaren Türkiye’de üretilen diziler kırka yakın ülkeye ihraç edilmiştir.¹⁹ Dizilerin yıldızlarıyla birlikte, çekildikleri mekân olan İstanbul da uluslararası bir hayran kitlesine kavuşur. Özellikle Arap ülkelerinden turistler

dönemde ortaya çıkan başlıca uluslararası başarılar arasındadır (Göktürk, Soysal, Türeli 2011: 17).

17. Murat Pilevneli ve Gülçin İşler Fırat, “Sanat Benim İçin Oksijen”, mülakat, *Şamdan*, 4 Temmuz 2018.

18. 1989 yılında kurulan Pozitif grubunun 1999’da Beyoğlu Asmalımescit’te açtığı Babylon sahnesi, şehirdeki müzik kültürünün küresel ölçekte dikkat çeken bir seviyeye taşınmasında önemli katkı sunacaktır. Pozitif’in kurucularından Ahmet Uluğ, müzik alanında yaptıkları işi, “dünyayı İstanbul’a taşıdık, İstanbul’dan dünyaya açılacakların mutfağı olduk... tüm dünyanın gözlerinin kentin üzerinde olduğu yıllarda, İstanbul’un sesini açtık” diye tanımlar. “Ahmet Uluğ Pozitif ve Babylon’a Veda Etti”, *SanatAtak*, 11 Mayıs 2018. www.sanataatak.com/view/ahmet-ulug-veda-etti.

paket turlarla dizilerin çekildiği yalıları, köşkleri ve diğer mekânları görmek üzere İstanbul'a gelmeye başlar (Yanardağoglu 2016: 37). Kentin artan uluslararası popülerliği, İstanbul'da konut edinmek ve yatırım yapmak isteyen yabancıların sayısını artıracak, emlak piyasası canlanacak, fiyatlar yükselecektir. Tüm bu gelişmelerle birlikte 2000'ler, sermaye ve kültür endüstrisi perspektifinden "şehrin şahlandığı" dönem olur.²⁰

Nitekim 2000'li yılların ortasından itibaren İstanbul uluslararası basında dünyanın yükselen şehirleri arasında gösterilecek, "cool" olarak nitelenmeye başlanacaktır. *Newsweek* dergisi 2005'te İstanbul'u kapak yaptığı sayısında "modern kimliğini yeniden keşfeden" ve "ihtişamını yeniden tesis eden" kenti, "dünyanın en cool şehirlerinden biri" olarak lanse eder.²¹ İstanbul'u "cool yapan", heyecan verici "çeşitliliği", "kozmopolitliği" ve "melezliği"dir. Derya Özkan'a göre, "cool İstanbul" söylemi kente ilişkin önceden var olan iki egemen anlatının, İstanbul'u Doğu şehri olarak sunan on dokuzyüzyıl Şarkiyatçı tahayyülüyle, çarpık kentleşme örneği bir Üçüncü Dünya kenti olarak gören yirminci yüzyıl ortası gelişmeci kuramının belirli öğelerinin alıntılanarak yeni bir bağlam içerisinde kurgulanmasından oluşmaktadır (2015: 14-16). Bu söylemlerden seçilen öğeler (Şarkiyatçı söyleme ait göbek dansı, kebab, lokum; Üçüncü Dünya kenti söylemine ait düzensiz şehirleşme, gecekondulaşma, kentsel kaos, enformal ekonomi), estetize edilmiş ve tüketilebilir kültürel metalar olarak "cool İstanbul" imgesi etrafında yeniden dolaşıma sokulmuştur. "Cool İstanbul" imgesinin 2000'ler boyunca kent merkezindeki somut karşılığı gayrimenkul spekülasyon

19. 1994'te Özel Radyo ve Televizyon Yasası'nın çıkmasının ardından yayıncılık alanında Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu'nun (TRT) tekeli resmen kırılmış, yerel ve ulusal ölçekte yayın yapan onlarca özel radyo ve televizyon kanalı ortaya çıkmıştır.

20. 2001 yılında yayımlanmaya başlayan *Time Out İstanbul* dergisinin ilk genel yayın yönetmeni Ferhan İstanbullu, 2000'lerin başını "İstanbul'un şahlandığı", "belli bir yaşam tarzına sahip yabancıların İstanbul'a özel alaka göstermeye başladığı" dönem olarak tanımlar. *Time Out İstanbul* 200, Eylül 2017: 24.

21. Matthews Owen ve Rana Foroohar, "Turkish Delight", *Newsweek*, 29 Ağustos 2005.

yonu, mutenalaşma ve tüketim odaklı mekânsal dönüşüm olacaktır (Özkan 2012: 83). Sözelimi, kısa süre öncesine değin izbe, “belli bir saatten sonra gidilmeye korkulan”, “her türlü karanlık işin görüldüğü” ifadeleriyle tanımlanan Asmalımescit bölgesi,²² 1999’da alternatif müzik sahnesi Babylon’un kuruluşunun ardından hızlı bir dönüşüm geçirir: Şık kafelerin, bar, meyhane ve restoranların açıldığı semte, sanat galerileri taşınmakta, yabancılar yaşamak için burayı tercih etmektedir. Asmalımescit’ten Tünel’e kadar olan adacık artık “bohem hayatın başkenti” olarak tanımlanmaktadır. İstanbul’un “cool” olduğu bu yıllarda, Beyoğlu’nun çevresindeki bölge “büyük sermayenin radarına girecek”, yatırımcılar bina toplamaya başlayacak, kiralar yükselecek, mutenalaşmayla birlikte gelen yeni hayat standardına ayak uyduramayanlar yerinden edilmeye başlanacaktır.²³

“Buradan Nereye Gidiyoruz?” sorusu 1990’ların başında, kent kültürüne hâlâ içe-dönük bir “yalıtılmışlık ve taşralılık” havası hâkimken sorulsa, muhtemelen pek az kişi İstanbul’un küresel süreçlere eklemlenme yolunda yapacağı atılımın çapını ve süratini tahmin edebilirdi. 2010’a gelindiğinde İstanbul çarpıcı biçimde değişmiştir. Şehir şimdi ekonomik ve kültürel dinamizmiyle kabına sığamayan bir görünümündedir. “Cool” İstanbul, yabancılar ve yatırımcılar için cazibe merkezi haline gelmiştir. “İstanbul markası” nihayet ortaya çıkmaya başlamış gibidir. Markalaşmak bazılarına fayda sağlarken, bazılarına bedel ödecektir. Her halükârda, kısa sürede kat edilen mesafe büyük, yaşanan değişim hızlı ve baş dönürücüdür.

22. “Bohem Hayatın Başkenti Asmalımescit”, *Sabah*, 22 Şubat 2004.

23. Yaşar Adanalı, “Cool İstanbul Dedikleri Dönemde Oldu Ne Olduysa”, *Hürriyet*, 1 Temmuz 2017. www.hurriyet.com.tr/kelebek/hayat/beyoglu-asla-bitmez-sifiri-tuketse-bile-bir-gun-yeniden-canlanir-40506149.

ACKBAR ABBAS el değişimi öncesi Hong Kong'u bağlamında "gündelik hayat içindeki göçmenlik" kavramını ortaya atarken, "göç" halinin yalnızca "yer değiştirmek" olarak değil, aynı zamanda "yerin doğasının değişmesi" olarak da anlaşılabilceğini savunur (1999: 72-73). Bu ikinci durumda "hiçbir yere gitmeden de göçmen olunabilir". "Gündelik hayat içindeki göçmenlik", kent mekânındaki ve yerin doğasındaki değişimlerin sonucu ortaya çıkar. 2017 itibarıyla İstanbul'da "göç" her iki anlamıyla da, "yer değiştirmek" ve "yerin doğasının değişmesi", tartışılan bir kavram haline gelmiş gibi görünüyor.

2017'de medyada Türkiye'den, ama özellikle de İstanbul'dan göç etmek isteyenlerin çoğaldığına ilişkin haberlere sık rastlanıyordu.²⁴ Eğitilmiş, orta sınıf, kendini seküler ve Batılı yaşam tarzını benimsemiş olarak tanımlayan pek çok kişinin yurt dışında yeni bir yaşam kurma arayışına girdiği anlaşıyordu. Gençler özellikle Avrupa ve Kuzey Amerika'da eğitim ve iş olanaklarını kovalarken, orta sınıf aileler çocuklarına ileride yurt dışında yaşamalarını mümkün kılacak eğitim olanakları sağlama gayretindeydi. Daha geniş imkânları ve birikimi olanlar İspanya, Yunanistan, Portekiz gibi AB üyesi ülkelerden emlak satın alıp, Avrupa Birliği'nde serbest dolaşım hakkı kazanma hesapları yapıyordu. Giderek otoriterleşmekte ve muhafazakârlaşmakta olduğu düşünülen Türkiye'nin geleceğine ilişkin kaygılar yurt dışına kaçışı tetiklerken, bu kötümser ruh hali en fazla İstanbul'u ele geçirmiş gibiydi. Yalnızca siyasi atmosferden değil, metropolün karmaşasından, betonlaşmadan, zorlu hayat şartlarından bezenler, yurt dışına çıkamasalar bile kendilerini İstanbul dışına atmak istiyordu. Ege kıyılarında bir kasabaya taşınma kararı alanlara ilaveten, Türkiye'nin üçüncü büyük kenti İzmir'de yaşamayı seçenler de çoğalıyordu.²⁵ Ege kıyısında dört milyon nüfuslu ta-

24. Mehmet Tezkan, "Yurt Dışına Göç Tehlikeli Boyutlarda", *Milliyet*, 2 Haziran 2017.

25. 2017 yılında büyük bölümü üniversite mezunu ve beyaz yakalı 18,500 ki-

rihi bir liman kenti olan İzmir'i cazip kılan, İstanbul'dan çok daha sakin, düşük tempolu ve huzurlu bir büyük şehir oluşunun yanı sıra, ülkenin "en çağdaş ve Avrupai" kenti olduğunun düşünülmesiydi. İzmir'in "kendine özgü yaşam tarzının" İstanbul'dan daha serbest ve özgür olduğu algısı hâkimdi.

Tüm bunlardan anlaşıyor ki, 2017 yılında FSM köprüsünden geçen pek çok kişinin zihninde Ugo Rondinone'nin heykeli bir Avrupa ya da Ege kentini canlandırıyor, "Buradan Nereye Gidiyoruz?" sorusu başka bir kente göç etmenin hayalini kurduruyordu. Elbette hayalin gerçeğe dönüşmesi herkes için kolay değildi. Ancak bu durumdakiler bile bir yerden bir yere gittiler fiilen: Gezi Parkı Hareketi sonrası cezalandırıldığı, çoraklaştığı düşünülen Beyoğlu bölgesini terk edip, denizin karşı tarafına, Kadıköy-Moda hattına geçtiler. İstanbul'un yükselişte olduğu 1990'lar ve 2000'ler döneminde alışıldık rota kentin sosyal hayatına katılmak için Anadolu yakasından Avrupa yakasına, şehrin merkezi konumundaki Beyoğlu bölgesine geçmekken, bu hareket tersine döndü. Tıpkı İzmir gibi, Cumhuriyet Halk Partili belediye tarafından yönetilen Kadıköy'ün özellikle gençler açısından daha özgürlükçü bir kültürel atmosferi olduğu düşünülüyordu. Nitekim, semtin tercih edilme nedenleri arasında, alternatif tiyatro toplulukları, sokak sanatçıları ve kooperatiflerin varlığı, alkol tüketimi konusundaki rahatlık, farklı kimliklerin kendini serbestçe ifade edebilmesi ve daha muhalif bir havasının olması sayılmaktaydı.²⁶

Günümüz İstanbulu'nda "yer değiştirmek" anlamındaki "göç" fikrinin fazlasıyla rağbet gördüğüne kuşku yok. Menzili uzun ya da kısa, pek çoklarının bu fikri hayata geçirdiği, fiilen bir yerlere göç ettiği ya da en azından takip edilen gündelik rota anlamında "yer değiştirdiği" anlaşıyor. Ancak bu durumdan daha ilginç olanı, Abbas'ın sözünü ettiği "gündelik hayat içindeki göçmenlik" kavramı-

şi İstanbul'dan İzmir'e göç etti. Çınar Oskay, "İzmir İstanbul'u Nasıl Geçti?" *Hürriyet*, 5 Mayıs 2018.

26. Yenal Bilgici, "Kadıköy Yükseliyor Çünkü İnsanın Ruhuna Sesleniyor", *Hürriyet*, 7 Ekim 2017.

nın kentte ortaya çıkış şekli, yani insanlar yer değiştirmeden yerin doğasının değişmesi durumu. Zira bu dönemde “yerin doğasının değişmesi” anlamında göçmenlik deneyimi İstanbul kent hayatında yoğun şekilde yaşandı.

ACKBAR ABBAS “gündelik hayat içindeki göçmenlik” kavramını, “gözden yitiş kültürü” kavramıyla ilişkili olarak Hong Kong’un kendine özgü bağlamında, özgül bir tarihsel ânı tanımlamak için kullanır. Abbas’a göre, gözden yitiş “hiçbir iz bırakmadan yok olup gitmek” anlamına gelmez, söz konusu olan “basitçe yokluk değil, ama problematik bir mevcudiyet, *hayaletimsi* bir mevcudiyettir” (2011: 216). Kent, biz onu görmediğimiz için değil, zaman ve mekânın tuhaf döngüsü sonucu, görmekte olduğumuz şeyin ne olduğunu artık bilemediğimiz için gözden yitmiştir. Abbas’a göre, gözden yitmekte olan kentin dolaysız imgelerine hiçbir zaman doğrudan ulaşamayız, bu durumu olsa olsa bir *after-image* olarak, görsel uyaran ortadan kalktıktan sonra gözümüzün önünde hâlâ capcanlı şekilde var kalmayı sürdüren bir duyumun izlenimi olarak algılayabiliriz.

2017 yılında Beyoğlu’nun dönüşümüyle ilgili yazılarda tekrar tekrar Abbas’ın “gözden yitiş kültürü” olarak tanımladığı durumu çağrıştıran imgelere rastlarız. Bunlar, kent mekânının başkalaşımına uğradığı, “yerin doğasının değiştiği”, insanların “görmekte olduğu şeyin ne olduğunu artık bilemediği” durumlara ilişkin “hayaletimsi bir mevcudiyeti” tanımlayan imgelerdir. İstiklal Caddesi’nin 2017 yazındaki durumunu anlatan bir gazete yazısı sözgelimi, “insanın kendini bir anda yitip gittiğini düşündüğü bir dünyanın içinde bulunması acayip bir şey”²⁷ diye başlar. 2000’lerin ortasında “bohem hayatın başkenti” sayılan Asmalımescit’in 2017’deki durumuna ilişkin izlenimler şöyle aktarılır bir diğer yazıda: “Biraz yürüyüp yandaki sokağa dönüyorum. Babylon logosu hayalet gibi karşımda. Önüne bir araba park etmiş. Arkasında bir tane daha... Sokak oto-

27. Çınar Oskay, “Beyoğlu Asla Bitmez, Sıfırı Tüketse Bile Bir Gün Yeniden Canlanır”, *Hürriyet*, 1 Temmuz 2017.

park olmuş. Köşedeki bar kapanmış. Diğer köşe başındaki Fransız lokantasından eser yok... Şimdi camları kontrplakla örtülü, içeride muhtemelen evsizlerle kediler var.”²⁸ 2017 Beyoğlu’ndaki “hayaletimsi mevcudiyet”lerin bir diğer örneği Emek Sineması’nın ardında bıraktığı boşluktur hiç kuşkusuz. *Grand Pera Yalnızlığı* (2017) adlı kısa film, sinemanın yerine inşa edilen Grand Pera alışveriş merkezinin gösterişli dış cephesinin ardındaki ıssızlığı, daha eskimeden köhneleşmiş mekânın tuhaf cansızlığını, Emek Sineması’nın bina ya adeta musallat olmuş hayaletini hissedilir kılar.²⁹ Bu imgeler Abbas’ın “gözden yitiş kültürü” kavramıyla ifade ettiğine benzer bir duruma işaret etmekte, kent mekânı başkalaşım geçirmekte, insanlar yer değiştirmedeği halde, bulundukları yerin doğası değişmektedir.³⁰

28. Mehmet Tez, “Asmalımescit Macerası”, *Milliyet*, 5 Mart 2017.

29. Beyoğlu’nda film festivali kültürüyle bütünleşmiş tarihi Emek Sineması’nın içinde yer aldığı 1882’den kalma Cercle d’Orient (Serkildoryan) binasının yıkımına, sinema salonunu korumak için üç yıldır devam eden protestolara rağmen 2013 yılında başlanmış, dış cephesi orijinal yapıya sadık kalınarak yeniden inşa edilen bina 2016 yılında açılmıştır. Grand Pera, 2011’de hizmete giren Demirören AVM’den sonra, İstiklal Caddesi üzerindeki ikinci büyük alışveriş merkezi olur (Özdüzen 2017: 8-10). Binanın üst katında eski Emek Sinema salonunun iç tasarımı unsurları korunarak yeniden oluşturulmuş bir replikasına yer verilmiştir. Ancak ihtilaflı biçimde yapılan bina, ne sinema salonu ne de alışveriş merkezi olarak beklenen ilgiyi görmez. *Grand Pera Yalnızlığı* 2017’de “Emek Bizim, İstanbul Bizim” inisiyatifi tarafından çekilmiştir. “Belgeselle Tarihe Not: Grand Pera’da İn Cin Top Oynuyor”, *Diken*, 8 Eylül 2017. www.diken.com.tr/bel-geselle-tarihe-not-grand-perada-cin-top-oy-nuyor/.

30. 2018 kışında Atatürk Kültür Merkezi (AKM) binasının yerine yeni bir kültür merkezi yapılmak üzere yıkılması, Beyoğlu’nun geçirdiği başkalaşım sürecinde bir diğer kritik dönemeç olacaktır. 1946 yılında uluslararası modernist stilde inşa edilmiş AKM, 2008 yılında restorasyon gerekçesiyle kapatılmasının ardından on yıl metruk halde kalmıştır. Bir dönem sahne sanatları alanında kentin kültür hayatına damga vurmasının ötesinde, AKM şehrin en popüler buluşma noktası olarak kent belleğinde yer etmiş bir simge binadır (Whitehead ve Bozoğlu 2017: 7). AKM’nin yıkımıyla eşzamanlı olarak İstanbul Modern müzesinin yer aldığı antreponun yıkımı gerçekleşir. İstanbul’un merkezinde modern sanatla özdeşleşmiş bu iki ikonik binanın eşzamanlı yıkımı “şehirdeki modernitenin bitişi” olarak yorumlanır. Genco Gülan, “Modernin Muhteşem Yıkılışı”, *SanatAtak*, 14 Mart 2018. www.sanataak.com/view/modernin-muhtesem-yikilisi.

BEYOĞLU BÖLGESİNİN günümüzde geçirdiği dönüşüm çarpıcı ve dramatik bir etki yaratsa da, İstanbul'da "gözden yitiş kültürü" nün yeni ortaya çıktığı ve yalnızca belirli bir tarihsel ânı ifade ettiği düşünülemez elbette. Burada sınırlı zaman geçiren bir ziyaretçinin bile fark edebileceği gibi, kent mekânı gözden yiten yaşantıların izlerinin oluşturduğu katmanlarla örülüdür. Nitekim Ackbar Abbas İstanbul üzerine yazarken, Orhan Pamuk'taki "hüzün" kavramının "gözden yitiş kültürü"yle süreklilik içinde düşünülebileceğine dikkat çeker (2011). 2003'te yayımlanan otobiyografik kitabı *İstanbul: Hatıralar ve Şehir*'de Orhan Pamuk hüznü şehrin ruhunu yansıtan bir kavram olarak sunar. Şiirde, müzikte, hayata bakışta ortaya çıkan hüznün duygusu, "şehri şehir yapan malzemenin ima ettiği şey", "şehrin gururla benimsediği ya da benimser gibi yaptığı" ruh halidir (Pamuk 2016: 93). Bu ruh hali her şeyden önce güçlü bir imparatorluktan geriye kalmış olma durumunun sonucu ortaya çıkmıştır. İmparatorluk geçmişlerine dair tarihi gururla koruyup müzelerde, anıtlarda sergileyen kimi Batı şehirlerinden farklı olarak, İstanbul'da geçmiş bir yıkıntı olarak her yerdedir ve gündelik hayat yıkıntıları arasında sürdürülür: "Ne kadar bakımsız, ilgiden yoksun ve beton yığınları arasına gömülmüş olurlarsa olsunlar şehrin yalnız büyük anıtsal camileri ve tarihi binaları değil, kenardaki köşedeki küçük kemerleri, çeşmeleri, mescitleri bile onlar arasında yaşayan milyonlarca kişiye bir büyük imparatorluktan artakalmış olduklarını acıyla duyurur" (Pamuk 2016: 93). İstanbul'da yaşamak, çoktan gözden yitmiş bir imparatorluk ihtişamının kalıntıları arasında yaşamak anlamına gelir.³¹

31. Pamuk'un 2005'ten itibaren pek çok dile çevrilen kitabı, şehre "dışarıdan değil de içeriden bakma ve bu şekilde şehrin otantik özünü yakalama" iddiasına rağmen (ya da tam da bu iddia sebebiyle), şehre bakışının "yabancıların ne düşüneceği" kaygısı ve içselleştirilmiş bir Şarkiyatçı söylem tarafından biçimlendiği eleştirisiyle karşılaşır (Işın 2011: 63-65). Nitekim Pamuk'un kendisi de 2000'lerin sonunda İstanbul hakkında yazarken, şehrin ruhunu ağırlıklı olarak hüznün duygusunun oluşturduğu görüşünü revize edecek, "zenginleşen yeni İstanbul, çocukluğumda olduğu kadar hüznünlü bir şehir değil artık" diye yazacaktır (2010: 145).

Ackbar Abbas “gözden yitiş kültürü” ve “hüzün” kavramları arasındaki geçişkenlikten bahsederken, hüznün basitçe bir melan-koli hali olarak düşünülmemesi gerektiğini, kavramın zamanın ve mekânın deneyimleniş biçimindeki çarpıtılmışlığa işaret edebileceğini vurgular (2011: 219). Gerçekten de Orhan Pamuk’un yazılarında İstanbul’da zaman ve mekânın deneyimlenişindeki çarpıtılmışlık haline ilişkin çarpıcı gözlemlere rastlamak mümkündür. Bu gözlemlerden biri, İstanbul’da hüznün duygusuna kaynaklık eden geçmişin yıkıntıları arasında yaşama halinin illa ki İstanbulluların maruz bırakıldığı değil, tersine yaratılmasına bizzat katkıda bulundukları bir durum olarak düşünülebileceğini ortaya koyar. On altıncı yüzyılın ortalarından itibaren çoğalan ahşap yapılar nedeniyle İstanbul’un tarihinin “yangınların ve yıkımların” tarihi olduğunu belirten Pamuk (2010: 184), çocukluk yıllarından hatırladığı bir sahneyi şöyle tasvir eder: “İlk katı taştan ve tuğladan yapıldığı için yanıp yıkılmamış birtakım duvarlar, mermerleri sökülüp çalınmış ilk kat merdivenleri, kiremit, saksı ve cam kırıkları, bu döküntüler arasında boy atmış küçük incir ağaçları ve onlar arasında oyun oynayan çocuklar.” Bu tanımlamada beliren, bir zamanlar yaşayan bir evden arta kalan “hayaletimsi bir mevcudiyet”tir gerçekten de ve okura yıkıntıların arasında yaşamanın kasvetli, hüznün verici bir şey olabileceğini hissettirir. Buna karşın bir sonraki sayfada bu yıkıntıların ortaya çıkış şekli hakkında öğrendiklerimiz, bu kez hüznün duygusunun zaman ve mekânın deneyimlenişindeki çarpıtılmışlıkla ilgili olduğunu düşündürür. Pamuk’un çocukluk yıllarında, 1950’ler ve 60’larda ahşap konak sahibi birçok aile o zamanlar bir “zenginlik ve modernlik göstergesi” sayılan apartman yaptıрма hevesi taşımasına karşın, tarihi yapı kabul edilen konakları yıktırmak yasaktır. Uğur Tanyeli’nin (2004: 16) sözleriyle, herkesin kurala uyar gibi yapıp uymadığı “kerhen uzlaşma metropolü” İstanbul’da bulunan çözüm, konakların boşaltılarak bakımsızlıktan çürümeye terk edilmesi, harap olup çöksünler diye kiremitlerinin sökülmesi ya da doğrudan bir gece gizlice yaktırılmaları olacaktır. Görünüşte kimse evin yıkılmasını istemese de, aile kavgaları ve çekişmeler sonucu “eski konak yıkılır ve yerine ilk başta kimsenin sevmeyeceği yeni ve çir-

kin bir apartman yapılır” (Pamuk 2010: 185). Hüzün kavramını melankoliden öte, zaman ve mekânın deneyimlenişindeki çarpıtılmışlık olarak düşünmeyi mümkün kılacak bir diğer örnek, İstanbul’da geçmişin kalıntıları arasında yaşarken bunlara bütünüyle kayıtsız kalınması halidir. Pamuk’a göre, tarihin içinde ama tarihe hiç ilgi göstermeden yaşamak hüzünden kurtulmanın yolu gibi görülse de, tersine hüzne bir “beyhudelik ve sefalet tınısını” ekleyerek onu daha da yoğunlaştıracaktır (2016: 102-3). Pamuk daha sonraki yazılarında tarihe kayıtsızlık haliyle, İstanbul’da herkesin kendini “şehrin yabancı” olarak görmesi arasındaki bağlantıya işaret eder. Herkesin yabancı olduğu İstanbul, “sınıflanmamış, düzenlenmemiş, bilgisi ortaya konmamış, içinde yaşayanlarca anlaşılmamış” bir şehirdir. Buradaki hayat tarzı, “kalabalıkların, şehrin tarihten gelen zenginliğini, kat kat üstüne eklenmiş uygarlıklarını, onlara sahip olmadan, bir yabancı gibi yalnızca sezerek yaşamasıdır” (Pamuk 2010: 145-46).

İSTANBUL’DA 2018 BAHARINDA art arda açılan iki sergi, ziyaretçileri “gözden yitiş kültürü” ve “şehrin yabancı” olma durumunun farklı tezahürleri üzerine düşünmeye davet eder gibiydi. Her iki sergi de içinde yer aldıkları kentsel bağlamla ilişkili biçimde “gözden yitiş” durumunu “problematik bir mevcudiyet” olarak algılamamızı sağlarken, İstanbul’da artık var olmayan geçmiş yaşantıların imgeleri üzerinden bugün yaşamakta olduğumuz “gözden yitiş kültürünün” bir an için kristalize olmasını, bir imge ya da bir *after-image* olarak belirmesini mümkün kılıyordu.

Pera Müzesi’nde açılan, küratörlüğünü Zafer Toprak’ın yaptığı *İstanbul’da Deniz Sefası* sergisi, 1870’lerden yirminci yüzyılın ortalarına dek İstanbulluların denizle olan ilişkisinin izini sürerken, aslında günümüz İstanbulu’nda büyük oranda ortadan kalkmış bulunan (ya da kalktığı varsayılan) “deniz sefası” pratiğine görünürlük kazandırır. Sergi, kentlilerin denizle ilişkisinin imparatorluğun son döneminde “deniz hamamları”yla başlayışının, plaj alışkanlığının 1920’lerden itibaren Sovyet ihtilalinden kaçan Beyaz Rusların

etkisiyle ortaya çıkışının, ardından 1960'lara kadar İstanbul'un geniş sahil şeridinde canlı bir plaj kültürünün oluşmasının tarihini, büyük oranda fotoğraf, ama onun yanı sıra belgesel film, eski dergi-gazete kupürleri, gerçek nesneler, grafik ve kimi canlandırmalar kullanarak renkli ve neşeli bir sergileme üslubuyla ortaya koyar.

Dolapdere Pilevneli Galerî'de açılan Tayfun Serttaş'ın enstalasyon sergisi "Flashblack" ise, Türkiye'nin ilk kadın stüdyo fotoğraf sanatçısı Maryam Şahinyan'ın Foto Galatasaray stüdyosunda 1935-85 yılları arasında çektiği fotoğraflardan yapılan bir seçkiden oluşmaktadır.³² Sergilenen fotoğraflar içinde evlilik, aile, askerlik, vaf-tiz, Noel, bayram gibi özel durumlar vesilesiyle çekirtilmiş kareler olduğu gibi, yerleşik toplumsal normların dışına çıkan durumlar, ifadeler, pozlar da vardır. Her iki sergi de erken Cumhuriyet dönemi ve yirminci yüzyıl ortaları İstanbulu'ndan imgeler sunarken, ziyaretçileri yalnızca kentin yakın geçmişi üzerine düşünmeye yöneltmekle kalmaz, aynı zamanda geçmişi hatırlama şekilleri üzerine sorular sorma imkânı sunar. Bunu yaparken, her iki sergi de ziyaretçilere imgelerin geçmiş yaşantıları görünür kılmak kadar, görünmez kılma gücünü de hissettirir.

"İstanbul'da Deniz Sefası" ve "Flashblack" elbette tamamen farklı formda ve farklı yaklaşıma sahip sergilerdir. Biri toplumsal tarih, diğeri sanat sergisidir. Yerleştirme, birinde tarihçi Zafer Toprak'ın belirli bir toplumsal tarih anlatısını aslına sadık kalarak ama aynı zamanda ilgi çekici şekilde aktarabilme çabasının ürünüyken, diğesinde sanatçı Tayfun Serttaş'ın öznel bakışının yansımasıdır. Biri renkli ve konuşkan, diğeri siyahbeyaz ve suskundur. Birinde hareketli, dağınık, sere serpe bir yerleştirme, diğesinde durağan ve

32. Maryam Şahinyan 1985 yılında stüdyosunu devrettikten sonra sokağa atılan arşiv, Aras Yayınları'nın sahibi Yetivart Tomasyan'ın tesadüfen durumdan haberdar olması sonucu bir depoya taşınıp yirmi beş yıl burada kalır. Cam levha negatifler ve selülozik tabaka filmlerin de yer aldığı arşivin, 2009 yılında Tayfun Serttaş tarafından Salt Galata bünyesinde kapsamlı bir temizlik, restorasyon, tasnif ve dijital platforma aktarma sürecinden geçirilmesinin ardından, fotoğraf veri tabanı 2011 yılında kamuya açılır. Karin Karakaşlı, "Çakan Şimşek, Aydınlanan Gerçek: Flashblack", *SanatAtak*, 24 Mayıs 2018. www.sanataak.com/view/cakan-simsek-aydinlanan-gercek-flashback.

net hatları takip eden anıtsal bir görsellik hâkimdir. Biri dış, diğeri iç mekân fotoğraflarından oluşur. Plaj fotoğraflarında kamusal alanda kalabalığın içinde poz veren insanlar varken, stüdyo fotoğraflarında kapalı alanın mahremiyetinde yalnızca fotoğrafçının gözü önünde poz verilmiştir. Plaj fotoğraflarında kendiliğindenlik ve hareket, stüdyo fotoğraflarında hesaplanmış pozlar ve mizansen öne çıkar. Sergilerden birine neşeli ve havai bir atmosfer hâkimken, diğeri düşünceli ve içe dönük bir havadadır.

“İstanbul’da Deniz Sefası” sergisinin Cumhuriyet’in kuruluşunu izleyen yıllarda oluşmaya başlayan plaj kültürünü bugün kent hayatının artık kaybolmuş bir unsuru olarak sunma şeklinin, nostaljik bir geçmiş tasavvuruna, hatta bir tür “modernlik nostaljisine” göz kırptığı düşünülebilir. Esra Özyürek’in 1990’lar sonu Türkiye’si bağlamında ortaya attığı bu kavram, İstanbul’un ilk kez açıkça İslami yönelimli bir yerel idare tarafından yönetildiği, siyasi İslam’ın söylem ve sembollerinin kamusal alanda görünürlük kazandığı bir ortamda, Kemalist laik devlet ideolojisinin özel alana çekilerek kendini yeniden tanımlama eğilimine işaret eder (2006: 2-3). Özyürek’e göre bu dönemde Cumhuriyet’in laik, modernist ve ilerlemeci ideolojisini benimsemiş toplumsal gruplar arasında erken Cumhuriyet dönemine dair bir nostalji ortaya çıkmış, “modernlik” bugünü ve geleceği değil, kaybedilmiş geçmişi işaret eden nostaljik bir tasavvura dönüşmüştür. “İstanbul’da Deniz Sefası” sergisinde, doğrudan laikliğe ya da siyasi İslam’a atıf yapılmaz. Kentte “deniz sefasının” son buluşu, nüfus artışı, köyden kente göç, kıyıların asfaltlanması, denizin kirlenmesi, artan yapılaşma gibi olgularla ilişkilendirilerek açıklanır. Yine de satır aralarında, İstanbul’da kadın ve erkeklerin birlikte denize girip eğlendiği, “kente kendine özgü bir özgürlük anlayışı” getirmiş bulunan plaj kültürü imgesi, bugünün muhafazakârlaşan kent hayatıyla karşıtlık teşkil eden bir tür “modernlik nostaljisi” tınısı taşır ister istemez.

Serginin renkli, cıvıl cıvıl, dinamik atmosferinin hüznün duygusuna yer bırakmadığını düşünüyorum açıkçası. Daha ziyade, sergi aracılığıyla bugün yitirilmiş olan bir kent yaşantısı, artık varolmayan ortamlar ve deneyimler, içlerinde barındırdıkları keyif, mutlu-

luk ve havailik haline biraz imrenilerek, biraz özlemle yad ediliyor (ya da genç kuşaklar açısından şaşkınlıkla keşfediliyor) diyebiliriz olsa olsa. “İstanbul’da Deniz Sefası”, kent kültürüne ait artık varolmayan bir şeyi görünür kılarken, aynı zamanda bugünün “çoraklığına”, “kamusal alanın daralması”, “kültürel çölleşme” olarak tarif edilen duruma da görünürlük kazandırıyor kuşkusuz. Ancak bunu yaparken, serginin görünür kıldığı şeylerin başka bir şeyleri görünmez kıldığı duygusu oluşabiliyor izleyende. İstanbul’da deniz sefası bitmiş midir gerçekten, yoksa daha sınırlı hale gelmekle birlikte, sınıfsal bir farklılaşma mı geçirmiştir? Bugün bahar ve yaz aylarında boğaz hattı boyunca birçok yerde keyifle denize giren gençler (çoğunlukla genç erkekler) yok mu? Boğazda kıyı şeridinin biraz genişlediği kimi yerler özellikle hafta sonları fiilen bir tür plaj alanına dönüşüyor mu? İnsanlar aileleriyle, arkadaşlarıyla gelip, evden getirdikleri yiyeceklerle sofralar kurmuyor, çay demlemiyor, sohbet etmiyor, bu arada denize de girip çıkmıyor mu? Bu “deniz sefası” sayılmaz mı? Bugün Boğaz hattında denize girenler gerçek İstanbullu değil şehrin “yabancı”sı olanlar mı? Bu durumun görmezden gelinmesi, 1949-57 yılları arasında İstanbul Valiliği ve Belediye Başkanlığı yapan Fahrettin Kerim Gökay’a atfedilen ünlü sözü anırtıyor biraz: “Halk plajlara akın edince, vatandaş denize girmiyor.” Ayşe Kadioğlu bu ifadenin, modern dönemde “vatandaş”ın “ulusa karşı sorumluluklarının bilincinde olan kişileri” işaret eden bir kavram olarak ortaya çıkışını ve bu haliyle, eğitim yoluyla vatandaş haline getirilmesi beklenen “halk”tan daha değerli bir kategori olarak anlaşılması durumunu veciz şekilde ortaya koyduğunu belirtir (2012: 22-23). Bu hat üzerinden düşününce, 2017 İstanbul’unda “vatandaş” kapalı sitelerde havuzuna girerken, halkın bir bölümü hâlâ denize hücum ediyor diyebiliriz belki.

“Flashblack”te sergilenen farklı dönemlere ait on binin üzerinde siyahbeyaz stüdyo fotoğrafının hiçbirinde kent mekânı fiilen görünür olmasa da, gözden yitmiş bir İstanbul silueti belirir izleyenin zihninde. Bu silueti oluşturan, bir zamanlar İstanbul’da yaşamış binlerce kadın ve erkeğin yüzleri, bedenleri, bakışları ve duruşlarından sızan hikâyeler olduğu kadar, kameranın ardındaki gözün, Mar-

yam Şahinyan'ın anlattığı İstanbul hikâyesidir. 1911 yılında Sivas'ta kentin nüfuzlu Ermeni ailelerinden birinin yedi çocuğundan en büyüğü olarak dünyaya gelen Maryam Şahinyan, Ermeni ve gayrimüslim olmasından ötürü Sünni-Türk kimliği üzerine inşa edilmiş ulus-devlet ideolojisi içinde “yabancı” sayılan gruplardan birine mensuptur.³³ 1924'te ailesiyle birlikte İstanbul'a taşınmalarının ardından 1937'de babasından devraldığı Foto Galatasaray stüdyosunu 1985 yılına dek tek başına işletmiştir. Bu elli yıllık sürede, Maryam Şahinyan fotoğraf alanındaki teknolojik yeniliklerle fazla ilgilenmeyecek, Birinci Dünya Savaşı yıllarından kalma körüklü makinesiyle siyahbeyaz fotoğraflar çekmeye devam edecektir.³⁴ Sanatçının stilindeki bu “istikrar”, aynı teknolojiyi, aynı pozları, aynı ışığı kullanmış olması,³⁵ sergide art arda dizili fotoğraflara tuhaf bir statiklik, yeknesaklık, donukluk havası kazandırır. Galeri mekânı Tayfun Serttaş tarafından adeta bir boşluk duygusu yaratmak üzere tasarlanmıştır. Binlerce imgenin yarattığı görsel yoğunluk bir boşluğu çevreliyor, boşluğa görünürlük kazandırıyor gibidir. Karin Karakaşlı, galerinin üç katına yayılan on beş metre yüksekliğinde, binlerce fotoğrafla kaplı müstakil cephe duvarı “devasa bir kayıp zaman abidesi” olarak tasvir eder.³⁶ Duvarda cisimleşen “kayıp zaman”ın farklı şeyleri ifade ettiği düşünülebilir. Öncelikle, özneyi nesne haline getiren portre fotoğrafı formunun kendisinin bir tür ölüm ve kayıp zaman duygusu yarattığı söylenebilir. Roland Barthes fotoğraf

33. Şahinyan ailesi 1915 sonrası Sivas'ta sahip oldukları mülkleri geride bırakarak 1924'te İstanbul Harbiye'de bir apartman dairesine taşınır. Baba Mihran Şahinyan, Galatasaray Pasajı'nın üst katında iki Yugoslav muhacir kardeş tarafından kurulmuş olan Foto Galatasaray'ın önce ortağı, ardından sahibi olur. Maddi sıkıntıya düşen babasına yardım edebilmek için liseyi bırakıp stüdyoda çalışmaya başlayan Maryam, 1937'de Foto Galatasaray'ın idaresini tamamen devralır. “Kimseyi beğenmediği için” evlenmez, yalnız bir yaşam sürer. saltonline.org/tr/141/maryam-sahinyan-kimdir?q=Şahinyan; Ararat Şekeryan, “Foto Galatasaray'ın 60 Yılı”, *Agos*, 24 Kasım 2011.

34. A.g.y.

35. Ani Çelik Arevyan, “Bir Maryam Şahinyan Projesi”, *Agos*, 23 Aralık 2011.

36. Karin Karakaşlı, “Çakan Şimşek, Aydınlanan Gerçek: Flashblack”.

“benim ne özne, ne nesne, ama nesneye dönüştüğünü hissedene özne olduğum o gizli âni temsil eder” diye yazmıştır: “o anda ölümün ... bir mikro çeşidini yaşarım; bir hayalet haline gelirim” (2016: 26). Aynı dekorların önünde benzer mizansen içinde poz vermiş, “nesneye dönüşmüş” binlerce insanın yan yana gelişinin çağrıştırdığı ölüm duygusu, “kayıp zaman”ın ifade ettiği şeylerden biridir belki. Bunun ötesinde elbette fotoğrafların içinde poz veren, bugün artık büyük çoğunluğu var olmayan tüm o kadınlar, erkekler, çocuklar... onların fotoğraftan yansıyan yaşantıları, ilişkileri, iç dünyaları, duyguları... “Kayıp zaman”ın işaret ettiği şeylerden bir diğeri, bugün merak ve ilgimizi uyandırır da artık tümüyle erişimimiz dışında kalmış bulunan o mahrem alandır. Bunun yanı sıra, “kayıp zaman” kamusal alanda yaşanan kayba da işaret eder hiç kuşkusuz. Maryam Şahinyan’ın stüdyosunda fotoğraf çektiren insanların büyük bölümünün kendisi gibi Ermeni cemaatinin ya da İstanbul’daki diğer gayrimüslim cemaatlerin mensupları olduğunu varsayarsak, fotoğraflardan yansıyan bugün artık kaybolmuş bulunan bir toplumsal ve kentsel dokudur. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı itibariyle kozmopolit bir liman şehri olan İstanbul, bunu izleyen ulus-devletleşme sürecinde gayrimüslim nüfusu uzaklaştırmaya yönelik açıkça ilan edilmemiş politikaların uygulamaya konmasıyla, etnik ve dini anlamda büyük oranda homojenleşmiş bir kente dönüşecektir (Keyder 2013a: 18-19). Yirminci yüzyılın ortasına gelindiğinde, metropolün geleneksel kültürel çeşitliliği ortadan kalkmış, “ondan artık olsa olsa bir tarihsel anı ya da kalıntı olarak söz edilir” hale gelmiştir (Tanyeli 2004: 31).

Karin Karakaşlı, “kayıp zaman”ın anlamını daha farklı biçimde, bugün artık mahrum kalınmış bir “genişlik” olarak tarif eder.³⁷ Tayfun Serttaş’ın enstalasyonu farklı dönemlere ait fotoğrafları karışık şekilde sunarak, kronolojik bir sıralama yapmayı, imgeleri tarihsel bir bağlama oturtmayı engellemekte, temaları ve tekrarlanan mizansenini öne çıkarmaktadır. Buna karşın tekrar unsurunu kıran şey, özellikle belirli temalardaki fotoğraflardan geçen bir samimiyet ve

rahatlık duygusudur. Eşcinsel sevgililerin fotoğrafları büyütülerek öne çıkarılmıştır sözgelimi. Bu fotoğraflar izleyeni adeta afallatan beklenmedik bir karşılaşma duygusu yaratır. Beklenmedik olan sadece fotoğrafta karşımıza çıkan durum değil, aynı zamanda bu durumun ifade buluş şeklindeki rahatlıktır. Fotoğraflara bakınca yalnızca içinde başka türlü hayatların olduğu bir İstanbul'la karşılaşmayız, aynı zamanda Maryam Şahinyan'ın da başka türlü bir bakışı olduğunu sezeriz. Karakaşlı'nın belirttiği gibi, onu yalnızca Ermeni ve kadın kimlikleriyle değerlendirmek eksik olacaktır. Kameranın arkasında, "kendini ve merceğini yargılamadan açmış", karşısındakileri rahat ettirmiş bir göz vardır.³⁸ Karakaşlı'ya göre "kayıp" olan bu "genişlik" halidir aynı zamanda.

"İstanbul'da Deniz Sefası" ve "Flashblack" sergilerini "gözden yitiş kültürü" bağlamında değerlendirebilmek için, sergilerin yalnızca içlerine değil dışlarına da bakmak, Pera Müzesi ve Pilevneli Galerileri'nin bulunduğu Beyoğlu-Tarlabası-Dolapdere hattının geçirdiği dönüşüme dikkat sarf etmek anlamlı olabilir. Zira bölgenin kentsel dokusunu, "hayaletimsi varlıkların şekillendirdiği bir coğrafya" olarak tarif etmek mümkün (Parla ve Özgül 2016: 633).

PERA VE GALATA BÖLGESİ Osmanlı dönemi İstanbulu'nda Avrupalıların ve gayrimüslimlerin yoğun olarak yaşadığı bir alandır.³⁹ On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte İstanbul "ticaret ve yabancı sermaye hacminde eşi görülmemiş büyüme"ye kavuşmuş ve bu büyümeyle birlikte "çok çeşitli kökenlerden, Akdeniz'in ve Batı Avrupa'nın her yanından, ama aynı zamanda Türki, Tatar ve Rusya'da yaşayan başka etnik kökenlerden Levantenler"nin doldur-

38. A.g.y.

39. Beyoğlu bölgesi tarihsel olarak "Pera" diye anılmaktadır. On üçüncü yüzyılda Bizans İmparatorluğu'ndan özerk bir Ceneviz ticaret kolonisi olarak kurulan Pera, on beşinci yüzyılda kent Osmanlılar tarafından fethedilince yeni hükümdarlarla ittifak içine girerek özerk statüsünü korumayı sürdürmüştür. Bölgeye Yunanca "öte", "çok uzak" anlamına gelen "Pera" denmesinin sebebi, coğrafi bakımdan imparatorluk şehrine göre Haliç'in öte yakasında yer alması ve Bizanslıların denetiminde bulunmamasıdır (Bartu 2013: 45).

duğu kozmopolit bir liman kentine dönüşmüştür (Keyder 2013a: 12-13). İstanbul'da gerçekleşen ilk kentsel yenilenme projesi Pera'da uygulanır. 1885'te bölgenin kentsel altyapısını iyileştirmek üzere oluşturulan İntizam'ı Şehir Komüsyonu'na Galata bankerleri destek verecek, bölgenin modern bir finans merkezi haline gelmesine kentin gayrimüslim burjuvazisi katkı sağlayacaktır (Şeni 2008: 114-15). Mimari anlamda, "dönemin küresel burjuvazisinin" tercih ettiği Parizyen ya da İtalyanvari *art nouveau* tarzında apartmanlar"la öne çıkan bölgeye, İstanbul'un bankerleri, tacirleri, şehri ziyaret edenler ya da farklı eğilimlerden mülteciler kendileri için malikâneler, apartmanlar, oteller, kulüpler ve bunların yanı sıra "ahlaki bakımdan kuşkulu eğlence mekânları" yaptırır; böylelikle Pera "yabancı üslupların nüfuz etmesine izin verilen" bir bölge olarak gelişimini sürdürür (Keyder 2013a: 13). Bu dönemde kozmopolit bir finans ve eğlence merkezine dönüşen semt, modern yaşamın simgeleri olan çok katlı apartmanları, işhanları, bankaları, tiyatroları, otelleri, büyük mağazalarıyla İstanbul burjuvazisi için "uygarlığın" ya da "İstanbul'daki Avrupa'nın" simgesi halini alır (Bartu 2013: 46).

İstanbul erken Cumhuriyet döneminde başkent konumunu kaybederken, aynı zamanda yeni rejimin bakış açısından "arınılması gereken bütün muhayyel engelleri cisimleştiren odak" olarak görülecektir (Keyder 2013a: 18). Kentin geçmişinin ana eksenini oluşturan iki temel unsur, İslam kültürü alanındaki birikim ve gayrimüslim nüfus tarafından taşıyıcılığı yapılmış olan Osmanlı modernleşme kültürü, yeni rejimin yaratmaya çalıştığı ulusal imgeleme doku uyumsuzluğu içindedir. 1923-50 arası dönemde, devlet yatırımlarının büyük bölümünü yeni başkent Ankara çekerken, İstanbul büyük oranda unutulmuş terk edilecek,⁴⁰ adım adım kötüleşen fiziksel alt-

40. Erken Cumhuriyet döneminin son yıllarında yönetimin İstanbul'a bakışında bir yumuşama yaşanır. Kentin Cumhuriyet ideolojisi çerçevesinde sekülerleştirilmesi ve modernleştirilmesi amacıyla Fransız şehir planlamacısı Henri Prost getirilir. Gezi Parkı'nı da tasarlayacak olan Prost'un seçilme nedeni, Fransız sömürge yönetimi altındaki Müslüman Kuzey Afrika şehirlerini modernleştirme çalışmalarının Ankara yönetimi tarafından takdirle karşılanmasıdır. Prost'

yapısı ve kültürel yalıtılmışlığıyla bir taşra kenti havasına bürüncektir (Keyder 2013a: 20). Cumhuriyet'e geçişin ardından İstanbul'un nüfus bileşiminde de belirgin bir değişim yaşanır. 1890'larda kentin gayrimüslim nüfusu çoğunlukta, bu grupları kentten uzaklaştırmaya yönelik ilan edilmemiş politikalar sonucu,⁴¹ Rum, Ermeni ve Yahudi nüfusu büyük oranda kaybolmuştur (Keyder 2013a: 18). Gayrimüslim gruplar tarafından terk edilmiş bulunan mal, mülk ve araziler kamulaştırılarak devlet mülkiyetine geçirilir, zaman içinde yerli burjuvaziye aktararak el değiştirir (Keyder 2013b: 173). Tüm bu gelişmelerden en fazla Pera/Beyoğlu bölgesi etkilenecektir.

İstanbul'un çarpıcı değişimi 1950'lerle birlikte çok partili hayata geçiş ve ülkede yaşanan hızlı ekonomik ve siyasi dönüşümün sonucu olarak gerçekleşir. Kent yeniden canlanırken,⁴² Anadolu'nun kırsal kesimlerinden büyük bir göç akınıyla karşılaşır.⁴³ Bu süreçte, Beyoğlu bölgesinde bir zamanlar semtin gayrimüslim sakinlerinin yaşadığı artık terk edilmiş evlere ülkenin kırsal alanlarından gelen yoksul insanlar yerleşmeye başlar. Beyoğlu-Tarlabaşı-Dolapdere

un planlamaları İkinci Dünya Savaşı döneminde yaşanan finansal güçlükler nedeniyle ancak kısmi ve kademeli olarak hayata geçirilebilecektir (Gül 2014: 2).

41. İstanbul'un gayrimüslim nüfusunun azalmasına sebep olan gelişmeler arasında Lozan Antlaşması sonucu gerçekleşen zorunlu göçler, 1942-44 döneminde azınlıkların ekonomik gücünün kınlanmasına yol açan Varlık Vergisi uygulaması, 1955'te Beyoğlu'ndaki azınlıkların mülklerinin yağmalandığı ve kendilerinin saldırıya uğradığı 6-7 Eylül olayları vardır.

42. Adnan Menderes liderliğindeki Demokrat Parti hükümeti kentin ihmale uğramışlığına son vermek amacıyla büyük çaplı bir imar ve yeniden yapılanma süreci başlatır. Murat Gül, bu dönemde uygulanan kentsel dönüşüm programının, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Georges-Eugène Haussmann tarafından Paris'te gerçekleştirilen büyük çaplı dönüşüme benzediğini söyler (2014: 2-3). Orada olduğu gibi, İstanbul'da da binlerce bina yıkılır, tarihi alanları dev bulvarlar yarıp geçer, kent dışarıya doğru genişler.

43. İstanbul'un 1950'lerden itibaren ülkenin kırsal kesimlerinden aldığı yoğun göçün sonuçlarından biri, kentin birçok yerinde "gecekondu" olarak adlandırılacak kaçak yapılaşma şeklinin ortaya çıkışıdır. Kaçak yapılaşmalar karşısında çoğu kere popülist politikalar izlenerek "mülkiyet yasasının öngördüğü sınırlamalar askıya alınır", böylelikle siyasi anlamda oy deposu olarak görülen göçmenlerin kentin zenginliğinden pay almasına göz yumulur (Keyder 2011: 50).

hattı yavaş yavaş yoksul göçmenlerin yerleştiği harap ve bakımsız bir kentsel alana dönüşecektir (Saybaşı 2011: 117). 1960’larda bar, pavyon ve otelleriyle Beyoğlu civarında seks ve uyuşturucu ticaretinin yoğun olarak yapıldığı yerlerden biri olan Tarlabası, 1970’lerle birlikte yüksek işsizlik oranı, güvencesiz işlerde çalışma, temel sağlık hizmetlerine ulaşamama gibi sorunların yaşandığı, yoksul insanların “kent içinde sıkışıp kaldığı” bir semte dönüşecektir (Zengin 2014: 362; Saybaşı 2011: 117). Her türlü illegal aktivitenin odağı durumundaki bölge, bu haliyle kent merkezine yakınlığına rağmen gidilmeye çekinilen, tekinsiz ve düşkün yer olarak algılanmaktadır.⁴⁴ Semt için kritik gelişme Tarlabası Bulvarı’nın açılması olur. 1986 yılında dönemin belediye başkanı Bedrettin Dalan tarafından geliştirilen proje kapsamında inşa edilen bulvarın, kuzeyde Levent-Maslak hattında gelişmekte olan iş alanlarını kent merkezinden geçerek Atatürk Havalimanı’na bağlaması planlanmaktadır.⁴⁵ Bu aynı zamanda Beyoğlu’nu canlandırma projesinin bir uzantısıdır. Semtin ana arteri olan İstiklal Caddesi yaya bölgesi haline getirilerek yeniden kültür, sanat ve eğlence merkezine dönüştürülecek, araç trafiği ona paralel şekilde açılacak bir başka arter, Tarlabası Caddesi üzerinden akacaktır (Bartu 2013: 47). Böylelikle 1970’lerden beri “yozlaşmanın, yasadışılığın, ve tehlikenin” merkezi olarak görülen Beyoğlu’nun mutenalaşma süreci başlar. Ancak bu süreçte Tarlabası bulvarın “yanlış tarafında” kalmıştır: Bulvar, Taksim’i kentin diğer merkezlerine bağlarken semt sakinleri için bir “sınır” oluşturur (Saybaşı 2011: 121). Hemen bitişiğinde yer aldığı kent merkezinin sosyal ve ekonomik akışıyla bağı koparılan Tarlabası, daha yoğun bir düşüş sürecine girecek, giderek güvencesiz, düşük ücretle çalışan insanlar, sokak satıcılığı, kâğıt toplayıcılığı, seks işçiliği yapanlar için ucuz yaşam alanına dönüşecektir (Kuyucu ve Ünsal 2011: 94). İstanbul’un “cool” ilan edildiği

44. Bu dönemde Tarlabası-Dolapdere hattı aynı zamanda Beyoğlu’ndan uzaklaştırılan seks işçileri ve trans kadınların çalıştığı bir alan olur (Zengin 2014: 362-63).

45. Bulvarın inşası için üç yüzden fazla tarihi binanın yıkılması tartışmalara yol açar (Kuyucu ve Ünsal 2011: 93).

2000'ler itibariyle, Tarlabası İstanbul'un "en ötekileşmiş ve gettoleşmiş" yerlerinden biridir (Zengin 2014: 366). Semtin yeni sakinleri, aralarında 1990'larda Doğu'daki savaş ortamından kaçarak İstanbul'a göç etmiş yoksul Kürtler, Romanlar, travesti ve transseksüeller, kısa süre için İstanbul'da çalışıp sonra bir Avrupa kentine doğru yola çıkmayı planlayan Afrikalılar ve diğer yasadışı göçmenlerin bulunduğu en marjinal ve kentin "yabancı" kabul edilen toplumsal gruplardır. Nermin Saybaşı, İstanbul'un "şahlandığı" yıllarda Tarlabası'nı "hayalet" bir semte benzetir (2011: 119).⁴⁶ Sokaklara gözden yitmiş ve görünmez kılınmak istenen bir geçmişin hayaletleri musallat olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun yerinden edilmiş azınlık nüfusu ve halen semtte yaşayan yerinden edilebilir göçmen nüfusuyla, terk edilmiş, harabeye dönmüş "hayaletleşmiş" evleriyle, 2000'lerin "cool" İstanbul'unun ortasında "hayalet" bir mekândır Tarlabası (Saybaşı 2011: 119).

2018 YAZINDA AÇILAN "İstanbul'da Deniz Sefası" ve "Flash-black" sergilerinin yer aldığı mekânlar, Pera Müzesi ve Pilevneli Galerî bu bölgede, Tarlabası-Dolapdere hattı üzerinde bulunuyor. Bugün bölge bir kez daha amansız bir dönüşümün eşiğinde.

1984 yılında yayımlanan "Mutenalaşma Sanatı" ("The Fine Art of Gentrification") başlıklı ünlü yazılarında, Rosalyn Deutsche ve Cara Gendel Ryan 1980'lerin başında New York'un Lower East Side bölgesinin mutenalaştırılması sürecinde kentin sanat dünyasının oynadığı kritik role dikkat çeker. Çürümeye terk edilmiş ve harap haldeki kentsel altyapısıyla kent yoksulluğunun en yoğun yaşandığı yerlerden biri olan Lower East Side'in çehresi, medyada "öncü" girişimciler olarak kahramanlaştırılan bazı sanat galerilerinin buraya taşınmasıyla değişmeye başlar. "New York'un iki milyar dolarlık sanat sektörü, kentin en yoksul mahallelerinden birini işgal etmekte-

46. "Hayalet" kavramını benzer bir bağlam içinde ben de daha önceki bir çalışmada kullanmıştım. 1990'ların ortasında ortaya çıkan yeni Türk sinemasının aidiyet ve toplumsal bellek meselelerine yaklaşımını "hayalet ev" kavramı çerçevesinde ele alan bir tartışma için bkz. Suner 2006 ve 2009.

dir” (Deutsche ve Ryan 1984: 93). Medya söyleminde uyuşturucu ticareti, fuhuş, kundaklama gibi her türlü illegal faaliyet ve sefaletle özdeşleştirilen bu “maceracı avant-garde dekor”, sanat ortamı açısından özgürleştirici ve heyecan verici bulunmakta, buraya taşınmayı göze alan sanat dünyasının “cesur” aktörleri coşkuyla övülmektedir. Artan ilgiyle birlikte semtte kiralalar ve emlak fiyatları yükselmekte, hayat pahalılaşmakta, mahallenin yoksul sakinleri açısından artık bölgede yaşamının maliyeti karşılanamaz hale gelmektedir. Bu süreçte büyük inşaat firmaları, yeni ve lüks yaşam alanları yaratmak üzere bölgede çoğu harap haldeki apartman bloklarını ucuza satın almaya başlar. Orta sınıflar açısından cazibe merkezi haline gelmiş bulunan bölgenin yükselen profili, inşaat firmaları, emlak spekülâtörleri ve yatırımcılar açısından büyük kârlar anlamına gelirken, yaşanan dönüşümü başlatan “öncü” sanatçılar için bile bölge artık fazla pahalı hale gelmeye başlamıştır. Mutenalaşma sürecinin kazananları ve kaybedenleri, zenginleşenleri ve yerinden edilenleri olacaktır. Ana akım medyanın perspektifinden “New York rönesansı” olarak tanımlanan durum, yoksul azınlık grupların perspektifinden “beyazların, siyah ve Latin Amerikalı toplulukları yerinden ederek kentin merkezini bütünüyle ele geçirme” sürecini ifade etmektedir (Deutsche ve Ryan 1984: 94).

Bugün Pera Müzesi ve Pilevneli Galeri’nin üzerinde yer aldığı Tarlabaşı-Dolapdere hattında yaşanan dönüşüm, 1980’lerin başında New York’ta yaşanan “sanat eliyle mutenalaşma” sürecini andırıyor bir bakıma.

Nora Şeni Avrupa ve Amerika’da on dokuzuncu yüzyılda yükselen filantropi kültürünü, “aydınlanma” çağı sonrasında ortaya çıkan “dine dayalı olmayan” hayırseverlik biçimi, “üst sınıf seçkinlerin sosyal sorumluluklarını yerine getirme tarzı” olarak tanımlar (2011: 18). Eğitim ve sağlık alanına verilen desteğin yanı sıra sanat hamiliğini de içeren filantropi geleneğinin, İstanbul’da sanat alanında tam olarak serpiştiği dönem kentin yükseliş yılları olan 2000’lerdir.⁴⁷ Bu dönemde iş dünyasının önde gelen aileleri sanat alanına büyük yatırım yapacak ve art arda özel müzeler açılacaktır (Şeni 2011: 33). Pera Müzesi 2005 yılında Koç ailesinden Suna ve İnan

Kıraç tarafından kurulur.⁴⁸ Müze için Tarlabası Bulvarı'nın Beyoğlu yönündeki paraleli Meşrutiyet Caddesi üzerinde bulunan 1893 yılından kalma Bristol Oteli binası seçilir. Satın alındığında çöküş halinde olan bina, dış cephesi aslına uygun biçimde korunarak yenilenir. Müzenin gerek lokasyon gerekse isim seçiminde "Pera"ya yapılan vurgu, ailenin "Batılı hayat tarzı" ve kentin "Batı dünyası yönünde gelişen vehçesinde" yer alma iradesinin göstergeleri olarak yorumlanır (Şeni 2011: 40). Müzenin bulunduğu mahallenin imajındaki "çöküş ve terk edilmişlik çağrışımları" yenilenen binanın pırıltılı yüzeyiyle geri plana itilirken, bölgenin "Avrupalı kimliği diriltilecek", buradaki "toprak rantının yeniden değerlendirilmesi mekanizması" işletilecektir (39-40). Pera Müzesi'nin bu yönüyle, hem sanat eliyle mutenalaşmaya, hem de kentin "Avrupalı" geçmişini öne çıkararak bugün yeni bir kent kimliği kurgulama çabalarını ifade eden "*Belle époque* nostaljisi" tanımlamasına (Fisher-Onar 2018: 6) örnek teşkil ettiği düşünülebilir.

2017 Eylül ayında açılan Pilevneli Galeri, Tarlabası'ndan kuzey yönünde inen yokuşun aşağısında bulunan Dolapdere'de, oto tamircileri, benzinciler, cansız manken satan dükkânlar, çoğu harap halde eski yapılar ve kimi yeni yapılmış otel ve rezidansların arasında konumlanmaktadır. İstanbul sanat piyasasının önde gelen aktörlerinden Murat Pilevneli'nin sahibi olduğu galeri, mevcut bir yapının ünlü mimar Emre Arolat tarafından dönüştürülmesiyle oluşmuştur. Koyu renkte, dışarıya tamamen kapalı dikdörtgen prizma görünümündeki alçak bina, üzerinde bulunduğu caddenin bakımsız yapıları arasında tamamen ayrıksı, neredeyse gizemli bir havadadır. Bugün büyük oranda düşük gelir gruplarının yaşadığı evlerden ve eski

47. Nora Şeni İstanbul'da sanat alanında filantropi geleneğinin başlangıç noktasının, "İkinci Dünya Savaşı sonrası ilk nesil Türk Müslüman burjuvazisi öncüsü" Koç ailesinin 1980 yılında Büyükdere'de Sadberk Hanım Müzesi'ni açması olduğunu söyler (2011: 33).

48. Müzenin açılışına damga vuran olay, herhangi bir açık artırmada satışa sunulan en pahalı Osmanlı tablosu olma özelliği taşıyan Osman Hamdi Bey'in ünlü Kaplumbağa Terbiyecisi tablosunun 3.1 milyon avroya satın alınması olur. Bu Pera Müzesi'nin ve Koç ailesinin sanat koleksiyonerliği alanında önderlik iddiasını ortaya koyan bir tavır olarak değerlendirilir (Şeni 2011: 37).

tip ticari işletmelerden oluşan bir fiziksel çevreye sahip olan Dolapdere'nin, önümüzdeki "birkaç yıl içinde İstanbul'da güncel sanatın en hareketli bölgelerinden biri" olacağı öngörülmektedir.⁴⁹ Semte hareketlilik katan ilk gelişme, 2000 yılında Bilgi Üniversitesi Dolapdere kampüsünün açılması olur. Ancak bölgenin dönüşümünü tetikleyen asıl unsur, Vehbi Koç Vakfı Çağdaş Sanat Müzesi'nin halen sürmekte olan devasa inşaatıdır. Koç ailesinin bölgede bir diğer sanat kurumu oluşturmak için gerçekleştirdiği büyük yatırımın ardından, birçok galeri ve sanat kurumunun Dolapdere çevresinde mekân arayışı içine girdiği, Pera-Beyoğlu aksının uzantısı olan Dolapdere'nin kültür-sanat için yeni bir merkez olacağı konuşulmaktadır. Bölgeye büyük galerilerin gelmesi emlak piyasasını hareketlendirir,⁵⁰ kiralar dört-beş katına çıkar.⁵¹ Bölge, Batı yönündeki Piyalepaşa hattına doğru, "eski metruk görüntüsünden sıyrılıp" otel ve büyük ölçekli lüks konut alanı projeleriyle yeniden şekillenmeye başlar.⁵²

Bugün Pera Müzesi ve Pilevneli Galeri'nin yer aldığı Beyoğlu-Tarlabası-Dolapdere hattında "gözden yitiş" kültürünün yeni bir aşamasına geçildiği anlaşıyor. Bölgenin mevcut görünümüne, gözden yitmekte olan ile belirlemekte olanın tuhaf, neredeyse gerçek üstü çakışmasına bakınca insan gerçekten şaşkınlık yaşıyor. Günümüz İstanbulu'nda yıkım-yapım faaliyetlerinin ölçeği, kapsamı, yarattığı hızlı fiziksel ve toplumsal değişim irkiltici boyutta. Merak etmemek elde değil: "Buradan Nereye Gidiyoruz?"

49. Erkan Aktuğ, "Sanatın Yeni Merkezi Dolapdere", *Hürriyet*, 25 Mayıs 2016.

50. Bölgeye gelen ilk büyük galeriler 2016 yılında açılan Drimart ve ardından Pilevneli Galeri olur.

51. Pilevneli ve Fırat, *a.g.y.*

52. Burak Tapan, "Sanat Rotasını Dolapdere'ye Çevirdi", *Vatan*, 1 Ekim 2016.

BUGÜN İSTANBUL'UN MERKEZİNDE yaşanan değişim, “başarısını inşaatla ekonomiyi büyütmeyle bağlamış bir iktidar” döneminde ortaya çıkan aşırı yapılaşma,⁵³ bunun kentin tarihi ve kültürel dokusu üzerinde yarattığı tahribat irkiltici boyutta (Keyder 2014: 127). Bu dönüşümü kentin bütünü ölçeğinde ve tüm yönleriyle düşününce daha da irkilmemek elde değil. Yirminci yüzyılın son çeyreğinden itibaren Asya kentlerinin Batı’yı geride bırakarak başı çektiği “ne kadar büyükse o kadar iyi yarışı”nda artık İstanbul da “mega” projeleriyle iddialı kentlerden biri kuşkusuz. Kent, “büyüklük özlemi içinde... daha hızlı, daha yükseğe, daha güçlü” şekilde inşa edilmeye devam ediyor (Logie ve Morvan 2017: 19). Yaşar Adanalı, mega projeler vasıtasıyla oluşan muazzam sermaye birikimi, bu birikimin “pek de adil olmayan bölüşümü üzerinden konsolide edilen siyasi güç” ve bunun iktidarın daha da otoriterleşmesine yol açması etrafında şekillenen “mega” kent vizyonunun, “neye ve kime rağmen” sürdürüldüğünün sorgulanması gerektiğini hatırlatır (2017: 12). “Büyüklük” fikri ve kâr hırsı üzerine kurulu bu vizyon çoğunlukla kamu yararı ve insan hayatına “rağmen” dayatılmaktadır. Nitekim aşırı yapılaşma nedeniyle kamusal kullanıma tahsis edilmiş yeterince açık alan kalmamış olması bir yana, inşaat sektörünün kontrolsüzce büyüdüğü dönemde iş güvenliği sorunları ve iş kazaları belirgin biçimde artacaktır.⁵⁴ Uğur Tanyeli’ye göre bugün Türkiye dünyadaki “en vahşi mimari kentsel girişimlerden birini” yaşarken, bu alanda Çin’le ortak zeminde ilerlenmekte, açıkça antidemokratik bir ülkeyle aynı yaklaşımlar, yöntemler uygulanmakta-

53. Bu dönemde İstanbul’da yoğunlaşan yıkıp yapma faaliyetlerinin gerekçelendirilme şekillerinden en önemlisi, 17 Ağustos 1999 Marmara depremi sonrası, uzmanların kentin yapı stoğunun sağlamlaştırılması yönündeki uyarılarıdır.

54. Türkiye 2017’de ölümlü iş kazalarında dünyada üçüncü, Avrupa’da birinci sırada yer alan ülke haline gelir. Aram Ekin Duran, “Türkiye’de İşçi Ölümlelerinde Tablo Kararıyor”, *Deutsche Welle Türkçe*, 24 Ocak 2018, www.dw.com/tr/turkiyede-isçi-ölümlelerinde-tablo-kararıyor/a-42286578; “Türkiye İşçi Ölümlelerinde Avrupa Birincisi”, *Yeni Asya*, 13 Mayıs 2017. www.yeniasya.com.tr/ekonomi/turkiye-isci-olumlerinde-avrupa-birincisi_431959.

dır.⁵⁵ Gerçekten de bugün bakıldığında “büyüklük” vizyonu uğruna ödenen bedel pek çok alanda Türkiye’yi Çin’e yaklaştırıyor,⁵⁶ Türkiye Çin’in temsil ettiği “ileri modernliğin otoriterlikle bir arada var olabileceği” modernleşme rotasına yavaş yavaş kayıyor gibidir (Nathan 2015: 158). Hak ve özgürlüklerin kullanılacağı demokratik alanın sınırlandığı, kurumların zayıfladığı, gücün tek merkezde yoğunlaştığı bu modernleşme rotası, kent hayatı ve kültür alanında sığlaşma, vasatlaşma, bayağılaşma üretmektedir. Bugün İstanbul’da hissedilen “sıkışmışlık” duygusu yalnızca bina, trafik ve insan yoğunluğu nedeniyle kent merkezinde nefes alacak alan bulamamaktan kaynaklanmıyor. Pek çok kişi, özellikle gençler, bireysel ve toplumsal anlamda önlerinin tıkalı olduğu algısından ötürü de sıkışmış hissediyor, kendine bu kentin ve ülkenin dışında bir gelecek kurmayı hayal ediyor. Türkiye’nin önde gelen sorunlarından biri beyin göçü.⁵⁷ “Buradan Nereye Gidiyoruz?” sorusu şu an için tıkanıklığı ve çıkmazı işaret ediyor gibi duruyor.

55. Uğur Tanyeli ve Orbay Soydan, “Mimar Uğur Tanyeli: Türkiye Vahşi Bir Girişimle Karşı Karşıya, Çin’le Aynı Zemindeyiz (mülakat)”, *Diken*, 22 Şubat 2016. www.diken.com.tr/mimar-ugur-tanyeli-turkiye-vahsi-bir-girisimle-karsi-karsiya-cinle-ayni-zemindeyiz/.

56. Bu yakınlaşmaya ilginç bir örnek, 2018 Ekim ayı sonunda Hong Kong ve İstanbul’da “dünyanın en büyüğü” olma özelliği taşıyan mega altyapı projelerinin art arda açılması olmuştur: Hong Kong-Zhuhai-Macau Köprüsü ve İstanbul Üçüncü Havalimanı. İki Özel Yönetim Bölgesini (Hong Kong ve Macau adaları) Güney Çin’le birleştiren köprü, elli beş kilometre uzunluğuyla dünyanın deniz üzerinden geçen en büyük köprüsü olma özelliği taşımaktadır. Her iki mega proje de dev bütçeleri, çevreye verdikleri zarar ve inşaat sürecinde yaşanan iş kazaları ve işçi ölümleriyle tartışılmaktadır. Elizabeth Cheung, “Hong Kong Activist Groups Decry Worker Deaths and Drop in Dolphin Population Caused by Construction of Mega Bridge”, *South China Morning Post* 23 Ekim 2018. www.scmp.com/news/hong-kong/health-environment/article/2169788/hong-kong-activist-groups-decry-worker-deaths-and.

57. Eğitimli insan gücünün ülkeyi terk etmesi olgusu 2018 Eylül ayında Sanayi ve Teknoloji Bakanı Mustafa Varank tarafından da önemli bir toplumsal sorun olarak dile getirilmiştir. Ruşen Çakır, “İyi Eğitimli Gençlerin Gözü Neden Dışarıda?” *Medyascope*, 14 Eylül 2018. <https://medyascope.tv/2018/09/14/iyi-egitimli-genclerin-gozu-neden-disarida/>

KENTE İÇERİDEN BAKAN, burada doğmuş ve hayatının elli küsur yılını büyüdüğü aile apartmanında geçirmiş İstanbullu yazar Orhan Pamuk şehri “hüzün” duygusuyla özdeşleştirirken, kentin görece yabancı bir akademisyen, Engin Işın, şehrin yarattığı baskın duyguyu ifade eden başka bir kavram ortaya atar: “keyif” (2011). Pamuk’un *İstanbul* kitabının yayımlandığı 2003 yılında, Engin Işın yirmi yıldır yaşadığı Kanada’dan bir araştırma projesi için İstanbul’a dönmüştür. Yıllar öncesinden tanıdığı kente, hem içeriden hem dışarıdan, hem aşına hem yabancı bir bakışla bakmaktadır. Bu dönemde Pamuk’un *İstanbul* kitabını okur ve etkilenir. 2005’te kentten ayrılmasının ardından, 2008’de araştırmasına devam etmek ve aynı zamanda bir sokak fotoğrafı atölyesine katılmak üzere geri döner. Bu dönemde İstanbul’la farklı bir ilişki kurar. Işın’ın, “hüzün” kavramının sorunlu yanının ne olduğunu anlamasını sağlayan fotoğraflar olur. Kendi çektiği fotoğraflara bakınca gördüğü, “Pamuk’un kahramansı ve (trajik) İstanbulusu” değil, baskı ve cefalarla dolu bir geri plana karşın şehrin tadını çıkarmaya çalışan, bazıları en yoksul ve marjinalleşmiş toplumsal gruplardan sıradan insanların gündelik edimleri olur. İstanbul aslında kentin “dışarlıklısı ve yabancı” gibi görülen bu insanların şehridir. Işın’a göre Pamuk şehirde Osmanlı çeşitliliğinin kayboluşuna hayıflanırken, “şehre dışarıdan gelenlerin ve yabancıların oluşturduğu yaratıcı ve hayat dolu bir başka çeşitliliğin” göstergelerini gözden kaçırmaktadır (2011: 73). Keyif, “şimdiyle” ve “şimdinin olumlanmasıyla” ilintilidir. “Şehrin keyfi” yalnızca bireysel düzlemde deneyimlenen bir haz değil, “kamusal” nitelik taşıyan, kendini “başkalarıyla bir arada ve bütün eşitsizliklere rağmen eğleniyor olmakta” gösteren bir durumdur. Keyif, “şehir üzerindeki hakkın,” kentten istifade hakkının kullanılmasıyla alakalıdır. Bu haliyle onu yakalamaya yeltenen herkese açık bir duygudur. Işın, İstanbul’un insanları “keyif havasına sokan” mekânların şehri olduğunu söyler: “Yoğun bir canlılık ve enerjinin olduğu şehirde bu sadece yoğunluktan kaçma arayışına girmek değil, onunla tadını çıkararak başa çıkmak anlamına gelir” (2011: 76).

Engin Işın'ın 2008'de çektiği İstanbul fotoğraflarından birinde, Sarayburnu sahilinde birbirleriyle şakalaşarak denize atlayan dört oğlan çocuğu görürüz. Boğaz, İstanbul'da keyif duygusunu yaratan mekânların başında gelir. Şehrin ortasından geçen ve içinde yüzülebilen denizin bizatihi kendisi keyfe, eğlenceye, yaşamaya davettir. Işın'ın fotoğrafı "İstanbul'da Deniz Sefası" sergisinin gözden kaçırıldığı şeye görünürlük kazandırır bir bakıma: Kentte deniz sefası tam olarak bitmemiş henüz, diye düşündürür. Işın'a göre, şehrin tadını en fazla çıkaranlar yaratıcılıkları, muziplikleri ve itaatsizlikleriyle İstanbul'daki "öteki" çocuklardır (2011: 73). Hayat mücadelesine erken yaşta atılmış, çalışarak ailesine destek olmak durumunda olan, bazen tek başına hayatını idame ettirmeye çabalayan çocuklar. Işın'ın bu gözlemi bana Emine Onaran İncirlioğlu'nun Çingene Kültürünü Araştırma, Geliştirme ve Dayanışma Derneği (ÇİNDER) kurucusu Mustafa Taşçeviren'le yaptığı etnografik çalışmayı hatırlattı. 1949 yılında Edirne Uzunköprü ilçesine bağlı Çöpköy'de doğan ve kendisini "çingene" olarak tanımlayan Taşçeviren, babasıyla yaşadığı anlaşmazlık sonucu evden kaçarak 1961 yılında on iki yaşında bir çocuk olarak İstanbul'a gelmiş, burada sakalık, ayakkabı boyacılığı, minibüs muavinliği, araba tamircisi çıraklığı gibi işlerde çalışarak hayatını idame ettirmiştir. Altı yıl İstanbul'da tek başına bir çocuk/ergen olarak yaşayan ilkokul mezunu Taşçeviren, İstanbul'un kendisi için ne anlam ifade ettiğini şöyle anlatır: "Bir yandan İstanbul; diğer yandan da okulum, üniversitem! Çok yönlü, geniş kapsamlı, dört başı mamur bir üniversite. Öyle tek anadal, hatta çift anadal değil. Bu arada hem bedenen hem zihnen geliştirdim. Bir yandan çeşitli konularda bilgi birikimimi arttırırken bir yandan da saygı ve itibar kazandım" (İncirlioğlu 2016: 362).

Bu gözlemler bize, kenti deneyimleme, kentle ilişki kurma, kentin hikâyesini oluşturma sürecinde "kimin bakışı" sorusunu gözden kaçırmamanın önemini hatırlatıyor sanıyorum. Kente içeriden ya da dışarıdan bakmak, yerlisi ya da yabancı olması ne anlama gelmektedir? Andreas Huyssen, hiçbir gerçek kentin geçmişinin ve bugününün bütünüyle tek bir kişi tarafından kavranamayacağını, "kent imgelemeleri"nin öznel konumlanışlar ve bakış açılarının çoğulluğu

temelinde farklılaşacağını, bu anlamda kentlerin yaşanmış farklı deneyim ve anıların katman katman yığıldığı parşömenlere benzediğini söyler. Kentler, farklı dillerin oluşturduğu bir “sesler kakofonisidir” (2008: 3). Kent imgelemi cinsiyet, yaş, eğitim, din, ırk ve sınıf bazında farklılaşmış kimliklere sahip insanların, yaşadıkları mekânları gündelik hayat pratikleri içinde nasıl deneyimledikleri temelinde çoğul ve farklılaşmış biçimlerde oluşur. Bu tasavvurlarda kent ilham verici ve süreklilik gösteren geleneklerin alanı olarak belirebileceği gibi, her türden yıkım, suç ve çatışmanın sahnesi olarak da belirebilir. Yaşadığımız, çalıştığımız, eğlendiğimiz yerlerin bizde oluşan bu bilişsel ve bedensel imgesi, aynı zamanda vücut bulmuş materyal bir olgudur. Bu anlamda kent imgelemleri basitçe hayal ürünü değil, kentin gerçekliğinin bir parçasıdır, zira kentle ilgili ne düşündüğümüz, kenti nasıl algıladığımız, onun içindeki deneyimlerimizin altyapısını oluşturur (Huyssen 2008: 3).

Kent anlatılarına bakarken, hikâyeyi oluşturanın kimin bakışı olduğu sorusu kritik önemdedir elbette. Nitekim Işın, “hüzün” kavramında kendisini rahatsız eden şeyin belki tam da bu soruyla alakalı olabileceğini ima eder. Hüzün duygusu belki de “kendini İstanbullu diye tanımlayan toplumsal grubun” özlemini çektiği bir kurgusal geçmiş anlatısı ve yasını tuttuğu günümüz İstanbullu ile ilgilidir (Işın 2011: 78). Bu saptamaya koştur şekilde Uğur Tanyeli de İstanbul’un tarihinin ısrarla “bozulma” teması ve “cennet İstanbul’un yitimi” motifi çerçevesinde okunmuş olduğunu belirtir: “Tüm yitik cennet öykülerinde olduğu gibi, İstanbul’a ilişkin olanda da öykü, anlattığı izlenimini verdiği cenneti değil, öykünün hedef kitlesinin düş kırıklıklarını ifade eder” (2004: 15). Bu noktada bir kez daha kentin “yerlisi” ve “yabancı” olma meselesine geri dönmek gerekiyor herhalde. Farklı tarihsel ve toplumsal bağlamlarda kentin “kaybolan geçmişi” kimin açısından nasıl tanımlanmaktadır? Kim, hangi geçmişi nasıl hatırlar? Kentin “kaybolan geçmişi”ne özlem duyan İstanbullular kimlerdir?

Ayşe Öncü, heterojen nüfusa sahip, çeşitli kültürlerin birbirine karıştığı, nüfusunun dörtte üçü başka yerlerde doğmuş bir göçmenler kentinde, “İstanbullu kimdir?” sorusunun retorik bir cümle ol-

maktan öteye gidemeyeceğini, “gerçek İstanbullu”nun bir “mit” olduğunu belirtir (2013: 117). Öncü’ye göre 1990’lar İstanbulu’nun kültürel dünyasında İstanbulluluk miti “seçkin kültürün işareti olan beğeni ve kibarlık alanıyla” bağını koparmaya başlamış, “aidiyet ve yerlilik” yananamları taşımayan ve kendini artık yalnızca “olumsuzlamak ve dışlamak” üzerinden var eden bir nitelik kazanmıştır (2013: 120). “İstanbulular” artık kendilerini yalnızca “gerçek İstanbullu olmayanlardan” ayırıştırarak tanımlamaktadır. İstanbulluluğun dışarıdan gelenlerle karşıtlık içinde savunmacı bir kimlik olarak kurgulanması yeni bir olgu değildir. Anadolu’nun kırsal kesimlerinden İstanbul’a göçün yoğunlaştığı 1950’lerden itibaren göçmenler şehri “işgal” eden, medeniyetten uzak, taşradan gelip kendilerini “İstanbululara dayatan istilacılar” olarak görülmüştür (Saybaşı 2011: 118). İstanbul’u “dünya kenti” yapma çabalarının ortaya çıktığı 1980’lerde Beyoğlu’nu “Anadolu’nun işgali” tarafından fethedilmiş “yitik kent” olarak kurgulayan nostaljik anlatı ağırlık kazanmıştır (Bartu 2013: 50).

İstanbul’un tarihini ısrarla “bozulma” teması çerçevesinde okuma, “kaybolan İstanbul’un yasını tutma” anlatısının direngenliğini hesaba katınca, bugün içinden geçilen “gözden yitiş” ânının ne ifade ettiği konusuna biraz daha temkinli yaklaşma gereğini hissedebiliriz. Aynı şekilde, hayatın da bir o kadar direngen olduğunu, yaşanan irkiltici değişim içinde hayatın filiz verdiği anları ve durumları gözden kaçırmamanın önemini de hatırlayabiliriz belki. Tarihi ve bugünü değerlendirmede “günlük yaşama”, “yaşanmışlığa” dayanan özyaşamöyküsel anlatıların önemini vurgulayan Leyla Neyzi, “bir dönemi kalın çizgilerle çizmektense, içini dolduran ince gölgelerin izini sürmekten” bahseder (1999: 2). Bugün içinde yaşadığımız “gözden yitiş” ânını anlamlandırabilmenin yolu belki biraz da “ince gölgelerin izini sürmekten”, farklı öznel konumlanışlar ve gündelik hayat deneyimleri perspektifinden şekillenen kent imgelemelerine açık yüreklilikle kulak vermekten, hikâyeleri karşılıklı olarak duyulur ve dinlenir kılmaktan geçiyor.

İSTANBUL ÜZERİNE YAZILANLARDA ortak olarak vurgulanan noktalardan biri kentin emsalsizliğidir. İstanbul'u "kurulduğu günden beri rakipsiz" bir kent olarak tanımlayan Uğur Tanyeli şöyle yazıyor söz gelimi: "Hiçbir dönemde, aynı coğrafyayı paylaştığı öteki kentlerle, ekonomik ve politik açıdan olduğu kadar, anlamsal açıdan da aynı ağırlıkta düşünülmemiş bir kentten söz ediyoruz... Ancak, bu denli önemli ve benzersiz oluşu, onu her dönemde ait olduğu kültür alanı için sorun haline de getirmiş" (2004: 18). İstanbul'un diğer küresel kentlerden farklı olarak her zaman bir "dünya kenti" olduğunu belirten Çağlar Keyder, bin beş yüz yıldan fazla imparatorluk başkenti olan bu şehrin "efsanevi görkeminin" hayranlık uyandırmakla birlikte, patolojik bir vaka, bir "facia" olarak da yorumlandığını söylüyor (2013a: 9). Keyder, günümüz İstanbul'unu artık bir "şehir" değil, çevresinde hükmettiği alanla birlikte Türkiye ekonomisinin dörtte birini oluşturan, ülkenin dünya ekonomisiyle ilişkisinin yarısını belirleyen bir "küresel şehir-bölgesi" olarak tarif ediyor (2014: 129). Fuat Keyman, dünyanın en hızlı büyüyen metropol ekonomileri arasında yer alan İstanbul'un "bir kentten fazlası olduğunu, içinde birbiriyle kesişen sanayi, ticaret, hizmet ve finans ekonomilerini barındıran çeşitli kentleri kapsayan bir kentsel kuşak oluşturduğunu" ifade ediyor (2018: xii). İstanbul'un devasa ölçeği, adeta genişleyerek sürekli genişleyen yapısı, günümüzde de kentin ekonomik dinamizmini destekleyen bir unsur olarak görüldüğü kadar, içinde türlü felaket potansiyelleri barındıran distopik bir özellik olarak da algılanmaktadır. Bugün 14.6 milyonu aştığı tahmin edilen kent nüfusunun çoğunluğunu gençler oluşturur (Bartu Candan ve Özbay 2014: 13). Şehir ağırlıklı olarak göçmenlerden ve gençlerden oluşan nüfus yapısıyla sürekli devinim ve değişim halindedir. 1949 doğumlu yazar Selim İleri, kendi kuşağının İstanbul macerasının "sürekli değişen İstanbul'a tanıklık" olduğunu yazar (2015: 3). Bu sonraki kuşaklar için de geçerlidir. Kentte yapılı çevre büyük bir hızla değişmektedir. Burak Boysan yapı stokunun yüzde doksan dokuzdan fazlasının yeni yapıldığını, kentteki toplam iki milyon ci-

varındaki binanın sadece beş ila on bininin elli ve üzeri yaşta olduğunu belirtir (2012: 94). İstanbul on dokuzuncu yüzyılda olduğu gibi bugün de, “başka kentlerde burjuva birikiminin yarattığı mimari çevre sağlamlığından yoksun”, sürekliliğin pek görülmediği, “eşitsiz ve yarım yamalak” bir kentsel dokuya sahiptir (Keyder 2013a: 12-13). Zengin ve yoksul yaşam alanları iç içe olabilmekte, iddialı ve gösterişli yapıların hemen yanında harap halde mekânlar varlığını sürdürebilmektedir. Tarihi yapıların çoğu ya bakımsız halde kaderine terk edilmiş ya da gelişigüzel ve genellikle estetikten uzak eklentilerle kullanıma sokulmuştur. İstanbul’da tarih müzede koruma altında değil, ulu orta her yerde, gündelik hayatın içindedir. Burada insanlar yıkıntıların arasında, tarihle iç içe, ama ona kayıtsız kalarak yaşar gibidir. Tarihle iç içe yaşamanın kente hüznü kadar canlılık, beklenmediklik kattığı da düşünülebilir belki. Engin Geçtan, herkesin geldiği yerden ve kökeninden birtakım özellikleri amalgamına kattığı şehrin en çekici yanının “kestirilemez”lik olduğunu söyler: “İstanbul’un çoğu yerini nerede, nasıl bir görüntü ve yaşantı ile karşılaşacağınızı bilemeden dolaşırsınız... İstanbul’u kestirilemez yapan, yapılar kadar, hatta yapılardan da çok iç ya da dış mekânlarında yaşanan benzersiz hikâyelerdir. Yüzyılların birikimini beraberinde getiren hikâyeler” (2018: 20).

Orhan Pamuk İstanbul’u “sınıflamaları reddeden” ve bu buyurgan işe girişenleri sonunda “kendine benzeten” bir şehir olarak tanımlar (2010: 147). Gerçekten de İstanbul hakkında konuşmak konuşanı sonunda hep boşa düşürme riskini taşıyor. Özellikle “ilginç zamanlarda yaşama lanetinin” yoğun şekilde hissedildiği bugünlerde, İstanbul’un ortasında beliriveren “Buradan Nereye Gidiyoruz?” sorusunu ciddiye almak saçma elbette. Yine de Çin atasözüne kayıyor insanın aklı: İlginç zamanlar birtakım müphem avantajlar da barındırıyor olabilir mi?

Son Bakış

HONG KONG ve İstanbul benim için önemli, hayatımda etkili olmuş şehirler. İki şehrin de yabancısıydım ve öyle kaldım. Bugün hâlâ bir miktar yabancı hissediyorum ikisine de.

Hong Kong'a "yabancı" öğretim üyesi olarak gittim, ister istemez sömürge kültürünün uzantısı olan *expat* topluluğunun parçası olarak konumlandım. İstanbul'daysa kendimi hep dışarıdan gelmiş, şehrin acemisi ve fazlasıyla Ankaralı hissettim. Tuhaf şekilde, İstanbul'da Hong Kong'da olduğumdan daha yabancı hissettiğim oluyor. Bunun bir nedeni Hong Kong'un her anlamda "compact", başı sonu belli, İstanbul'unsa her anlamda uçsuz bucaksız bir şehir olması belki. Sadece nüfus ve yüzölçümü anlamındaki ölçekten söz etmiyorum. Daha önemlisi şehirlerin zamanda kapladığı yer sanıyorum. Hong Kong tarihi iki yüz yılı bulmayan bir şehir. Britanya sömürgesi olarak neredeyse sıfırdan kurulmuş. Şehrin bilgisi, geçirdiği her aşama, yaşanan her gelişme, ayrıntılı şekilde tasnif edilmiş, İngilizce olarak kayda geçmiş. İçinde yaşarken kentle ilgili bilgi sahibi olmak son derece kolay. Buna karşın, sömürge döneminin resmi dili olan İngilizce ile sınırlı olmak, yerel dili, Hong Kongluların konuştuğu Kanton dilini yeterince bilmemek büyük bir engel elbette. Gerçek anlamda gündelik hayatın içine hiçbir zaman tam anlamıyla dahil olamamak anlamına geliyor bu. İçinde yaşadığınız yerle aranızda hep saydam bir duvar olması gibi. Hong Kong "compact" bir kentse, İstanbul dipsiz kuyu çağrışımı yaratıyor bende. Kentin karmaşık tarihsel ve kültürel dokusu karşısında cehaletim-

den mahcubiyet duyuyorum çoğu kez. Üstelik dil burada da belli ölçüde engel. Yüzyıl öncesinin İstanbul'una yabancı kalıyor insan birçok bakımdan. Her halükârda Hong Kong ve İstanbul benim için kıyısında durduğum, biraz yabancı ve eğreti hissettiğim, ama bir yandan da hayatımda bıraktıkları izler anlamında duygusunu iyi bildiğim kentler. 1990'ların sonunda Hong Kong'u İstanbul'un merceğinden, bende ki İstanbul imgesinin içinden gördüm. Daha sonra İstanbul'a yeni bir gözle bakmayı mümkün kılan Hong Kong deneyimi oldu. Bir şehir diğerini yansıladı hep. Benzerlikleri ve farklılıkları birbirleriyle ilişkilendirerek anlamlandırdım.

ZİHNİMDE HONG KONG ve İstanbul'un çakıştığı iki resim var. Zaman içinde geri döndüğüm, bende tekrar bakma arzusu uyandıran imgeler bunlar. Biri Hong Kong, diğeri İstanbul'a ait bu imgelerde iki şehir birbirine denk hale geliyor, üst üste biniyor. Hong Kong ve İstanbul kentlerinin tüm farklılıklarına rağmen kesiştikleri alan ortaya çıkıyor. Benim öznel algımda kesiştikleri alan demek daha doğru elbette.

Hong Kong imgesi, kentin eski havalimanı Kai Tak'a inen jumbo jet. İstanbul imgesi, Boğaz'da karaya oturmuş tanker.

Kai Tak, Hong Kong'un 1925'ten 1998'e kadar hizmet vermiş (kente ilk gidişimde benim de indiğim) uluslararası havalimanı. Havacılık tarihinde dünyanın en riskli havalimanları arasında sayılıyor. Yıllarca nüfus yoğunluğu fazla ve yüksek binalarla kaplı bir yerleşim alanının ortasında, yoğun uluslararası hava trafiğine sahip bir alan olarak hizmet vermiş. Deniz doldurularak yapılmış pistleri konum ve sayı itibarıyla yetersiz ve genişlemeye müsait değil. "Kai Tak Heart Attack" (Kai Tak Kalp Krizi) diye tanımlanan inişlerde ölümlü kazalar yaşanmış.¹ Ancak Kai Tak Hong Kongluların tutkuyla bağlı oldukları bir yer. Alana inen uçakların her boydaki fotoğraflarına hâlâ her yerde rastlamak mümkün. Çocukluğu Kowlo-

1. Anika Burgess, "Remembering Hair-Raising Landings at Kai Tak Airport", *AtlasObscura*, 21 Temmuz 2017.

on bölgesinde geçmiş olanlar, Kai Tak'ı, uçaklarla içli dışlı yaşamı özlüyor.² Kai Tak, Hong Kong'da bir efsane. Çünkü Hong Kong'u Hong Kong yapan şeylerden biri. Kai Tak'ta Hong Kong ifade buluyor.

İstanbul Boğazı dünyanın en tehlikeli su yollarından biri kabul ediliyor. 1936 Montrö Sözleşmesi ile uluslararası deniz trafiğine açılmış bulunan Boğaz'dan her gün gemiler, yüksek tonajlı tankerler geçiyor. Bu durum Boğaz çevresi için büyük riskler barındırıyor. Nitekim tankerlerin çarpışması ya da yalılara çarpması sonucu can kayıplarıyla sonuçlanan kazalar yaşanmış ve halen de yaşanmakta.³ Ancak gemi kazaları İstanbullular açısından barındırdığı riskten ziyade, yarattığı görsellikle öne çıkan olaylar. Boğazdan geçen devasa gemilerin ve zaman zaman yaşanan kazaların fotoğrafları büyük ilgi görüyor, medyada geniş yer buluyor. Hayret ve heyecanla takip ediliyor bu haberler.

Zihnimde Hong Kong ve İstanbul'un üst üste bindiği resimler bunlar.

Bir yanda, Kai Tak havalimanına doğru alçalan uçakların farklı açılardan çekilmiş fotoğrafları... Çok katlı, çirkin binalarla çevrili kalabalık bir caddenin tepesinde, sanki binaların arasına sıkışıp kalmış, havada asılı gibi duran bir jumbo jet; aşağıda karşıdan karşıya geçen insanların durumu kanıksamış, kayıtsız yüz ifadeleri.... Alçak açıdan çekilmiş yoğun trafikli bir cadde, yüksek binaların arasında kamyonetler, taksiler, motorsikletler, yayalar ve inşaat halindeki bir binanın tepesinde çalışan işçilere neredeyse sürtünerek geçen dev bir uçak kanadı...

Diğer yanda, boğazda dümeni kitlenip karaya oturmuş tankerlerin farklı açılardan çekilmiş fotoğrafları... Kırmızı aşı boyalı bir yalının parçalanmış ön cephesine dayanmış siyah devasa bir duvar gibi görünen 225 metrelik tankerin burun kısmı... Ahşap oymalı pem-

2. Ed Peters, "Remembering Kai Tak: Hong Kong Airport That Closed 20 Years Ago Is Gone But Not Forgotten", *South China Morning Post*, 1 Temmuz 2018.

3. "İstanbul Boğazı'nda Gemi Trafikinde Son Durum", *Fortune Turkey*, Ağustos 2018. www.fortuneturkey.com/fotograf/50-yilda-500-kaza-2925.

be yalının içine kadar girmiş, kendisinden birkaç kat büyük kırmızı-beyaz kuru yük gemisi...

Bu riskli durumların şakaya gelir tarafı yok elbette. Ancak çarpıcı bir görüntü ortaya çıkardıkları da muhakkak. Orantı, mesafe ve ölçek duygusunu zorlayan bir görüntü her şeyden önce. İlk bakışta, gerçek olamayacağını düşündürüyor. Uzaktan görmeye alışkın olduğumuz bir şeyi yakından görmenin, devasa boyutlarını algılamanın şaşkınlığı. Yan yana gelmemesi gereken şeylerin bir aradalığı. Tek başına uzakta bir varlık olarak algıladığımız uçak ve tankerin dev gövdelerini, gündelik hayatın sıradan detaylarının, balkondan sarkan çamaşırların, perdelerin, kornişlerin, masa ve iskemlelerin arasında görüvermek. Normalde başka uzamlarda var olması gereken farklı ölçeklerdeki şeylerin bu beklenmedik yakınlığı bir anormali, bir tür “garabet” elbette. Ancak garip şekilde göz alıcı, gösterişli bir garabet. Kendine baktıran, büyüleyen bir şey var bu görüntüde. Dahası müptela eden, dönüp bir daha bakma isteği yaratan bir şey.

Resimlere bakınca iki şehrin ortak noktası şu diye düşünüyorum: Burası insana huzur vaat etmiyor. Pervasız, başına buyruk bir şey var burada. İrkiltici bir şey. Aynı zamanda çekici. Farklı bir estetik. Ve biraz macera duygusu belki.

ÇİN ATASÖZÜNDE BAHSEDİLEN “ilginç zamanlarda yaşama lanetini” tecrübe ettiğimiz konusunda bugün yalnızca Hong Kong ve İstanbul değil, başka yerlerde yaşayanların da kuşkusu yoktur herhalde. Geleceğe yönelik karamsarlık ve kasvetle dolu 2010’lar dünyası, neoliberal küreselleşmenin altın çağı 1990’lardan çok farklı. Ulusal sınırların aşınıp, insanların, ürünlerin, fikirlerin ve sermayenin serbest dolaşımının mümkün hale geldiği küreselleşme tasavvuru, 1990’larda parlak bir özgürleşme vaadi olarak göz kamaştırıyordu. Bilgiye sınırsız erişimi ve insanlar arası kesintisiz bağlantıyı mümkün hale getiren yeni iletişim teknolojilerinin, dünyayı daha demokratik, özgürlükçü ve kozmopolit bir yere dönüştüreceğine inanılıyordu. Bugün bu iyimserlik ortamı sona ermiş görünüyor.

“Yüksek güvenlikli neoliberal devletler” çağında sınırlar tekrar çiziliyor, duvarlar yeniden yükseliyor (Butler 2014: vii). İnternet devrimi, özgürlük ve demokrasi değil, her an gözetim altında tutulmayı ifade ediyor. Tahayyül etmekte dahi zorlandığımız yeni tahakküm biçimleriyle karşı karşıyayız. “Buradan Nereye Gidiyoruz?” sorusu ürpertiyor.

Günümüz dünyasında “macera” fikri de farklılaşmış gözüküyor. Macera, dünyayla ve içimizdeki yabancıyla karşılaşmayı göze aldığımız bir yolculuksa eğer, bunun ön koşulu kaybolmayı göze almak. Evi geride bırakmak. Bugün, yirmi yıl sonra Hong Kong’a yaptığım yolculukta fark ediyorum ki “kaybolmak” da artık epey zor. Facebook, Instagram, WhatsApp çağında ne evden uzaklaşmak ne de yolunu kaybetmek mümkün. Ev her an yanı başınızda, siz her an göz önündesiniz. Her adım saniyesi saniyesine kayıtlı. Yine de macera ihtimalinin, kaybolmayı göze alarak çıkılan yolculuğun mümkün olduğunu düşünüyorum. İnsan karmaşık bir varlık.

“Şehri şahsileştirmek”, şehrin insanın kendi “macera”sına karışmasıyla ilgili bir durum. Şehrin içinde kaybolmayı, kendini kaybetmeyi ifade ediyor. Svetlana Boym maceranın “hesaba gelmeyenle karşılaşma” ihtimalleri barındırdığını söyler (2015: 23). Maceranın vaat ettiği en sarsıcı karşılaşma içindeki yabancıyla karşılaşmak. Yolculuğun bir yerinde, bazen son bakışta, aslında olduğumu sandığım kişi değilmişim duygusuna kapılabilir insan.

Kaynakça

- Abbas, Ackbar (1992) "Introduction: The Last Emporium: Verse and Cultural Space", *City at the End of Time* içinde, Hong Kong: Twilight Books.
- (1997a) *Hong Kong: Culture and the Politics of Disappearance*, Hong Kong: Hong Kong University Press.
- (1997b) "The Erotics of Disappointment", *Wong Kar Wai* içinde, J. M. Lalanne ve diğ. (haz.), Paris: Dis Voir.
- (1999) "Hong Kong'u İnşa Etmek: Göz ve Gözden Yitiş", *Toplum ve Bilim* 80: 72-88.
- (2000) "Cosmopolitan De-scriptions: Shanghai and Hong Kong", *Public Culture* 12(3): 769-786.
- (2001) "(H)edge City: A Response to Becoming (Postcolonial) Hong Kong", *Cultural Studies* 15 (3/4): 621-26.
- (2011) "Thinking Through Images: Turkishness and its Discontents: A Commentary", *New Perspectives on Turkey* 45: 215-26.
- Abbas, Ackbar, Asuman Suner ve Halil Nalçaoğlu (1999) "Yamuk Mekânları Okuma Stratejileri Üzerine (mülakat)", *Defter* 38: 71-88.
- Abdoolcarim, Zoher (2007) "Hong Kong's Future: Sunshine, with Clouds", *TIME*, 7 Haziran.
- Adanalı, Yaşar (2017) "Önsöz: İstanbul 2023 – Neye ve Kime Rağmen?" *İstanbul 2023* (yazarlar Sinan Logie ve Yoann Morvan) içinde, İstanbul: İletişim.
- Aksoy, Asu (2008) "İstanbul's Choice", *Third Text* 22(1): 71-83.
- (2012) "Riding the Storm: New Istanbul", *City* 16(1-2): 93-111.
- (2014) "İstanbul'un Neoliberalizmle İmtihani", *Yeni İstanbul Çalışmaları: Sınırlar, Mücadeleler, Açılımlar* içinde, Ayfer Bartu Candan ve Cenk Özbay (haz.), İstanbul: Metis.
- Al, Stefan (2016) "Introduction", *Mall City: Hong Kong's Dreamworlds of Consumption* içinde, Stefan Al (haz.), Hong Kong: Hong University Press.
- Appadurai, Arjun (2017) "Demokrasi Yorgunluğu", *Büyük Gerileme: Zamanımızın Ruh Hali Üstüne Uluslararası Bir Tartışma* içinde, H. Geiselberger (haz.), İstanbul: Metis.
- Areyyan, Anı Çelik (2011) "Bir Maryam Şahinyan Projesi", *Agos*, 23 Aralık.

- Arıboğan, Deniz Ülke (2017) *Duvar: Tarih Geri Dönüyor*, İstanbul: İnkılâp.
- Artun, Ali (2004) "Sunuş: Baudelaire'de Sanatın Özerkleşmesi ve Modernizm", Charles Baudelaire, *Modern Hayatın Ressamı* içinde, çev. Ali Berktaş, İstanbul: İletişim.
- Barthes, Roland (2016) *Camera Lucida: Fotoğraf Üzerine Düşünceler*, çev. Reha Akçakaya, İstanbul: Altıkkırkbeş.
- Bartu, Ayfer (2013) "Eski Mahallelerin Sahibi Kim? Küresel Bir Çağda Tarihi Yeniden Yazmak", *İstanbul: Küresel ile Yerel Arasında* içinde, Çağlar Keyder (haz.), İstanbul: Metis.
- Baudelaire, Charles (2004) *Modern Hayatın Ressamı*, çev. Ali Berktaş, İstanbul: İletişim.
- (2006) *Paris Sıkıntısı*, çev. Tahsin Yücel, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Bauman, Zygmunt (1995) *Modernity and Ambivalence*, Londra: Polity Press.
- (2010) *Liquid Modernity*, Londra: Polity Press.
- Beck, Ulrich (2006) *Cosmopolitan Vision*, Cambridge: Polity Press.
- Beck, Ulrich ve Elisabeth Beck-Gernsheim (2014) *Distant Love*, Cambridge: Polity Press.
- Berger, Mark (1997) "The Triumph of the East: The East Asian Miracle and the Post-Cold War Capitalism", *The Rise of East Asia: Critical Visions of the Pacific Century* içinde, Mark Berger ve Douglas Borer (haz.), New York, Routledge.
- Bell, A. Daniel ve Avner de-Shalit (2011) *The Spirit of Cities: Why the Identity of a City Matters in a Global Age*, Princeton: Princeton University Press.
- Benjamin, Walter (2002) *Pasajlar*, çev. Ahmet Cenal, İstanbul: YKY.
- (2014a) "Baudelaire'de Bazı Motifler Üzerine", *Son Bakışta Aşk* içinde, Nurdan Gürbilek (haz.), çev. Ahmet Doğan, İstanbul: Metis.
- (2014b) *Moskova Günlüğü*, çev. Cenal Ener, İstanbul: Metis.
- Bradsher, Keith (2014) "Some Chinese Leaders Claim U.S. and Britain Are Behind Hong Kong Protests", *New York Times*, 10 Ekim.
- Bilgici, Yenal (2017) "Kadıköy Yükseliyor Çünkü İnsanın Ruhuna Sesleniyor", *Hürriyet*, 7 Ekim.
- Biling, Michael (1995) *Banal Nationalism*, Londra: SAGE.
- Bordwell, David (2003) *Planet Hong Kong: Popular Cinema and the Art of Entertainment*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Boym, Svetlana (2012) *Ninočka*, çev. Yiğit Yavuz, İstanbul: Metis.
- (2016) *Başka Bir Özgürlük: Bir Fikrin Alternatif Tarihi*, çev. Cenal Yardımcı, İstanbul: Metis.
- Boysan, Burak (2012) "Bu İstanbul O İstanbul", *İki Nesil Bir Şehir* içinde, Aydın Boysan ve Burak Boysan (haz.), İstanbul: Doğan Kitap.
- Bozdoğan, Sibel (2001) *Modernism and Nation Building: Turkish Architect-*

- tural Culture in the Early Republic*, Seattle: University of Washington Press.
- Bradsher, Keith (2017) "Once a Model City, Hong Kong Is in Trouble", *New York Times*, 29 Haziran.
- Buck-Morss Susan (1986) "The Flaneur, the Sandwichman and the Whore: The Politics of Loitering", *New German Critique* 39: 99-140.
- (2015) *Görmenin Diyalektiği: Walter Benjamin ve Pasajlar Projesi*, çev. Ferit Burak Aydar, İstanbul: Metis.
- Burgess, Anika (2017) "Remembering Hair-Raising Landings at Kai Tak Airport", *Atlas Obscura*, 21 Temmuz.
- Burke, Peter (2017) *Exiles and Expatriates in the History of Knowledge 1500-2000*, Waltham, Massachusetts: Brandeis University Press.
- Butler, Judith (2014) "Foreward", *The Making of a Protest Movement in Turkey: Occupy Gezi* içinde, Umut Özkırımlı (haz.), Londra: Palgrave Mac-Millan.
- Candan, Ayfer Bartu ve Cenk Özbay (2014) "Yeni İstanbul Çalışmaları: Yersiz, Havasız, Mülksüz Kent", *Yeni İstanbul Çalışmaları: Sınırlar, Mücadeleler, Açılımlar* içinde, Ayfer Bartu Candan ve Cenk Özbay (haz.), İstanbul: Metis.
- Carroll, John M. (2005) *Edge of Empires: Chinese Elites and British Colonials in Hong Kong*, Cambridge MA: Harvard University Press.
- Castells, Manuel (2012) *Networks of Outrage and Hope: Social Movements in the Internet Age*, Cambridge: Polity Press.
- Caygill, Howard (1998) *Walter Benjamin: The Colour of Experience*, New York: Routledge.
- Chan, Elaine ve Joseph Chan (2014), "Liberal Patriotism in Hong Kong", *Journal of Contemporary China* (23)89: 952-70.
- Chan, Shun-hing (2015) "The Protestant Community and the Umbrella Movement in Hong Kong", *Inter-Asia Cultural Studies* 16(3): 380-95.
- Chan, Stephen Ching-kiu (2015) "Delay No More: Struggles to Re-imagine Hong Kong (for the Next 30 Years)", *Inter-Asia Cultural Studies* 16(3): 327-47.
- Chen, Yun-chung ve Mirana M. Szeto (2015) "The Forgotten Road of Progressive Localism: New Preservation Movement in Hong Kong", *Inter-Asia Cultural Studies* 16(3): 436-53.
- Cheung, Elizabeth (2017) "After 71 Student Suicides Since 2013, Education Chief Told Hong Kong Schools Are Like Prisons", *South China Morning Post*, 7 Ocak.
- (2018) "Hong Kong Activist Groups Decry Worker Deaths and Drop in Dolphin Population Caused by Construction of Mega Bridge", *South China Morning Post*, 23 Ekim.
- Chow, Pok-yin Adrian (2015) "The Police-related Statements During the Um-

- rella Movement in Hong Kong – ‘Laying Hands Down’ or an Attempt at Discursive Formation”, *Inter-Asia Cultural Studies* 16(3): 470-87.
- Chow, Rey (1991) “Violence in the Other Country: China as Crisis, Spectacle, and Woman”, *Third World Women and the Politics of Feminism* içinde, Chandra Talpade Mohanty ve diğ. (haz.), Bloomington: Indiana University Press.
- (1998) *Ethics After Idealism: Theory, Culture, Ethnicity, Reading*, Bloomington: Indiana University Press.
- Chu, Yiu-Wai (2013) *Lost in Transition: Hong Kong Culture in the Age of China*, New York: State University of New York.
- Clifford, Mark ve Janet Pau (2011) *Through the Eyes of Tiger Cubs: Views of Asia's Next Generation*, Toronto: John Wiley & Sons.
- Cohen, Roger (2016) “The Rage of 2016”, *New York Times*, 5 Aralık.
- Constable, Nicole (1997) *Maid to Order in Hong Kong: Stories of Filipina Workers*, Ithaca: Cornell University Press.
- Coughlan, Sean (2016) “PISA Tests: Singapore Top in Global Education Rankings”, *BBC News*, 6 Aralık.
- Çakır, Ruşen ve Zeynep Ekmekçi (2017) “Bir Çölleşme... (söyleşi)”, *Birikim* 333/334: 41-46.
- Çınar, Alev (2005) *Modernity, Islam and Secularism in Turkey: Bodies, Places, and Time*, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Çiçekoğlu, Feride (2015) *Şehrin İsyanı: Gezi Direnişi Öncesi İstanbul Filmlerinde İsyen Eşiği*, İstanbul: Metis.
- Deutsche, Rosalyn ve Cara Gendel Ryan (1984) “The Fine Art of Gentrification”, *October* 31: 91-111.
- Dirlik, Arif (1999) “Tarihte ve Bellekte Devrimler: Tarihsel Perspektiften Kültür Devrimi'nin Politikası”, *Toplum ve Bilim* 80: 36-71.
- Duncan, Hewitt (2014) “Hong Kong’s Student Protesters Want Democracy – At Any Cost”, *Newsweek*, 30 Eylül.
- (2014) “We Have to be Here for Our Future”, *Inside Story*, 3 Ekim.
- Economy, Elizabeth (2014) “China’s Imperial President: Xi Jinping Tightens His Grip”, *Foreign Affairs* 93(6): 80-91.
- Erlanger, Steven (2015) “Xi’s Visit to Britain Highlights Broader Shift in Concerns About China”, *New York Times*, 22 Ekim.
- Ertuna, Çağdaş (2017) “Yine, Yeni, Yeniden İstanbul”, *Milliyet*, 17 Eylül.
- Fanon, Frantz (2004) *The Wretched of the Earth*, New York: Grove Press.
- Fisher-Onar, Nora (2018) “Between Neo-Ottomanism and Neoliberalism: The Politics of Imagining Istanbul”, *Istanbul: Living with Difference in a Global City* içinde, Nora Fisher-Onar, Susan Pearce ve Fuat Keyman (haz.), New Brunswick: Rutgers University Press.
- Fong, Mei (2016) *One Child: The Story of China’s Most Radical Experiment*, Boston: Houghton Mifflin Harcourt.

- Forsythe, Michael ve Alan Wong (2014) "On TV, Hong Kong Openly Debates Democracy", *New York Times*, 21 Ekim.
- (2015) "Hong Kong Legislature Rejects Beijing-Backed Election Plan", *New York Times*, 18 Haziran.
- Fukuyama, Francis (1992) *The End of History and the Last Man*, New York: Avon.
- Fulbrook, Mary (2011) *Almanya'nın Kısa Tarihi*, çev. Sabri Gürses, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Fraser, Nancy (2017) "İlerici Neoliberalizme Karşı Gerici Popülizm: Bir Hobson Seçimi", *Büyük Gerileme: Zamanımızın Ruh Hali Üstüne Uluslararası Bir Tartışma* içinde, H. Geiselberger (haz.), İstanbul: Metis.
- Friedberg, Anne (1993) *Window Shopping: Cinema and the Postmodern*, Berkeley: University of California Press.
- Frisby, David (1992) *Sociological Impressionism*, Londra: Routledge.
- (2002) *Fragments of Modernity*. Cambridge, M.A.: The MIT Press.
- (2007) *Cityscapes of Modernity: Critical Explorations*, Cambridge: Polity Press.
- (2011) *Simmel and Since: Essays on Georg Simmel's Social Theory*, Londra: Routledge.
- (2015) "Georg Simmel: Modernitenin İlk Sosyoloğu", *Modern Kültürde Çatışma* içinde, İstanbul: Metişim.
- Gaughan, Martin (2003) "Ruttmann's Berlin: Filming in a Hollow Space?" *Screening the City* içinde, Mike David (haz.). Londra: Verso.
- Geiselberger, Heinrich (2017) "Önsöz", *Büyük Gerileme: Zamanımızın Ruh Hali Üstüne Uluslararası Bir Tartışma* içinde, Heinrich Geiselberger (haz.), İstanbul: Metis.
- Geçtan, Engin (2018) *Seyyar*, İstanbul: Metis.
- Goodman, David (1994) *Deng Xiaoping and the Chinese Revolution*, New York: Routledge.
- Gökankşel, Banu (2012) "The Intimate Politics of Secularism and the Headscarf: The Mall, the Neighbourhood and the Public Square in Istanbul", *Gender, Place and Culture* (19)1: 1-20.
- Göktürk, Deniz, Levent Soysal ve İpek Türeli (2011) "İstanbul Nereye? Avrupa'nın Kültür Başkenti Olmak..." *İstanbul Nereye? Küresel Kent, Kültür, Avrupa* içinde, Deniz Göktürk, Levent Soysal ve İpek Türeli (haz.), İstanbul: Metis.
- Göle, Nilüfer ve Ahmet İnsel (2017) "Laiklik Bir Kimlik Değil Beraber Yaşamın Düzenlenmesidir (mülakat)" *Birikim* 333/334: 19-30.
- Gül, Murat (2014) *Emergence of Modern Istanbul: Transformation and Modernisation of a City*, Londra: I.B.Tauris.
- Gül, Murat, John Dee, ve Cahide Nur Cünük (2014) "İstanbul's Taksim Square and Gezi Park: The Place of Protest and the Ideology of Place", *Journal*

of *Architecture and Urbanism* 38 (1): 63-72.

- Gülen, Genco (2018) "Modernin Muhteşem Yıkılışı", *SanatAtak*, 14 Mart.
- Gürbilek, Nurdan (2014) "Sunuş", *Walter Benjamin, Son Bakışta Aşk* içinde, İstanbul: Metis.
- (2015) *Sessizin Payı*, İstanbul: Metis.
- Güvenç, Murat (1994) "Metropol Değil Azman Sanayi Kenti", *İstanbul* 5: 75-81.
- Haas, Benjamin (2017) "Hong Kong: The 20th Anniversary of the Handover", *The Guardian*, 27 Haziran.
- Haas, Benjamin ve Tom Phillips (2017) "Xi Jinping: Any Challenge to China's Power in Hong Kong Crosses a Red Line", *The Guardian*, 1 Temmuz.
- Hannerz, Ulf (1997) *Transnational Connections: Culture, People, Places*, New York: Routledge.
- (2002) "Where We Are and Who We Want to Be", *The Postnational Self: Belonging and Identity* içinde, Ulf Hedetoft ve Mette Hjort (haz.), Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Hansen, Miriam Bratu (2015) "Sunuş", Siegfried Kracauer, *Film Teorisi* içinde İstanbul Metis.
- Hartel, Christian (2006) *Berlin: A Short History*, Berlin: Bebraverlag.
- Harvey, David (2008) "The Right to the City", *New Left Review* 53: 23-40.
- (2012) *Paris, Modernitenin Başkenti*, çev. Berna Kılınçer, İstanbul: Sel.
- Hobsbawm, Eric (1996) *The Age of Revolution: 1789-1848*, New York: Vintage.
- Hughes, Richard (1979 [1968]) *Borrowed Place, Borrowed Time: Hong Kong and its Many Faces*, Londra: Andre Deutsch.
- Hui, Po-Keung ve Kin-Chi Lau (2015) "Living in Truth versus Realpolitik: Limitations and Potentials of the Umbrella Movement", *Inter-Asia Cultural Studies* 16(3): 348-66.
- Hui, Sylvia (2014) "Hong Kong's Silent Majority Critical of Protests", *Associated Press*, 13 Ekim.
- Huyssen, Andreas (2008) "Introduction: World Cultures, World Cities", *Other Cities, Other Worlds: Urban Imaginaries in a Globalized Age* içinde, Andreas Huyssen (haz.), Durham: Duke University Press.
- Ip, Iam-Chong (2015) "Politics of Belonging: A Study of the Campaign Against Mainland Visitors in Hong Kong", *Inter-Asia Cultural Studies* 16(3): 410-21.
- İşin, Engin (2011) "Bir Şehrin Ruhu: Hüzün, Keyif, Hasret", *İstanbul Nereye? Küresel Kent, Kültür, Avrupa* içinde, Deniz Göktürk, Levent Soysal ve İpek Türeli (haz.), İstanbul: Metis.
- İleri, Selim (2015) *Yaşadığım İstanbul*, İstanbul: Everest.
- İncirlioğlu, Emine Onaran (2016) "İstanbul'u Bir Üniversite Olarak Gördüm", *İstanbul Kimin Şehri? Kültür, Tasarım, Seyirlik ve Sermaye* içinde, Dilek

- Özhan Koçak ve Orhan Kemal Koçak (haz.), İstanbul: Metis.
- Kadioğlu, Ayşe (2012) "Vatandaşlık: Kavramın Farklı Anlamları", *Vatandaşlığın Dönüşümü: Üyelikten Haklara* içinde, Ayşe Kadioğlu (haz.), İstanbul: Metis.
- Karakayalı, Nedim (2006) "The Uses of the Stranger: Circulation, Arbitration, Secrecy, and Dirt", *Sociological Theory* 4 (4): 312-30.
- Keegan, Matthew (2018) "Pipe Dreams: Can Nano Apartments Solve Hong Kong's Housing Crisis?" *The Guardian*, 21 Mayıs.
- Keyder, Çağlar (2011) "Yirmi Birinci Yüzyıla Girerken İstanbul", *İstanbul Nereye? Küresel Kent, Kültür, Avrupa* içinde, Deniz Göktürk, Levent Soysal ve İpek Türel (haz.), İstanbul: Metis.
- (2013a) "Arka Plan", *İstanbul: Küresel ile Yerel Arasında* içinde, Çağlar Keyder (haz.), İstanbul: Metis.
- (2013b) "Enformal Konut Piyasasından Küresel Konut Piyasasına", *İstanbul: Küresel ile Yerel Arasında* içinde, Çağlar Keyder (haz.), İstanbul: Metis.
- (2014) "Sunuş", *Yeni İstanbul Çalışmaları: Sınırlar, Mücadeleler, Açılımlar* içinde, Ayfer Bartu Candan ve Cenk Özbay (haz.) İstanbul: Metis.
- (2018) "Imperial, National, and Global: Three Istanbul 'Moments' From the Nineteenth to Twenty-First Centuries", *Istanbul: Living with Difference in a Global City* içinde, Nora Fisher-Onar, Susan Pearce ve Fuat Keyman (haz.), New Brunswick: Rutgers University Press.
- Keyman, Fuat (2018) "İstanbul: A Space of Untranslatability, a City Always Arising from Its Ashes Like a Phoenix", *Istanbul: Living with Difference in a Global City* içinde, Nora Fisher-Onar, Susan Pearce ve Fuat Keyman (haz.), New Brunswick: Rutgers University Press.
- Koçak, Orhan (2014) "Sunuş", Walter Benjamin, *Moskova Günlüğü*, çev. Cemel Ener, İstanbul: Metis.
- Kozanoğlu, Can ve Mirgöl Cabas (2018) *Bıçkın ve Ağlak: Yeni Türkiye'nin Hikâyesi*, İstanbul: Can.
- Kracauer, Siegfried (2011) "Georg Simmel", *Kitle Süsü*, çev. Orhan Kılıç, İstanbul: Metis.
- Krastev, Ivan (2015) "Why Did Twitter Revolutions Failed", *New York Times*, 11 Kasım.
- (2017) "Çoğulcu Gelecekler", *Büyük Gerileme: Zamanımızın Ruh Hali Üstüne Uluslararası Bir Tartışma* içinde, Heinrich Geiselberger (haz.), İstanbul: Metis.
- (2018) "Welcome to the Era of Presidents for Life", *New York Times*, 15 Mart.
- Kuyucu, Tuna ve Özlem Ünsal (2011) "Neoliberal Kent Rejimiyle Mücadele: Başbüyük ve Tarla başında Kentsel Dönüşüm ve Direniş", *İstanbul Nereye? Küresel Kent, Kültür, Avrupa* içinde, Deniz Göktürk, Levent Soysal ve

- İpek Türeli (haz.), İstanbul: Metis.
- Laing, Olivia (2016) *The Lonely City: Adventures in the Art of Being Alone*, New York: Picador.
- Law, Lisa (2002) "Defying Disappearance: Cosmopolitan Public Spaces in Hong Kong", *Urban Studies* 39(9): 1625-45.
- Law, Violet (2014) "For Some Hong Kong Protesters, Tiananmen Still Casts a Shadow", *Los Angeles Times*, 12 Kasım.
- Lee-Moss, Emma (2017) "That One Day is All You Have: How Hong Kong's Domestic Workers Seized Sunday", *The Guardian*, 10 Mart.
- Lee, Qu-fan Leo (2001) *Shanghai Modern: The Flowering of a New Urban Culture in China 1930-45*, Cambridge MA: Harvard University Press.
- (2008) *City Between Worlds: My Hong Kong*, Cambridge MA: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Lee, Francis L. F ve Joseph M. Chan (2011) *Media, Social Mobilization, and Mass Protests in Post-Colonial Hong Kong: The Power of a Critical Event*, New York: Routledge.
- Lee, Vivian (2009) *Hong Kong Cinema Since 1997: The Post-Nostalgic Imagination*, New York: Palgrave.
- Leung, Ping-kwan (1992) "An Interview with Leung Ping-kwan (Gordon T. Osing)", *City at the End of Time* içinde, Hong Kong: Twilight Books Company.
- Li, Sandy (2018) "Will Anyone Dare to Bid for Hong Kong's 'Next Central' Land Site, with a US\$ 18 Billion Price Tag?" *South China Morning Post*, 6 Mart.
- Lian, Yi-Zheng (2016) "Hong Kong's Leader: Loyal to a Fault", *New York Times*, 18 Aralık.
- Lo, Alex (2018) "So-Called Nano Flats Are Just a Ruse to Enrich Developers", *South China Morning Post*, 25 Nisan.
- Logie, Sinan ve Yoann Morvan (2017) *İstanbul 2023*, İstanbul: İletişim.
- Loomba, Ania (1998) *Colonialism / Postcolonialism*, Londra: Routledge.
- Lu, Sheldon H. (2000) "Filming Diaspora and Identity: Hong Kong and 1997", *The Cinema of Hong Kong: History, Arts and Identity* içinde, Poshek Fu ve David Desser (haz.), Cambridge: Cambridge University Press.
- Lui, Tai-lok (2015) "A Missing Page in the Grand Plan of One Country, Two Systems: Regional Integration and its Challenges to Post-1997 Hong Kong", *Inter-Asia Cultural Studies* 16(3): 396-409.
- Mathews, Gordon (2016) "Chungking Mansions", *Mall City: Hong Kong's Dreamworlds of Consumption* içinde, Stefan Al (haz.), Hong Kong: Hong Kong University Press.
- Mathews, Gordon, Eric Kit-wai Ma ve Tai-lok Lui (2008) *Hong Kong, China: Learning to Belong to a Nation*, New York: Routledge.
- Marotta, Vince (2012) "Georg Simmel, the Stranger and the Sociology of

- Knowledge", *Journal of Intercultural Studies* 33(6): 675-89.
- McDonogh, Gary ve Cindy Wong (2005) *Global Hong Kong*, New York: Routledge.
- Meriç, Sercan (2017) "Yapı Kredi Kültür Sanat'ın Yenilenen Binası İstiklâl'e Umut Oldu", *Sözcü*, 22 Eylül.
- Miller, Jane (1991) *Seductions: Studies in Reading and Culture*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Miller, Tom (2017) *China's Asian Dream: Empire Building Along the New Silk Road*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Mishra, Pankaj (2017) "Hınç Çağında Siyaset: Aydınlanma'nın Karanlık Mirası", *Büyük Gerileme: Zamanımızın Ruh Hali Üstüne Uluslararası Bir Tartışma* içinde, Heinrich Geiselberger (haz.), İstanbul: Metis.
- Nalci, Tamar ve Emre Can Dağlıoğlu (2013) "Gezi Parkı'nın Yanı Başındaki Ermeni Mezarlığı", *Agos*, 5 Haziran.
- Nathan, Andrew (2015) "China's Challenge", *Journal of Democracy* 26(1): 156-170.
- Neyzi, Leyla (1999) *İstanbul'da Hatırlamak ve Unutmak: Birey, Bellek ve Aidiyet*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Ng, Janet (2009) *Paradigm City: Space, Culture and Capitalism in Hong Kong*, Albany: SUNY Press.
- Ng, Jason (2010) *Hong Kong State of Mind*, Hong Kong: Blacksmith Books.
- Nochlin, Linda (1989) *The Politics of Vision: Essays on Nineteenth Century Art and Society*, New York: Harper & Row Publishers.
- Oskay, Çınar (2017) "Beyoğlu Asla Bitmez, Sıfır Tüketse Bile Bir Gün Yeniden Canlanır", *Hürriyet*, 1 Temmuz.
- (2018) "İzmir İstanbul'u Nasıl Geçti?" *Hürriyet*, 5 Mayıs.
- Owens, Matthew ve Rana Foroohar (2005) "Turkish Delight", *Newsweek*, 29 Ağustos.
- Öncü, Ayşe (2005) "İdealinizdeki Ev Mitolojisi Kültürel Sınırları Aşarak İstanbul'a Ulaştı", *Mekân, Kültür, İktidar: Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler* içinde, Ayşe Öncü ve Petra Weyland (haz.), İstanbul: İletişim.
- (2013) "İstanbullular ve Ötekiler: Küreselcilik Çağında Orta Sınıf Olmanın Kültürel Kozmolojisi", *İstanbul: Küresel ile Yerel Arasında* içinde, Çağlar Keyder (haz.), İstanbul: Metis.
- Öniş, Ziya (2014) "Monopolizing the Center: The AKP and the Uncertain Path of Turkish Democracy", Social Science Research Network, dx.doi.org/10.2139/ssrn.2499213.
- Özdüzen, Özge (2017) "Cinema-Going During the Gezi Protests: Claiming the Right to the Emek Movie Theatre and Gezi Park", *Social and Cultural Geography* DOI: 10.1080/14649365.2017.1330964.
- Özel, Soli (2014) "A Moment of Elation: The Gezi Protests/Resistance and the Fading of the AKP Project", *The Making of a Protest Movement in Tur-*

- key: *Occupy Gezi* içinde, Umut Özkırımlı (haz.), Londra: Palgrave.
- (2017) “ABD’nin Sorunu”, *Gazete Habertürk*, 28 Temmuz.
- (2017) “2001”, *Gazete Habertürk*, 25 Haziran.
- Özkan, Derya (2012) “Şark Şehrinden, Cool İstanbul’a: Değişen İstanbul Tahayyülleri”, *Birikim* 277: 76-83.
- (2015) “From the Black Atlantic to Cool İstanbul: Why Does Coolness Matter?” *Cool İstanbul: Urban Enclosures and Resistances* içinde, Derya Özkan (haz.), New York: Transcript-Verlag.
- Özyürek, Esra (2006) *Nostalgia For the Modern: State Secularism and Everyday Politics in Turkey*, Durham: Duke University Press.
- Pau, Janet (2014) “Lack of Opportunities: Hong Kong Creating a Generation Without Hope”, *South China Morning Post*, 21 Ekim.
- Pamuk, Orhan (2010) *Manzaradan Parçalar: Hayat, Sokaklar, Edebiyat*, İstanbul: İletişim.
- (2016) *İstanbul: Hatıralar ve Şehir*, İstanbul: YKY.
- Parla, Ayşe ve Ceren Özgül (2016) “Property, Dispossession, and Citizenship in Turkey; or, The History of the Gezi Uprising Starts in the Surp Hagop Armenian Cemetery”, *Public Culture* 28(3): 617-53.
- Peters, Ed (2018) “Remebering Kai Tak: Hong Kong Airport That Closed 20 Years Ago Is Gone But Not Forgotten”, *South China Mouring Post*, 1 Temmuz.
- Phillips, Tom (2017) “I Should Have Done More: Chris Patten on Leaving Hong Kong Without Democracy”, *The Guardian*, 28 Haziran.
- Pilevneli, Murat ve Gülçin İşler Fırat (2018) “Sanat Benim İçin Oksijen”, *mülakat, Şamdan*, 4 Temmuz.
- Qin, Any ve Alan Wong (2014) “Stars Backing Hong Kong Protests Pay Price on Mainland”, *New York Times*, 7 Ekim.
- Rayns, Tony (2015) *In the Mood for Love*, Londra: BFI.
- Roe, Sue (2007) *The Private Lives of the Impressionists*, Londra: Vintage.
- Rooney, Nuala (2003) *At Home with Density*, Hong Kong: Hong Kong University Press.
- Said, Edward W. (1994) *Culture and Imperialism*, New York: Vintage; Türkçesi: *Kültür ve Emperyalizm*, çev. Necmiye Alpay, İstanbul: Hil, 2016.
- Sassen, Saskia (1999) “Whose City Is It? Globalization and the Formation of New Claims”, *Cities and Citizenship* içinde, James Holston (haz.), Durham: Duke University Press.
- Saybaşı, Nermin (2011) *Sınırlar ve Hayaletler: Görsel Kültürde Göç Hareketleri*, İstanbul: Metis.
- Shane, David Grahame (2016) “A Short History of Hong Kong Malls and Towers”, *Mall City: Hong Kong's Dreamworlds of Consumption* içinde, Stefan Al (haz.), Hong Kong: Hong Kong University Press.
- Shields, Rob (2015) “Fancy Footwork: Walter Benjamin's Notes on *Flâne*

- rie", *The Flâneur* içinde, Keith Tester (haz.), Londra: Routledge.
- Simmel, Georg (1997) "The Berlin Trade Exhibition", *Simmel on Culture: Selected Writings* içinde, David Frisby ve Mike Featherstone (haz.), Londra: Sage.
- (2015) *Bireysellik ve Kültür*, çev. Tuncay Birkan, İstanbul: Metis.
- Sin, Lena ve Nicholas Tay (2017) *How to Hong Kong*, Hong Kong: Blacksmith.
- Stacke, Sarah (2017) "Life Inside Hong Kong's Coffin Cubicles", *National Geographic*, 26 Temmuz.
- Suner, Asuman (1998) "Postmodern Double Cross: Reading David Cronenberg's *M. Butterfly* as a Horror Story", *Cinema Journal* 37(2): 49-64.
- (1999a) "Doğu Asya Haritaları", *Toplum ve Bilim* 80: 7-35.
- (1999b) "Hong Kong'dan İstanbul'a Kent Fragmanları", *Değer* 12(38): 89-120.
- (2006) *Hayalet Ev: Yeni Türk Sinemasında Aidiyet, Kimlik ve Bellek*, İstanbul: Metis.
- (2009) *New Turkish Cinema: Belonging, Identity, and Memory*, Londra: I.B. Tauris.
- (2017) "Trees and Umbrellas: A Parallel Reading of Istanbul Gezi Park Movement and Hong Kong Umbrella Movement", *Inter-Asia Cultural Studies* 18(1): 104-19.
- Suner, Asuman ve Altay Atlı (2018) *Toplumsal Kutuplaşma Ekseninde Sanat ve Spor*, İstanbul: Sabancı Üniversitesi, İstanbul Politikalar Merkezi.
- Sükan, Ece (2017) "İstanbul'un Geri Gelen Enerjisini Görmek İstediler", *Hürriyet*, 17 Eylül.
- Szeto, Mirana May ve Yun-chung Chen (2015) "Hong Kong Cinema in the Age of Neoliberalization and Mainlandization: Hong Kong SAR New Wave as a Cinema of Anxiety", *A Companion to Hong Kong Cinema* içinde, Esther M. K. Cheung ve diğ. (haz.), Oxford: Wiley Blackwell.
- Şekeryan, Ararat (2011) "Foto Galatasaray'ın 60 Yılı", *Agos*, 24 Kasım.
- Şeni, Nora (2008) *Seni Unutursam İstanbul...*, İstanbul: Kitap.
- (2011) *İstanbul'da Özel Kültür Politikası ve Kentsel Alan*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Tai, Benny (2014) "What Is Next For Hong Kong?" *NYT*, 4 Aralık.
- Tam, Luisa (2017) "The Problem With Millenials? It Is Not What You Think", *South China Mouring Post*, 18 Eylül.
- Tang, Elson (2017) "Housing, Shelters of Nothing At All? Hong Kong's Homeless Face Non-Existed Choices", *Hong Kong Free Press*, 10 Mart.
- Tanyeli, Uğur (2004) *İstanbul 1900-2000: Konutu ve Modernleşmeyi Metropolden Okumak*, İstanbul: Akın Nalça Kitapları.
- (2017) *Yıkarak Yapmak: Anarşist Bir Mimarlık Kuramı İçin Altılık*, İstanbul: Metis.

- Tanyeli, Uğur ve Orbay Soydan (2016) "Mimar Uğur Tanyeli: Türkiye Vahşi Bir Girişimle Karşı Karşıya, Çin'le Aynı Zemindeyiz (mülakat)", *Diken*, 22 Şubat, www.diken.com.tr/mimar-ugur-tanyeli-turkiye-vahsi-bir-giri-simle-karsi-karsiya-cinle-ayni-zemindeyiz/.
- Tapan, Burak (2016) "Sanat Rotasını Dolapdere'ye Çevirdi", *Vatan*, 1 Ekim.
- Taylor, Alan (2017) "The Coffin Houses of Hong Kong", *The Atlantic*, 16 Mayıs.
- Teo, Stephen (2005) *Wong Kar-wai*, Londra: BFI.
- Tester, Keith (2015) "Introduction", *The Flâneur* içinde, Keith Tester (haz.), Londra: Routledge.
- Tez, Mehmet (2017) "Asmalımescit Macerası", *Milliyet*, 5 Mart.
- Tezkan, Mehmet (2017) "Yurt Dışına Göç Tehlikeli Boyutlarda", *Milliyet*, 2 Haziran.
- Tong, Janice (2003) "Chungking Express: Time and its Displacements", *Chinese Films in Focus: 25 New Takes* içinde, Chris Berry (haz.), Londra: BFI.
- Tönnies, Ferdinand (1988) *Community and Society*, New York: Routledge.
- Tsang, Steve (2007) *A Modern History of Hong Kong: 1841-1997*, Londra: I. B. Tauris.
- Veg, Sebastian (2017) "The Rise of Localism and Civic Identity in Post-Handover Hong Kong: Questioning the Chinese Nation-State", *The China Quarterly* 230: 323-47.
- Wang, Zheng (2014) "The Chinese Dream: Concept and Context", *Journal of Chinese Political Science* 19: 1-13.
- Watson, Jini Kim (2011) *New Asian City: Three-Dimensional Fictions of Space and Urban Form*, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Whitehead, Christopher ve Gönül Bozoğlu (2016) "Protest, Bodies, and the Grounds of Memory: Taksim Square as 'Heritage Site' and the 2013 Gezi Protests", *Heritage and Society* 9(2): 111-36.
- Wilson, Elizabeth (1991) *The Sphinx in the City: Urban Life, the Control of Disorder, and Women*, Berkeley: University of California Press.
- Wong, Alan (2016) "China Labels Protesters 'Radical Separatists', and They Agree", *New York Times*, 20 Şubat.
- (2017) "Carrie Lam Wins Vote to become Hong Kong's Next Leader", *New York Times*, 26 Mart.
- Wong, Cindy Hing-Yuk (2011) *Film Festivals: Culture, People, and Power on Global Screen*, New Brunswick: Rutgers University Press.
- Wong, Joshua (2014) "Taking Back Hong Kong's Future", *New York Times*, 29 Ekim.
- Xu, Xi (2017) *Dear Hong Kong: An Elegy for a City*, Londra: Penguin.
- Yardımcı, Sibel (2005) *Küreselleşen İstanbul'da Bienal: Kentsel Değişim ve Festivalizm*, İstanbul: İletişim.
- Yanardağoglu, Eylem (2016) "Televizyon Dizileri ve Şehir: Yerel Hayaller ve

- Ulusötesi Düşler Pazarı Olarak İstanbul”, *İstanbul Kimin Şehri?* içinde, Dilek Ö. Koçak ve O. Kemal Koçak (haz.), İstanbul: Metis.
- Yetkin, Murat (2017) “Zor Zamanlarda Sanat ve Kültürün Yükselişi”, *Hürriyet*, 14 Eylül.
- Yew, Chiew Ping (2014) “Political Reform and Dilemma”, *Hong Kong Under Chinese Rule: Economic Integration and Political Gridlock* içinde, Yongnian Zheng ve Chiew Ping Yew (haz.), Singapur: WSPC.
- Yew, Chiew Ping ve Kin-ming Kwong (2014) “The 2012 Legislative Council Elections: New Political Landscape and Governance Challenges”, *Hong Kong Under Chinese Rule: Economic Integration and Political Gridlock* içinde, Yongnian Zheng ve Chiew Ping Yew (haz.), Singapur: WSPC.
- Yue, Audrey (2003) “In the Mood for Love: Intersections of Hong Kong Modernity”, *Chinese Films in Focus: 25 New Takes* içinde, Chris Berry (haz.), Londra: BFI.
- Yuen, Samson (2015) “Hong Kong after the Umbrella Movement: An Uncertain Future for One Country Two Systems”, *China Perspectives* 1: 49-53.
- Zakaria, Fareed (2018) “Is Anyone Paying Attention to China?” *The Washington Post*, 1 Mart.
- Zengin, Aslı (2014) “Trans-Beyoğlu: Kentsel Dönüşüm, Şehir Hakkı ve Trans Kadınlar”, *Yeni İstanbul Çalışmaları: Sınırlar, Mücadeleler, Açılımlar* içinde, Ayfer B. Candan ve Cenk Özbay (haz.), İstanbul: Metis.
- Zhao, Suisheng (2016) “Xi Jinping’s Maoist Revival”, *Journal of Democracy* 27(3): 83-92.
- Zheng, Yongnian ve Sow Keat Tok (2014a) “Democratization in Hong Kong: A Crisis Brewing for Beijing?” *Hong Kong Under Chinese Rule: Economic Integration and Political Gridlock* içinde, Yongnian Zheng ve Chiew Ping Yew (haz.), Singapur: WSPC.
- (2014b) “Ending the Governance Crisis?” *Hong Kong Under Chinese Rule: Economic Integration and Political Gridlock* içinde, Yongnian Zheng ve Chiew Ping Yew (haz.), Singapur: WSPC.

Dizin

- Abbas, Ackbar, 13, 18, 37, 44, 47,
62, 75, 87, 90, 97-98, 100, 103,
108, 134, 141, 159, 167, 170,
186, 188, 189, 206-10
- Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP),
195-97, 201
- Adanalı, Yaşar, 225
- Afyon Savaşları, 17, 70, 72, 75
- Aksoy, Asu, 195, 199, 201
- Al, Stefan, 136, 160, 162, 163
- Appadurai, Arjun, 40
- Arolat, Emre, 223
- Arevyan, Ani Çelik, 215n
- Arıboğan, Deniz Ülke, 41
- Artun, Ali, 19-20, 22
- Asmalımescit, 204, 207
- Aşk Güzel Şeydir (Love Is a Many
Splendored Thing, 1955)*, 86n
- Aşk Zamanı (In the Mood for Love,
2000)*, 184, 186-89
- Atatürk Kültür Merkezi (AKM),
208n
- Atlı, Altay, 197n
- Avrupa, 21, 23, 25, 30-31, 33, 38-39,
41, 45, 51, 54, 61, 64, 72, 74,
79-81, 90, 93, 98, 157, 160, 166,
201, 205-6, 222
- Avrupa Birliği (AB), 39, 201, 205
30-34, 36, 184
- Bauman, Zygmunt, 26, 36, 69-70
- Beck-Gernsheim, Elisabeth, 172
- Beck, Ulrich, 56, 172
- Beijing, 41, 47-50, 59, 82, 84, 92,
94-130
- Bell, A. Daniel, 22, 115, 154
- Benjamin, Walter, 22-23, 30-36, 67,
135-37, 142, 145, 152, 160-61,
180, 184
- Berger, Mark, 92, 104
- Berlin, 25-27, 31-33, 42, 67, 70, 85,
161
- Bilgici, Yenal, 206n
- Biling, Michael, 56n
- Birlikte Mutlu (Happy Together,
1997)*, 184, 186-89
- Bordwell, David, 87, 131, 155-57
- Boym, Svetlana, 20-21, 24, 43, 66,
237
- Boysan, Burak, 195, 231
- Bozdoğan, Sibel, 196
- Bozoğlu, Gönül, 208n
- Bradsher, Keith, 48n, 126n
- Buck-Morss, Susan, 21-22, 31-32,
34-36, 135
- Buenos Aires, 166, 186-88
- Burke, Peter, 54
- Butler, Judith, 39, 237
- Carroll, John M., 74, 76
- Castells, Manuel, 38

- Caygill, Howard, 32-33
 Chan, Elaine, 116, 121
 Chan, Jackie, 155-57
 Chan, Joseph, 116, 121
 Chan, Joseph M., 106
 Chan, Shun-hing, 124
 Chan, Stephen Ching-kiu, 123
 Chen, Yun-chung, 37, 117-19, 127, 147
 Chow, Pok-yin Adrian, 129
 Chow, Rey, 46, 58-59
 Chu, Yiu-Wai, 100, 105, 107, 109-10, 113, 117, 119, 133
Chungking Express (1994), 169, 184, 86-89
 Chungking Mansions, 167-69, 176, 186
 Clifford, Mark, 114
 Constable, Nicole, 174
 Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), 206
 Cünük, Cahide Nur, 196

 Çakır, Ruşen, 195n, 197n, 226n
 Çan Kay Şek, 82, 84
 Çınar, Alev, 195
 Çiçekoğlu, Feride, 13, 37

 Dağlıoğlu, Emre Can, 197n
 Dalan, Bedrettin, 220
 de-Shalit, Avner, 22, 115, 154
 Demokrat Parti, 116, 127
 Deng Xiaoping, 46, 52, 91-94, 167, 188
 Deutsche, Rosalyn, 221-22
 Dirlik, Arif, 88n
 Dolapdere, 212, 217, 219, 221-24

 Economy, Elizabeth, 41
 Ekmeççi, Zeynep, 195n, 197n
 Emek Sineması, 208
 Erdoğan, Recep Tayyip, 198n
 Erlanger, Steven, 51n

 Ertuna, Çağdaş, 193n

 Fanon, Frantz, 77
 Fisher-Onar, Nora, 223
flâneur, 19-20, 23, 30, 34-36, 61-62
 Fong, Mei, 114n
 Foster, Norman, 132, 138-39
 Fraser, Nancy, 39, 42
 Friedberg, Anne, 20
 Frisby, David, 24-31, 36, 158, 160
 Fukuyama, Francis, 42
 Fulbrook, Mary, 25

 Gaughan, Martin, 25
 Geçtan, Engin, 232
 Geiselberger, Heinrich, 40
 Gezi Parkı Hareketi, 16, 195-97, 206
 Goodman, David, 92
 Gökarkısel, Banu, 199
 Göktürk, Deniz, 201
 Göle, Nilüfer, 197n
 Gül, Murat, 196
 Gülan, Genco, 244
 Gürbilek, Nurdan, 32, 35, 36, 184, 189
 Güvenç, Murat, 199

 Haas, Benjamin, 50n, 51n
 Hannerz, Ulf, 54-57
 Hansen, Miriam Bratu, 31
 Hartel, Christian, 25
 Harvey, David, 21, 37
 Haussmann, Georges-Eugène, 21-23, 34
 Hobsbawm, Eric, 70
 Hu Jintao, 52, 122
 Hughes, Richard, 69
 Hui, Po-Keung, 125-26
 Huyssen, Andreas, 228-29

 Ip, Iam-Chong, 48, 120-21, 165
 Işın, Engin, 227-29

- İleri, Selim, 231
İlkesiz Hayat (Life without Principles), 2011), 147-48
 İncirlioğlu, Emine Onaran, 228
 İstanbul Kültür Sanat Vakfı (IKSV), 193, 200, 202
 İstanbul Modern, 202, 208n
 İstanbullu, Ferhan, 203n
 İzmir, 166, 205-6
- Jiang Zemin, 52, 109
- Kadioğlu, Ayşe, 214
 Kadıköy, 206
 Kai Tak Havaalanı, 131-32, 135, 234-35
 Karakaşlı, Karin, 215-17
 Karakayalı, Nedim, 60n, 61
 Keyder, Çağlar, 166, 169-70, 199-201, 216, 218-19, 225, 231-32
 Keyman, Fuat, 231
 Koçak, Orhan, 32
 Kowloon Yarımadası, 72-74, 84, 89, 93-94, 117, 131, 140-43, 162, 167, 178-79
 Kozanoğlu, Can, 198
 Kracauer, Siegfried, 26, 30
 Krastev, Ivan, 40, 43
 Kuyucu, Tuna, 220
 Kültür Devrimi, 88, 91, 188
 Kwong, Kin-ming, 122
- Laing, Olivia, 143
 Lam, Carrie, 49, 130
 Lau, Kin-Chi, 125-26
 Law, Lisa, 172-73
 Lee, Francis L. F., 106
 Lee, Bruce, 155-56
 Lee, Qu-fan Leo, 71-72, 75, 78, 79, 86, 97, 112, 138-39, 144, 155, 159, 164, 178, 180, 182
- Lee, Vivian, 189
 Leung Chun-Ying, 121, 126, 129-30
 Lo, Alex, 150
 Londra, 25, 44, 55n, 70, 75, 93, 95
 Loomba, Ania, 80
 Logie, Sinan, 225
 Lu, Sheldon H., 188
 Lui, Tai-lok, 63-64, 75, 84-85, 89, 91-97, 104-6, 108, 111, 115-16
- M. Szeto, Mirana, 37, 117-19, 127, 147
 Ma, Eric Kit-wai, 63-64, 75, 84-85, 89, 91-96, 104-6, 115-16
 Mao Zedong,
 Marotta, Vince,
 Mathews, Gordon, 63-64, 75, 84-85, 89, 91-96, 104-6, 115-16
 McDonogh, Gary, 98
 Menderes, Adnan, 219n
 Meriç, Sercan, 193n, 197n
 Miller, Jane, 100
 Miller, Tom, 41
 Mishra, Pankaj, 43
 Morvan, Yoann, 225
 Moskova, 31-33, 67, 136-37, 142, 161, 180
- Nalcı, Tamar, 197n
 Nalçaoğlu, Halil, 62
 Nanking Anlaşması, 71, 72
 Nathan, Andrew, 42, 226
 New Territories, 73-74, 93-94
 Neyzi, Leyla, 230
 Ng, Janet, 85, 89, 96, 101, 105, 162, 164
 Ng, Jason, 79, 141, 152, 154, 165-66, 171-72, 179
- Oskay, Çınar, 206n, 207n
- Öncü, Ayşe, 200, 229-30
 Öniş, Ziya, 195

- Özbay, Cenk, 231
 Özdüzen, Özge, 199, 202
 Özel, Soli, 196
 Özgül, Ceren, 196, 217
 Özkan, Derya, 203-4
 Özyürek, Esra, 213
- Pamuk, Orhan, 198, 209-11, 227, 232
 Paris, 21-26, 30-35, 70, 73, 86, 145, 160
 Parla, Ayşe, 196, 217
 Patten, Chris, 44, 49-51, 59, 95
 Pau, Janet, 114
 Pei, I. M., 138, 139
 Pera Müzesi, 202, 211, 217, 221-24
 Pilevneli Galerisi, 212, 217, 221-24
 Pilevneli, Murat, 202n, 223
 Prens Charles, 45, 50
- Rayns, Tony, 188
 Refah Partisi (RP), 201
 Roe, Sue, 23
 Rondinone, Ugo, 191-92, 206
 Rooney, Nuala, 144, 146-47, 157, 176
 Ryan, Cara Gendel, 221-22
- Said, Edward W., 70, 99
 Sassen, Saskia, 55
 Saybaşı, Nermin, 220-21, 230
 Serttaş, Tayfun, 212, 215-16
 Shane, David Grahame, 137
 Shields, Rob, 61
 Simmel, Georg, 18, 24-31, 36, 60-61, 65, 152-53, 158, 161, 170, 176-78
 Sin, Lena, 183
 Soğuk Savaş, 38, 42-43, 44n, 85-86, 104
 Soysal, Levent, 201
 Sun Yat-sen, 80, 82
 Suner, Asuman, 62, 104, 126, 166, 174
- Suzie Wong'un Dünyası (The World of Suzie Wong, 1960)*, 181
 Szeto, Mirana May, 37, 117-19, 127, 147
- Şahinyan, Maryam, 212, 215-17
 Şangay, 72, 75, 86-87, 113, 138, 167, 185-88
 Şarkiyatçı söylem, 203, 209n
 Şekeryan, Ararat, 215n
 Şemsiye Hareketi, 16, 18, 122-30
 Şeni, Nora, 200, 202, 218, 222-23
- Tai, Benny, 128
 Tanyeli, Uğur, 28, 210, 216, 225, 229, 231
 Tapan, Burak, 224n
 Tarlabası, 217, 219-24
 Taşçeviren, Mustafa, 228
 Tay, Nicholas, 183
 Tayvan, 62, 92, 110, 113
 Tek Çocuk politikası, 114
 Tek Kuşak, Tek Yol Projesi, 41
 Tek Ülke, İki Sistem modeli, 94
 Teo, Stephen, 185
 Tester, Keith, 20
 Tez, Mehmet, 208n
 Tezkan, Mehmet, 205n
 Thatcher, Margaret, 46, 92-94
 Tiananmen katliamı, 47, 58, 95, 97, 106
 Tiananmen Meydanı, 47, 95, 129
 To, Johnnie, 147
 Tok, Sow Keat, 106, 110-12, 117
 Tong, Janice, 186
 Toprak, Zafer, 211-12
 Tönnies, Ferdinand, 27
 Tsang, Donald, 106, 109-10, 121
 Tsang, Steve, 71-83, 89, 91, 93
 Tung Chee-hwa, 105-6, 109-10, 133
 Türel, İpek, 201

- Ünsal, Özlem, 220
- Veg, Sebastian, 116
- Wang, Zheng, 41
- Watson, Jini Kim, 74
- Whitehead, Christopher, 208
- Wilson, Elizabeth, 21-23
- Wong Kar-wai, 169, 184-85, 188-89
- Wong, Alan, 126-27n, 128n, 129n, 130n
- Wong, Cindy, 90, 98
- Wong, Joshua, 125-26
- Xi Jinping, 40, 49, 52, 126, 130
- Xu, Xi, 153
- Yanardağoglu, Eylem, 203
- Yardımcı, Sibel, 200, 202
- Yeni Dalga Hong Kong Sineması, 97, 188
- Yetkin, Murat, 193
- Yew, Chiew Ping, 112-13, 122
- Yue, Audrey, 188-89
- Yuen, Samson, 129
- Zakaria, Fareed, 52n
- Zengin, Aslı, 220-21
- Zhao, Suisheng, 40
- Zheng, Yongnian, 106, 110-12, 117
-

Asuman Suner

Hong Kong ⇌ İstanbul

Şehri Şahsileştirmek

Basit bir önkabulden yola çıkıyorum: Bir şehri görebilmek için başka bir şehre ihtiyaç var. İnsan bir şehre yaşamak üzere gittiyse, o şehrin gündelik hayat pratiğini öğrenmek zorunda. Şehre dikkatle, merakla, ısrarla bakmak demek bu. Ve insan yabancı bir şehre dikkatle bakarken, karşısında bir diğer şehrin silueti belirir daima. Kişinin kendi şehridir bu. Bazen içinde doğduğu, büyüdüğü, bazen bir süre yaşadığı, güçlü duygular beslediği, bir imge olarak zihninde yer etmiş, bir çeşit aidiyet hissiyle bağlı olduğu şehir. İnsan “kendi” şehrini sanki ilk kez şimdi gerçekten anlamaya başlıyormuş hissine kapılır. Aşına ve yakın olan, mesafe alındığında ve farklı olanın merceğinden bakınca yeni bir anlam kazanır.

Bu kitap, Hong Kong ile İstanbul’un geçtiğimiz otuz yıldaki küresel süreçlere eklenme çabalarını yan yana koyma denemesi belki. Ağırlık Hong Kong’a veriliyor; bir anlamda okurun İstanbul’a son otuz yılda benzer küreselleşme süreçlerinden geçmiş Asya’nın diğer ucundaki bir liman kentinin, Hong Kong’un merceğinden bakması mümkün kılınmaya çalışılıyor. İki kent arasındaki benzerlikler kadar farklılıkların da İstanbul’u değerlendirirken yeni bir perspektif sunabileceğini ümit ediyorum.

– Asuman Suner

Metis Edebiyatı
ISBN-13: 978-605-316-145-5

Metis Yayınları
www.metiskitap.com

